

ERMENİ ARAŞTIRMALARI
Dört Aylık, Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
2012, Sayı 41

YAYIN SAHİBİ
Ömer Engin LÜTEM

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Aslan Yavuz ŞİR

YAZI KURULU

Alfabetik Sıra İle

Prof. Dr. Kemal ÇİÇEK
(Türk Tarih Kurumu,
Karadeniz Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Enver KONUKÇU
(Atatürk Üniversitesi)
Dr. Şükrü ELEKDAĞ
(Milletvekili, E. Büyükelçi)	Doç. Dr. Erol KÜRKCÜOĞLU
(Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma
Merkezi Müdürü, Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
(Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Nurşen MAZICI
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU
(Gazi Üniversitesi)	Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR
(Siyaset Bilimci)
Dr. Erdal İLTER
(Tarihçi, Yazar)	Prof. Dr. Mehmet SARAY
(Tarihçi)
Dr. Yaşar KALAFAT
(Tarihçi, Yazar)	Dr. Bilal ŞİMŞİR
(E. Büyükelçi, Tarihçi)
Doç. Dr. Davut KILIÇ
(Fırat Üniversitesi)	Pulat TACAR
(E. Büyükelçi)
Prof. Dr. Bayram KODAMAN
(Süleyman Demirel Üniversitesi)	

DANIŞMA KURULU

Alfabetik Sıra İle

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
(Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kalerya BELOVA
(Uluslararası İlişkiler Enstitüsü)	Andrew MANGO
(Gazeteci, Yazar)
Prof. Dr. Salim CÖHCE
(İnönü Üniversitesi)	Prof. Dr. Justin MCCARTHY
(Louisville Üniversitesi)
Edward ERICKSON
(Tarihçi)	Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ
(Ankara Üniversitesi)

EDİTÖR
Ömer Engin LÜTEM

Ermeni Araştırmaları yılda üç kez yayımlanır. Yerel Süreli Yayın.

Ermeni Araştırmaları hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar, alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayımlanır ya da yayımlanmaz. Hakemlerin gizli tutulan raporları derginin arşivlerinde beş yıl süre ile tutulur.

Yayın İdare Merkezi
2447. Sok. Çınar Sitesi 3. Blok No:32/61
Ümit Mah. Yenimahalle/Ankara
Tel: 0 (312) 438 50 23
www.avim.org.tr

Baskı Tarihi: 7 Haziran 2012

ISSN: 1303-068X

Sayfa Düzeni
Ruhi ALAGÖZ

Baskı:
Özyurt Matbaacılık
Büyük San. 1. Cad. Süzgün Sok. No: 7 İskitler / ANKARA
Tel: +90 312 384 15 36 **Belgegeçer:** +90 312 384 15 37

Abone Sorumlusu
Hülya ÖNALP
Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Süleyman Nazif Sok. No. 12/B Daire 2 06550 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 438 50 23-24
Faks: 0 (312) 438 50 26
E-posta: teraziyayincilik@gmail.com

Yurtiçi Abone Ücreti: 25 TL
Yurtdışı Abone Ücreti: 25 €

Aşağıdaki banka/posta çeki hesap numaralarına ödeme yapabilirsiniz:
Terazi Yayıncılık, Garanti Bankası-Çankaya/ANKARA Şubesi 181/6296007
Posta Çeki Hesabı: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221
IBAN No: TR960006200018100006296007

Aksi belirtilmediği sürece Ermeni Araştırmaları'nda yayımlanan yazılarda belirtilen olay ve fikirler sadece yazarına aittir. Yazı işleri müdürünü, yayın sahibini veya editörünü bağlamaz.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden baskısı yapılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

İÇİNDEKİLER
(CONTENTS)

	Sayfa
Editörün Notu5 (Editorial Note)	5
MAKALELER7 (ARTICLES)	7
Olaylar ve Yorumlar7 (Facts and Comments)	7
Ömer E. LÜTEM	
Karikatürlerde Dehümanizasyon: Asbarez Gazetesi Örneğinde Türk İmgesi.....75 (Dehumanization in Cartoons: A Case Study of the Image of the Turk in Asbarez Newspaper)	75
Yrd. Doç. Dr. Bahar Senem ÇEVİK-ERSAYDI	
Rusya'nın Ermenistan'da Askerî Varlığı: Hukuki ve Politik Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme.....93 (Russia's Military Presence in Armenia: A Legal and Political Evaluation)	93
Yrd. Doç. Dr. Ali ASKER	
Diaspora Ermenileri ve ABD Mahkemelerindeki Tazminat Girişimleri113 (Diaspora Armenians and their Restitution Attempts in the US Courts)	113
Aslan Yavuz ŞİR	
Ermeni Milliyetçilik Hareketlerinin Doğuşu: Taşnak-İttihat ve Terakki İttifakı141 (The Birth of Armenian Nationalist Movements: Dashnak-CUP Alliance)	141
Halil ÖZŞAVLI	
KİTAP TAHLİLLERİ191 (BOOK REVIEWS)	191
Prof. Dr. Yusuf Sarıнай (2012)	
24 Nisan 1915'te Ne Oldu? Ermeni Sevk ve İskânının Perde Arkası191 (What Happened in 24 April 1915? Inside Story of the Armenian Relocation and Resettlement)	191
Yrd. Doç. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ	
Prof. Dr. Yusuf Sarıнай (2012)	
1909 Adana Ermeni Olayları195 (Adana Armenian Uprising of 1909)	195
Yrd. Doç. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ	

Ömer Seyfettin (2011)

Bir Ermeni Gencinin Hatıra Defteri199
(*Diary of an Armenian Youngster*)

F. Jale Gül ÇORUK

Celal Güven, Mustafa Zenginbaş (2011)

Ermeni Harekâtına Amerikan Basını İlgisi:
The New York Times Gazetesi: Eylül-Aralık 1920205
(*Interest of the American Press to the Armenian Operation:
The New York Times: September-December 1920*)

Hande PARLAK

YAZIM KURALLARI209
(*STYLE SHEET*)

Dergimizin geçen sayısından bu yana geçen zaman içinde Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde durgunluk devam ederken Fransa'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Sosyalist Partisi adayı ve öteden beri Ermeni görüşlerinin destekleyicisi François Hollande'ın kazanması gerek Diaspora'da gerek Ermenistan'da memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak Fransa'nın yeni Cumhurbaşkanının Türkiye ile normal ilişkiler sürdürmek istemesinin Ermeni sorunu üzerine ne gibi etkileri olacağı henüz belli değildir. 6 Mayıs 2012 tarihinde Ermenistan'da yapılan parlamento seçimleri siyasi tabloya bir değişiklik getirmemiştir. Normal koşullarda 2013 Şubat ayında yapılacak devlet başkanlığı seçimlerine kadar Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde bir değişiklik olması beklenmemektedir. Diğer yandan, her zaman olduğu gibi ABD'nin Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesine olan ilgisi devam etmektedir. Dergimizin her zamanki gibi ilk yazısı olan '**Olaylar ve Yorumlar**' bu konular ayrıntılarıyla ele alınmaktadır.

Dr. Bahar Senem Çevik-Ersaydı, **Karikatürlerde Dehümanizasyon: Asbarez Gazetesi Örneğinde Türk İmgesi** başlıklı yazısında ABD'de yayımlanan Taşnak eğilimli Asbarez gazetesinde yer alan karikatürlerde Türk imgesinin nasıl bir dehümanizasyona (gayri-insanileştirmeye), diğer bir deyimle nefret edilecek bir nesneye dönüştürüldüğünü incelemektedir.

Dr. Ali Asker, **Rusya'nın Ermenistan'da Askeri Varlığı: Hukuki Ve Politik Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme** başlıklı incelemesinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonunun Gürcistan ile olan anlaşmazlıkları ve Azerbaycan ile de yakın ilişki kuramamasının bir sonucu olarak bu bölgedeki askeri varlığını sadece Ermenistan'a devam ettirebildiği, Azerbaycan'la her an savaşa girebilecek bir tutum içinde olan Ermenistan'ın da, kendi güvenliği açısından Rusya'nın desteğine ihtiyaç duyduğu, diğer yandan Ermenistan'daki Rus askeri varlığının bölgede kontrolsüz bir silahlanma eğilimine neden olduğu belirtilmektedir.

Aslan Yavuz Şir, **Diaspora Ermenileri Ve ABD Mahkemelerindeki Tazminat Girişimleri** başlıklı incelemesinde, belki de teknik niteliği nedeniyle ülkemizde az bilinen ancak çok önemli hukuksal sorunlar doğurabilecek olan bazı Ermenilerin Türkiye'deki eski malları (emval-i metruke) için ABD'de Türkiye Cumhuriyeti ve iki Türk resmi bankası aleyhinde açılan davalar incelenmekte ve bu davaların ve Ermenilerce sigorta şirketlerine ayrıca açılmış davaların, 2015 yılı öncesinde, Amerikan hukuki sisteminden yararlanılarak bir soykırım tartışmasını gündeme getirmeyi amaçladığı belirtilmektedir.

Ermeni Milliyetçilik Hareketlerinin Doğuşu, Daşnak ve İttihat ve Terakki

İttifakı başlığını taşıyan makalesinde Halil Özşavlı, Ermeni uyanış (bağımsızlık) hareketinin kilise önderliğinde başladığını, bu konuda Rusya ile işbirliği yapıldığını, Rusya'nın da Ermenileri desteklediğini, daha sonraları Taşnak ve Hınçakların Jöntürkler ile ittifak yaptığını ancak bu ittifakın kalıcı olmadığını incelemektedir.

Bu sayıda ayrıca, başlıkları ve yazarları aşağıda bildirilen dört kitabın tahlilini yapan yazılar bulunmaktadır.

- 24 Nisan 1915'te Ne Oldu? (Yusuf Sarımay)
- 1909 Adana Ermeni Olayları (Yusuf Sarımay)
- Bir Ermeni Gencinin Hatıra Defteri (Ömer Seyfettin)
- Ermeni Harekâtına Amerikan Basını İlgisi (Cemal Güven ve Mustafa Zenginbaş)

İçten saygılarımızla

Editör

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM

E. Büyükelçi

AVİM, Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı
oelutem@avim.org.tr

Öz: *Bu yazı, Ekim 2011-Mayıs 2012 döneminde, Türkiye-Ermenistan ve Diaspora ilişkilerini, ABD ve Fransa'nın Ermeni sorununa ilişkin tutumlarını, Ermenistan'da parlamento seçimlerini ve 24 Nisan'ın Ermenistan'da ve Türkiye'de anılmasını incelemekte ve bu konularda bazı yorumlarda bulunmaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye-Ermenistan İlişkileri, ABD, Fransa, Ermenistan Parlamento Seçimleri, 24 Nisan 2012, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Serj Sarkisyan, Edward Nalbantyan, Hillary Clinton, Barack Obama*

Abstract: *This article studies the developments occurred from October 2011 to May 2012 on Turkey-Armenia relations, the stand of US and France concerning Armenian question, parliamentary elections in Armenia and the commemoration of 24th April 2012 in Armenia and Turkey as well as some comments on these issues.*

Keywords: *Turkey-Armenia Relations, US, France, Armenian parliamentary elections, 24th of April 2012, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Serj Sarkisyan, Edward Nalbantyan, Hillary Clinton, Barack Obama*

Bu yazının uzunluğunu dikkate alarak, okuyucunun daha kolay incelemesine olanak sağlamak üzere, yazının bir planı aşağıda verilmiştir.

I- TÜRKİYE - ERMENİSTAN VE TÜRKİYE - DİASPORA İLİŞKİLERİ

1. Tarafların Resmi Beyanları
2. Ermenistan Parlamento Seçimlerinde Türkiye ile ilişkiler ve Karabağ Sorunu
3. Türkiye'nin Bazı Girişimleri
 - a. Türkiye Ermenilerinin Bazı Sorunlarını Çözüm Çabaları
 - b. Türkiye'nin Diaspora Ermenileriyle Temas Kurma Girişimleri
4. Türkiye-Ermenistan İlişkilerini Canlandırma Çabaları
 - a. Sivil Toplum Faaliyetlerinin Arttırılmasına İlişkin Öneriler
 - b. Ekonomik İşbirliği İçin Öneriler
 - c. Hükümetler arası Temasların Canlandırılması İçin Öneriler

II- ABD VE ERMENİ SORUNU

1. Başkan Yardımcısı Joe Biden'in Türkiye'yi Ziyareti
2. Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanı İlena Ros-Lehtinen'in Beyanları
3. ABD Ermenilerinin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'u Eleştirmesi
4. Kongre'de Karar Tasarıları
5. Başbakan Erdoğan'ın Başkan Obama ile Görüşmesi
6. Başkan Obama'nın 24 Nisan Mesajı
7. ABD'nin İki Ülke Sivil Toplum Örgütlerinin Temaslarını Desteklemesi

III- FRANSA VE ERMENİ SORUNU

IV- ERMENİSTAN'DA PARLAMENTO SEÇİMLERİ

1. Seçimlerin Sonuçları
2. Parlamento'ya Giren Siyasi Partiler
 - a. Ermenistan Cumhuriyetçi Partisi

- b. Müreffeh Ermenistan Partisi
 - c. Miras Partisi
 - d. Ermeni Milli Kongresi
 - e. Taşnak Partisi
 - f. Orinats Yerkir
3. Seçimlerde Yapılan Usulsüzlükler, Seçim Gözlemcilerinin Beyanları
 4. Seçimlere İtirazlar

V- 24 NİSAN'IN TÜRKİYE VE ERMENİSTAN'DA ANILMASI

1. Ermenistan'da Anma Etkinlikleri
2. Türkiye'de Anma Etkinlikleri

I - TÜRKİYE - ERMENİSTAN VE TÜRKİYE - DIASPORA İLİŞKİLERİ

İncelediğimiz Ekim 2011-Mayıs 2012 dönemi içinde Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde kayda değer hiçbir gelişme olmamış, Protokollerin onaylanmamasının yarattığı olumsuz hava devam etmiştir. Bu yaklaşık sekiz aylık dönemde iki ülke ilişkilerinde görülen başlıca olaylar aşağıda anlatılmaya ve gerektiği yerlerde de yorumlanmaya çalışılmıştır.

1. Tarafların Resmî Beyanları

Van şehrinde ve civarında olan deprem için Rusya Federasyonu Başkanı Dimitri Medvedev, Cumhurbaşkanı Gül'ü telefonla arayarak, taziyetlerini bildirdikten sonra yanında Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan'ın da olduğunu ifadeyle, tarafların telefonla görüşmesini sağlamıştır. Sarkisyan deprem için yardıma hazır olduklarını, izin verilmesi halinde arama kurtarma çalışmaları için hemen bir ekip gönderebileceklerini söylemesine karşılık Cumhurbaşkanı Gül, teşekkür ettikten sonra, şu anda uluslararası yardıma ihtiyaç duyulmadığını belirtmiştir.¹ Depremden hemen sonra yabancı ülkelerden gelen yardım taleplerini, ihtiyaç olmadığını belirterek

1 "Gül'e Sürpriz Telefon" *Hürriyet*, 25 Ekim 2011.

geri çeviren Türkiye, sonraları zararın büyüklüğü karşısında bu tür yardımları kabul etmiştir. Ancak Ermenistan'ın (ve İsrail'in) ısrarla yardım yapmaya çalışmasının Ankara'da daha ziyade bir propaganda girişimi olarak değerlendirildiği, Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün insani jestlerle siyasi sorunları karıştırmadıklarını ve bu yardımların söz konusu sorunlarda bir olumlu gelişme anlamına gelmediğini söylemesinden sonra anlaşılmıştır.² Daha sonra Dışişleri Bakanı Davutoğlu da bunu teyit ederek "Ermenistan'dan ve İsrail'den gelen yardımların bu ülkelerle uzlaşmada bir rol oynamayacağını belirtmiştir.³ Diğer yandan Diaspora basınının bu olaydan yararlanarak depremin Ermenistan'ın tarihî topraklarında meydana geldiğini ve ayrıca sınır kapalı olduğu için yardımın uçakla yapılabilmediğini vurguladığı görülmüştür.⁴

Van Depremine yardımın yarattığı olumlu hava çok kısa sürmüştür Kasım ayında Türkiye'yi ziyaret eden Fransız Dışişleri bakanı Alain Juppé'nin Türkiye'nin Ermenistan'la ortak tarih komisyonu önerisine sıcak baktığına dair sözlerinin⁵ hatırlatıldığı Edward Nalbantyan, bu sözleri Fransa ve diğer birçok ülkenin Ermeni soykırımını resmen tanıması ve kınaması gerçeğini şüphe altına almak çabası⁶ olarak değerlendirmek suretiyle, iki ülke arasındaki sorunların büyük kısmının çözümüne büyük katkıda bulunabilecek tarihçiler komisyonu önerisini bir kez daha reddetmiştir.

Diğer yandan Başbakan Erdoğan'ın Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile birlikte Petkim Aliğa tesislerindeki bir fabrikanın açılışında yaptığı konuşmada "Biz, iki devlet, tek millet olduğumuz kadar, aynı zamanda tek yüreğiz. İşte onun için, Karabağ'da işgal sona erinceye kadar Azerbaycan'la omuz omuza mücadele vermeye devam edeceğiz"⁷ sözleri Türkiye'nin tutumunda bir değişiklik beklenmemesi gerektiğini ortaya koymuştur.

AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış öteden beri Hükümet içinde Ermeni sorunuyla yakından ilgilenen ve bu konuda konuşmalar yapan bir kişidir. Nisan ayı içinde birkaç kez Osmanlı Mebuslarının 1920 yılında Malta'ya sürgün edilmesine, burada Ermenilere yapılan muamele için mahkemeye verilmek istenmelerine, ancak delil yetersizliğinden bunun yapılamadığına değinmiş, ayrıca Başbakan Erdoğan'ın 2005 yılındaki Tarihçiler Komisyonu önerisine temas ederek elinde (soykırım iddialarına

2 *Armenews*, 30 Ekim Editorial. Stupeur et Tremblement. Ayrıca *Armenews*, 30 Ekim Ankara Salue l'Aide d'Israel et de l'Arménie, Mais Pas de Détente en Vue"

3 "Davutoğlu Confirmed No New Shifts in Armenian-Turkish Process" *News.am*, 12 Kasım 2012.

4 Aynı kaynak

5 Ömer Engin Lütem (2011) "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 40. s. 15

6 "Tarihçiler Komisyonuna Ortak Tepki" *Agos*, 25 Kasım 2011.

7 "2 Devlet Tek Millet Tek Yürek" *Hürriyet*, 26.10.2011 "

dair) belge olanların ortaya çıkmasını ve bu konunun bir uluslararası komisyonda ele alınmasını istemiştir.⁸

Bu arada MHP Başkanı Devlet Bahçeli de Nisan ayında Fransa'nın Metz şehrinde yaptığı bir konuşmada Ermeni sorununa değinerek, "soykırım iddiaları asılsızdır, hezeyandır; böyle bir şey asla olmamıştır", "şüphesiz diasporada milletimizi sanık sandalyesine oturtmaya gayret edenler, mahcubiyet yaşayacaklardır"⁹ sözleriyle kendisinin ve partisinin bilinen tutumunu bir kez daha tekrar etmiştir.

İncelediğimiz dönem içinde Ermenistan Başkanı Sarkisyan, ülkesinin Türkiye ile ilişkileri ve soykırım iddiaları konusunda birçok kez konuşmuştur.

Sarkisyan'ın Avrupa Halk Partisinin 20. Kongresine katılmak gibi bir bahaneyle Aralık ayında Marsilya'yı ziyareti sırasında bu kentteki Ermenilere yaptığı bir konuşmada kinle hareket etmedikleri, intikam değil adalet istedikleri, bu bağlamda Talat Paşa'nın katili Tehliryan'ın da intikam değil adalet amacıyla hareket ettiğini söylemiş, artık Ermenistan'ın adalet isteyecek kadar güçlü olduğunu ileri sürmüş ve birlik oldukları takdirde Ermeni soykırımının anılarının ortadan kaldırılmasına izin vermeyeceklerini de belirtmiştir.

Daha sonra Türkiye ile ilişkiler konusuna geçen Sarkisyan aynen şunları söylemiştir:

Türkiye'nin pişmanlık duyacağından şüphe etmiyorum. Bu bir önkoşul veya intikamı tahrik etme girişimi değildir. Türkiye kendi tarihiyle yüzleşmelidir. Bir gün Türk yetkilileri soykırımı ilişkin yaklaşımları yeniden değerlendirmek gücünü bulacaklardır. Bizim tutumumuz değişmemiştir ve açıktır: komşu ülkelerin yararına olduğu için, Türkiye ile normal ilişkiler kurmaya hazırız. Mesela Polonya ve Almanya gibi komşu ülkeler. Alman Şansölyesi Willy Brandt, ülkesinin işlediği suçları idrak ederek Varşova Gettosunda diz çökmüştür. Kendisini Avrupalı olarak gören Türkiye'nin, er veya geç, Avrupalı denmeye layık bir liderliği (hükümeti) olacak ve onlar Soykırım Anıtında başlarını öne eğeceklerdir. Bu ne kadar erken olursa o kadar iyidir; ancak bu Türk Halkının takdiridir. Onları zorlamıyoruz. Bunu Türk Halkının yararı için yapmalıdırlar, Willy Brandt'ın Alman Halkı için yaptığı gibi.¹⁰

8 "Bağış'tan Ermeni Çıkışı" *CnnTürk*, 15 Nisan 2012.

9 "Soykırım İddialarını Fransa'da Reddedti." *Habertürk*, 7 Nisan 2012.

10 Konuşmanın tam metni Ermenistan Cumhurbaşkanlığı Web sitesinde mevcuttur: <http://www.president.am/events/visits/eng/?visits=1&id=344>

Ermenistan Başkanının bu konuşmasında dikkati çeken hususlar şunlardır:

Önce, Sogomon Tehliryan'ı bir katil olarak değil adaleti yerine getiren bir kişi olarak görmektedir. Adı geçenin Talat Paşayı öldürdüğünü Alman mahkemesinde açıkça itiraf etmesine rağmen, ön yargılı jürinin kendisini beraat ettirmesi Ermenilere bu kanıyı vermiştir. Ancak hukuk yönünden değişmeyen gerçek Tehliryan'ın katil olduğudur. Ermeni kamuoyu buna inanmayabilir. Burada önemli olan, en sorumlu mevkide bulunan Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın da, hukuk ilkelerini dikkate almayarak, Tehliryan'ı bir katil olarak görmemesidir.

İkinci olarak Ermenistan'ın artık adalet isteyecek kadar güçlü olduğunu ifade etmesidir ki bu da Diasporanın söylemlerini aynen kabul ettiğini göstermektedir. Tabii Ermenistan'ın ne derecede güçlü olduğu tartışılabilir.

Hukuk yönünden değişmeyen gerçek Tehliryan'ın katil olduğudur. Ermeni kamuoyu buna inanmayabilir. Burada önemli olan, en sorumlu mevkide bulunan Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın da, hukuk ilkelerini dikkate almayarak, Tehliryan'ı bir katil olarak görmemesidir.

Bu hususlar, ileride Ermenistan tarafından gündeme getirildiği takdirde, iki ülke arasında yeni anlaşmazlıkların kaynağı olacaktır.

Ermenistan Devlet Başkanının doğrudan Türkiye'ye ilişkin sözlerine gelince, Sarkisyan Türkiye'nin pişmanlık duyacağından şüphe etmediğine, Türkiye'nin kendi tarihiyle yüzleşmesi gerektiğine, Türkiye'nin, er veya geç, Avrupalı denmeye layık bir liderliği (hükümeti) olacağına ve

onların Soykırım Anıtında başlarını öne eğeceklerine dair ifadeleri, daha önce hiçbir Ermenistan Devlet Başkanı tarafından dile getirilmemiştir. Türkiye'nin kabul etmesine imkân bulunmayan hususları dile getirmek ve günümüz Türkiye'sini idare edenleri Avrupalı olmamakla nitelendirmek aslında Sarkisyan'ın Türkiye ile anlaşmaya hiç niyeti olmadığını göstermektedir. Sarkisyan'ın bu sert tutumu 2013 yılının Şubat ayında yapılacak başkanlık seçimlerinden önce Türkiye ile hiçbir alanda anlaşmaya varmak istememesinden, zira yapacağı her anlaşmanın eleştirilmesinden, bunun da seçimlerde aleyhinde olacağını düşünmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Hatta her zaman talep edildiği gibi, Türkiye hiçbir ön koşul olmadan Protokolleri tasdik etse dahi Ermenistan'ın bu belgeleri tasdik edeceği de garanti değildir. Diğer yandan, Sarkisyan başkanlık seçimlerini kazanmak konusunda güçlüklerle karşılaştığı takdirde, esasen Parlatentonun gündeminden çıkarılmış olan protokolleri denonse etmesi (reddetmesi) de mümkündür.

Sarkisyan'ın bu gayet olumsuz konuşmasına Türkiye'den tepki Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış'tan gelmiştir. Bağış, Sarkisyan için "haddini bilmez cumhurbaşkanı" nitelemesinde bulunmanın yanında, "Türlere diz çöktürmek kimsenin haddi değildir" demiş ve ayrıca "Sen milletini açlıktan, fakirlikten zaten dizinde derman bırakmayacak duruma getirdin. Ermenistan'ın nüfusu 4 milyondan 2 milyona düştü. İnsanlar dünyanın dört bir tarafına kaçıyor. Bir kısmı bizim ülkemize de geldi" değerlendirmesini yapmıştır.¹¹

Genelde ihtiyatlı bir dil kullanan Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın, Türkiye söz konusu olduğunda sert konuşmaya çalıştığı, başka vesilelerle de gözlemlenmiştir. Mesela, başkanı olduğu Cumhuriyetçi Parti Kongresi'nde 10 Mart 2012 tarihinde yaptığı konuşmada¹² Protokoller Ermenistan'ın istediği gibi sonuçlanmamış olmakla beraber bazı önemli sonuçlar doğurduğunu, bunlardan birincisinin Ermeni soykırımının uluslararası arenada tanınması sürecini pekiştirdiğini, ikincisinin Türkiye ile normal ilişkiler kurulmasının önündeki yegâne engelin Ankara ve diğer bir başkent (yani Bakü) olduğunu gösterdiğini, üçüncüsünün ise Türkiye'nin Ermenistan ile ilişki kurmak için hiçbir önkoşul içermeyen uluslararası bir belgeyi (yani Protokolleri) imzalamak zorunda kaldığını söylemiştir. Ayrıca Ermeni soykırımını inkâr etmenin, soykırımın sürdürülmesi demek olduğunu da ifadeyle bu konuda Taşnakların öteden beri ileri sürdüğü bir görüşe katılarak, Türkiye Cumhuriyeti'ni de "soykırıma" katılmakla suçlamaya çalışmış, sonra bu son görüşünü bazı seçim konuşmalarında da tekrarlamıştır.¹³

Serj Sarkisyan'ı bu şekilde davranmaya iten husus, vaktiyle, gerek Ermenistan'da gerek Diaspora'da Protokollerin savunmasını yapmış olmasıdır. Şimdi kraldan fazla kralcı bir davranışla bu konuda kendisine yöneltilebilecek eleştirileri önlemeye çalışmaktadır.

Başkan Sarkisyan Parlamento seçimleri nedeniyle yapmış olduğu bazı konuşmalarda Türkiye-Ermenistan ilişkilerine değinmiştir. Bunlardan birinde Cumhuriyetçi Parti'nin Ermeni soykırımının tanınması için mücadele etmek konusunda kararlı olduğunu ifade etmiş¹⁴ bir diğer konuşmasında ise bu konuyu 1915'in 100. yılına bağlayarak, 100 yıla giden yolda Ermeni soykırımının tanınması ve kınanması için çabalarını çok

11 "Egemen Bağış'tan Sarkisyan'a: Haddini Bilmez Cumhurbaşkanı" *IHA*, 11 Aralık 2011.

12 "Address by the President of the Republic of Armenia, President of the Republican Party of Armenia Serzh Sargsyan at the 13th Republican Convention" 10.03.2012
<http://www.president.am/events/statements/eng/?id=123>

13 "Republican Party of Armenia Considers any Denial of Genocide Direct Continuation of the Crime" *Armenpress*, 19 Nisan 2012.

14 "Deniers of the Armenian Genocide Trepassed All Admissible Limits" *Armenpress*. 14 Nisan 2012.

arttıracaklarını dile getirmiştir.¹⁵ Bir Türk kaynağına göre,¹⁶ parlamento seçimlerine bir hafta kala yaptığı bir konuşmada üslubunu setleştirerek “Ermenilere karşı soykırımı inkâr eden, her gün tarihini çarpıtan bir ülkeyle yan yana yaşıyoruz. Suç, tarihin inkârıyla bugün de devam ediyor” demiş ayrıca “Adalet ve tazminat talebimiz devam edecek. Türkiye’nin küstah ve kibirli politikasını kabul etmiyoruz” ifadelerini kullanmıştır.

Dışişleri Bakanı Nalbantyan’ın tutumu da farklı değildir. Önce Protokoller ile Karabağ sorunu arasında bir ilişki kurulmasını kesinlikle reddetmekte ayrıca her fırsatta “Artık top Türkiye’nin sahasındadır” sözlerini tekrarlayarak, Ermenistan’ın protokollerin canlandırılması için yeni girişimde bulunmayacağını belirtmek istemekte ve Türkiye’nin, protokolleri Karabağ soruna bağlamadan onaylamasını ve uygulamasını talep etmektedir. Bu arada Ankara’nın İsviçre aracılığıyla Protokolleri canlandırma gayretlerini de,¹⁷ İsviçre’nin yeniden böyle bir rol oynamayı kabul ettiğine dair bazı haberlere rağmen, baltalamaya çalışmaktadır. Nalbantyan Türkiye ile yeniden müzakere konusundaki tutumunu Türkiye ile dolaylı veya arabulucu yardımıyla müzakere halinde olmadıklarını, bunun sadece Türkiye bazı pratik adımlar atmaya hazır olunca mümkün olacağını ifade etmek suretiyle ortaya koymuştur.¹⁸ Pratik adımların ne olduğu belli değildir. Ancak Ermenistan’ın, Türkiye ile yeniden müzakere edebilmek için bazı tavizler koparmaya çalıştığı görülmektedir. Bu konuda Başbakan Erdoğan’ın İsviçre Dışişleri Bakanı aracılığıyla Ermenistan’la bir girişim başlatıldığını doğruladığını ancak “o girişimde de kaçan taraf onlar oldular. Biz hep masada kaldık ama onlar kaçtılar” diye konuştuğunu da belirtmemiz gerekmektedir.¹⁹

Ermenistan Dışişleri Bakanı sadece Ermenistan ile olan ilişkileri için değil, diğer komşularıyla olan sorunları nedeniyle de Türkiye’yi tenkit etmeye başlamıştır. Uruguay Dışişleri Bakanı’nın ülkesini ziyareti sırasında gazetecilerin bir sorusuna cevaben, Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun Türkiye’nin komşularıyla sıfır sorunlu ilişkiler istediğini beyan ettiğini, ancak sonuçta Türkiye’nin bu ülkelerle sorunlarının arttığını, kendi deneyimlerine göre Türkiye ile bir anlaşmaya varmanın çok zor olduğunu, Protokollerin imzalanması sırasında ve sonrasında güçlükler çıktığını ve Türkiye’nin protokolleri tasdik ve uygulamaya koymayı reddettiğini söylemiştir.²⁰

15 “Sarkisyan Vows Greater Efforts at Genocide Recognition” *Azatoryun*, 19 Nisan 2013.

16 “Sarkisyan’dan Türkiye’ye Ağır İthamlar” *Haber7*, 30.4.2012.

17 “Signes de Relance des Protocoles” *Nouvelles d’Arménie Magazine*, No. 182, Ocak 2012:

18 “No Talks are Underway With Turkey, Armenian FM” *News.am*, 30 Ocak 2012.

19 “Erdoğan: ‘Umarım Hollande’ın AB üyeliğimizi Ermeni Sorununa Bağladığı Doğru Değildir’” *Euroactiv.com.tr*, 8 Mayıs 2012.

20 “The address and answers of the Armenian Minister of Foreign Affairs Edward Nalbandian and Luis Almagro, the Minister of Foreign Affairs of Uruguay during the joint press conference” 04.05.2012
http://www.mfa.am/en/interviews/item/2012/05/04/nalbandian_almagro/%204%20May%20C4%B1s%202012

Başkan Sarkisyan'ın olduğu gibi Dışişleri Bakanı Nalbantyan'ın da bu uzlaşmaz tutumunun kökeninde parlamento seçimleri olduğu muhakkaktır. Nitekim bu husus Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu tarafından, iki ülke arasında görüşmeler yapılmasında ısrarlı olduğu anlaşılan Bayan Clinton'a da ifade edilmiş ve "Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkileri normalleştirmeye her zaman hazır olduğu, ancak Erivan yönetiminin iç politika kaygılarından kurtularak soykırım iddialarından vazgeçmesi gerektiği"²¹ bildirilmiştir. Ne var ki 6 Mayıs'ta yapılan parlamento seçimlerinden sonra, gelecek yılın başında, Ermenistan için daha önemli olan başkanlık seçimleri yapılacaktır. Ondan sonra da 1915'in 100. yılını anma eylemlerinin yoğunlaşması beklenmektedir. Kısaca Ermenistan'ın "iç politika kaygıları" kısa zamanda sona ereceği benzememektedir.

Diğer yandan Türkiye'nin Ermenistan politikasında bir değişiklik olmadığı da gözlemlenmektedir. Bu husus, Başkan Erdoğan tarafından Seul'da Nükleer Güvenlik Zirvesi sırasında Başkan Obama'ya "bizim geri adım atmamızın mümkün olmadığını belirttim" sözleriyle ifade edilmiştir.

Karabağ konusunda üzerine düşeni yapmaya hazır olduğunu söylemiştir. Bu husus özellikle önemlidir, zira Karabağ konusunda önemli gelişmeler olduğu takdirde Türkiye'nin protokolleri onaylaması ve/veya sınırı açması olasıdır.

Başbakan'ın basına verdiği bilgilerden Başkan Obama ile şu hususlara da değindiği anlaşılmaktadır.²²

Başbakan, Türkiye Karabağ sorununun çözümü hakkında Minsk Üçlüsünün (ABD, Rusya ve Fransa) 20 yıldan beri çalışmakla beraber bir sonuç alınmadığını belirtmiş ve Türkiye'nin Karabağ konusunda üzerine düşeni yapmaya hazır olduğunu söylemiştir. Bu husus özellikle önemlidir, zira Karabağ konusunda önemli gelişmeler olduğu takdirde Türkiye'nin protokolleri onaylaması ve/veya sınırı açması olasıdır.

İkinci olarak Başbakan'ın ABD Kongresi'ndeki karar tasarılarından rahatsız olduğunu Başkan Obama'ya bildirmiş bulunduğu ve bu konuda anlayışla karşılandığı anlaşılmaktadır.

Son olarak, Başbakan Türkiye Ermenileri ve Türkiye'de çalışan Ermenistan vatandaşları için yapılanları Başbakan Obama'ya anlatmıştır. (Bunlar, çok kısa olarak, Türkiye'deki bazı Ermeni kiliselerinin devlet tarafından

21 "Clinton'a 3 Açık Mesaj" *Hürriyet*, 4 Nisan 2012.

22 "Sınır Açılıp İlişkiler Başlarsa Sorunlarımız da Çözülür" *İhlas*, 26 Mart 2012.

onarılması, bazı mallarının Ermeni vakıflarına geri verilmesi ve Türkiye’de çalışan Ermeni vatandaşlarının çocuklarına eğitim olanağı sağlanmasıdır.)

2. Ermenistan Parlamento Seçimlerinde Türkiye ile İlişkiler ve Karabağ Sorunu

Ermenistan parlamento seçimleri sırasında Türkiye ile ilişkilerden nispeten az bahsedildiği görülmüştür. Bu, esas itibariyle, Azerbaycan ile ilişkiler için de geçerlidir. Bu durumun nedeni, söz konusu ilişkilere önem verilmemesi değil, bu konuda partiler arasında ciddi bir görüş ayrılığı bulunmamasıdır. Diğer bir deyimle, herkesin bir Ermeni soykırımı olduğuna, Türkiye’nin bu soykırımı tanınması, ilgililere tazminat vermesi ve malları iade etmesi gerektiğine inandığı bir ortamda tartışılacak bir konu bulunmamaktadır. Aynı husus Karabağ sorunu için de geçerli olup, kimse Karabağ’ın Azerbaycan’a bağlanmasını savunmadığı için Karabağ sorunu da pek ele alınmamıştır.

Bu iki konuya en fazla değinenin Ter-Petrosyan olduğu görülmüştür. Adı geçen, Wikileaks belgelerine dayanarak, hükümeti Türkiye’nin tarihçiler komisyonu önerisini ve ayrıca Karabağ konusunda Madrid prensiplerini kabul etmekle suçlamıştır. Oysa Ermenistan, tarihçiler komisyonu önerisini kabul etmemiştir. Karabağ konusunda, tam metni açıklanmamış olan Madrid prensiplerini bütünüyle kabul ettiğini söylemek zordur.

Seçim kampanyasında fazla değinilmemiş olmakla beraber, partilerin seçim programlarında soykırım iddiaları konusunun ele alınmış olduğu anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetçi Parti, 1915’in 100. yılının yaklaştığı bir dönemde soykırımın uluslararası düzeyde tanınması için halkın birliğinin gerekli olduğunu ileri sürmekte ve tanınma ve kınanma hususunda çabalarını sürdüreceğini belirtmektedir.

Müreffeh Ermenistan, Miras ve Ermeni Milli Kongresi partileri soykırımın uluslararası ortamda tanınmasına büyük önem verdiklerini belirtmekte, aynı zamanda Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin önkoşul olmadan normalleşmesi ve sınırın açılması konularının da önemine işaret etmektedirler.

Kanun Devleti Partisi de soykırımın uluslararası düzlemde tanınmasını dile getirirken Türkiye ile önkoşul olmadan, iyi komşuluk ilişkileri kurulmasına önem vermektedir.

Seçimlerde oyların % 0,37’sini almış olan Ermenistan Demokratik Partisi

Ermenistan'ın yasal taleplerinin reddedilmesi pahasına Türkiye ile ilişki kurulamayacağını ifade etmiştir. Yasal taleplerin ne olduğu açıklanmamıştır.

Oyların % 0,2'sini almış olan Birleşmiş Ermeniler Partisi, Ermeni soykırımı iddialarının tanınmasının önemini vurguladıktan sonra Türkiye ile Ermenistan arasındaki günümüz sınırlarını saptayan 1921 Moskova ve Kars Antlaşmalarının gözden geçirilmesini istemiştir.

Oyların % 1,5'ini toplamış olan Ermenistan Komünist Partisi, Türkiye ile herhangi bir ilişki kurulmasına kesinlikle karşı olduğunu bildirmekte ve dünyanın Ermeni soykırımını tanınmasını istemektedir.

Türkiye ile ilişkiler konusunda özel bir yeri olan Taşnak Partisi ise Başkan Wilson'un 1920 yılında Sevr Antlaşması için çizdiği ve günümüz Türkiye'sinden yaklaşık 120.000 km²'yi Ermenistan'a bırakan sınırların yasallığını sorgulayacak hiçbir belge imzalanmamasını ve Ermenistan'ın Türkiye ile olan protokollerden imzasını çekmesini istemektedir.

Seçimleri izlemek amacıyla Erivan'a giden bazı Türk gazeteciler Türkiye ile ilişkiler hakkında bazı Ermeni siyaset adamlarıyla görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Bu kişilerden en önemli gördüğümüz bir kaçını, çok kısa olarak, aşağıda veriyoruz:²³

Samvel Nikoyan (Meclis Başkanı): Soykırımın tanınması Ermenistan'ın güvenliği için gereklidir. (Bu görüş gerek Ermenistan'da gerek Diaspora'da yaygındır. Ancak soykırım savının tanınmasıyla Ermenistan'ın güvenliği arasında nasıl bir bağ kurulduğu anlaşılamamaktadır.) Türkiye'nin Azerbaycan ile yakın ilişkiler içinde olması, ona destek vermesi Ermenistan'da korku yaratmaktadır. Tarih komisyonu önerisi, güneşin doğudan doğup doğmadığını yeniden keşfetmeye çalışmak gibidir. 1915'te ne olduğunu hepimiz ailelerimizden dinledik. Protokollerin ön koşulsuz olarak (Karabağ sorununa bağlanmadan) hayata geçirilmesi gerekiyor. Türkiye, Ermeni sorununa Karabağ açısından bakıyor. Ekonomik ilişkileri Gürcistan üzerinden yürütüyor.

Galust Sahakyan (İktidardaki Cumhuriyetçi Parti Grup Başkanı): Türkiye Osmanlı gibi düşünüyor. Abdülhamit'in, Jön Türklerin fikirlerini sürdürüyor. 1915'te ne olduğunu anlamak için tarihçilere ihtiyaç yok. Bizim için ortak tarih komisyonu eğitim, kültür, sanat, tarih gibi alanlarda ortak çalışmalar yapabileceğimiz, gençlere dostluk aşıl原因an tarih kitapları yazacak bir komisyondur. Türkiye demokratikleşiyor. Soykırımı dile getirenler de var. Diğer partiler "Türkiye önce soykırımı tanıсын daha sonra bu ülkeyle ilişki

23 "Obama'ya 24 Nisan Uyarısı" *Stargazete.com*, 14 Mayıs 2012.

kurulsun” diyorlardı. Biz ise önce ilişkiler başlayabilir, sonra sorunlar çözülebilir diyoruz. Karabağ konusunda geri adım atmıyoruz. Soykırım ve Karabağ meselesi bizim için Türkiye ile ilişkilerin kurulmasından daha önemli. Türkiye büyük devlet, Türkler büyük millet, ama Azeriler öyle değildir. Karabağ’daki Azeri sayısı 150 binin üzerine hiç çıkmadı. Azerbaycan, SSCB tarafından yaratılmış yapay bir ülkedir. Tarihî kaynaklarda Azerbaycan yok, ama milattan önceye ait eserlerde Ermenistan vardır; alfabeti, mimarisi vardır, Azerilerin yoktur. Soykırımın tanınmasının ardından toprak talebi gelmesi doğaldır. Doğu Anadolu’da savaşta ölen Türklerle (Ermeni mezalimi sonucunda ölen Türkler mi?) planlı bir şekilde devlet tarafından öldürülen Ermenilerin durumu aynı değil. Ermeniler tehciye zorlandı.

Vartan Oskanyan (Eski Dışişleri Bakanı): Ortak tarih komisyonunun gerekliliğine inanmıyorum. Bu, bizim çok iyi bildiğimiz tarihi sil baştan araştırmak demek. Çalışmaların hepsi 1915’i soykırım olarak tanımlıyor. Önce ilişkilerimizi normalleştirelim. Türkiye, Karabağ’ı Ermenistan sınırının açılmasından daha önemli ve öncelikli bulduğunu gösterdi. Türkiye herhangi bir adım atmıyacak, Karabağ meselesi çözümlenmeden sınırlar açılmayacak. Kısa zamanda bir çözüm görmüyorum.

Raffi Hovannisyan (Ermenistan’ın ilk Dışişleri Bakanı ve Miras Partisi Başkanı): 1915’te sadece insanlarımızı kaybetmedik, aslî vatanımızı da kaybettik. Evlerimizi, kiliselerimizi, geleneklerimizi, yaşam kültürünü kaybettik. Bu işin sorumlusu Jön Türkler ve Avrupalılar. Bu sorun iki halk için de büyük yük. Bunu aşmalıyız. Protokollere karşıyım. Bence asıl olan Türkiye-Ermenistan ilişkileridir, Karabağ ikincil önemdedir. Biz soykırımdan sonra o kadar çok şey kaybettik ki, sadece Karabağ’ı koruyabildik. Biz Türkiye ile birlikte AB üyesi, Avrupa değerlerinin parçası olmak istiyoruz. Türkiye toplumunda küçük bir değişim var ama ana akım değişmiyor, siyaset değişmiyor.

Giro Manoyan (Taşnak Partisi Sorumlusu): Bize göre iki toplum arasında sorun yok. Sorun Türkiye devletinin soykırımı yok saymasında. Türkiye’nin soykırımı kabul edip etmemesi bizim için güvenlik meselesi (neden?). Osmanlılarla Türkiye Cumhuriyeti’ni ayırmak doğru değil. Kemalistlerin, Jön Türklerin devamı olduğunu düşünüyorum. Protokollerde Ermeniler için yeni bir şey yok. Ermenistan hükümeti imzalamakla hata etti, imzasını geri çekmeli.. İki taraf da önkoşulsuz olarak diplomatik ilişkilere başlamalı, sınır açılmalı ve iki ülke arasındaki sorunlar uluslararası normlara göre çözümlenmeli. O kadar çok şey kaybettik ki Karabağ’dan vazgeçemeyiz.

Yukarıda sözlerinden örnekler verdiğimiz beş kişiden ikisi, Nikoyan ve Sahakyan, aynı partidedir. Diğer üç kişi ise ayrı partilerdendir. Buna

rağmen Türkiye ile ilişkiler ve soykırım savı üzerindeki görüşleri neredeyse aynıdır. Diğer yandan bu görüşler Türkiye’de çok büyük bir çoğunluğun görüşlerine aykırıdır. Bu durum Türkiye ile Ermenistan arasındaki sorunların neden çözülemediğini açık bir şekilde göstermektedir.

3. Türkiye’nin Bazı Girişimleri

Türkiye-Ermenistan Protokolleri’nin imzalanmasından hemen sonra Türkiye’nin bu belgelerin onaylanmasını Karabağ konusunda önemli gelişmeler olmasına bağlaması, buna karşılık Ermenistan’ın, Anayasa Mahkemesi kararıyla Protokollerin içeriğini boşaltması, iki ülkenin, normal ilişki kuramamasının yanında bir gerginlik dönemine girmelerine neden olmuştur. Halen ilişkilerin protokollerin imzalanmasından önceki döneme göre daha kötü olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda değindiğimiz gibi özellikle iç siyaset nedenleriyle Ermenistan, Türkiye’den, meselâ sınır kapısının tek taraflı olarak açılması gibi, önemli bir taviz almadan tutumunu değiştirmek niyetinde görülmemektedir. Türkiye ise, yine yukarıda belirttiğimiz gibi, **Başbakanın** ağzından, bir politika değişikliğine hazır olmadığını ifade etmiştir. O zaman, bugünkü durumun daha süreceği sonucuna varılmaktadır.

*Türk-Ermeni ilişkilerinin
Türkiye-Ermenistan
ilişkilerinden ibaret
olmadığı görülmektedir.*

Yakından bakıldığında Türk-Ermeni ilişkilerinin Türkiye-Ermenistan ilişkilerinden ibaret olmadığı görülmektedir. Gerçekten de gündemde Türkiye-Diaspora ilişkileri ve Türkiye Ermenilerinin durumu da vardır. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde ilerleme sağlanamaması karşısında Türkiye’nin bu saydığımız iki alanda daha aktif olmaya çalıştığı görülmektedir.

a. Türkiye Ermenilerinin bazı sorunlarının çözümü çabaları

Bu konuda her şeyden önce Türkiye Ermenilerinin Türk-Ermeni veya Türkiye-Ermenistan sorunsalının bir parçası olmadığını belirtmek gerekmektedir. Ancak, bu cemaatin bazı sorunlarının Ermeni diasporası ve bizzat Ermenistan tarafından büyütülmesi ve Türkiye’ye karşı bir propaganda aracı olarak kullanılması olasılığı vardır. Fakat bunun ötesinde Türkiye Ermenilerinin, vatandaş sıfatıyla, sorunlarının devlet tarafından çözümlenmesini beklemeleri en doğal haklarıdır. Söz konusu sorunlar hakkında bu yazı çerçevesinde ayrıntılı bilgi vermemiz olası değildir. Özetle bu sorunların Ermeni Vakıf malları, Türkiye’de Ermenilere ait dinî

ve diğer eserlerin onarılması ve okullara ilişkin bazı sorunları kapsadığını söyleyebiliriz. .

Türk Hükümeti bu sorunların çözümü sürecine Van'daki Ahtamar Kilisesi'nin onarım kararını almakla başlamıştır. Bilindiği üzere, bu kilise onarılmasından sonra müze olarak açılmıştır. Ayrıca burada yılda bir kez olsun dinî ayin de yapılmaktadır. Başta Diyarbakır'daki olmak üzere bazı Ermeni kiliselerinin onarımı sürmektedir.

İkinci olarak Hükümet, 2001 yılında bir Kanun Hükmündeki Kararnameyle çeşitli nedenlerle el konmuş olan gayrimüslim vakıflarına ait bazı malların geri verilmesini kararlaştırılmıştır. Bu konudaki yönetmeliğin yürürlüğe 1 Ekim 2011'de yürürlüğe girmesiyle 10 Rum, 9 Ermeni, 3 Musevi, 2 Süryani, 1 Keldani ve 1 Bulgar cemaatine ait olmak üzere 26 vakıf tarafından 78 adet gayrimenkulün geri verilmesi için başvuruda bulunmuş olup²⁴ iade işlemleri başlamıştır. Böylece gayrimüslimlerin en önemli şikâyetlerinden biri çözüm yoluna girmiştir.

b. Türkiye'nin Diaspora Ermenileriyle Temas Kurma Girişimleri

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 23 Aralık 2011 tarihinde Ankara'da Büyükelçiler IV. Konferansı için yaptığı açılış konuşmasında²⁵ Diaspora kavramının değiştirilmesi gerektiğini, dini ve mezhebi ne olursa olsun, Anadolu topraklarından göçmüş her bireyin Türkiye'nin diasporası olduğunu, o nedenle nerede bir Ermeni varsa gidip konuşmanın, ortak tarihi ele almanın önemli olduğunu, 10 asır Ermenilerle beraber yaşadığını ama 20. yüzyılın başlarında bazı sömürgecilerin aramıza fitne soktuğunu onlara anlatarak Ermenilerin kalbinin kazanılmasına işaret etti.

Diğer yandan bazı Diaspora Ermenileriyle temasların başlamış olduğuna dair bazı haberlere rastlandı.²⁶

Bir Ermeni gazetesi,²⁷ Diaspora Ermenilerinin Türk kutlama günlerine ve diğer faaliyetlere davet edilmelerinin, Ermeniler tarafından düzenlenen faaliyetlere katılmalarının, Türkiye aleyhtarı hisler benzeyen Ermenileri Türkiye'ye davet etmelerinin, Ermeni diplomatlarla iyi ilişkiler

24 "Azınlık Cemaatleri Vakıflarından 78 Taşınmaz Gayrimenkul için Başvuru"
<http://www.hristiyangazete.com/2012/04/azinlik-cemaatleri-vakiflarindan-78-tasinmaz-gayrimenkul-icin-basvuru/>

25 "Dışişleri Bakanı Sn. Ahmet Davutoğlu'nun IV. Büyükelçiler Konferansı Açılış Konuşması, 23 Aralık 2011"
http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sn_-ahmet-davutoglu_nun-iv_-buyukelciler-konferansi-acis-konusmasi_-23-aralik-2011.tr.mfa

26 *Milliyet*, 12 Nisan 20012.

27 "Sassounian: Turkey's Foreign Minister in Search of 'soft ' Armenians" *The Armenian Weekly*, 10 Nisan 2012.

geliştirmelerinin, Ermeni soykırım iddiaları konusunda Türkiye'nin tutumunu açıklamak için konuşmalar yapmalarının, yerel bilim adamlarıyla temas kurmalarının, Türkiye'ye komşu ülkeler diplomatlarına soykırım konusunda Türkiye'nin tutumunu anlatmalarının, Türkiye'nin tarihçiler ortak komisyonu önerisini savunmalarının, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinin önemini belirtmelerinin ve Karabağ sorununun çözüme kavuşmasının Türkiye-Ermenistan ilişkileri için de yararlı olacağını vurgulamalarının Türk diplomatlarına talimat verilerek kendilerinden istendiğini yazdı.

Aynı kaynak Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Mart 2012'de Washington'da, Los Angeles ve çevresinde bazı Ermenilerle, Türkiye-Ermenistan uzlaşması konusunda görüşmeler yaptığını ve bu kişileri Türkiye'ye davet ettiğini de belirtti.

Bu gelişme ABD Diaspora Ermenilerinde telaş yarattı. Bir yazıda, Türklerin davetlerinde yer almayı kabul eden Ermenilerin para veya şöhret peşinde olabilecekleri ya da iyi niyetli olabilecekleri, ancak saf oldukları, bu hareketlerinin yol açabileceği sonuçları düşünmeleri gerektiği belirtildi. Ayrıca Türk hükümetinin, bu temasları Türkler ve Ermeniler arasında bir uzlaşma olduğuna dair izlenim yaratmak için kullanabileceği, o nedenle sadece Ermeni resmî makamlarının ve Ermeni liderlerin Türk diplomatlarıyla görüşmesi gerektiği ileri sürüldü.²⁸

Son olarak Washington'da bazı Türklerle diyalog yanlısı Ermeniler, HasNa adını taşıyan bir kuruluşta görüşmeler yaptılar.²⁹ HasNA yönetim kurulu üyesi Ömer Taşpınar, bu vesileyle yaptığı konuşmada, Türk-Ermeni ihtilafının uzun vadede çözümünü adına tek gerçekçi ümidin 'halktan halka' giden yol olduğunu vurguladıktan sonra Ermenilerin 1915 olaylarından, Türklerin ise Osmanlı'nın parçalanmasından dolayı 'travma' yaşadığına işaret etti ve tarafları bu travmaları körükleyecek davranışlardan uzak durmaya çağırdı. Bir kısım Ermenilerin 'soykırım'ı kabul ettirip ardından tazminat ve toprak talep edeceği yönünde verdiği işaretlerin Türkiye'deki 'tehdit algısı'nı pekiştirdiğine işaret eden Taşpınar, diyalogun, ilk aşamada, soykırımı kabule açık Türklerle 1915'i Yahudi soykırımı Holokost'a benzetmeyen Ermeniler arasında başlayabileceğini söyledi.

Taşpınar'a salondaki bazı Ermenilerden sitemkâr ve eleştirel yorumlar gelmiş olmakla beraber HasNa mensubu Harput asıllı Amerikalı Ermeni Mary Anne Kibarian, halklar arası diyalogu desteklediğini ve soykırımın kabulünün buna ön şart koşulmaması gerektiğini söyledi. Ticaret yoluyla

28 Aynı kaynak

29 "Uzlaşmacı Ermenilerle Türkler, Washington'da buluştu" *Zaman*, 14 Nisan 2012.

halklar arası angajmanın önemine işaret eden Kibarian, Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını istedi.

ABD'deki en önemli Ermeni kuruluşu olan Taşnak eğilimli Armenian National Committee of America ile, daha ziyade varlıklı Ermenileri temsil eden Armenian Assembly of America bu konuda şimdilik sessiz kalmayı tercih ettiler. Buna karşın Amerikan Ermenilerinin en fazla okuduğu gazeteci/ yazar Harut Sassounian Türkiye'nin bu girişime karşın, ABD'deki

Diaspora Ermenileriyle doğrudan ilişki kurmak bir iyi niyet göstergisidir. Diğer yandan diaspora Ermenilerinin bazı önyargılarının ve aşırı tutumlarının aşılmasına katkıda bulunacak bir harekettir. Kısa zamanda sonuç almak çok zor olsa da bu yolu izlemeye devam etmekte yarar vardır.

başlıca Ermeni kuruluşlarının ortak bir strateji ve Türkiye'den yapılacak talepler listesi hazırlamalarını önerdi. Ayrıca, Türkiye'nin diaspora içinde ayrılık yaratmasını önlemek üzere, hiçbir Ermeni kuruluşunun veya şahsiyetinin Türkiye ile ayrı müzakerelere girmemesi gerektiğini ileri sürdü. Diğer yandan diaspora temsilcilerinin Ermenistan ve Karabağ liderleriyle Türkiye'ye karşı izlenecek tutumu koordine etmelerini istedi.³⁰

Diaspora Ermenileriyle doğrudan ilişki kurmak bir iyi niyet göstergisidir. Diğer yandan diaspora Ermenilerinin bazı önyargılarının ve aşırı tutumlarının aşılmasına katkıda bulunacak bir harekettir. Kısa zamanda sonuç almak çok zor olsa da bu yolu izlemeye devam etmekte yarar vardır.

4. Türkiye-Ermenistan İlişkilerini Canlandırma Çabaları

Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi halen Türkiye-Ermenistan ilişkileri, duraksamanın da ilerisinde bir tür gerginlik dönemine girmiş bulunmaktadır. Bunun başlıca nedeni Ermenistan'ın halen bir seçim atmosferi içinde bulunmasıdır. 6 Mayıs'ta yapılan Parlamento seçimlerinden sonra şimdi önümüzdeki yıl Şubat ayında yapılacak olan Başkanlık Seçimleri beklenmekte ve bu dönem içinde, Türkiye-Ermenistan protokollerinin imzalanmasının baş sorumlusu olarak görülen Başkan Sarkisyan'ın Türkiye ile ilişkileri düzeltmek için herhangi bir girişim yapmayacağı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Sarkisyan'ın, taviz vermiş görünmemek için Karabağ Sorununda da pasif kalması beklenmektedir. Türkiye'nin Protokollerin T.B.M.M. tarafından onaylanması için Karabağ

30 "How Should the Diaspora React to the Turkish Overtures" The *Armenian Weekly*, 23Mayıs 2012. Harut Sassounian.

sorununda önemli ilerlemeler olmasını şart koştuğu düşünüldüğünde halen iki ülke ilişkilerinin tam bir çıkmaz içinde bulunduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu arada içinde bulunulan bu durağan durumun Türkiye'nin lehine olmadığı, 2015 yılının yaklaştığı ve bu yıldönümü münasebetiyle Ermenilerin yapacağı çeşitli etkinliklerin Türkiye'ye zarar vereceği, o itibarla beklemeden Türkiye'nin bazı önlemler alması gerektiği şeklinde Türk basınında bazı yazılar görülmektedir.³¹ Diğer yandan Türkiye'nin bu konuda neler yapabileceğine dair bazı öneriler Türk basını veya yazarlarından değil, ABD Dışişleri ile en azından Cumhuriyetçiler döneminde, yakın temasları olduğu bilinen David L. Phillips'ten gelmiştir.

Adı geçen, 2 Mart 2012 tarihinde Kolombiya Üniversitesi İnsan Hakları İncelemeleri Enstitüsü tarafından yayımlanan, kısa adı "Diplomatik Tarih: Türkiye-Ermenistan Protokolleri"³² olan incelemesinin "İleriye Giden Yol" başlığını taşıyan son bölümünü iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi için neler yapılabileceğine dair önerilerine ayırmıştır.

Phillips geçmiş yıllarda Türkiye-Ermenistan ilişkileri ve Ermeni Sorunu konularında kendisinden hayli bahsettirmiş bir kişidir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın teşviki ile 2001 yılında bazı Türk ve Ermeni şahsiyetlerinden oluşan "Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu"nu kurmuş ve bu Komisyon'un 2004 yılında dağılana kadar başkanlığını (moderatörlüğünü) yapmıştır. Söz konusu Komisyon'un, vaktiyle önemli mevkiler işgal etmiş kişilerden oluşmakla beraber, resmî bir yönü yoktu; diğer bir deyimle üyeleri Türkiye veya Ermenistan hükümetlerini temsil etmiyorlardı. Bu Komisyon, Amerikalıların "Track Two" (İkinci Yol) denen, resmî olmayan kişi veya sivil toplum örgütlerinin bir araya gelerek bazı uluslararası sorunların çözümüne katkıda bulunmak veya kolaylaştırmak usulünün bir uygulamasıydı. "Track Two" görüşmelerinin, kültürel, bilimsel, sportif ve hatta ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için yararlı sonuçlar verdiği görülmüştür. Ama ciddi siyasi görüş ayrılıklarının bulunduğu hallerde bu tür görüşmelerin olumlu bir sonuca ulaşması, diğer bir deyimle hükümetlerin başaramadığını yapması, son derecede zordur. Nitekim Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu da bu süreci yaşamıştır.

31 Türkiye'de bu akımın öncülüğünü Mehmet Ali Birand Çekmektedir. Adı geçen bu konuda *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan şu yazılara bakınız: "Gelin geçmişimizle kendimiz hesaplaşalım..." *Hürriyet*, 26 Ocak 2012; "ABD raporu: Ermenistan ile ilişkiler açılmalı..." *Milliyet*, 2 Mart 2012; "Kendimizi Soykırıma Teslim Ediyoruz" *Milliyet*, 24 Nisan 2012.

32 *Diplomatic History: The 2009 Protocol on the Establishment of Diplomatic Relations between the Republic of Armenia and the Republic of Turkey and the 2009 Protocol on the Development of Bilateral Relations between the Republic of Turkey and the Republic of Armenia*. Columbia University, Institute for the Study of Human Rights in collaboration with the Future of Diplomacy Project, Harvard Kennedy School, March 2012.

Söz konusu Komisyon'un sonunu getiren olay, Phillips'in önerisi üzerine, 1948 BM Soykırım Sözleşmesi'nin 1915 olaylarına uygulanıp uygulanmayacağına, özel bir hukuk kuruluşu olan ICTJ'e (Geçiş Hukuku Uluslararası Merkezi) sorulması olmuştur. Bu Merkez verdiği cevapta 1948 Sözleşmesi'nin geriye dönük uygulanamayacağını, bu nedenle de Türkiye'den tazminat ve toprak talep edilemeyeceğini bildirmiş öte yandan, kendisine sorulmamış bir konuya değinerek eğer BM Sözleşmesi geriye dönük olarak uygulansaydı 1915 olaylarının soykırım olacağını ileri sürmüştü. Bu cevap, aynı zamanda, Türkiye'nin Ermeni soykırım iddialarını tanınması karşılığında Ermenilere tazminat ödememesi ve toprak vermemesi gibi bir anlam da taşıdığından özellikle Komisyon'un Türk üyelerinin itirazını çekmişti. Diğer yandan, Komisyona üye vermeyen Taşnak Partisi, toprak taleplerini dikkate almayan bu cevaptan hiç memnun olmamış ve Alfred de Zayas adında bir hukukçuya 1948 Sözleşmesi'nin geriye dönük olarak uygulanacağına dair bir rapor yazdırmıştı. İki tarafta da memnuniyetsizlik uyandıran bu olaydan, haklı olarak, Phillips sorumlu tutulmuş ve Komisyon, başka üyelerle devam etme imkânını da bulamayınca, dağılmıştır.

Komisyon'un görüşmeleri gizli idi. Phillips 2005 yılında *Unsilencing the Past* (Geçmişin Sessizliğini Bozmak veya Geçmiş İfşa Etmek) başlıklı bir kitap yazarak Komisyondaki görüşmeleri açıklamış ve bazı üyeleriyle hesaplaşmaya çalışmıştır.

Bu arada, Başkan Bush'un 2005 ve 2006 yıllarında 24 Nisan mesajlarında ICTJ'in hazırladığı raporun iki taraf arasında uzlaşmaya doğru kayda değer bir adım olduğunu belirtmiştir. Böylelikle Phillips aracılığı ile ortaya atılan "soykırımı tanıma karşılığında tazminat ödememe ve toprak vermeme" formülünün ABD Hükümetince de desteklendiği ve belki de ilham edildiği anlaşılmıştır.

Gerek Türkiye ve gerek Ermenistan Hükümetleri ise kendi kontrollerinde olmayan "Track Two" faaliyetlerinden uzak durmayı yeğlemişlerdir.³³

Phillips'in yukarıda bahsettiğimiz bu yılın Mart ayı başında yayımlanan "Diplomatik Tarih: Türkiye-Ermenistan Protokolleri" başlıklı incelemesinin son bölümünde yer alan hayli ayrıntılı önerilerini, özüne dokunmadan, biraz kısaltarak ve daha iyi anlaşılması için bazı başlıklar altında toplayarak, aşağıda veriyoruz:

33 Türk Ermeni Uzlaşma Komisyonunun çalışmaları, ICTJ'nin raporu ve bu çerçevede David L. Phillips'in faaliyetleri hakkında geçmiş yıllarda Dergimizde geniş bilgi verilmiştir. Bu konuda bakınız: *Ermeni Araştırmaları* Sayı 2, s. 15-22; Sayı 3, s. 23-25; Sayı 4, s. 15-18; Sayı 16-17, s. 57; Sayı 20-21, s. 49-51; Sayı 25, s. 14 ve Sayı 33-34, s. 51.

a. Sivil Toplum Faaliyetlerinin Arttırılmasına İlişkin Öneriler

Phillips'in önerilerinin başında, kendisinin uzmanlık alanına giren, "track two" faaliyetleri, diğer bir deyimle Türkiye ve Ermenistan'ın sivil toplum örgütleri ve meslek kuruluşları arasında yapılacak temaslar gelmektedir. Phillips hükümetler düzeyinde ilerleme olmadığı bir dönemde "track two" faaliyetlerini gerekli görmektedir. Adı geçen, bu konuda yeterli fon olmadığından yakınmakta ve Avrupa Birliği'nin bu faaliyetlere katılarak bir "Türkiye-Ermenistan Fırsat Fonu" kurmasını istemektedir. Ayrıca bazı faaliyetleri finanse etmiş olduğu anlaşılan İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın da bir track two Uygulamalarını Gözden Geçirme Konferansı düzenlemesini öne sürmektedir.

Phillips'in sivil toplum örgütleri faaliyeti hakkındaki somut önerileri şu şekilde özetlenebilir:

1. Sivil toplum örgütleri iyi komşuluk ilişkilerini belirten ve beraberce çaba gösterecek alanları saptayan bir "Dostluk Antlaşması" tasarısı hazırlamalıdır.
2. Diğer bir öneri ise, iki ülkenin düşünce kuruluşlarının, Türklerin Ermenilere, Ermenilerin Türklere karşı sosyal davranışı hakkında bir kamuoyu yoklaması yapması ve bunun sonuçlarının track two alanındaki faaliyetleri, gelecek için politika saptanması ve hükümetler arası temaslar için kullanılmasıdır.

b. Ekonomik İşbirliği İçin Öneriler

1. Türkiye ile Ermenistan arasında, Ani'de Arpaçay üzerindeki köprünün, Türkiye'deki Ermeni kültürel varlığının sembolü olarak onarılması ve en azından turizm için açılması,
2. Kars'ta, halk tarafından istenmediği belirtilerek yıkılan "İnsanlık Anıtı"nın "Türkiye-Ermenistan uzlaşmasının sembolü olarak" Türk ve Ermeni sanatçılarının katkılarıyla yeniden yapılması,
3. Türk ve diğer uzmanları çekmek amacıyla, meselâ kanserle ilgili araştırmalar için, Ermenistan'da "Mükemmellik Merkezleri" açılması ve Ermenistan'ın, bilimsel toplantılar için burayı ziyaret edecek Türklere vize kolaylığı göstermesi,
4. Kişiler arasındaki ve ticari alandaki temasların arttırılması için Erivan ile Van arasında charter seferlerinin arttırılması ve bu amaçla THY'nin Erivan'da bir büro açması,

5. Ankara'nın, hacı kafileleri ve kültürel turlar için, Ermeni turistlerini taşıyan otobüslere sınırı açması,
6. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde 200 Ermeni kamyonunun Türkiye'den geçişine izin verilmiştir. Ermeni kamyonlarının Türkiye'ye mal taşımalarına da izin verilmesi,
7. Türkiye'nin, Ermenistan sınırındaki illerinin ekonomik kalkınmasına yardım için, Ermenistan'dan elektrik ithal etmesi,
8. Ermenistan'ın Türkiye sınırındaki Kazak kentinde, endüstri parkı ve serbest ticaret bölgesinden oluşan bir "Nitelikli Endüstri Bölgesi" kurulması. Bu bölgede üretilecek malların ABD'ye gümrük vergisi ve kota olmadan girmesi,
9. Türkiye'nin Internet için kullanılan "fiber optik" kablosu Kars'a kadar uzanmaktadır. Bu kablunun Ermenistan tarafından kullanılması olanakları araştırılması

c. Hükümetler arası Temasların Canlandırılması İçin Öneriler

1. Phillips yukarıda değindiğimiz ICTJ raporunda varılan sonucun (Türkiye'nin soykırım iddialarını tanınmasına karşılık tazminat ödememesi ve Ermenistan'a toprak vermemesi) hükümetler arası temaslar ve iki ülkenin uzlaşmasına ilişkin yol haritası için kullanılmasını öne sürmektedir.
2. Diğer ve önemli bir öneri, iki ülkenin aralarındaki sınırı tanımları ve açmalarıdır. Bunun için 1921'de imzalanan Moskova ve Kars Antlaşmalarının yükümlülüklerini teyit eden notalar teati edilmelidir. Böylelikle, malların sınırdan serbestçe geçmesi de sağlanacaktır. Nota teatisi, bu konuda parlamento kararı alınmasını gereksiz kılmaktadır.
3. Van depremine Ermenistan'ın yaptığı yardımdan esinlenerek, acil haller için Türkiye ve Ermenistan'ın işbirliği yapması sağlanmalıdır.
4. Tehcir edilen Ermenilerin ahfadına (torunlarına) Türk vatandaşlığı kazanma hakkı verilmelidir.
5. Başbakan Erdoğan'ın Dersim isyanında ölenler için af dilediği dikkate alınarak ve zamana ve koşullara bağlı olmak üzere, Ermenilerin acıları için de özür dilemesinin Türkiye'nin çıkarına olacağı belirtilmektedir.

6. Türkiye'nin önerisi olan Ortak Tarih Komisyonu ele alınmadan önce, arşiv araştırmaları konusunda metodoloji üzerine yoğunlaşacak ve Türk, Ermeni ve uluslararası uzmanlardan oluşacak bir araştırma komisyonu kurulmalıdır.
7. Türk ve Ermeni uzmanlardan kurulacak bir ortak komite (Türkiye'de) restore edilecek eser ve yerleri saptamalıdır.
8. Osmanlı Ordusunda görev yapan Ermenilerin rolünü belirtmek üzere bir sergi açılmalıdır.
9. Tehcir edilen Ermenilere, onları saklamak, barındırmak gibi yollarla yardım etmiş olan "Dürüst Türkler" in ismi Erivan'daki Ermeni Soykırım Müzesinde teşhir edilmelidir.
10. Obama Hükümeti Türk ve Ermeni ortak çıkarlarını birlikte ele alan yeni yaklaşımları saptamak için bir siyaset araştırması yapmalıdır. Bu arada ABD'nin Ermeni soykırım iddialarını tanınmasının iki tarafı uzlaşmaya götüren koşulları yaratıp yaratmayacağı da tartışılmalıdır.
11. Türk Ceza Kanununun 301. maddesi kaldırılmalıdır.
12. Phillips'in önerilerinden biri de Azerbaycan'ı ilgilendirmektedir. Buna göre Bakü, Karabağ konusunda çözüm için gerekli iradeyi göstermediği takdirde, Minsk Grubu eş başkanları Azerbaycan'ın bu engelleyici davranışını açıkladıktan sonra müzakereleri askıya almalıdır.
13. Başbakan Erdoğan, insanlık adına, idari bir emirle Türkiye-Ermenistan sınırını açtırmalı ve hatta Protokollerin T.B.M.M.'ce onaylanmasını sağlamalıdır. Bu âlicenaplık İslâm ilkelerine uygundur, ayrıca Atatürk'ün "Yurtta Barış, Dünyada Barış" idealinin gerçekleşmesine de hizmet etmektedir.

Phillips'in Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesine yardım edebileceğini ifade ettiği bu önerilerinin incelenmesinden şu sonuçlar çıkmaktadır:

İlk olarak, adı geçenin, kısaca "track two" denen sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerine gereğinden fazla önem verdiği görülmektedir. Hükümetlerarası temasların olmadığı veya asgariye indiği bir sırada sivil toplum örgütleri arasındaki temasların artırılması, esasta doğru bir düşünce olmakla birlikte, iki ülke arasında başta soykırım iddiaları, sınırların dokunulmazlığı ve Karabağ sorunu nedeniyle ciddi anlaşmazlıklar

bulduğu bir dönemde, sivil toplum örgütleri tarafından yapılacak faaliyet ve girişimlerden önemli sonuçlar alınması güçtür.

Bu çerçevede, Phillips'in önerdiği gibi "track two" çalışmaları sonucunda bir "Dostluk Anlaşması" tasarısı hazırlanması, ilke olarak mümkün ise de, iki ülke hükümetlerinin ne yetkisi ne de sorumluluğu bulunan kişi ve/veya kuruluşlarca hazırlanan metinleri kabul etmeleri beklenmemelidir.

Bu itibarla "track two" görüşmelerinin daha mütevazı sorunlarla ilgilenmesi ve özellikle kültürel, bilimsel, sportif ve ekonomik konular üzerinde yoğunlaşması halinde başarı olasılığı artabilir.

Hükümetlerarası temasların olmadığı veya asgariye indiği bir sırada sivil toplum örgütleri arasındaki temasların artırılması, esasta doğru bir düşünce olmakla birlikte, iki ülke arasında başta soykırım iddiaları, sınırların dokunulmazlığı ve Karabağ sorunu nedeniyle ciddi anlaşmazlıklar bulunduğu bir dönemde, sivil toplum örgütleri tarafından yapılacak faaliyet ve girişimlerden önemli sonuçlar alınması güçtür.

Phillips'in önerileri incelendiğinde, bunların neredeyse tamamının Ermenistan'ın lehine olduğu görülmektedir. Aracılık yapan bir kişinin, mümkün olduğu kadar "tarafsız" kalması gerektiği açıktır. Oysa Phillips, Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu çalışmalarında olduğu gibi, bir kez daha Ermenileri tatmin edecek öneriler ileri sürmekte ancak böyle yaparak bunların Türkiye tarafından dikkate alınması olasılığını azaltmaktadır.

Bilindiği üzere Türkiye-Ermenistan Protokolleri Karabağ sorunu nedeniyle yürürlüğe girememekte ve iki ülke arasındaki sınır kapalı olmaya devam etmektedir. Phillips'in önerdiği gibi Arpaçay üzerindeki köprü'nün onarılarak, en azından turizm için kullanılması, hacı kabileleri ve kültürel turlar için Ermeni turistlerini taşıyan otobüslere sınırın açılması, Erivan ve Van arasında charter seferlerinin başlatılması ve Ermeni kamyonlarına Türkiye'ye mal taşıma izninin verilmesi gibi hususlar gerçekleştiği takdirde sınır büyük ölçüde açılmış olacak, diğer bir deyimle protokoller bir tür "by pass" işlemiyle, kısmen de olsa, yürürlüğe konacaktır.

Türkiye'nin doğu illerinin enerjiye ihtiyacı bulunduğu, Ermenistan'ın da elektrik satabilecek durumda olduğu, o nedenle böyle bir alışverişin gerçekleşmesinin iki ülke ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunabileceği gibi, daha ziyade Ermeni/Amerikan kaynaklı bazı spekülasyonlar vardır. Phillips de bunları tekrarlamaktadır. Ancak yakından bakıldığında,

Ermenistan'ın elektrik üretmek için güvenilir kaynaklara sahip olmadığı görülmektedir. Başlıca kaynak olan Metzamor nükleer santrali çoktan ömrünü tüketmiş olup, onarılması için sık sık kapatılmaktadır. Elektrik üretmek için diğer kaynaklar olan petrol ve doğal gaz ise Ermenistan tarafından ithal edilmektedir. Bazı güvenlik sorunları nedeniyle Gürcistan üzerinden yapılan ithalat zaman zaman kesilmektedir. Bu durumda Ermenistan'dan elektrik alındığı takdirde sorunlar yaşanması kaçınılmazdır.

Phillips'in hükümetler arası temasların canlandırılması başlığı altında ileri sürdüğü görüşlerin bir kısmı, değil bu temasları canlandırmak, bunlar üzerinde ısrar edildiği takdirde temasların daha baştan akamete uğramasına neden olacak niteliktedir.

ICTJ'nin meşhur Türkiye'nin soykırım iddialarını kabul etmesine karşılık tazminat ödememesi ve Ermenistan'a toprak vermemesi formülü Türkiye'nin şimdiye kadar izlediği ve bundan sonra da izlememesi için bir neden olmayan politikasına tamamen terstir. ABD'nin soykırım iddialarını tanıdığı takdirde bunun zamanla iki tarafı uzlaşmaya götürebileceği gibi bir düşüncenin ise, Türkiye'de gerek hükümetlerin gerek kamuoyunun ABD soykırım tasarılarına gösterdiği büyük tepki hatırlandığında, gerçekleşme olasılığı yoktur. Başbakan Erdoğan'ın Dersim olayları için özür dilemesinin Ermeniler için de yapılması önerisi Birinci Dünya Savaşı sırasında sadece Ermenilerin sıkıntı çektiği gibi yanlış ve çok yaygın bir kanıya dayanmaktadır. Bu savaş sırasında 518.000 Müslüman sivilin Ermeni çeteleri tarafından katledildiği, bir süre önce yayımlanan Osmanlı resmî belgeleriyle ortaya konmuştur. O itibarla, Ermeniler ve onları destekleyenler "adil bir hafıza" ya sahip olmadıkları sürece Türkiye-Ermenistan ve Türkler ile Ermeniler arasında gerçek anlamda bir barışmanın mümkün olmayacağı ortadadır.

Phillips Karabağ konusunda da gerçekçi değildir. Azerbaycan bu sorunu çözmek için gerekli iradeyi göstermediği takdirde, diğer bir deyimle Ermenistan'a taviz vermediği takdirde, Minsk **Grubunun** müzakereleri askıya almasını önermektedir. Günümüzde Azerbaycan'ın Türkiye ile birlikte Minsk Grubuna yönelttiği eleştiriler dikkate alındığında bu Grubun kendisini etkisizleştirmesinden şikâyetçi olacakları zannedilmemektedir.

Phillips'in önerileri içinde en olumlusu, Türkiye ve Ermenistan'ın aralarındaki sınırı tanımlarına ve açmalarına dair olanıdır. Bunun nota teatisiyle yapılabileceğini ve ayrıca bir parlamento kararına ihtiyaç olmadığını söylemektedir. Bu teknik olarak mümkündür. Ancak iki ülke arasındaki sınırın Karabağ sorununda bir ilerleme sağlanamadığı için kapalı kalmaya devam ettiğini unutmaya benzemektedir.

Son olarak Phillips, Başbakan Erdoğan'dan, idari bir emirle, "insanlık namına" Türkiye-Ermenistan sınırını açtırmasını ve Protokollerin T.B.M.M. tarafından onaylanmasının sağlanmasını istemektedir. Ancak Türkiye Başbakanının ülkesinin yıllardan beri izlediği politikaları terk ederek ve Azerbaycan ile ilişkileri göz ardı ederek Ermenistan'a böyle bir hediye vermesinde ne yarar bulunduğu anlaşılamamaktadır.

Phillips'in önerilerinin esas itibariyle Ermeni görüşlerini yansıttığı, bu nedenle bir bütün olarak kabulüne ve uygulanmasına olanak bulunmadığı kanısındayız. Belki içlerinde siyasi niteliği olmayan bir kaç üzerinde (mesela Kars'taki fiber optik kablosunun Ermenistan'a uzatılması gibi), Ermenistan halen içinde bulunduğu seçim ortamından çıktıktan sonra durmak mümkün olabilir.

Bu konuda son olarak Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkileri canlandırmak hususundaki önerilerin sadece Phillips'ten gelmediğini de belirtelim. Amerikalı bir Ermeni olan, Erivan'da Bölgesel Araştırmalar Merkezi Direktörü olan ve bu sıfatla son yıllarda birçok kez Türkiye'ye gelen Richard Giragosyan, alınabilecek önlemleri şöyle sıralamaktadır:

- Gürcistan'daki Türkiye Büyükelçiliği'nin Erivan'da temsilcilik açması
- Sınırın, belirli bir süreyle (ayda bir gün ?) turlar için ve ayrıca tur (turizm) otobüsleri için açılması
- Türk Hava Yolları'nın Erivan'da bir ofis açması

Giragosyan, bu taleplerin Türk yetkililerine iletildiğini ve değerlendirilmekte olduğunu söylemiş, ayrıca 2015'in Türkiye için bir baskı oluşturduğunu, bu nedenle Türk Hükümetinin bu adımlardan bazılarını atabileceğini ifade etmiştir.³⁴

Burada dikkat çeken nokta, bu tür önerilerin dolaylı bir yolla protokolleri kısmen uygulamaya koymayı amaçladıklarıdır. Nitekim, Tiflis'teki Türkiye Büyükelçiliği'nin Erivan'da ofis açması diplomatik ilişki kurmak anlamına gelecek, sınırın belli süreyle veya belli günlerde turlar ve turist otobüsleri için açılması, tam olarak açılmasına giden bir yol oluşturacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye halen protokollerin T.B.M.M.'de tasdik edilmesini ve uygulanmaya başlamasını Karadağ sorusunda olumlu ve önemli

34 "Sınırlar Ayda Bir Gün Açılabilir" *Taraf*, 27 Nisan 2012.

gelişmelerin gerçekleşmesine bağlamış olduğuna göre, yukarıda saydığımız önerilerin, Türkiye'nin bu politikasını kısmen olsun değiştirmesini sağlamak için ileri sürülmüş olduğunu söylemek mümkündür.

II - ABD VE ERMENİ SORUNU

ABD, Ermeni Sorunu konusunda en aktif ülke olmaya devam etmektedir. Amerikan Hükümeti, Türkiye'nin stratejik konumunun yanında, Orta Doğu ülkeleri üzerindeki etkisi nedeniyle de ülkemiz ile iyi ilişkiler içinde olma çabası içindedir. Görüldüğü kadarıyla ABD Kongresinin büyük çoğunluğu da bu politikayı benimsemekte ve desteklemektedir. Buna karşın, Kongre'nin iki meclisinde de, ABD'nin çıkarlarına aykırı da olsa, aşırı Ermeni görüşlerini savunan, çoğunluktan çok uzak olmakla beraber, küçümsenmeyecek sayıda bir grup bulunmaktadır.

*Amerikan Hükümeti,
Türkiye'nin stratejik
konumunun yanında,
Orta Doğu ülkeleri
üzerindeki etkisi
nedeniyle de ülkemiz ile
iyi ilişkiler içinde olma
çabası içindedir.*

Aşağıda yaklaşık 2011 yılının sonundan günümüze (Mayıs 2012) ABD'de Ermeni sorunu konusundaki başlıca gelişmeleri özetleyeceğiz:

1. Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın Türkiye'yi Ziyareti

ABD Hükümetinin Türkiye ile olabildiğince iyi ilişkiler içinde olma arzusu 2011 yılının Aralık ayı başında Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında belirgin bir şekilde kendini göstermiştir.

1973'den beri senatör olarak Kongre'de bulunan Biden, özellikle Senato'nun Dış İlişkiler Komitesi'nin Başkanı olduğu dönemde Ermeni iddialarını çekincesiz bir şekilde desteklemişti. Başkan Yardımcısı olduktan sonra da, Başkanın politikasına açıkça ters düşmemeye çaba göstererek, ılımlı bir şekilde aynı çizgiyi korumaya çalışmıştır.³⁵ Bu arada Biden'ın geçmişte Rum Lobisine de yakın olduğunu ve Yunanistan ile Kardak gibi krizlerin çıkmış olduğu 90'lı yıllarda Başbakan Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile açıkça tartıştığı da bilinmektedir.³⁶

35 Bu konuda Ermeni Araştırmaları Dergisinin şu sayılarına bakılabilir: Sayı 23-25, s. 18; Sayı 30, s.26; Sayı 31, s. 27; Sayı 32, s. 37 ve 40

36 "12 Yılda Biden'e Ne Oldu ?" *Hürriyet*, 7 Aralık 2011.

Biden'in ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan ile yaptığı görüşmelerde Irak'taki durum ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, ayrıca PKK konusu üzerinde durulmuştur. İran ve nükleer silahlar konusu da görüşmelerde önemli yer tutmuştur. Suriye'deki durum ile Türkiye-İsrail ilişkilerine, Mısır'daki seçimlere, Libya, Kosova ve Bosna konularına da değinilmiştir. Biden, Rum lobisinin etkisi altında kalmaya devam ederek, Heybeliada'daki Rum Ruhban Okulu'nun yeniden açılması umudunu ifade ederken, Türkiye'de azınlık mallarının iadesi konusunda atılan adımları övmüştür.³⁷

Görüşmelerde fazla bir yer tutmadığı anlaşılan Ermeni sorunu konusunda ise Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkilerin normalleştirilmesi kapsamında atılan adımların yavaşlamasından endişe duyduğuna³⁸ ve Türkiye'nin protokoller konusunda gelecek aylarda adım atabileceğini umduğuna³⁹ dair basında haberler çıkmıştır.

Biden'in bu sözleri ABD'nin Türkiye-Ermenistan ilişkileri konusundaki politikasını yansıtmaktadır. Bu politika şöyle özetlenebilir: ABD, Türkiye'nin Türkiye-Ermenistan protokollerinin T.B.M.M. tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesini Karabağ sorununda önemli gelişmeler olmasına bağlamasını uygun görmemektedir. Ancak Türkiye'nin de kendi kamuoyunun tutumunu ve Azerbaycan ile ilişkileri görmezden gelerek protokolleri onaylamasının ve özellikle sınır kapısını açmasının mümkün olamayacağını da anlamaktadır. Diğer yandan Ermenistan'ın Parlamento ve Başkanlık seçimleri döneminde Karabağ konusunda aktif olmayı istememesi, Türkiye'nin tutumuna eklendiğinde ortaya durağan bir durum çıkmakta, bunun da Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi sürecini olumsuz etkilemesinden endişe edilmektedir.

ABD, bu durumunun sakıncalarını olanaklar ölçüsünde giderebilmek üzere Türkiye ile Ermenistan arasındaki temasların sürdürülmesini ve Türk sınırının bazı hallerde geçici olarak açılmasını istemekte, ayrıca kamuoylarının birbirlerine yaklaşmasını kolaylaştırmak üzere, iki ülke sivil toplum örgütlerinin birbirleriyle temas etmesini teşvik etmektedir.

Buna karşın ABD Hükümeti, Türkiye'nin en önemli talebini yerine getirebilmek için, Kongre'de Ermeni soykırım iddialarının kabulünü öngören veya başka alanlarda Türkiye'yi yermeye çalışan girişimlere karşı çıkmaktadır. Bu çerçevede, aşağıda Hillary Clinton'a yöneltilen eleştiriler

37 "Erdoğan'dan ne İstedi?" *CNN Türk*, 4 Aralık 2011.

38 "Eskiden Sevmez di, Şimdi Türkiye'ye Aşık" *Milliyet*, 3 Aralık 2011.

39 "Erdoğan'dan ne İstedi?" *CNN Türk*, 4 Aralık 2011.

bahsinde görüleceği üzere, soykırım iddialarının tarihçiler ve diğer uzmanlar tarafından incelenmesine karşı olunmadığı da anlaşılmaktadır.

2. Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanı Ilena Ros-Lehtinen'in Beyanları

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız üzere ABD'nin şu sıralarda genel olarak Orta Doğu ile ilgili konularda Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duymasının ve bu çerçevede iki ülke arasında hayli düzelmiş görünen ilişkilerin, Kongre'yi ve bu arada muhalefette bulunan Cumhuriyetçileri de etkilemiş olduğu görülmektedir. Diğer yandan, Kongre'nin Cumhuriyetçi üyeleri arasında da Ermeni görüşlerini destekleyenler olmakla birlikte, bunların sayısı Demokratlara nazaran, yaklaşık 1/3 oranında azdır.

Aralık ayı başında Türk-Amerikan Birliği ile Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonunun işbirliği ile Washington'da gerçekleştirilen bir toplantıda ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nin Cumhuriyetçi Başkanı İlena Ros-Lehtinen, 1915 olayları hakkında, bunların bir trajedi olduğunu ancak bu katliamlara tarihsel bir tanımlama getirilmesinin çok hassas bir konu olduğunu ve bu tanımlamayı Kongre'nin belirlemeye çalışmasının uygun olmadığını düşündüğünü, bu meselenin en iyi şekilde doğrudan Türkiye ve Ermenistan tarafından ele alınabileceğini, bu bağlamda Türk ve Ermeni tarihçilerin bu trajik olayları gözden geçirmesi yönündeki teklifi kuvvetle desteklediğini söylemişti.⁴⁰ Ros-Lehtinen, ayrıca, Türkiye ile ABD arasındaki bağların kalıcı değerinin güçlü bir destekçisi olduğunu yineleyerek, ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nin başkanı olarak, bu önemli bağı güçlendirmek ve nesiller boyunca da güçlü kılmak için çalışacağını vurgulamıştı.

Burada dikkati çeken husus Ros-Lehtinen'in 1915 olaylarının tanımlanmasının, diğer bir deyimle soykırım olup olmadıkları hususunun Kongre'de belirlenmeye çalışılmasını uygun görmemesi ve bu sorunun Türk ve Ermeni tarihçileri tarafından ele alınmasını desteklemesidir. Adı geçen bu tutumu, Türkiye'nin görüşlerine tamamen uymaktadır.

3. ABD Ermenilerinin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'u Eleştirmesi

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un 26 Ocak 2012 tarihinde kendisine yöneltilen bir soruya verdiği cevap Diaspora Ermenilerinin kendisini şiddetle eleştirmesine yol açtı. Bu soru, Fransa'nın Ermeni soykırım

40 "Dünya'yı Şaşıratan Ermeni Çıktışı" *Kanal A Haber*, 2 Aralık 2011.

iddialarını reddedenlerin cezalandırılması hakkında bir kanun kabul ederken ABD'nin 1915 olaylarını neden soykırım olarak kabul etmediği şeklindeydi.

Bayan Clinton, cevabında önce ifade özgürlüğüne değinerek ABD'nin en büyük güçlerinden birinin, ifadeleri suç kapsamında saymaması olduğunu söyledi ve Amerika'nın ifadenin suç sayıldığı bir yoldan asla yürümeyeceğini ekledi. Sonra sorunun esasına inerek bu konuyu (soykırım iddiasını) her zaman siyasi olmaktan çok tarihsel bir tartışma olarak gördüğünü söyledi. Ayrıca tarihsel konuları çözmek için hükümet gücünü kullanmaya çalışmanın çok tehlikeli bir kapıyı açmak olacağını de belirtti. Diğer yandan ABD Dışişleri Bakanı fikirlerin serbest dolaşımının, akademik toplumun ve artık çok gelişmiş olan iletişimin bu tür tartışmalar için doğru forum olduğunu ifade ederek meselenin bu yolla çözüleceğini umduğunu söyledi.⁴¹

Bayan Clinton'un bu sözleri üzerinde durmamız gerekmektedir. Adı geçen, önce soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasını öngören Fransız yasasını açıkça eleştirmiş ve ABD'de böyle bir yasa olamayacağını vurgulamıştır. İkinci ve daha önemli olarak soykırım iddialarını siyasi değil tarihî bir tartışma olarak nitelendirmiş, bu tartışmanın bilimsel yollarla yürütülmesinden ve sonuçlandırılmasından yana olduğunu belirtmiştir. Bayan Clinton böylelikle soykırım iddialarının tarihî bir tartışma değil siyasi bir konu olduğunu ısrarla belirten Ermeni görüşlerine karşı çıkmıştır. Bu vesileyle, Ermeni çevrelerinin ileri sürdüğü gibi, soykırım iddiaları tarihî bir tartışma değil de günümüzün bir sorunu olarak kabul edilirse bu sorunun çözümü için tehcir edilen Ermenilerin mirasçılarına Türkiye'de kalan malların geri verilmesi, ayrıca tazminat ödenmesi ve Türkiye'den Ermenistan'a bir miktar toprak verilmesi gibi konuların ele alınması gerekecektir. Oysa tarihî tartışmalardan bu gibi sonuçlar çıkmamaktadır.

Diğer yandan ABD'nin Ankara'daki Büyükelçisi Francis Ricciardone, kendisine yöneltilen bir soruya cevaben Türk ve Ermeni tarihçilerin bir araya gelmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁴²

ABD Dışişleri Bakanının bu sözlerine Ermeni kuruluşları derhal tepki göstermişlerdir. Bu ülkedeki iki büyük Ermeni kuruluşundan biri olan Armenian Assembly of America'nın İcra Direktörü Byan Ardouny Başkan Obama'ya bir mektup göndererek Hillary Clinton'u şikayet etmiş ve ardından seçim kampanyası sırasındaki sözleri hatırlatılarak Başkan'dan

41 "Siyasi Güç, Tehlikeli Kapı" *Hürriyet*, 28 Ocak 2012.

42 "Türk ve Ermeni Tarihçiler Artık Bir Araya Gelsin" *Milliyet*, 1 Şubat 2012.

Ermeni soykırımını kesin bir şekilde tanımasını istenmiştir.⁴³ (Başkan Obama, bu mektuba kendisi değil Hillary Clinton aracılığıyla cevap vermek suretiyle memnuniyetsizliğini belirtmiştir). İkinci ve en büyük kuruluş olan Taşnak kökenli Armenian National Committee of America İcra Direktörü Ara Hamparyan ise Clinton'un bilim adamlarına çağrıda bulunmasının, bilim adamlarının büyük çoğunluğunun Türkiye'nin soykırımı inkâr politikasına karşı oldukları düşünüldüğünde, Clinton'ın bu çağrısı kendisinin, Obama'nın veya Biden'in bu suçu tanımak için verdiği sözler dururken dikkati başka yöne çevirmek için yapması nedeniyle acı bir tablo olduğunu belirtmiştir.⁴⁴

Adı geçen kuruluşun başkanı Ken Hachikian ise 9 Şubat 2012 tarihinde Bayan Clinton'a uzun bir mektup göndererek, 26 Ocak'da Ermeni soykırımı için "tarihsel bir tartışma" demesini protesto etmiş ve bu deyimın doğru olmadığını, ayrıca manen yaralayıcı olduğunu ifadeyle kendisinin (Clinton'un), Başkan Obama'nın ve Başkan Yardımcısı Biden'in birçok kez ifade ettiği ve Soykırım Bilim Adamları Uluslararası Birliği'nin de teyit ettiği gibi Ermeni soykırımının çözümlenmiş bir sorun olduğunu iddia etmiştir. Diğer yandan Clinton'un Ermeni sorununun soykırım olup olmadığını saptanması için yeni incelemelere ihtiyaç duyulduğuna dair önerisini utanç verici olarak nitelendirmiş ve bu öneriyi Ankara'nın soykırım suçunun gerçek ve adil bir çözüme kavuşmasını önleme gayretlerini teşvik edeceğini belirtmiştir. Hachikian bu mektubunda, Ermeni görüşlerini savunmak üzere Bayan Clinton'a on soru yöneltti.⁴⁵

Clinton bu uzun mektuba 1 Mart 2012 tarihinde verdiği cevabın tam metnini,⁴⁶ giderek artan Ermeni eleştirilerine karşı ne gibi argümanlar kullandığını göstermesi bakımından, biraz kısaltarak aşağıda veriyoruz:

Başkan Obama 24 Nisan 2011'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde 1,5 milyon Ermeni'nin katledilmesini veya ölümlerine yürümesini, yirminci yüzyılın en kötü mezalimlerinden biri olarak anmıştır. Ben de 2010 yılında Ermenistan'a yaptığım ziyarette bu trajedide hayatını kaybedenlere saygıda bulunmak için Erivan'daki Soykırım Anıtını ziyaret ettim. Başkan da yaptığı açıklamada 'Tarih bize acılarıyla dolu geçmişimizi tanırsak ve daha iyi yarınlar için birlikte anlayış köprüleri inşa edersek ülkelerimizin daha güçlü olacağını öğretiyor' dedi. Başkan'ın bu politikasına destek olmak için, Ermenistan ve Türkiye'ye yaptığım çağrılarını sürdürüyorum. İki

43 Armenian Assembly of America, Press Release, 2 Şubat 2012

44 "ANCA Condemns Clinton Complicity in Genocide Denial" *The Armenian Weekly*, 17 Ocak 2012.

45 "ANCA: Ten Questions For Hillary Clinton" *Asbarez*, 9 Şubat 2012.

46 "Ermeni Lobisi Clinton'a 'Soykırım Dedirtemedi'" *CNN Türk*, 8 Mart 2012..

ülke, bu korkunç olayların üstesinden sadece birlikte çalışarak ve gerçekleri kabul ederek gelebilirler.

Benim Ermeni ve Türk yetkililerle devam eden diyaloglarıma ilaveten ABD, Ermenistan ve Türkiye’de ortak tarihlerini kabul edip ileriye dönük girişimlerde bulunmaya yönelik atılan cesur adımları desteklemeye devam edecektir. İnancımıdır odur ki, onların gayretleri her iki ülke halkı ve bölge için daha refah ve barış dolu bir geleceğin temel taşları olacaktır.

Bayan Clinton’un Temsilciler Meclisi Dışişleri Faaliyetleri Tahsisler Alt Komitesi’nde yaptığı bazı açıklamalardan yararlanarak Temsilciler Meclisi üyesi Adam Schiff, bazı diğer üyelerle birlikte, kendisini bu konuda sıkıştırmak istemiştir. Clinton, 26 Ocak’taki ifadelerinin Fransız Parlamentosundaki kanunla ilgili olduğunu bildirmiş ve konunun esasını Başkan Obama’nın 24 Nisan mesajları çerçevesinde cevaplandırmıştır.

Bu arada Adam Schiff ve Robert Doyle (bu kişiler ABD’nin soykırım iddialarını tanınmasına dair Temsilciler Meclisine verilen H.Res.304 sayılı kararın ortak sunucusudurlar) Hillary Clinton’a gönderilmek üzere kaleme aldıkları bir mektubu Temsilciler Meclisi üyelerinin imzasına açmışlardır. Bu mektupta, özetle, Ermeni soykırımının tarihî bir tartışma olarak nitelendirilmesine karşı çıkılmakta ve bu “suçun” tamamen belgelenmiş olduğu ve daha önce Bayan Clinton, Başkan Obama ve Başkan Yardımcısı Biden tarafından kınanmış bulunduğu belirtilmektedir. Ermeni soykırımını açık bir sorun olarak takdim etmenin Türkiye’nin utanç verici politikasının ABD tarafından teşvik edilmesi olduğu bildirilen mektupta Amerikan Hükümeti’nden, 24 Nisan’dan yararlanarak, soykırımı açıkça tanınması istenmektedir.⁴⁷ Bu mektubu 61 Temsilciler Meclisi üyesi imzalamıştır.⁴⁸

Mektubu imzalayan Temsilciler Meclisi üyelerinin 46’sı Demokrat, 15’i Cumhuriyetçidir. Söz konusu 61 Temsilciden yarıya yakını (26 kişi) Kaliforniya’dandır. New York, New Jersey ve Massachusetts eyaletlerinde altışar temsilci mektubu imzalamıştır. Diğer imzacılar Illinois (4 kişi), Rhode Island, Maryland, Michigan ikişer kişi, Florida, Iowa, Arizona, Ohio, Pennsylvania, Minnesota ve Virginia birer kişidir. Bu bilgilerden şu sonuçlar çıkmaktadır. Önce mektup Temsilciler Meclisi üyelerinin % 14’ü tarafından imzalanmış olmakla, 435 sandalyesi olan Temsilciler Meclisi’nin mutlak çoğunluğundan (218 kişi) çok uzaktadır. Ayrıca mektubu imzalayanlar, başta Kaliforniya olmak üzere Ermenilerin yoğun olarak

47 “Over 60 Reps. Press Clinton to Disavow Dismissal of Genocide” *The Armenian Weekly*, 29 Şubat 2012.

48 “60 U.S. Representatives Urge Clinton to Disavow Genocide Statement” *The Armenian Reporter*, 10 March, 2012.

oturdıkları eyaletlerdendirler. 35 eyaletten mektubu imzalayan olmamıştır. Sonuç olarak şu anda Temsilciler Meclisinde Ermeni çıkarlarını destekleyenlerin sayısının nispeten az olduğu ve bunların bazı eyaletlerde yoğunlaştığı söylenebilir.

Diğer yandan ABD'deki Ermeni basınının da Bayan Clinton'u şiddetle eleştirmekte olduğu görülmüştür. Aşırı görüşleriyle bilinen ve herkese ne yapmasını gerektiğini söylemekle tanınan ve çok okunan bir yazar olan Harout Sassounian, Hillary Clinton'un Senatör olduğu dönemde soykırım konusunda Ermeni görüşlerini desteklemiş olduğunu ancak Dışişleri Bakanı olduktan sonra unutkanlık hastalığına yakalandığını, oysa olayların değişmediğini ve Bayhan Clinton'un Ermeni toplumuna hakaret eden ifadeleri nedeniyle istifa etmesi gerektiğini yazmıştır.⁴⁹ Ermenistan'da yayınlanan bir Taşnak gazetesi olan *Largir*'in köşe yazarı İgor Muradyan ise Bayan Clinton'u "Etekli Talat Paşa" olarak nitelendirmiştir.⁵⁰

4. Kongre'de Karar Tasarıları

ABD Kongresi'nde, özellikle Başkan Obama döneminde Ermeni görüşlerini destekleyenlerin sayısının azalması Ermeni taraftarları yeni bir strateji arayışına götürmüştür. Bu stratejinin, Rum Lobisi ile işbirliği yapılması ve ABD'de sayıları hayli fazla olan dindarların desteğini sağlayabilmek üzere Türkiye'deki Hıristiyanlara ilişkin bazı sorunların ortaya atılması olduğu görülmektedir. "Mavi Marmara" olayından sonra ABD Musevilerinin de bu strateji içinde yer alması akla gelmekteyse de Musevilerin Ermenilere her zamankinden daha fazla bir desteği gözlemlenmemiştir.

Bu strateji çerçevesinde geçen yıl ve bu yıl Temsilciler Meclisi ile Senato'ya sunulan Karar tasarıları tarih sırasıyla şunlardır:⁵¹ (H.RES." Temsilciler Meclisi'ne, "S.RES." Senato'ya sunulan tasarıları ifade etmektedir. Bu tasarılar ortak sunucu olanların sayısı, tasarıların kabul edilme şansı hakkında bir fikir vermektedir. Bu sayı zaman içinde değişebilmektedir. Aşağıda verilen ortak sunucu sayıları 14 Mayıs 2012 tarihi itibarıyla.

a. 3 Mart 2011 tarihli ve H.RES.180 sayılı Karar Tasarısı

İstanbul Rum Patrikhanesi'nin haklarına ve dinî özgürlüklerine saygı gösterilmesi

49 "Clinton Should Resign for Making Offensive Remarks" *The Armenian Weekly*, 14 Mart 2012.

50 "Talat Pasha in Skirt" *Largir*, 20 Nisan 2012.

51 2011'de sunulan karar tasarıları hakkında Ermeni Araştırmaları Dergisinin 39 sayısında (sayfa 25-34) ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Ortak sunucu sayısı 23

- b. 24 Mayıs 2011 tarihli ve S.RES. 196 sayılı Karar Tasarısı

Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nun koşulsuz olarak ve daha fazla gecikmeden açılmasının kolaylaştırılması

Ortak sunucu sayısı 5

- c. 14 Haziran 2011 tarihli ve H.RES.304 Karar Tasarısı

Ermeni Soykırımı hakkındaki Birleşik Devletler kayıtlarının teyidi
(soykırım iddialarının ABD tarafından tanınması)

Ortak sunucu sayısı 90

- d. 15 Haziran 2011 tarihli ve H.RES.306 sayılı Karar Tasarısı

Türkiye'nin, ülkesindeki Hıristiyan eserlerini korunması ve el konmuş kilise mallarını iade etmesi

Değiştirilmiş bir şekli 13 Aralık 2011 tarihinde kabul edilmiştir.

- e. 20 Aralık 2011 tarihli ve H.RES. 506 sayılı Karar Tasarısı

Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nun koşulsuz olarak ve daha fazla gecikmeden açılmasının kolaylaştırılması. Yukarıda b. maddesindeki tasarının aynıdır.

Ortak sunucu sayısı 27

- f. 19 Mart 2012 tarihli ve H.RES.399 sayılı Karar Tasarısı

Ermeni soykırımı hakkındaki Birleşik Devletler kayıtlarının teyidi
(soykırım iddialarının ABD tarafından tanınması) Yukarıda c. Maddesinde

Söz konusu tasarının biraz değiştirilmiş şeklidir.

Ortak sunucu sayısı 12

- g. 8 Mart 2012 tarihli ve S.RES.392 sayılı Karar Tasarısı

Türkiye'nin, ülkesindeki Hıristiyan eserlerini koruması ve el konmuş kilise mallarını iade etmesi. Yukarıda d. Maddesinde söz konusu olan ve 13 Aralık

2011 tarihinde kabul edilen tasarının aynıdır. Bu kez aynı metnin Senato tarafından da kabul edilmesinin istendiği anlaşılmaktadır.

Ortak sunucu sayısı 2.

Bu karar tasarılarından biri hariç, diğerleri için bir oylama yapılmadı. Bu durum, tasarıların, sunuldukları tarihten bu yana, kabul edilme şansının bulunmadığını göstermektedir. İçinde bulunduğumuz bu seçim yılında, normal koşullarda, böyle bir şansın belirme olasılığı zayıftır.

Ermeni lobisini bir şekilde tatmin etmek için olmalı, 2011 yılı sonunda bu tasarılarından birisi değiştirilmiş bir şekilde kabul edilmiştir. Söz konusu tasarı, yukarıda değindiğimiz 15 Haziran 2011 tarihli ve H.RES.306 sayılı, Türkiye'nin ülkesindeki Hıristiyan eserleri korumasına ve el konmuş kilise mallarını iade etmesine ilişkin tasarıdır. İçinde, Türkiye'deki Hıristiyanların çoğunun kasıtlı olarak imha edildiğine dair bir ifade de bulunan tasarı, son on iki yıldır kabulüne uğraşılan, fakat başarılı olunamayan soykırım iddialarının kabul tasarısına yedek olmak üzere verilmiştir. Dinî özgürlükler konusunda çok duyarlı olan Amerikan kamuoyunun desteğiyle, bu tasarının daha kolay kabul edilebileceği düşünülüyor ve bu takdirde dolaylı olarak Ermeni soykırım iddialarının da kabul edilmiş olacağı hesaplanıyordu. Gerçekten de, tasarı içindeki "kasıtlı olarak imha" soykırımı eşdeğer bir anlam taşıyordu. Tasarı 20 Temmuz 2011 tarihinde Dışişleri Komitesi'nde kabul edildi.⁵² Ancak yukarıda değindiğimiz, soykırımı çağrıştıran ifadeler nedeniyle Temsilciler Meclisi'nin tamamı tarafından kabul edilmesinin güç olacağı anlaşılınca tasarının sadece son bölümünün (işlem bölümünün) kabulü yolunda Temsilciler Meclisi'nin ilgili üyeleri arasında bir mutabakata varıldı. Bu şekilde 14 Aralık 2011 tarihinde Temsilciler Meclisi'nce kabul edilen tasarı, özetle Türkiye'nin:

- a. Her türlü dinî ayırimcılığa son vermesini,
- b. Her türlü ayinin, dinî eğitimin, dinî personel atamalarının, dinî toplantıların, sosyal hizmetlerin ve diğer dinî faaliyetlerin yapılmasına izin vermesini,
- c. Tüm kiliseleri ve diğer ayin yerlerini, manastırları, dinî okullarını, hastaneleri, dinî anıtları, dinî kutsal eşyayı, kutsal yerleri ve diğer

52 Aynı kaynak s.31

dinî malları ve ayrıca taşınır dinî eşyayı hak sahiplerine geri vermesini,

- d. Kiliselerin ve diğer ayin yerlerinin, manastırların, dinî okulların, hastanelerin, dinî anıtların, tüm dinî yapıtların muhafazasına, yeniden inşasına ve onarılmasına izin vermesini

istemektedir.

Kabul edilen metinde soykırım iddialarının, dolaylı olarak dahi, yer almamasına karşın bu işlem bölümünün Türkiye'yi eleştiren, hatta yeren bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Sanki Türkiye'de dinî ayrımcılık varmış gibi dinî ayrımcılığın her türüne son verilmesi istenmekte; sanki engel olunuyormuş gibi Türkiye'de kiliselerde ibadet yapılmasına, din eğitimi verilmesine, din adamı yetiştirilmesine engel olunmaması ileri sürülmekte; sanki hepsine el konmuş gibi tüm Hıristiyan ibadet yerlerinin, manastırların, okulların hastanelerin vs hak sahiplerine geri verilmesi ve ayrıca muhafaza edilmesi, yeniden inşa edilmesi ve onarımlarına izin verilmesi talep edilmektedir.

Özellikle Vakıflar Kanunu hükümlerine uyulmadığı için Türkiye'de bazı Hıristiyan mallarına el konmuş olduğu doğru olmakla beraber bunlar istisnadır. Din adamı yetiştiren Heybeliada Rum Ruhban Okulu'nun yeniden açılması ise, Türk eğitim mevzuatının tam olarak uygulanması ile mütakabiliyet çerçevesinde, Batı Trakya Türklerinin sorunlarının çözülmesi halinde mümkündür. Diğer yandan Barack Obama, Mart ayında Seul'de yapılan Nükleer Güvenlik Zirvesi'nde Başbakan Erdoğan ile görüşmesinden sonra gazetecilere "Başbakanı Türkiye'de dinî azınlıkları koruma konusunda sarf ettiği çabalar için tebrik ettim. Büyükada Ruhban Okulu'nu yeniden açma kararını duymaktan çok memnun oldum"⁵³ demiştir. ABD Başkanının bu sözleri Türkiye'nin, ilke olarak, Heybeliada Ruhban Okulu'nu açma kararını almış olduğunu düşündürmektedir. Ancak Yunanistan'dan Batı Trakya Türklerinin sorunlarının çözümü için bir hareket gelmemesi, Ruhban Okulu'nun açılışını geciktirebilir.

Diğer yandan, Türkiye'deki Hıristiyan eserleri konusunda, son yıllarda Van'daki Ahtamar Kilisesi gibi, sanat değeri olan Ermeni ibadet yerlerinin restorasyonu gerçekleştirilmiş ve yılda bir kez dahi olsa ayine açılmıştır. Trabzon'daki Rum Sümela Manastırında da ayin yapılmasına izin verilmiş ve İstanbul'daki Rum Patrikhanesine bağlı ülke dışındaki bazı metropolitlere Türk vatandaşı olma hakkı tanınmıştır. Ayrıca 2011 yılının Ağustos ayında kanun hükmünde bir kararname ile, geçmişte yasal koşullar

53 "Atina'da Ruhban Okulu Heyecanı" *Hürriyet*, 27 Mart 2012.

yerine getirilmediği için el konan, çok sayıda dinî taşınmaz mal, sahiplerine iade edilmeye başlanmıştır. Bu uygulama Türkiye’de gayrimüslimlerce çok olumlu bulunmuş, yabancı çevrelerde de olumlu karşılanmıştır.

Bu arada, söz konusu karar tasarısının Temsilciler Meclisinde oylanması sırasında, salonda üç kişinin bulunduğu, bunlardan ikisinin lehte birinin aleyhte oy verdiği, böylelikle tasarının, 435 üyesi olan Temsilciler Meclisinde sadece iki oyla kabul edilmiş olduğu hatırlanması gereken bir olaydır.

Bu karar ve Temsilciler Meclisi’nin benzer kararları, Türkiye’nin egemenlik alanına giren konulara ilişkin olduğu için, hukuki bir sonuç doğurmamaktadır. Ancak Türkiye ve yönetimini karaladıklarında Türkiye aleyhindeki propagandaya hizmet etmektedirler. Ne var ki sadece iki oy aldığı için daha ziyade mizahi bir nitelik taşıyan söz konusu kararın herhangi bir propagandaya hizmet etmesi hayli zordur.

Bu karar ve Temsilciler Meclisi’nin benzer kararları, Türkiye’nin egemenlik alanına giren konulara ilişkin olduğu için, hukuki bir sonuç doğurmamaktadır. Ancak Türkiye ve yönetimini karaladıklarında Türkiye aleyhindeki propagandaya hizmet etmektedirler.

5. Başbakan Erdoğan’ın Başkan Obama ile Görüşmesi

Başbakan Erdoğan Mart ayında Seul’de yapılan Nükleer Güvenlik Zirvesi’nden yararlanarak Başkan Barack Obama ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmenin Heybeliada Ruhban Okulu’na ilişkin bölümüne yukarıda değindik. Ortak basın toplantısında gerek Obama gerek Erdoğan görüşmelerinde Ermeni sorununu ele aldıklarından bahsetmemişlerdir. Ancak Başbakan Erdoğan’ın sonradan Türk gazetecileriyle yaptığı konuşmada Ermeni sorununu ABD Başkanı’na açmış olduğu anlaşılmıştır.⁵⁴ Buna göre Başbakan’ın, olasılıkla Türkiye-Ermenistan protokollerinin tasdiki konusunu Karabağ sorununda ilerleme olmasına bağlayarak, Minsk Üçlüsü’nün arabuluculuğunun 20 yıldır sürdüğünü ancak bugüne kadar bir sonuç alınmadığını söylediği ve bir çözüme yanaşması için Türkiye’nin Azerbaycan, Minsk Grubu üyelerinin ise (ABD, Rusya ve Fransa) Ermenistan üzerinde çaba göstermesini önerdiği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan Başbakan’ın ABD Kongresine sunulan karar tasarıları için Başkan Obama’ya kongreleri ve meclisleri, yani siyasetçileri, tarihçilerin yerine koymamak gerektiğini, ABD’de iktidara Cumhuriyetçiler veya

54 26 Mart 2012 tarihli Milliyet, Hürriyet ve Zaman gazeteleri

Demokratlar gelse tasarılar bakımından durumun aynı olduğunu ve Ermeni konusunun her Nisan’da gündeme gelmemesi gerektiğini söylediği, Obama’nın ise Kongre’deki tasarılarından rahatsız olduğunu belli ettiği, basın haberlerinde yer almaktadır.⁵⁵

6. Başkan Obama’nın 24 Nisan Mesajı

Bilindiği gibi Amerikan başkanları, Bill Clinton’dan beri her yıl “Ermeni Anma Günü” olarak anılan 24 Nisan’da bir mesaj yayınladılar ve Türkiye’yi rencide etmemek için 1915 olaylarını soykırım olarak nitelemez, yerine yakın anlam taşıyan bazı sözcükler kullanırlar. Barack Obama, başkan adaylığı sırasında başkan olduğu takdirde soykırım sözcüğünü kullanacağını sözlü ve yazılı olarak ifade etmişti. Başkan olduktan sonra 1915 olaylarını soykırım olarak nitelendirmenin Türkiye ile ciddi sorunlar yaratabileceği kendisine anlatılınca güç durumda kalmış ve çıkar yolu Ermenice “büyük felaket” anlamına gelen ve aynı zamanda 1915 olayları için de kullanılan “Meds Yeghern” sözcüklerini 24 Nisan mesajlarında kullanmakta bulmuştu.

Bu yılki 24 Nisan mesajında da söz konusu sözcük yer almaktadır. 1915 olayları için “20. asrın en kötü mezalimlerinden biri ve tarifsiz acılar veren bir olay” gibi ifadeler kullanmakla ve 1,5 milyon kişinin hunharca öldüğü ileri sürülmekle adını koymadan, soykırımı dile getirmiş olmaktadır. Bu davranış, kendisine tarihin bu dönemi hakkında fikrini değiştirmedeğini (yani başkan adaylığı olduğu dönemdeki fikirlerini değiştirmedeğini) ileri sürme olanağını da vermekte, böylelikle Başkan adaylığı Obama ile Başkan Obama arasında bu konuda bir fark olmadığı ifade edilmeye çalışılmaktadır.

Obama, bu yılki mesajında olayların tamamen, açıkça ve doğru bir şekilde tanınmasının herkesin yararına olduğunu, geçmiş olaylar tanınmadan geleceğe doğru ilerlenemeyeceğini belirtmek suretiyle, Türkiye’nin soykırım iddialarını tanıması gerektiğini ima etmektedir. Böyle yapmış bazı Türklerin takdir edildiği de bildirilmektedir.

Başkan Obama mesajının sonunda, geçen yıllarda da yapmış olduğu gibi, Amerikan Ermenilerine övgüler yağdırarak seçimlerde oylarını almaya çalışmaktadır.

Bu haliyle Başkan Obama’nın bu yılki mesajı, geçen yıllardaki mesajları gibi, yumuşak bir üslupla da olsa, esas itibarıyla Ermeni görüşlerini

55 Aynı kaynaklar

yansıtmaktadır. Ne var ki mesajın bu niteliği, soykırım sözcüğüne takılmış olan Ermenileri ve özellikle Taşnakları hiç memnun etmemiş ve bu kuruluşun ABD Başkanı Ken Hachikian, Başkan Obama'yı sert bir dille Türkiye'ye teslim olmakla ve Ermenilere verdiği sözü tutmamakla itham etmiştir.⁵⁶

Türk basınında ise haber bazında Başkan'ın soykırım sözcüğünü kullanmamış olmasından memnuniyet duyulduğu görülmüştür.

Dışişleri Bakanlığının bu konuda yaptığı açıklama ise tamamen ters bir nitelik taşımaktadır. Bu açıklamada Başkanın mesajının Ermeni görüşlerini yansıttığı, tarihî gerçekleri çarpıttığı, bu nedenle sorunlu bulunduğu ve esefle karşılandığı, iç siyaset kaygılarıyla yapıldığı, Türkiye-Ermenistan ilişkilerini normalleştirmeyi zorlaştırdığı, Türk-Amerikan ilişkilerine zarar verdiği, Amerika'nın Ermeni tarafını daha gerçekçi ve uzlaşmacı olması için cesaretlendirmesi gerektiği gibi hususlar yer almaktadır. Açıklamanın tam metni şudur:

No: 116, 24 Nisan 2012, ABD Başkanı Obama tarafından 24 Nisan vesilesiyle yapılan beyan hk.

ABD Başkanı Obama, 24 Nisan 2012 tarihinde yayınladığı mesajla, Türkler ile Ermeniler arasında ortak tarihlerinin acılı bölümüne ilişkin anlaşmazlıkta, bu sene de Ermeni görüşlerini yansıtan mesnetsiz bir yaklaşım ortaya koymuştur. Tarihî gerçekleri çarpıtan bu açıklamayı her bakımdan fevkalade sorunlu buluyor ve esefle karşılıyoruz.

İç siyaset kaygılarıyla yapılan ve tartışmalı tarihî olayları seçici bir adalet duygusuyla yorumlayan bu tür tek yanlı açıklamalar isabetsiz oldukları kadar, Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesini de zorlaştırmaktadır.

ABD gibi önemli bir müttefikimize düşen, Türk-Amerikan ilişkilerine de zarar veren bu tür bir yaklaşımla sorunu daha da derinleştirmek değil, çözüme yönelik yapıcı katkılar sunmak ve bu bağlamda ortak tarih araştırmasından kaçınan Ermeni tarafını daha gerçekçi ve uzlaşmacı olmaya cesaretlendirmektir.

I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan acıların ortak olduğu ve döneme ilişkin hatıraların Türk halkı bakımından, en az Ermeniler için olduğu kadar hassasiyet taşıdığı da bilinmelidir. Tarihin yazımına

56 "ANCA Chairman: Obama Completed His Surrender to Turkey" *PanArmenian.Net*, 24 Nisan 2012.

yapılmaya çalışılan tüm önyargılı müdahalelere rağmen adil hafızaya ulaşma çabalarımızı sürdüreceğiz.

Sonuç olarak Amerikan Başkanı'nın bu yılki 24 Nisan mesajı, geçen yıllardaki mesajları gibi, iki tarafı da tatmin etmeye çalışırken bunu başaramamış, tam tersine sert denebilecek tepkilere neden olmuştur.

7. ABD'nin İki Ülke Sivil Toplum Örgütlerinin Temaslarını Desteklemesi

ABD hükümetleri öteden beri Türkiye-Ermenistan arasında sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları ile gazeteciler ve sanatkarlar arasında temaslar yapılmasını desteklemiştir. Bu tür temas ve görüşmelere, resmî görüşmelerin dışında olduklarını belirtmek üzere, ikinci yol anlamına gelen "track two" adı da verilmektedir. Türkiye ile Ermenistan arasında, son yirmi yıldan beri, genelde gizli yürütülen ve devamlı olmayan bazı diplomatik temaslar dışında fazla bir temas olduğu söylenemez. Bu durum, tarafların esasen birbirinin zıddı olan tutumlarını daha da uzlaşmaz kılmaktadır. Ancak "track two" görüşmelerinden, özellikle siyasi sorunları çözümlenmesi beklenmemelidir. Bu tür görüşmeler daha ziyade kültürel, bilimsel, sportif ve hatta ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için yararlı olabilir.

Türkiye-Ermenistan arasında en önemli "track two" görüşmeleri, ABD Hükümeti'nin teşviki ve hatta finansmanı ile 2001-2004 yılları arasında faaliyet göstermiş olan, bazı Türk ve Ermeni şahsiyetlerinden oluşan "Türk-Ermeni Uzlaşma (veya Barışma) Komisyonu" toplantılarıdır. Bu komisyonun moderatörlüğünü yukarıda değindiğimiz Amerikalı David L. Phillips yapmıştır. Söz konusu Komisyon'un resmî bir yönü yoktu; diğer bir deyimle üyeleri Türkiye veya Ermenistan hükümetlerini temsil etmiyorlardı.

Bu komisyonda, Türk-Ermeni anlaşmazlığının esasını oluşturan soykırım iddiaları konusunda bir anlayışa varılamamıştır. Komisyonun sonunu getiren olay, Phillips'in önerisi üzerine, 1948 BM Soykırım Sözleşmesi'nin 1915 olaylarına uygulanıp uygulanmayacağına, özel bir hukuk kuruluşu olan ICTJ'e (Geçiş Hukuku Uluslararası Merkezi = International Center for Transitional Justice) sorulması olmuştur. Bu Merkez verdiği cevapta 1948 Sözleşmesi'nin geriye dönük uygulanamayacağını, bu nedenle de Türkiye'den tazminat ve toprak talep edilemeyeceğini bildirmiş öte yandan, kendisine sorulmamış bir konuya değinerek, eğer BM Sözleşmesi geriye dönük olarak uygulansaydı 1915 olaylarının soykırım olacağını ileri sürmüştü.

Bu cevap, aynı zamanda, Türkiye'nin Ermeni soykırım iddialarını tanıması karşılığında Ermenilere tazminat ödememesi ve toprak vermemesi gibi bir anlam da taşıdığından, özellikle Komisyon'un Türk üyelerinin itirazını çekmişti. Diğer yandan, Komisyon'a üye vermeyen Taşnak Partisi, toprak taleplerini dikkate almayan bu cevaptan hiç memnun olmamış ve Alfred de Zayas adında bir hukukçuya 1948 Sözleşmesi'nin geriye dönük olarak uygulanacağına dair bir rapor yazdırmıştı. İki tarafta da memnuniyetsizlik uyandıran bu olaydan, haklı olarak, Phillips sorumlu tutulmuş ve Komisyon, başka üyelerle devam etme imkânını da bulamayınca, dağılmıştır.

Komisyon'un görüşmeleri gizli idi. Phillips 2005 yılında *Unsilencing the Past* (Geçmişin Sessizliğini Bozmak veya Geçmiş İfşa Etmek) başlıklı bir kitap yazarak Komisyon çalışmaları hakkındaki görüşmeleri açıklamış ve bazı üyeleriyle hesaplaşmaya çalışmıştır.

Bu arada, Başkan Bush'un 2005 ve 2006 yılları 24 Nisan mesajlarında ICTJ'nin hazırladığı raporun iki taraf arasında uzlaşmaya doğru kayda değer bir adım olduğunu belirtmiştir. Böylelikle Phillips aracılığı ile ortaya atılan "soykırımı tanıma karşılığında tazminat ödememe ve toprak vermeme" formülünün ABD Hükümetince de desteklendiği ve belki de ilham edildiği anlaşılmıştır.

Gerek Türkiye ve gerek Ermenistan hükümetleri ise kendi kontrollerinde olmayan "track two" faaliyetlerinden uzak durmayı yeğlemişlerdir.⁵⁷

Bu olaydan sonra, ABD'nin teşvik ve finansmanıya bazı Türk ve Ermeni sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları, gazeteciler, sanatkarlar v.s Türkiye ve Ermenistan'da bir çok toplantı yapmışlardır. Bunlar gizli olmamakla beraber haklarında fazla bir bilgi de yoktur. Bu durum, olasılıkla, yapılan toplantılardan kayda değer bir sonuç çıkmamasından ileri gelmektedir. Türkiye ile Ermenistan arasında ana ihtilâf olan soykırım iddiaları konusunda bir ilerleme sağlanamadığı sürece track two görüşmelerinin ciddi bir yarar sağlaması beklenmemelidir.

Durum böyle olmakla beraber ABD Hükümeti bu tür temasları desteklemeye devam etmektedir. Phillips'in bu yıl Mart ayı başında yayınladığı ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi için öneriler içeren, yukarıda temas ettiğimiz "Diplomatik Tarih: Türkiye-Ermenistan Protokolleri" başlıklı incelemesine göre Türkiye ile Ermenistan arasında

57 Türk- Ermeni Uzlaşma Komisyonunun çalışmaları zamanında Ermeni Araştırmaları Dergisi tarafından yakından izlenmiş ve yorumlanmıştır. Derginin bu konudaki yazılarını içeren sayıları ve sayfaları şunlardır: Sayı 2, s.15-22; Sayı 3, s.23-25; Sayı 4, s. 15-18; Sayı 16-17, s. 57; Sayı 19, s. 11; Sayı 20-21, s. 49-51; Sayı 25, s. 14; Sayı 32, s. 40; Sayı 33-34, s. 51

track two görüşmeleri için ABD Hükümeti Erivan'daki "U.S.AID" Misyonunda 2,4 milyon, Ankara'daki ABD Büyükelçiliğinde ise 2,3 milyon dolar ödenek ayrılmıştır. Ocak ayında TEPAV tarafından yayınlanan bir incelemede ise⁵⁸ track two faaliyetlerinin % 47,3'ünün ABD tarafından finanse edildiği, ancak başka kaynaklarca sağlanan finansmanın içinde de Amerikan katkısı bulunduğu, aslında ABD'nin payının çok daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Başka ülkeler arasında Almanya, İsveç ve İsviçre'nin bazı kuruluşları sayılabilir. Türkiye ve Ermenistan'da hangi kuruluş ve kişilerin bu tür toplantılara katılacağını finansmanı sağlayan taraflar saptamaktadır. Ortada önemli bir para bulunduğundan bu faaliyetlere katılmak isteyenlerin sayısının fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Bu tür toplantıların Türkiye-Ermenistan ilişkileri için zararlı olabileceğini düşünmek zordur. Konu bu ilişkilere ne gibi yararlar getirebilecekleridir ki, şimdiye kadar böyle bir yarar gözlemlenmemiştir.

III – FRANSA VE ERMENİ SORUNU

Fransa'da, Ermeni soykırımı iddialarını kabul etmeyenlerin bir yıl hapse ve 45.000 Euro para cezasına çarptırılması hakkında 23 ocak 2012 tarihinde bir kanun kabul edilmiş ancak 71 milletvekili ve 77 senatör bu kanunun anayasaya aykırı olduğunu belirterek iptali için Fransız Anayasa Konseyine başvurmuştu.

Anayasa Konseyi 28 Şubat 2012 tarihinde söz konusu kanun hakkında kararını⁵⁹ açıkladı ve bu kanunu Anayasa'ya aykırı buldu.

Bu kararın başlıca gerekçesi kanunun, Fransız İhtilali dönemine ait 1789 yılı İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 11. maddesinde yer alan düşünce ve fikirlerin iletilmesi özgürlüğü ilkesine aykırı olmasıdır. Konsey bu konudaki basın bildirisinde⁶⁰ ifade ve iletişim özgürlüğünün kamu düzenine zarar vermesi veya üçüncü tarafların haklarını ihlal etmesi halinde sınırlanabileceğini ancak bunların, güdülen amaca uygun ve orantılı olması gerektiğini belirtmiştir.

Konsey ayrıca, kanunların kural koyması gerektiğini de belirtmiştir. Bu,

58 Esra Çuhadar ve Burcu Gültekin Punsmann (2012) "Reflecting on the Two Decades of Bridging the Divide: Taking Stock on Turkish-Armenian Civil Society Activities." *TEPAV*, Ocak 2012

59 "Décision n° 2012-647 DC du 28 février 2012: Loi visant à réprimer la contestation de l'existence des génocides reconnus par la loi" <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/2012/2012-647-dc/decision-n-2012-647-dc-du-28-fevrier-2012.104949.html>

60 "Communiqué de presse - 2012-647 DC: Loi visant à réprimer la contestation de l'existence des génocides reconnus par la loi" <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/2012/2012-647-dc/communiqué-de-presse.104950.html>

daha ziyade, Ermeni soykırım iddialarını tanımaktan öte bir hüküm getirmeyen 2001 yılı kanununu hedef almaktadır. Ancak Konsey, kendisine sunulmadığı için, bu kanun hakkında bir karar almadığını ve bu itibarla “ilgili olaylar” (soykırım iddiaları) hakkında bir değerlendirmede bulunmadığını da ifade etmiştir. Kanımızca Konsey, bir olayın soykırım olup olmadığına yetkili millî mahkemeler veya Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin karar verebileceğine dair, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin BM 1948 Sözleşmesi’nin 6. maddesi uyarınca 2001 yılı kanununu da iptal edebilirdi.

Sonuç olarak Fransız Anayasa Konseyi’nin Ermeni soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasına ilişkin kanunu Anayasa’ya aykırı bulmakla hukuki, ancak 2001 kanununun hakkında bir işlem yapmamakla da siyasi bir karar almış olduğu düşünülmektedir.

Başkan Sarkozy bu karara tepkisini Cumhurbaşkanlığı’nın aynı gün yayımladığı bir açıklama ile ortaya koymuştur. Buna göre Başkan, inkârcılığı kabul edilemez ve cezalandırılması gereken bir olgu olarak gördüğünü ve bu nedenle Konsey kararını da dikkate alarak, yeni bir kanun metninin hazırlanmasını hükümetten istediğini bildirmiştir. Ayrıca kısa zamanda Fransa’daki Ermenilerin temsilcilerini kabul edeceğini de ifade etmiştir.⁶¹

Fransız Anayasa Konseyi’nin Ermeni soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasına ilişkin kanunu Anayasa’ya aykırı bulmakla hukuki, ancak 2001 kanununun hakkında bir işlem yapmamakla da siyasi bir karar almış olduğu düşünülmektedir.

Ancak iktidar partisi UMP’nin Meclis’teki başkanı François Copé parlamentonun çalışmalarını bitirdiği için bu konunun gündeme alınmayacağını söylemiş⁶² ve yeni bir kanun önerisi hazırlanması uygulamaya konamamıştır.

Başkan Sarkozy, karardan bir hafta kadar sonra, Ermeni temsilcilerini Elysée Sarayı’nda kabul ederek yaptığı konuşmada Ermeni soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasını öngören bir kanun kabul edilmesinden vazgeçmediğini, bu hususta yeni bir kanun tasarısı hazırlanmasını hükümetten istediğini ve bu tasarının sonuca ulaşması için kararlı olduğunu tekrarlamıştır.⁶³ Tabii Sarkozy’nin sözünü tutması tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde mümkün olacaktı.

61 “Communiqué de la Présidence de la République” <http://www.elysee.fr/president/les-actualites/communiques-de-presse/2012/communiqué-de-la-presidence-de-la-republique.13037.html>

62 “Armenian Ruling Party Rues Court Ruling on Genocide Denial” *Azatutyun*, 29 Şubat 2012.

63 “Génocide arménien: Sarkozy Affirme Qu’il Ne Se Résignera Pas” *Armenews*, 8 Mart 2012.

Başkanlık seçimlerinde Sarkozy'nin başlıca rakibi ve kamuoyu araştırmalarına göre seçilme olasılığı yüksek olan Sosyalist Parti Başkanı François Hollande ise bu konuda Ermenilerle dayanışma içinde olduğunu ifadeyle, seçildiği takdirde bu dosyayı ele alacağına ve sükûnet ve uzlaşma havası içinde sonuçlandırmaya çalışacağına söz vermiştir. Hollande ayrıca gösterilerde bulunan Fransa'daki Türklere de hitaben, bu olayın kendi aleyhlerine olduğunu düşünmelerinin doğru olmadığına da, nedenini açıklamadan, belirtmiştir.⁶⁴

Fransız Ermenilerine gelince, büyük bir düş kırıklığı yaşamışlar ve bunun etkisi altında Anayasa Konseyi'ne ve bazı üyelerine yönelik suçlamalarda bulunmuşlardır. Fransa'da Ermeni Örgütleri Koordinasyon Konseyi yayımladığı bir bildiriye⁶⁵ Anayasa Konseyi kararını kesinlikle kınadıklarını, Konsey'in bu kararı siyasi nedenlerle aldığını, insanlığa karşı suçlar ve soykırım için ifade özgürlüğünün söz konusu olamayacağını belirtmiştir. Bildiriye ayrıca Konseyin Türkiye karşısında teslim olduğu, Türk lobisinin Fransız kuruluşlarının bağımsızlığını zedelediği, Konseyin bazı üyelerinin tarafsızlığının sorgulanması gerektiği gibi hususlar da yer almıştır. Bildiri son olarak, en kısa zamanda yeni bir kanun metninin Parlamente'ye sunulmasını istemiştir.

Ermenistan'da ise basında yayımlanan ve düş kırıklığını yansıtan bazı yazıların yanında resmî tepkilerin azlığı dikkati çekmiştir. Dışişleri Bakanı Nalbantyan Avusturya'nın *Der Standard* gazetesine verdiği ve birçok konuyu kapsayan bir mülakatında bu konudaki bir soruya söz konusu kanunun Türkiye-Ermenistan sorunlarının çözülmesiyle hiçbir ilgisi olmadığını söylemiş, ardından iki ülke arasındaki durumun sorumluluğunun Türkiye'ye ait olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁶

Türkiye söz konusu kanunun Anayasa'ya aykırı bulunması konusundaki tepkisini aynı gün Dışişleri Bakanlığı'nın şu açıklamasıyla ortaya koymuştur:⁶⁷

No.65, 28 Şubat 2012, Fransa Anayasa Konseyi'nin "Yasa Tarafından Tanınan Soykırımların İnkârının Cezalandırılması"na Yönelik Yasa Tasarısını İptali Hk.

64 "Génocide arménien.: Hollande S'Engage à Reprendre le Dossier S'il Est Elu" *Le Monde*, 28 Şubat 2012.

65 "Négationnisme: le CCAF Condamne et Exige un Nouveau Texte" *Collectif VAN*, 29 Şubat 2012.

66 "Nalbandian: De Nombreux Pays Adopteront Une Loi Similaire à Celle de la France" *Armenews*, 1 Mart Nalbandian: De Nombreux Pays Adopteront Une Loi Similaire à Celle de la France"

67 "No:65, 28 Şubat 2012, Fransa Anayasa Konseyi'nin "Yasa Tarafından Tanınan Soykırımların İnkârının Cezalandırılması"na Yönelik Yasa Tasarısını İptali" Hk.http://www.mfa.gov.tr/no_65_-fransa-anayasa-konseyi_nin_yasa-tarafından-taninan-soykirimlerin-inkarinin-cezalandirilmesi_na-yonelik-yasa-tasarisini-i.tr.mfa

Fransa Anayasa Konseyi bugün, “Yasa tarafından tanınan soykırımların inkarının cezalandırılmasına yönelik yasa tasarısını Anayasa’ya aykırı bularak iptal etmiştir.

Söz konusu yasa, Türkler ile Ermenilerin ortak tarihlerinin sancılı bir bölümüne ilişkin Ermeni görüşlerinin sorgulanmasını yasaklamayı hedefleyen tek taraflı bir girişimdir.

Yasanın Anayasa Komisyonu tarafından iptal edilmesini, Fransa’da ifade ve araştırma özgürlüğü, hukuk devleti ve uluslararası hukuk ilkeleriyle bağdaşan; tarihin siyasallaştırılmasına karşı duran bir adım olarak görüyoruz.

Vahim bir hatanın Fransa’daki en yetkili hukuk mercii tarafından düzeltilmesi memnuniyet vericidir.

İhtilafli tarihî konularda üçüncü ülkelerin özensiz ve peşin hükümlü müdahaleler yerine, ilgili taraflar arasında diyalog ve çözümü özendirici, tarafsız bir tutum sergilemeleri tercihe şayan bir yaklaşımdır.

Fransa’nın bundan böyle Türkiye ile Ermenistan arasında tarih konusundaki ihtilafın, adil ve bilimsel temelde ele alınması için yapıcı bir yaklaşım içinde olmasını; sorunu daha derinleştiren değil, çözümü destekleyen katkılar yapmasını ümit ediyoruz. Böyle bir yaklaşım, Türk-Fransız ilişkilerinin hak ettiği mecrada ve her alanda geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır.

Esas itibarıyla bilinen Türk görüşlerini yansıtan bu açıklamanın kanımızca en önemli noktası, “tartışmalı tarihî sorunlarda üçüncü ülkelerin tarafsız bir yaklaşım benimsemeleri” gerektiğinin belirtilmesidir. 1915 olayları Türkler ve Ermeniler ve Ermenileri temsilen Ermenistan ile Türkiye arasındaki bir sorundur. Bu olaylarla ilgili olarak Fransa’nın bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Oysa bu ülke, bu anlaşmazlıkta taraf gibi davranmış, sonuç olarak Türkiye-Fransa ilişkilerini çıkmaza sokmuştur.

Diğer yandan bu açıklamadaki Türkiye-Ermenistan arasındaki anlaşmazlığın bilimsel temelde ele alınması ifadeleri de, Fransız Dışişleri Bakanı Alain Juppé’nin Kasım 2011’de Türkiye’yi ziyareti sırasında konunun Türkiye’nin “tarihçiler komisyonu” önerisini benimsediğini ifade etmesinden esinlendiği kanısı edinilmektedir.

Fransız Anayasa Konseyi'nin kararı Türkiye'de memnunlukla karşılanmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Konsey'in Avrupa değerlerine uygun karar verdiğini, ayrıca bu kararın emsal teşkil edeceğini, bu karar sayesinde tarihî konuların açık yüreklilikle tartışılacağı bir ortam doğduğunu, bu bakımdan kararın Türk ve Ermeni ilişkilerine olumlu bir katkı yaptığını söylemiştir. Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış Fransa'da aklın akılsızlığa galip geldiğini ve tarihî bir hatadan dönüldüğünü belirtmiştir.⁶⁸ Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ise Anayasa Konseyinin bu kararlar baştan beri garabet abidesi olan bu yasanın altına imzasını atan Fransız siyasetçilerine bir hukuk dersi verdiği değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu da benzer bir yaklaşımla "Fransa Anayasa Konseyi, Fransa tarihine indirilen bir hukuk darbesini düzeltmiştir" demiştir.⁷⁰

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, bu kararın Fransa'nın itibarını kurtardığını belirttiikten sonra Türkiye ile Ermenistan arasındaki tarihe dönük bu ihtilâfın, aslında iki ülke arasında halledilmesi gerektiğini, üçüncü ülkelerin buna karışmalarının yanlış olacağını, tam tersine sorunu içinden çıkılmaz hale getireceğini ifade etmiştir.⁷¹

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ise Anayasa Konseyi'nin bu adil kararını memnunlukla karşıladıklarını, ifade ve düşünce özgürlüğünün bir göstergesi olarak gördüklerini söylemiştir.⁷²

Anayasa Konseyi'nin söz konusu kararı Türkiye'de büyük memnunluk yaratmış olmakla beraber Türkiye-Fransız ilişkilerinin olumsuz denebilecek niteliğini değiştirememiştir. Zira bu karara rağmen Başkan Sarkozy, yukarıda da açıkladığımız gibi, aynı konuda **Parlamento** yeni bir kanun tasarısı sunacağını söylemiştir. Sosyalist Parti Cumhurbaşkanı adayı François Hollande da aynı düşüncedir. Kısaca Anayasa Konseyi kararına rağmen Ermeni soykırım iddialarının cezalandırılması konusunda iki ülke arasındaki anlaşmazlık ortadan kalkmamıştır.

Anayasa Konseyi kararının Ermeni toplumunda yarattığı büyük düş kırıklığını hafifletebilmek ve kendilerini teselli edebilmek üzere Başkan Sarkozy Marsilya Ermeni toplumunu ziyaret etmiş ve onlara bu konunun seçimlerden sonra yeniden ele alınacağını tekrarlamıştır. Ayrıca Ermeni topluluğunun ileri gelenlerini Paris'te Başkanlık Sarayında ağırlayarak orada da kendilerine vaatlerde bulunmuştur.

68 "Emsal Teşkil Edecek" *Hürriyet*, 29 Şubat 2012.

69 "Arınç: Karar Hukuk Dışı Girişimlere Ders Olsun" *A.A.*, 28 Şubat 2012.

70 "Kılıçdaroğlu; Fransa Tarihine İndirilen Hukuk Darbesini." *A.A.*, 28 Şubat 2012.

71 "Mahkeme Fransa'nın İtibarını Kurtardı" *Hürriyet*, 1 Mart 2012.

72 "Azerbaijani President Welcomes French Constitutional Council's Decision" *The Azeri Times*, 2 Mart 2012.

Başkanlık seçimlerinin birinci turu 22 Nisan 2012 tarihinde yapılmış ve tahmin edildiği üzere Başkan Sarkozy, az oy farkla da olsa, François Hollande'ın arkasından ikinci olmuştur.⁷³ Kamuoyu yoklamaları ikinci turda François Hollande'ın kazanacağını gösterdiğinden Sarkozy alabileceği her oyun peşinden koşmaya başlamıştır. Bu çerçevede, hiçbir Fransız Cumhurbaşkanı'nın yapmadığını yaparak, 24 Nisan'da Paris'teki Ermeni soykırımını anma törenlerine, beraberinde 19. asırdan kalma süslü üniformaları içindeki "Cumhuriyet Muhafızları" askerleriyle birlikte katılmış, anıta çelenk koymuş ve bir konuşma yapmıştır. Geçen yıl Erivan'da soykırım anıtını ziyareti sırasında ne derecede uygulandığını belirten Sarkozy, geçmişe bakmak cesaretini göstermeyenlerin büyük devlet olamayacağını, Fransa'nın Türkiye'den kendisinin yaptığını yapmasını, yani geçmişini gözden geçirmesini istediğini, tarihine bakılmadığı sürece zayıf olunacağını, yanlışları kabul etmenin affedilmenin yolunu açacağını ve Türk toplumu içinde ecdadının hatalarını kabul ederek bugünün insanlarının (Ermenilerin) affını isteyen kişilerin bulunduğundan emin olduğunu söylemiştir. Sarkozy böylelikle dolaylı bir şekilde Türkiye'yi Ermeni soykırımı iddialarını tanımaya ve Ermenilerden af dilemeye çağırmıştır. Ayrıca, seçildiği takdirde soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasını öngören kanun tasarısının Haziran ayında hazırlanacağını da tekrarlamıştır.⁷⁴

Sarkozy'nin soykırım anıtına gideceğini öğrenen François Hollande da aynı ziyareti yapmak durumunda kalmış ve yaptığı konuşmada, özetle, seçildiği takdirde, soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılması konusunda yeni bir kanun hazırlanacağını tekrarlamış, ancak iptal edilen kanunun durumuna düşmemek için, yani Anayasa Konseyi'nin ikinci kez iptalini önlemek için, sorunun en iyi bir şekilde incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı olarak seçilirse her yıl 24 Nisan'da anma törenine katılacağı sözünü de vermiştir.⁷⁵

Gerek Sarkozy gerek Hollande'ın konuşması Ankara'da olumsuz tepkilere neden olmuştur. Dışişleri Bakanlığı aşağıda tam metnini verdiğimiz açıklamasından "ihtilafli tarihî konuların siyasi hesaplara malzeme yapılarak istismar" edildiğini, Fransız siyasetçilerden nefreti körüklemek değil, Türklerle Ermenilerin birlikte adil hafızaya ulaşmalarını destekleyici mesajlar vermelerinin beklendiğini, dışarıdan yapılan suni dayatmalarla sonuç alınmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁷⁶

73 Adayların birinci turda aldığı oy oranları şunlardır. François Hollande % 28,63; Nicolas Sarkozy % 27,18; Marine Le Pen (Ulusal Cephe) % 17,90; Jean-Luc Melenchon (sol Cephe) % 11,11; François Bayrou (Demokratik Cephe) % 9,13.

74 "Discours De M. Le Président De La République À L'occasion De La Cérémonie De Commémoration Du 97ème Anniversaire Du Génocide Arménien" *Collectif Van*

75 "Historique Commémoration Du Génocide Des Arméniens" *Armenews*, 24 Nisan 2012.

76 "No: 117, 24 Nisan 2012, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve Cumhurbaşkanı Adayı Hollande'ın Yaptıkları Açıklamaları Hk." http://www.mfa.gov.tr/no_-117_-24-nisan-2012_-fransa-cumhurbaskani-sarkozy-ve-cumhurbaskani-adayi-hollande_in-yaptiklari-aciklamalari-hk_tr.mfa

No: 117, 24 Nisan 2012, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve Cumhurbaşkanı Adayı Hollande'ın Yaptıkları Açıklamaları Hk.

Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve Cumhurbaşkanı adayı François Hollande'ın 24 Nisan günü Paris'te katıldıkları anma töreni vesilesiyle yaptıkları ve ülkedeki seçim kaygılarını da yansıttığı anlaşılabilir açıklamalar, ihtilaflı tarihî konuların siyasi hesaplara malzeme yapılarak istismarının yeni bir örneğini teşkil etmiştir.

Tarihin farklı emeller ışığında siyasileştirilmesi talihsizdir. Peşin hükümlü ve ayrımcı tavırlarla ne adalete ne tarihin doğru anlaşılmasına hizmet edilebilir. Önde gelen Fransız siyasetçilerinden beklenen, nefreti körüklemek değil, bilgi temelinde ve devlet adamı sorumluluğu ile hareket ederek Türklerle Ermenilerin birlikte adil hafızaya ulaşmalarını destekleyici mesajlar vermeleridir.

Cumhurbaşkanının ve Cumhurbaşkanlığı makamına başlıca adayın 24 Nisan'da Ermeni anıtına gelerek taziyede bulunmalarının ve "inkârı cezalandırma" kanununun yeniden hazırlanacağını söylemelerinin, Fransız Ermenilerinde büyük bir memnuniyet yarattığına ve kendileriyle gurur duymalarına yol açtığına şüphe bulunmamaktadır.

İlgili ülkeler arasında çözüme kavuşturulması gereken bir konuda dışarıdan yapılan suni dayatmalarla sonuç alınması mümkün değildir. Bu nitelikte açıklamalar bölgede barış ve huzurun tesisi gayretlerine de sekte vurmaktadır.

Cumhurbaşkanının ve Cumhurbaşkanlığı makamına başlıca adayın 24 Nisan'da Ermeni anıtına gelerek taziyede bulunmalarının ve "inkârı cezalandırma" kanununun yeniden hazırlanacağını söylemelerinin, Fransız Ermenilerinde büyük bir memnuniyet yarattığına ve kendileriyle gurur duymalarına yol açtığına şüphe bulunmamaktadır. Bu olay Fransa'daki toplam nüfusun % 1'inden azını oluşturan Ermeniler için büyük başarıdır.

Ancak bu olay Fransız Ermenilerini bir ikilem karşısında bırakmıştır. Gerek Sarkozy gerek Hollande, Fransız Ermenilerinin istediklerini yapmak hususunda adeta yarıştıklarına göre kime oy vereceklerdi? Bu durum karşısında Fransız Ermenilerinin kendi siyasi tercihlerine göre, diğer bir deyimle, Ermeni sorunu ve onun ayrılmaz parçası olan soykırım iddialarını bir yana bırakarak, muhafazakâr eğilimliyseler Sarkozy'ye sol eğilimli iseler Hollande'a oy vermek durumunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Fransa'da cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turu 6 Mayıs 2012 tarihinde yapılmış ve François Hollande verilen oyların % 51,62'sini alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu seçimlerde 37.016.982 kişi oy kullanmış ve seçimlere katılma oranı % 80,34 olmuştur.

Yukarıda değindiğimiz üzere, Ermeniler siyasi eğilimlerine göre oy kullandıklarından, Ermeni oylarının hiçbir adaya faydası olmamıştır.

Bu vesileyle Fransa'daki Ermeni oyları hakkında, bundan sonra yapılacak parlamento veya yerel seçimler için de yararlı olacağını düşünerek, bazı bilgiler vermek isteriz.

Fransa'daki Ermenilerin sayısının 450.000 kadar olduğu hakkında genel bir kanı vardır. Bunlardan, oy verme yaşına ulaşmamış küçüklerin % 10 kadar olduğu düşünülürse oy vereceklerin sayısının azami 400.000 civarında olduğu sonucuna varılabilir. Fransa'da son seçimlerde oy vermeyenler % 20 olduğuna göre potansiyel Ermeni oyları 320.000 olarak hesaplanabilir. Son seçimlerde 37.016.982 kişi oy kullandığı dikkate alındığında Ermenilerin oyları toplam oyların binde 'i civarındadır. Bu oran cumhurbaşkanlığı gibi bölgesel oyların dikkate alınmadığı seçimlerde önemsizdir.

Buna karşın bölgesel oylara ihtiyaç duyulan parlamento ve yerel seçimlerde göreceli bir öneme haizdir. Gerçekten de Ermeni oyları bu gibi seçimlerde Paris, Lyon ve Marsilya şehirlerinin bir bölümünde etkili olabilir. Ermeni oylarının etkisi hakkında bir fikir verebilmek üzere şimdiye kadar hiçbir Ermeni'nin, Ermeni olduğu için milletvekili veya senatör seçilememiş olduğunu belirtelim. Ermeni asıllı Patrick Devedjian'ın seçilmesi Ermeni olduğu için değil, UMP Partisinin önemli bir kişisi olması nedeniyledir. Milletvekili ve senatör olamamalarına karşın Ermeniler yerel meclislerde temsil edilmektedirler.

Ermeni oyları cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kayda değer bir rol oynamadığına göre her iki adayın Ermenilere verdiği önem nereden gelmektedir?

Birincisi, her halkta olduğu gibi Fransızlarda da bir acıma, zayıfa yardım etme veya ilgilenme duygusu vardır. Yıllardan beri yoğun bir şekilde süre gelen soykırım söylemi Fransa'da, Ermenileri bir tür mazlum halk haline getirmiştir. Böyle bir halka yardım yapmak, istediklerini yerine getirmeye çalışmak, kamuoyunda prim yapan bir harekettir. Kısaca, adayların Ermeni taraftarı olması, Ermeni olmayan bazı oyların kazanılmasına yardımcı olabilir. Buna karşın Ermenilerin taleplerine kayıtsız kalmak Ermeni olmayan bazı oyların kaybedilmesi sonucunu verebilir.

İkincisi, Türkiye ve Türklerle ilgilidir. Fransa’da milyonlarca Kuzey Afrikalı Müslüman yaşamaktadır. Bunların çoğu çeşitli nedenlerle Fransız toplumuna yeterince uyum sağlayamamakta, bu da bazı sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunlar ve ABD’de 11 Eylül olayının yansımaları, genelde Avrupa’da ve özellikle Fransa’da gitgide artan bir İslam korkusunu (islamofobi) yaratmıştır. Bu fobinin bir parçası da Türkiye’nin AB üyesi olması ihtimalinden kaynaklanan bir tür Türk korkusudur. Bu çerçevede Ermeni konusunda veya başka bir konuda Türkiye’yi eleştirmek veya Türk girişimlerine karşı çıkmak, özellikle aşırı sağcı çevrelerde takdir toplamaktadır. Unutulmamalıdır ki aşırı sağ parti olan Milli Cephe cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birinci turunda % 17’den fazla oy almıştır.

Fransız başkanlık seçimleri sırasındaki Türkiye aleyhtarlığı, Cumhurbaşkanı Gül’ün bu durumu “inanılmaz” olarak nitelendirmesine neden olmuş ve adı geçen 1915 olaylarının soykırım olup olmadığının saptanması için bir komisyon kurulması hakkındaki teklifi tekrarlamasına yol açmıştır.⁷⁷ Daha önce de Başbakan Erdoğan, partisinin Meclis Grubu toplantısında yaptığı bir konuşmada şunları demişti: “Sarkozy, 1915 olaylarını seçim malzemesi haline getirdiğinde, bunun ırkçı bir yaklaşım olduğunu, Fransa ve AB için son derece tehlikeli, ayrımcı bir girişim olduğunu ifade ettik. Seçimi kazanma uğruna yabancı düşmanlığını, özellikle de İslamofobi’yi körüklemek çok büyük sorumsuzluktur. Avrupalı liderlerin ve kurumların bu tehlikeli tırmanışı görmelerini, tedbir almalarını bekliyor ve hatırlatıyoruz.”⁷⁸

Fransa’nın yeni cumhurbaşkanının Ermeni sorunu konusunda nasıl bir politika izleyeceğine gelince bunun ilk belirtileri, seçilmeden birkaç gün önce, Fransa’daki Anadolu Kültür Merkezi Başkanı Demir Önger’in “Hafıza Kanunları” konusunda kendisine yazmış olduğu bir mektuba 2 Mayıs’da vermiş olduğu bir cevaptan anlaşılmıştır.⁷⁹

Hollande’ın ilk vurguladığı husus, seçildiği takdirde (ki dört gün sonra seçilecektir) soykırım inkârcılığının cezalandırılması hususunda Fransız Anayasası’na uygun bir kanun tasarısının hazırlanacağıdır. Bu tasarının Fransa’nın uluslararası taahhütlerine ve Avrupa Birliği Antlaşmasına da uygun olacağını ayrıca belirtmiştir. Bu niteliklere sahip bir metnin Fransız Anayasa Konseyi tarafından reddedilemeyeceğine inandığı anlaşılmaktadır.

Hollande’ın Önger’e mektubunun ikinci önemli bölümü Türkiye hakkındaki ifadeleridir. Hollande, kendisinin ve Sosyalistlerin Türk-Fransız

77 “Le Président Turc Pointe une “Incrovable” Hostilité française” *Armenews*, 3 Mayıs 2012.

78 “Sarkozy’e sessiz Kalmayın” *Hürriyet*, 14 Mart 2012.

79 “La lettre de François Hollande au négationiste Demir Önger” *Armenews*, 9 Mayıs 2012

dostluğuna bağlı olduklarını, seçildiği takdirde büyük bir ülke olan Türkiye ile ilişkileri güçlendireceğini vurgulamıştır.

François Hollande'ın mektubunda birbiriyle çelişen iki husus vardır: Birincisi, Türkiye'nin kesinlikle karşı olduğu inkârcılığın cezalandırılması yasasının çıkarılması, ikincisi ise Türkiye ile iyi ilişkiler kurulması. Bu kanun çıkarıldığı takdirde iyi ilişkilerin nasıl kurulacağı belli değildir.

Bu belirsizliğe rağmen Türkiye'de, Hollande'ın başkan seçilmesinden sonra, Fransa ile ilişkilerin düzeltilmesi ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Naci Kuru'nun belirttiği gibi⁸⁰ iki ülke ilişkilerinde yeni bir sayfa açılması isteği görülmüştür. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Türkiye-Fransa ilişkilerinin tarihte uzun bir geçmişi olduğunu hatırlatarak Fransa'nın değişim sürecinde olumlu adımlar atacağına inandığını söylemiştir.⁸¹ Cumhurbaşkanı Gül François Hollande'a gönderdiği tebrik mektubunda cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin Türk-Fransız İlişkilerinin gelişmesine katkıda bulunacağı ümidini belirtmiştir.⁸² Başbakan Erdoğan da Hollande'a telefon ederek kendisini kutlamış ve Cumhurbaşkanı seçilmesinin, Türkiye-Fransa ilişkilerinde yeni bir çağı başlatmasını dilediğini söylemiştir.⁸³

Diğer yandan Başbakan Erdoğan'ın daha önce yaptığı bir konuşmada Fransa'ya karşı ihtiyatlı bir davranış içinde olduğu görülmektedir. Slovenya ziyareti sırasında gazetecilere Türkiye'nin Ermeni sorununu çözmedikçe AB'ye üye olamayacağı gibi bir yaklaşımı kabul edemeyeceğini, bu doğruysa ve bu anlayışla bir siyaset güdülecek olursa Türkiye'nin de durumu gözden geçirmek zorunda kalabileceğini bildirmiştir.⁸⁴

Fransa'daki Türkiye Büyükelçisi Tahsin Burcuoğlu'nun da François Hollande dönemine ihtiyatla yaklaştığı görülmektedir. Adı geçen, bu ilişkiler konusunda "inkâr tasarısında ısrar Türk - Fransız ilişkilerini olmadık blokaja götürebilir. Yol yakınken bundan vazgeçilmesi uyarısında bulunduk. Ama her şeye rağmen aynı yola girilirse de devlet, millet ve Fransa'daki Türk toplumu olarak elimizden gelen bütün imkânları kullanarak karşı durmaya devam ederiz" demiştir. Ayrıca Türkiye'nin AB üyeliği konusunda Sarkozy'nin "Türkiye'nin Avrupa'da yeri yok" demesine karşılık Hollande'ın böyle bir beyanı olmadığını, adı geçenin Türkiye ile

80 "Turkey Hopes to Restore Ties With France Under Hollande Presidency" *Armradio.am*, 10 Mayıs 2012.

81 Aynı kaynak

82 "Abdullah Gül: L'administration française doit être plus Prudente Sur les Questions Sensibles" *Armenews*, 11 Mayıs 2012.

83 "Erdoğan Apelle Hollande, Souhaite une "Nouvelle Ère" *AFP*, 11 Mayıs 2012.

84 "Erdoğan: 'Umarım Hollande'ın AB Üyeliğimizi Ermeni Sorununa Bağladığı Doğru Değildir." *Euractiv.com.tr*, 8 Mayıs 2012.

müzakere sürecinin objektif bir şekilde devam etmesinden yana olduğunu ve bunun uzun soluklu bir süreç olacağını belirttiğini söylemiştir.

Bu arada Türk medyasında, Nicolas Sarkozy'ye duyulan kızgınlığın etkisiyle olmalı, Hollande'a karşı, sempati olarak nitelendirilmese bile, bir tür hoşgörü olduğu fark edilmektedir. Ancak geçmişine bakıldığında Fransa'nın yeni **cumhurbaşkanının** buna lâayık olduğunu söylemek güçtür.

Gerçekten de geçmişini incelediğimizde Hollande'ın hemen daima Ermeni görüşlerini desteklediğini görüyoruz. Birkaç misal verelim: Sosyalist Parti

Genel Sekreteri olduğu sırada, 3 Haziran 2004 tarihinde, Fransız Taşnak Partisi Başkanı Mourad Papazyan (halen Hollande'ın özel danışmanıdır) ile Türkiye'nin AB ile müzakerelere başlamasından önce Ermeni soykırımı iddialarını tanınması gerektiğine dair bir bildiri imzalamıştır.⁸⁵ İzleyen yıllarda daima Ermeni görüşlerinden yana çıkmış, bu çerçevede Ermeni soykırımı savını inkâr edenlerin cezalandırılmasına ilişkin kanun tasarının Millet Meclisi ve Senato'ya verilmesi ve kabulü için yoğun çaba harcamıştır. 2007 yılının Eylül ayında Ermenistan Taşnak Partisinin davetlisi olarak Erivan'ı ziyaret etmiş, soykırım

anıtında saygı duruşunda bulunmuş ve yaptığı bir konuşmada Ermeni soykırımını tanınmasının Türkiye'nin AB üyesi olmasının önkoşulu olması gerektiğini öne sürmüştür.⁸⁶ Bu yılki başkanlık seçimleri kampanyası sırasında da Ermenileri destekleyen tutumunu çekincesiz sürdürmüş ve yukarıda değindiğimiz gibi, 24 Nisan günü Paris'teki soykırım anıtına giderek bir konuşma yapmıştır.

Söz konusu kampanya sırasında, seçildiği takdirde, şunları gerçekleştireceğini Ermenilere vaat etmiştir:⁸⁷

Bir: Anayasa Konseyi tarafından iptal edilen, Ermeni soykırımını reddeden kişilerin cezalandırılmasına ilişkin yasanın, başkanlığının ilk aylarında, yeniden çıkarılmasına çalışacağı,

85 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 13-14, s. 22

86 "French Socialist Leader Visits Armenia, Urges Genocide Recognition" *RFE/RL*, 6 Eylül 2007.

87 "François Hollande Reçoit le CCAF" *Armenews*, 13 Mart 2012. ve "Türkiye'nin AB Üyeliğine 'Soykırım' Vaadi" *Zaman*, 15 Mart 2012.

İki: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılması için Ermeni soykırımı iddialarını tanınmasının şart koşulmasını destekleyeceği,

Üç: Paris'te soykırım iddialarının 100. yılı münasebetiyle, parası devlet tarafından ödenmek üzere, Ermeni soykırımı konusunda bir anıt-müze inşa edilmesinden yana olduğu,

Dört: Fransa'nın, Karabağ'da çarpışmaların yeniden başlamamasına "özel bir dikkat" göstereceği (Başkan Aliyev'in Azerbaycan topraklarının, barışçı yollar sonuç vermediği takdirde, güç kullanılarak kurtarılabilmesine dair sözleri hatırlandığında Hollande'ın Karabağ sorununda Ermenistan'ı destekleyeceği anlaşılmaktadır)

Bunlardan, yeni yasa çıkarılması hariç, diğer hususlar Nicolas Sarkozy tarafından ele alınmamıştır. Bu bakımdan Hollande, Ermenilere vaatlerinde Sarkozy'nin çok ilerisine geçmiş bulunmaktadır.

Bu vaatler tutulacak mıdır? Yoksa Hollande, Başkan Obama gibi mi hareket edecektir? Hatırlanacağı üzere Barack Obama, başkanlık seçimlerinden önce Ermeni soykırımı iddialarını tanıyacağını vurgularken, seçildikten sonra ilk ziyaretini Türkiye'ye yapmış ve tüm ısrarlara rağmen soykırım iddialarını açıkça tanımaktan kaçınmıştır.

Hollande'ın bu vaatlerini ne derecede tutabileceğini söylemek şu anda mümkün değildir.

Ancak Ermeni soykırımı iddialarını kabul etmeyenlerin cezalandırılmasına ilişkin yeni bir kanun tasarısının hazırlanıp Millet Meclisi'ne sevk edilmesi muhakkak gibidir. Fakat bu, tasarının kabul edileceği anlamına gelmemektedir. Bu konuda Haziran ayında yapılacak olan seçimlerden sonra ortaya çıkacak parlamentonun kompozisyonu belirleyici bir rol oynayacaktır. Normal koşullarda böyle bir tasarının Millî Meclis'ten geçme olasılığı yüksektir; ancak daha önce de olduğu gibi, "Hafıza Kanunlarına" karşı olan Senato'dan bu tasarımı geçirmek çok daha güç olabilir. Senato kabul ettiği ve tasarı kanun haline geldiği takdirde ise, 60 Milletvekili veya 60 senatörün başvurması üzerine Anayasa Konseyi, geçen Şubat ayı sonunda yaptığı gibi, tasarımı Anayasa'ya aykırı bularak reddedebilir. Kısaca, söz konusu kanunu çıkarmak kolay bir iş gibi görülmektedir.

Türkiye-Fransa ilişkileri tamamen siyasi açıdan değerlendirildiğinde Fransa'nın Türkiye ile bir husumet politikası sürdürmekte hiçbir çıkarı olmadığı görülmektedir. Ancak Fransız hükümetleri, biraz da kendilerinin yarattığı iç siyaset sorunlarıyla Türkiye ile olan ilişkilerine ipotek koymuş

durumdadırlar. Nitekim şu anda ne Türkiye'nin AB üyeliği ne de Ermeni soykırımını iddialarının yarattığı engelleri, bunlar Fransa'nın çıkarlarını zedelese de, aşabilecek durumda değildirler. Bu noktada, konuların çözümü için acele etmeyip, zamana bırakmak daha olasıdır.

Dikkate alınması gereken diğer bir husus Fransa'da, ilke olarak, önümüzdeki beş yıl içinde başkanlık ve parlamento seçimleri yapılmayacağıdır. Diğer bir deyimle bu süre içinde Ermenilere, siyasi alanda, ihtiyaç duyulmayacaktır. Bu da önümüzdeki dönemde Ermenilerin hem Başkan Hollande hem de Sosyalist Parti üzerinde baskı yapma olanağının kısıtlı olacağını göstermektedir.

Başkanlık seçimi heyecanı geçtikten ve Parlamento seçimleri de yapıldıktan sonra, Hollande ve Hükümeti, Sarkozy döneminin yaptığı tahribatı mümkün olduğu kadar düzeltmek üzere, Türkiye'ye için yeni bir politika saptamasına çalışacaktır. Şu anda en önemli sorunlar, Türkiye'nin AB üyeliği süreci ile Ermeni soykırım iddialarıdır. Yeni Fransız Hükümeti, AB konusunda bazı fasılların müzakere edilmesini kabul etmesi, buna karşılık Türkiye'nin de Hollande'ın Ermenilere yaptığı vaatlerin yerine getirilmesine itiraz etmemesi gibi bir formül geliştirebilir. Ancak Türkiye'nin Ermeni sorunu konusunda bugüne kadar izlediği politika dikkate alındığında böyle bir formülün kabul şansının olmadığı görülmektedir.

Son bir gelişme Cumhurbaşkanı Gül ile François Hollande'ın 20–21 Mayıs 2012 tarihlerinde Chicago'da yapılan NATO Zirvesindeki görüşmeleridir. Bu görüşme sırasında Gül Fransa ile Türkiye'nin çıkar çatışması içinde olmadıklarını, ilişkilerde yeni bir sayfa açmak ve bunları eski düzeyine getirmek istediklerini söylemiş, Hollande ise Türkiye konusunu hiçbir zaman iç siyaset malzemesi yapmayı düşünmediğini, geçmişteki yanlış anlamalarla vakit kaybedilmemesi gerektiğini bildirerek, Türk-Fransız ilişkilerinin eski düzeyine getirilmesini kendisinin de arzu ettiğini bildirmiş ve Türk ve Fransız bakanların sık sık bir araya gelmeleri arzusunu dile getirmiştir.⁸⁸

Bu görüşme, tarafların Sarkozy döneminde yaşanan krizlere son vermek arzusunda olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak iki ülke arasında esas sorun olan Türkiye'nin AB üyeliği ve Ermeni soykırım iddiaları konularında bir ilerleme sağlanmış değildir. Bu durumda Türkiye-Fransa ilişkilerinin eski düzeyine getirilmesinin bu iki sorun dışında olacağı anlaşılmaktadır. Söz konusu iki sorunu bir süre dondurmak mümkündür. Ancak Hollande'ın başkanlığının ilk aylarında soykırımını inkâr edenlerin

88 "Hollande'la ilk Temas" *Hürriyet*, 21 Nisan 2012.

cezalandırılması için bir yasa çıkartılacağını Ermenilere söz vermiş olduğu hatırlandığında, bu söz tutulduğu takdirde, Türkiye-Fransa ilişkilerindeki olumlu havanın çok uzun sürmemesi olasıdır.

IV - ERMENİSTAN'DA PARLAMENTO SEÇİMLERİ

Ermenistan'da Parlamento Seçimleri 6 Mayıs 2012 tarihinde yapılmıştır. Seçimlerden önceki kamuoyu yoklamalarının gösterdiği gibi, koalisyonun başlıca partisi olan Ermenistan Cumhuriyetçi Partisi seçimlerden birinci, koalisyonun diğer önemli üyesi olan Müreffeh Ermenistan Partisi ise ikinci parti olarak çıkmışlardır. Bunları sırasıyla Ermeni Millî Kongresi, Miras Partisi, Taşnak Partisi, Orinats Yerkir (Kanun ülkesi veya devleti) Partisi izlemiştir.

1. Seçimlerin sonuçları

Bu seçimlerde, partilerin oran olarak aldığı oylar ve kazandıkları sandalye sayısı, 2007 seçimleriyle karşılaştırılarak, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

ERMENİSTAN'DA 2007 ve 2012 PARLAMENTO SEÇİMLERİ⁸⁹

Parti Adı	2007 seçimleri		2012 seçimleri		Milletvekili +, -
	%	Milletvekili	%	Milletvekili	
Ermenistan Cumhuriyetçi Partisi	32,8	64	44,02	69	+5
Müreffeh Ermenistan Partisi	14,7	24	30,12	37	+13
Ermeni Millî Kongresi	-	-	7,8	7	-
Miras Partisi	5,82	7	5,76	6	-1
Taşnak Partisi	12,7	16	5,67	6	-10
Orinats Yerkir (Hukuk Devleti Partisi)	6,8	9	5,51	5	-4
Bağımsız	-	11	-	1	-10
TOPLAM	-	131	-	131	-
Seçimlere katılma oranı %62,3'dür. Seçmen sayısı 2.501.597 olarak saptanmıştır. 1.573.053 kişi oy kullanmıştır.					

89 Kaynaklar. 2007 Seçimleri için *Ermeni Araştırmaları* Sayı 25, s. 34-36; 2012 Seçimleri için "Central Electoral Commission Issues Final Vote Results" *Massis Post*, 14 Mayıs 2012.

İlk bakışta bu sonuçlar, seçimlerin Ermenistan'daki siyasi duruma bir değişiklik getirmediği kanısını vermektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi hükümet koalisyonunun başlıca iki partisi seçimlerde başarılı olmuştur. Bu iki parti, 131 sandalyesi olan parlamentoda 2007 yılında 88 sandalyeye sahipti. Bu rakam şimdi 106'ya çıkmıştır. Kısaca, aralarında anlaşabildikleri takdirde, önümüzdeki beş yıl, bu partilerin Ermenistan'ı idare edebilecek rahat bir çoğunluğa sahip oldukları görülmektedir.

Anlaşamadıkları takdirde ise Cumhuriyetçi Parti 69 milletvekiliyle Mecliste mutlak çoğunluğa sahip olduğundan tek başına hükümet kurabilir. Ancak mutlak çoğunluğu sadece dört sandalye ile geçtiğinden kendini güvende hissetmeyecektir. Bu durumda Orinats Yerkir'in ve hatta Miras partisinin de hükümete girmesiyle 80 milletvekilinden oluşan bir çoğunluk sağlanması mümkün olabilecektir.

Cumhuriyetçilerin bu seçimlerde oylarını %32,8'den %44,02'ye çıkarmaları ve 69 milletvekiline sahip olmaları önemli bir seçim başarısıdır.

Böyle bir koalisyonun kurulması, Serj Sarkisyan'ın gelecek Şubat ayında yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmasının ön koşulu olduğu için ayrıca önemlidir.

2. Parlamento Giren Siyasi Partiler

2012 Parlamento Seçimlerine 9 parti katılmıştır. Bunlardan Ermenistan Demokratik Partisi, Ermenistan Komünist Partisi ve Birleşik Ermeniler Partisi % 5 barajını aşamadıklarından Parlamento'ya girememişlerdir. Giren altı parti hakkında aşağıda kısa bilgi verilmektedir.

a. Ermenistan Cumhuriyetçi Partisi

1990 yılında kurulmuş olan bu parti bağımsız Ermenistan'ın ilk partisidir. O günden günümüze birçok hükümette yer almış, 2000'den sonra hükümet koalisyonlarının birinci partisi olmuş ve başbakan da bu partiden seçilmiştir. Başbakan Andranik Markaryan'ın 2007 yılının Mart ayında ölmesinden sonra, o sırada bu Partinin Konsey Başkanlığını yapan ve aynı zamanda Savunma Bakanı da olan Serj Sarkisyan önce Cumhuriyetçi Parti Başkanlığına seçilmiş, ardından başbakan olarak atanmış, on ay kadar sonra ise Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ermenistan'da, bizde ve diğer birçok ülkede olduğunun aksine, cumhurbaşkanları parti üyesi olabilmektedir. Bu nedenle Serj Sarkisyan, Cumhuriyetçi Parti Başkanlığı'nı korumuş ve bu yılki seçim kampanyasına aktif olarak katılmıştır. Cumhuriyetçilerin bu seçimlerde

oylarını %32,8'den %44,02'ye çıkarmaları ve 69 milletvekiline sahip olmaları önemli bir seçim başarısıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, gerektiğinde Cumhuriyetçiler tek başına hükümet kurabilecek durumdadır.

b. Müreffeh Ermenistan Partisi

Müreffeh Ermenistan Partisi 2007 yılı seçimlerinden kısa süre önce kurulmuştur. Yaygın bir kaniya göre, Anayasa gereğince üst üste üçüncü kez cumhurbaşkanı seçilemeyen Robert Koçaryan tarafından, gerektiğinde siyasete dönebilmesine yardımcı olabilmesi için, zengin iş adamı Tsarukyan'a kurdurulmuştur. Mevcut koşullar Robert Koçaryan'a 2007–2012 döneminde iç siyasette aktif bir rol oynamasına izin vermemişse de zengin iş adamlarının yer aldığı bu parti Tsarukyan'ın sempatik tavırları ve halkın yoksul kesimine yaptığı çeşitli yardımlarla takdir toplamıştır. 2012 seçimleri sırasında başarılı bir tanıtma kampanyası güden ve bu arada fakirlere yaptığı yardımları çok arttıran Müreffeh Ermenistan Partisi, oylarını %14,7 'den %30,12'ye milletvekili sayısını da 24'den 37'e çıkarmakla büyük başarı sağlamıştır.

Seçimlerden sonra Hükümet koalisyonundan çekilmemekle beraber daha ziyade bir muhalefet partisi gibi davranmaya başlamıştır. Bu tutumunu açıklamak için bazı spekülasyonlar yapılmıştır. Bunların başında, bu partinin Hükümet koalisyonuna katılmayarak Sarkisyan'ı güç durumda bırakmak ve böylelikle 2013 seçimlerinde Koçaryan'ın yeniden Cumhurbaşkanı olmasını kolaylaştırmak gelmektedir. İkincisi ise koalisyon ortağı olarak, bazı bakanlıklar dışında, Millet Meclisi Başkanlığı'nı ve Başbakan Yardımcılığı'nı istediğidir. Diğer yandan, Koçaryan'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde on yıla yakın bir süre Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Vartan Oskanyan'ın bu partiye girerek milletvekili olması bu bakanlığın da talep edilebileceğini düşündürmüştür.

c. Ermeni Millî Kongresi

Levon Ter-Petrosyan Ermenistan'ın bağımsızlığı döneminde başlıca rolü üstlenmiş, bağımsızlıktan sonra da 1991–1998 yıllarında Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı olmuş önemli bir şahsiyettir. 1998'de Karabağ sorunu konusunda Minsk Grubu'nun yapmış olduğu önerileri benimsemiş ancak Karabağ asıllı Başbakan Robert Koçaryan'ın bu önerilere muhalefet etmesi ayrıca Ermenistan Meclisi'nin de onu izlemesi karşısında Cumhurbaşkanlığı'ndan istifa etmiştir.

On yıl kadar siyasetten uzak kalan Ter-Petrosyan 2008 yılı cumhurbaşkanlığı seçimine katılmış, Serj Sarkisyan'ın, oyların %52'sini almasına karşılık kendi oyları % 21,5'te kaldığından seçimi kazanamamıştı. Bu seçimlerden hemen sonra yapılan gösterilere kolluk kuvvetlerinin müdahale etmesi sonucunda 10 kişi ölmüş ve bu olay aylarca Ermenistan'ı meşgul etmişti. Ter-Petrosyan bu durumdan yararlanarak uzun süre Hükümet ve Cumhurbaşkanı'na karşı gösteriler yapılmasını sağlamıştı. Sonra kendisine katılan bazı küçük siyasi kuruluşlarla Ermenistan Millî Kongresi'ni (partisini) kurmuştu. Kongre, geçen dört yıl içinde Ermenistan'daki başlıca muhalefet partisi olmuştur. Ne var ki bu seçimlerde ancak %7,8 oy alması ve sadece 7 milletvekili çıkarabilmesi bu partinin ve Ter-Petrosyan'ın siyasi geleceği konusunda bazı kuşklar yaratmıştır.

d. Miras Partisi

Miras Partisi Amerikalı bir Ermeni olan Raffi Hovannisyan tarafından 2008 seçimlerinden önce kurulmuştur. Hovannisyan Ermenistan'ın ilk dışişleri bakanıdır. Aşırı milliyetçi tutum ve söylemleriyle tanınmaktadır. Türkiye ile sorun çıkarmamaya özen gösteren ilk Cumhurbaşkanı Ter Petrosyan'ın aksine, Türkiye'ye karşı saldırgan denebilecek bir tutum izlemeye devam edince Petrosyan kendisini 1992 yılında görevden almıştır. Bundan sonra Hovannisyan tekrar siyasete dönememiş hatta kendisine Ermenistan vatandaşlığı dahi verilmemiştir. Yıllar sonra, büyük olasılıkla Amerikalıların ısrarı üzerine, Ermenistan vatandaşı olmuş ve hemen arkasından Miras Partisi'ni kurmuştur. Bu parti 2008 yılında oyların %6'sını ve 7 milletvekilliği almakla göreceli bir başarı elde etmiştir. Bu yıl seçimlerinden önce açlık grevleri yaparak kamuoyunun dikkatlerini çekmeye çalışan Hovannisyan'ın bu davranışlarının bir yararı olmamış ve Miras Partisi, seçimlerde oyların %5,7'sini alarak ve 5 milletvekili kazanarak parlamento'ya girebilmiştir.

e. Taşnak Partisi

Kısaca Taşnak veya Taşnaklar denen Ermeni Devrimci Federasyonu 1890 yılında kurulmuş olmakla halen Ermenistan'da Parlamento'da temsil edilen en eski partidir. Kurulduğu yıllardaki gizli ve tedhişçi faaliyetlerini yakın zamana kadar korumuştur. 1918–1920 yılları arasında var olmuş olan Birinci Ermenistan Cumhuriyeti esas itibarıyla Taşnaklar tarafından idare edilmiş ve hemen hiçbir alanda başarı sağlanamadan, sonunda bu ülke Sovyetler Birliği'ne bağlanmıştır. Bundan sonra Taşnaklar Diaspora içinde örgütlenmişler ve burada başlıca siyasi gücü oluşturmuşlardır. Halen de

Diasporaya hâkim durumları sürmektedir. Bu arada Taşnakların tedhiş (terör) faaliyetleri özellikle dikkat çekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Ermeni isyanlarının çoğunun altında Taşnak tahriki vardır. Birinci Dünya Savaşı içinde ve hemen sonrasında Doğu Anadolu'da Müslüman halka yapılan mezalimden de esas itibariyle Taşnaklar sorumludur. Savaş sonrasında, Taşnaklar yaptıkları bir toplantıda İttihat ve Terakki ileri gelenlerini öldürme kararını almışlar ve Talat, Sait Halim, Cemal Paşalar ve diğer bazı kişilerin katledilmesini sağlamışlardır. Taşnaklar, daha yakın zamanlarda, 1973–1986 yılları arasında, kurmuş oldukları Adalet Komandoları isimli bir terör örgütü aracılığıyla, başka bir terör örgütü olan ASALA ile birlikte, yurt dışında görevli Türk diplomatları ve ailelerinden 31 kişinin katledilmesine neden olmuşlardır. Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ülkede yeniden örgütlenmişler ancak zararlı faaliyetleri nedeniyle Ter Petrosyan'ın başkanlığı döneminde yasaklanmışlardır. Buna karşılık, seçilmesine yardımcı oldukları için, Koçaryan'ın başkanlığı döneminde Hükümet koalisyonlarına katılmışlardır. Bu durum Sarkisyan'ın başkanlığında da devam etmiş ancak Türkiye-Ermenistan Protokolleri'nin imzalanmasına itiraz ederek hükümetten çekilmişlerdir.

Taşnaklar, hükümette oldukları sırada, 2003 seçimlerinde oyların %11'ini alarak 11 milletvekili çıkarmışlar, 2008 yılında oyların %13'ü ile 16 milletvekilliği kazanmışlardır. Bu son seçimlerde ise oyların %5,7'sini alıp sadece 6 milletvekili çıkarmakla büyük bir gerileme yaşamışlardır. Anlaşılan, muhalefete geçmek Taşnaklara yaramamıştır.

f. Orinats Yerkir Partisi

Ermenice adı *Orinats Yerkir* olan ve dilimize “Hukuk Ülkesi” veya “Devleti” olarak çevrilebileceği anlaşılan ve “hukukun üstünlüğü” fikrini ifade etmek isteyen bu partinin başkanlığını 1998 yılından beri Artur Bagdasaryan yapmaktadır. Bu kişi, Avrupa Birliği ve özellikle Fransa taraftarı olarak tanınmaktadır. Partinin oy oranında ve çıkardığı milletvekili sayısında, zamana göre büyük sayılabilecek değişiklikler görülmektedir. Buna göre 1999 seçimlerinde 4, 2003'te 18, 2007'de 9 ve 2012'de 5 milletvekili çıkarabilmiştir. Son yıllarda devamlı gerileme gösteren bu parti, var olabilmek için Hükümete girmek durumundadır. Bu son seçimlerde oy alabilmek için cep telefonu dağıttığı ve sonra yeter oy alamayınca telefonları geri istediğine dair bazı rivayetler vardır.⁹⁰

90 “Yerkir: Orinats Yerkir Wants Mobile Phones Back” *Panorama.am.*, 8 Mayıs 2012.

3. Seçimlerde Yapılan Usulsüzlükler, Seçim Gözlemcilerinin Beyanları

Ermenistan parlamento seçimlerine ilişkin olarak değinmek istediğimiz son husus, bu seçimlerde yapılan usulsüzlükler ve hilelerdir. Hemen söyleyelim ki bağımsızlığından bu yana Ermenistan'da yapılan tüm seçimlerde hile ve usulsüzlükler olmuş, bunlar uluslararası gözlemcilerin raporlarında da yer almış ancak hiçbir seçim iptal edilmemiştir. Ermenistan basınına göre bu yıl en fazla, para karşılığında oy verilmesi olayı görülmüştür. Ödenen para, genelde 10.000 Dram'dır (yaklaşık 25 dolar) Bir gazete, toplam 2,5 milyon dolar dağıtılmış olabileceğini ileri sürmüştür.⁹¹ Yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre, sorgulananların %20'sinin para karşılığında oylarını satmak istedikleri görülmüştür.⁹²

İkinci olarak sandıkların önceden seçim pusulalarıyla doldurulmuş olması gelmektedir; ancak bu hilenin geçen seçimlere nazaran daha az olduğuna dair yazılar vardır. Diğer ve hayli yaygın bir usulsüzlük ise partilerin seçmenleri otobüslerle seçim sandıklarına taşınması ve yedirip içirmesidir. Nihayet bazı kişilerin birden fazla oy verdiği olaylar da vardır.⁹³

Söz konusu usulsüzlük ve hilelere bazı partiler itiraz etmiş, hatta Ermenistan Millî Kongresi, seçimlerde aldığı oyların sayısı hakkında Anayasa Mahkemesine başvurmuştur.

Ermenistan seçimlerini çok sayıda yabancı gözlemci izlemiştir. Seçimler sırasında bazı usulsüzlükler olmasına karşın şiddet olaylarının pek görülmemesi bu gözlemcileri memnun etmiştir. Seçimlerden hemen sonra Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi, AGİT Parlamenter Asamblesi ve AGİT/ODİHR yayınladıkları ortak bir bildiriye seçimlerde bazı usulsüzlükler görüldüğünü ancak bunların seçimlerin sonucunu değiştirebilecek önemde olmadığını ifade etmişlerdir.⁹⁴ AB'nin dış politika sorumlusu Catherine Ashton ile genişlemeden sorumlu Stefan Füle seçimlerin sakın bir hava içinde geçmiş olmasından dolayı memnuniyetlerini ifade etmişler ve saydam ve rekabetçi olan bu seçimleri düzenledikleri için Ermeni makamlarına teşekkürlerini bildirmişlerdir.⁹⁵ Amerika Dışişleri Bakanlığı sözcüsü de bu görüşleri paylaşmakla beraber seçimlerden önce oy satın alma girişimlerine ve bazı kişilere karşı baskı uygulanmış olduğuna işaret etmiştir.⁹⁶

91 "Sociologist Claims UDD 2-2,5 Mln Spent as Electoral Bribes" *PanArmenian.net*, 8 Mayıs 2012.

92 "Sale of Votes Has Become a Tradition in Armenia" *Arminfo*, 14 Nisan 2012.

93 "Widespread Irregularities Mar Armenian Election" *Asbarez*, 7 Mayıs 2012.

94 "EU Observers Report Progress During Election Campaign" *AMT*, 7 Mayıs 2012.

95 "Elections Législatives – L'UE Félicite l'Arménie" *Armenews*, 9 Mayıs 2012.

96 "US State Department Comments on Armenia's Parliamentary Elections" *News.am*, 8 Mayıs 2012.

Sonuç olarak gözlemciler, 2008 Cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki gibi kişilerin ölümü ile sonuçlanan olaylar vuku bulmadığı ve seçimlerin sakin denebilecek bir havada geçtiği için, bazı usulsüzlüklere rağmen, seçimin geçerli olduğu konusunda birleşmişlerdir.

4. Seçimlere İtirazlar

Gözlemcilerin seçim sonuçlarını kabul eden bu tutumlarına rağmen seçimlere katılan partilerden üçü, seçim sonuçlarının “çeşitli siyasi güçlere verilen desteği yansıtmadığını” ve seçimlerde, başta oy satın alınması olmak üzere, birçok usulsüzlükler yapıldığını belirten bir ortak bildiri yayınlamışlardır. Bu partiler, Hükümet Koalisyonu ortağı Müreffeh Ermenistan Partisi, Taşnak Partisi ve başlıca muhalefet partisi olan Ermenistan Millî Kongresi’dir.⁹⁷

Bu üç partinin bir araya gelebilmeleri dahi şaşırtıcı bir olaydır. Önce seçimlerden en kârlı çıkan Hükümet ortağı Müreffeh Ermenistan Partisi’dir. Oylarını yaklaşık bir misli arttırmış (%14,7’den % 39,12’e) oranında arttırmış ve bir önceki seçime göre 13 fazla milletvekili çıkararak Mecliste toplam 37 sandalye sahibi olmuştur. Diğer bir deyimle seçimlerden en az şikayetçi olması gereken parti Müreffeh Ermenistan Partisi’dir. Seçimlerin sonucunu sorgulanmasının Hükümet kurulması sırasında pazarlık gücünü arttırmak düşüncesinden ileri gelmesi mümkündür.

Ermeni Milli Kongresi 2007 seçimlerine katılmamış ancak 2008 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, bu partinin başkanı ve Ermenistan’ın ilk Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan oyların % 21,5’ini almıştı. Ermeni Milli Kongresi’nin bu kez parlamento seçimlerinde oyların ancak % 7,7’sini alabilmesi ciddi bir gerilemeye işaret etmektedir. Bu parti ayrıca, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, seçimlerde aldığı oylar konusunda Ermenistan Anayasa mahkemesine başvurmuştur.⁹⁸

Taşnak partisi bu seçimlerde en fazla milletvekilliği kaybeden partidir. 2007’de 16 milletvekili varken bu kez sadece 6 milletvekili çıkarabilmiştir. O nedenle seçimlerde usulsüzlüğü ileri sürmesi bir bakıma normaldir. Ancak ilginç olan husus bu partinin Ermenistan Milli Kongresi’yle birlikte aynı bildiriye imzalamasıdır zira yukarıda da değindiğimiz gibi, zamanın Cumhurbaşkanı Levon ter Petrosyan 1994 yılında bu partiyi, bir darbe

97 “Armenian Main Opposition Parties Unanimously Decry Outcome of Parliamentary Poll” *Global Insight*, 14 Mayıs 2012. “Elections 2012 Armenian Main Opposition Parties Unanimously Decry Outcome of Parliamentary Poll”

98 “Armenian National Congress Appeals to Constitutional Court” *News.am*, 18 Mayıs 2012.

hazırladığı gerekçesiyle, kapatmıştı. Taşnaklarla Ermeni Millî Kongresi arasında ciddi bir işbirliği kurulup kurulamayacağını zaman gösterecektir.

V- 24 NİSAN'IN ANILMASI

Ermeni soykırım günü olarak kabul edilen, aslında İstanbul'da 200 küsur Ermeni ileri geleninin tutuklanıp Ankara'da Ayaş'a ve Çankırı'ya sürgüne gönderildiği ve kimsenin öldürülmediği gün olan 24 Nisan 1915 tarihinin 97. yıl dönümü, dünyada yeter sayıda Ermeninin bulunduğu her yerde, başta Ermeni kiliseleri olmak üzere birçok toplantı ve gösteri yapılarak anıldı. Bu anma törenleri, her zaman olduğu gibi, en yoğun olarak ABD'de görüldü. Söz konusu törenler, esas itibarıyla geçen yıllardaki törenlerin aynısıydı.

Bu yılın tek özelliği Fransız Cumhurbaşkanı Nikolas Sarkozy'nin Paris'teki törene katılarak bir konuşma yapmasıydı. Böylelikle, Ermenistan hariç, dünyada ilk kez bir devlet başkanı 24 Nisan törenine katılmış oldu. Sarkozy'nin bu jesti, o tarihte Cumhurbaşkanı adayı olan (sonra da seçimleri kazanıp Cumhurbaşkanı olan) François Hollande'm, Sarkozy'den geri kalmamak endişesiyle, 24 Nisan törenine katılması sonucunu verdi. Hollande, seçildiği takdirde önümüzdeki yıllarda da törenlere katılacağını bildirdi. (Bu konuyu yukarıda "Fransa ve Ermeni Sorunu" bahsinde ayrıca inceledik)

Yabancı ülkelerdeki törenlerin yanında, Türkiye'yi protesto eden gösteriler de yapılmaktadır. Bunların, mümkün olduğu kadar, Türkiye büyükelçilikleri ve/veya başkonsoloslukları önünde düzenlenmesine çalışılmaktadır; ancak genelde yerel güvenlik güçlerinin temsilcilik binalarına zarar verilmesini engelleyen önlemler almaktadırlar.

Dünyanın çeşitli yerlerindeki törenleri incelemek için yeterli yerimiz olmadığı ve esasen aynı hususların tekrar edilmesi nedeniyle böyle bir incelemenin ilginç bir tarafı da bulunmadığı için bu yazımızda, kısaca, Ermenistan'da ve Türkiye'de yapılan törenlerden bahsedeceğiz.

1. Ermenistan'da Anma etkinlikleri

Ermenistan'daki törenler için, başkent olması ve soykırım anıtının burada bulunması nedeniyle Erivan'ı esas almak gerekmektedir.

Bu törenler 23 Nisan gecesi Erivan'da bir tür fener alayı ile başlamaktadır. Daha ziyade gençlerin katıldığı ve Türkiye aleyhine sloganların atıldığı yürüyüşün doruk noktasını, geçen yıllarda olduğu gibi, Türk bayrağının

yakılması oluşturmuştur. Bir gazeteye göre Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun posterleri de yakılmıştır.⁹⁹ Bir diğer gazete "Tazminat istiyoruz, Toprak istiyoruz" sloganlarının atıldığını yazmıştır.¹⁰⁰ Bu yürüyüşün Taşnak Partisi tarafından düzenlendiği bilinmektedir. Bu nedenle ne derecede" resmî" olduğu üzerinde kuşkular vardır. Ancak kimse engellemediğine ve önemli sayıda (birkaç bin) katılım olduğuna göre resmî olup olmamasının pek önemi yoktur.

Asıl tören 24 Nisan günü Erivan'daki soykırım anıtında yapılmaktadır. Bu törene, başta Devlet Başkanı ile Erivan yakınlarındaki Eçmiyazin'de oturan Baş Patrik, Millet Meclisi Başkanı ve Başbakan olmak üzere tüm devlet erkânı katılmaktadır. Anıt, bundan sonra halkın ziyaretine açılmaktadır. Anıtın çok sayıda kişi tarafından ziyaret edildiğine şüphe olmamakla beraber ziyaretçilerin sayısı üzerinde daima bir belirsizlik vardır. Bazen yüz binlerden bazen de, bu yıl olduğu gibi, on binlerden bahsedilmektedir.¹⁰¹ Bir Türk gazetesi¹⁰² bir milyon kişinin anıta yürüdüğünü yazmakla bu konuda abartma rekorunu kılmıştır.

Başkan Sarkisyan 24 Nisan münasebetiyle yayımladığı mesajda, 1915'te olanların unutulmaması gerektiği üzerinde durmuş, 24 Nisan'ın sadece bir millî matem günü değil aynı zamanda Ermenilerin yaşam için sebatlarını ve moral karakterlerini gösterdiği bir gün olduğunu söylemiş ve 2015'in Ermeni soykırımının yüzüncü yılının anılması olmakla kalmayıp Ermeni halkının hafızasının ve yaşama azminin de anılacağı bir yıldönümü olacağını ifade etmiştir.¹⁰³ Sarkisyan bu mesajında Türkiye'den bahsetmemiştir. Bu "eksiklik", Türkiye'nin, er geç tarihinin kararlık sayfaları ile yüzleşeceğini belirten Başbakan Tigran Sarkisyan tarafından giderilmiştir.¹⁰⁴

Bu yıl Erivan'daki bazı büyükelçilerin de, 24 Nisan münasebetiyle beyanlarda buldukları görülmüştür. Amerikan Büyükelçisi John Heffern, olayların anısının unutulmaması için tüm Ermenilerin Anıta gelmesinden¹⁰⁵ bahsederken, Rusya Federasyonu Büyükelçisi Vyacheslav Kovalenko, tüm dünyanın bu olayı soykırım olarak tanınması ve soykırımı inkâr edenlerin

99 "Erivan'da Türk Bayrağı Yakıldı" *Vatan*, 25 Nisan 2012.

100 "Acı, Öfke ve Temenni" *Radikal*, 25 Nisan 2012.

101 "Armenia Marks Genocide Anniversary" *RFE/RL*, 24 Nisan 2012.

102 "Neroğutyun" (Özür Diliyoruz)" *Taraf*, 25 Nisan 2012.

103 "President Serzh Sargsyan's Address on the Occasion of the Armenian Genocide Commemoration Day" *Armradio*, 24 Nisan 2012.

104 "PM Confident Turkey Will Face Dark Pages of Its History" *PanArmenian.Net*, 24 Nisan 2012.

105 "April 24 Important Day for Armenians- Us Ambassador" *News.am*, 24 Nisan 2012.

topluma kabul edilmemesi gerektiğini söylemiş¹⁰⁶ Alman Büyükelçisi Hans-Jochen Schmidt ise Türkiye Avrupa Birliği ailesine katılmak istiyorsa kendi tarihi ile yüzleşmeli demiştir.¹⁰⁷

2. Türkiye’de Anma Etkinlikleri

Türkiye’de 24 Nisan’ı anma etkinlikleri daha ziyade İstanbul’da yer almış ve geçen yılki eylemlere¹⁰⁸ benzerlik göstermiştir.

Taksim’deki eyleme katılanların sayısının fazla olmaması, Türkiyeli Ermenilerin bu çağrıya fazla itibar etmemiş olduklarını düşündürmektedir. Buna karşın başta Sırrı Süreyya Önder olmak üzere, eylemde bazı BDP’li milletvekillerinin bulunduğu görülmesi, katılanlar arasında Kürt asıllıların da bulunduğunu göstermiştir.

Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da “İrkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi”, 24 Nisan günü Taksim’de, saat 19.25’te, geçen yıla nazaran biraz daha kalabalık gibi görünen bir topluluğun katıldığı bir eylem gerçekleştirdi. Katılanlar, üzerinde “Bazı yaralar zamanla silinmez” , “Bu acı Hepimizin” yazılı bir pankartın çevresinde, sessizce oturdu. Yapılan açıklamada, “susuldukça unutulmadı ama inkâr edildikçe yok olmadı. Aksine yara iltihaba dönüştü, çözümsüzlük de kemikleşti. Geleceğimiz için el ele yapabileceklerimiz var, geçmişteki bu büyük acıya yasla karşı çıkalım”, dendi.¹⁰⁹

Geçen ve önceki yıllarda bu tür toplantılara katılan Ermeni asıllıların sayısının azlığı dikkati çekiyordu. Bu kez bir grup Ermeni, söz konusu toplantıya katılınması için çağrıda bulundu.¹¹⁰ Ancak Taksim’deki eyleme katılanların sayısının fazla olmaması, Türkiyeli Ermenilerin bu çağrıya fazla itibar etmemiş olduklarını düşündürmektedir. Buna karşın başta Sırrı Süreyya Önder olmak üzere, eylemde bazı BDP’li milletvekillerinin bulunduğu görülmesi, katılanlar arasında Kürt asıllıların da bulunduğunu göstermiştir.

Diğer yandan Sırrı Süreyya Önder TBMM’nde bir basın toplantısı düzenleyerek 24 Nisan’ın Ermeni halkının ulusal yas, anma ve acılarını

106 “Russian Federation Ambassador to Stress the Important Role of International Community in Genocide Recognition Issue” *Armenpress*, 24 Nisan 20123.

107 “Hans-Jochen Schidt: Turkey Must Face With Its History” *Panorama.am*, 24 Nisan 2012.

108 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 39, s. 51-55

109 “Acıya Yasla Karşı Çıkalım” *Taraf*, 25 Nisan 2012.

110 “24 Nisan anmalarına Türkiye Ermenilerinden bir grup da çağrıda bulunuyor” *Agos* 20 Nisan 2012 <http://www.agos.com.tr/24-nisan-anmalarina-turkiye-ermenilerinden-bir-grup-da-cagrida-bulunuyor-1279.html>

paylaşma günü olarak ilan edilmesi için bir kanun teklifi hazırladığını söylemiş, ayrıca Ermeni soykırım iddialarıyla yüzleşmenin, barışçı bir gelecek kurmak için önemli olduğunu belirterek, konunun Meclis tarafından araştırılmasını istemiştir.¹¹¹

İkinci eylem, İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi tarafından gerçekleştirildi. Eskiden Cezaevi olduğu ileri sürülen Türk İslam Eserleri Müzesi önünde toplanan bir grup burada bir bildiri okudu. Bildiride, özetle, 24 Nisan gününün Türkiye’de tabu olmaya devam ettiği ve 1915 olaylarının Ermeni ve Süryanilere yönelik bir soykırım olduğu belirtilerek 2010 yılında bazı Ermeni ve Türk kuruluşları tarafından kabul edilen ortak deklarasyon tekrar edildi. Bu arada Türk Ceza Kanunu’nun 301. maddesi gibi, Türkiye-Ermenistan diyalogunu sınırlayan ifade özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılması ve sınırların açılarak ilişkilerin normalleşmesiyle ilgili protokollerin uygulanmaya konması istendi. Ayrıca “Türkiye ve Ermenistan arasında kalıcı barışın sağlanması, gelecekte oluşabilecek her türlü husumetin önüne geçilmesi amacıyla, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin yargı yetkisini düzenleyen Roma Statüsü’nü onaylaması” için her iki devlete çağrıda bulunuldu. Diğer yandan, Hükümet bu bildiri metnine uygun davranmaya ve tarihte yaşanan soykırım başta olmak üzere, insanlığa karşı işlenmiş suçlarla yüzleşme sürecini başlatmaya davet edildi.¹¹²

Bu gösteri sırasında Londra’daki Gomidas Enstitüsü direktörü Ara Sarafyan da bir konuşma yaparak, özetle, 1915 hakkında görüşlerini ifade ederken hâlâ Türkiye devletinin baskıları ile karşılaştıklarını, yaptıkları çalışmaların gerçeğin ortaya konması için olduğunu ve artık bunun Türkiye’de de görüldüğünü söyledi.¹¹³

Daha sonra bu grup Sirkeci Postanesine giderek Eçmiyazın Baş Patriği (Katogigos) Karekin II’ye ve Beyrut’ta Antelyas’ta oturan Kilikya Baş Patriği Aram I’e birer mektup gönderdiler. Karekin II’ye, bu mektubun soykırımda katledilen, tüm malvarlıklarıyla zenginliklerine el konulan, geçmişteki izlerinin silinmesi için büyük çabalar harcanan Osmanlı Ermenilerinin anısı önünde utanç ve saygıyla eğilindiğini bildirmek için yazıldığı belirtildi. Aram I’e ise, kendisinin 2001 yılında Başbakan Erdoğan’a bir mektup göndererek 1915 yılında Türk devleti tarafından el konmuş millî ve dinî mal varlıklarının hukuki sahibinin Ermeni halkı olduğunu bildirdiğini ve ayrıca Ermeni soykırımını tanımaya davet ettiği

111 “24 Nisan Yas Günü İlan Edilsin Teklifi” *Radikal*, 26 Nisan 2012

112 “Ermeni Soykırımı Üzerine” *IHD* www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2531:ermen-soykirimi-uzerine&ca...

113 “Soykırım kurbanları için karanfiller bırakıldı” *Demokrat Haber* <http://www.demokrathaber.net/guncel/soykirim-kurbanlari-icin-karanfiller-birakildi-h8425.html>

hatırlatılarak, Aram I'in bu taleplerinin kendi talepleri (İnsan Hakları Derneğinin talepleri) olduğu ifade edildi.¹¹⁴

Son olarak geçen yıl 24 Nisan 2011 tarihinde, askerlik görevini yaptığı bir sırada, öldürülen Ermeni asıllı Sevağ Şahin Balıkcı'nın mezarı ziyaret edildi.¹¹⁵

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız bu gösteriler sakin cereyan etmiştir. Taksim'deki eyleme karşılık, o civarda Halkın Kurtuluş Partisi üyesi bir gurup protesto etmişse de güvenlik güçleri bir olay çıkmasına izin vermemiştir.¹¹⁶

Diğer yandan İstanbul dışında 24 Nisan karşıtı bazı gösteriler yapıldığı anlaşılmaktadır. İzmir'de eski CHP milletvekili Canan Arıtmın'ın katılımıyla Talat Paşa Komitesi'nin Türkiye-Azerbaycan Dostluk Derneği ve İşçi Partisi ile beraber, Şehit Diplomatlar Anıtı'na bir yürüyüş düzenlediği,¹¹⁷ Ankara'da ise Lobisav'ın, parlamentolarında 1915 olayları için soykırım kararı alınmış ülkelerin büyükelçiliklerine siyah çelenk ile 14 bin imzalı bir "sivil protesto notası" bıraktığı haberleri basında yer almıştır.¹¹⁸

İrkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi, İstanbul dışında Ankara, İzmir ve Bodrum'da da 24 Nisan münasebetiyle anma etkinlikleri yapılacağını açıklamışsa da¹¹⁹ bunlar hakkında, hiç olmazsa büyük basından, bir bilgi alınamamıştır.

Bu konuda son olarak şaşırtıcı bir olaya değinmek istemekteyiz. Adalet ve Kalkınma Partisi İstanbul Milletvekili İsmet Uçma, yaptığı bir açıklamada 1915 olayları için "trajik bir soy sürgündü" demiştir. Sorumlunun İttihat ve Terakki olduğunu belirten Uçma, Ermenilerden "şahsen" özür dilemiş, "acıları acımızdır" diyerek sınırı açıp Ermenistan'da yaşayan Ermenileri "rahata ve huzura" kavuşturmak gerektiğini ifade etmiş, ayrıca Sabiha Gökçen'in Ermeni asıllı olduğunu ileri sürmüştür.¹²⁰ Uçma daha sonra bir açıklama yaparak, "Ben Ermenileri üçe ayırıyorum. Türkiye'de yaşayan Ermeniler, Ermenistan'da yaşayan Ermeniler, bir de diaspora. Türkiye'de yaşayanlar zaten vatandaşlarımızdır. Ermenistan'da yaşayanlar çok iyi durumda değillerdir. Ben masum, suçsuz insanlardan özür dilemek

114 Aynı kaynak

115 "Acıya Yasla Karşı Çıkalım" *Taraf*, 25 Nisan 2012.

116 Aynı kaynak

117 "Talat Paşa Komitesi Şehit Diplomatlar'a Yürüdü" *Aydınlık*, 25 Nisan 2012.

118 "Profesör de imzaladı çoban da, ev hanımı da muhtar da..." *Hürriyet*
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/20402330.asp>

119 "24 Nisan anma programı" *Durde.com* <http://www.durde.org/2012/04/24-nisan-anma-programi/>

120 "AK Partili Milletvekili Ermenilerden Özür Diledi." *Radikal*, 25 Nisan 2012.

gerektiğini söyledim. Özür dilemek bir özgüvendir, büyüklüktür. Ancak diasporanın PKK'dan farkı yoktur. Lobi oluşturarak bazı çalışmalar yürütmektedir. Hrant Dink'in öldürülmesinde de diasporanın katkısı olduğunu düşünüyorum. Hocalı katliamını ve Ermenistan'ın Azerbaycan'a yaptığı baskıları da kınıyorum” diye konuşmuştur.¹²¹

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız gösteriler ve diğer olaylar küçük çaplı olup, kamuoyunda belirli bir iz bırakmamış ve kayda değer tepkilere yol açmamıştır. Buna karşın bazı köşe yazarlarının, geçen yıllarda olduğu gibi, 24 Nisan münasebetiyle yazılar kaleme aldığı görülmüştür. Bunların önemli bir kısmı, Ermeni sorunu konusunda milliyetçi kesimin görüşlerinden ve resmî söylemden uzak olup, bir yönüyle olsun Ermeni görüşlerine yakındır. Bu yazılarda üzerinde en fazla durulan husus Türkiye'nin tarihiyle yüzleşmesidir. Bazıları Türkiye'nin veya Türklerin Ermenilerden özür dilemesi gerektiğini ifade etmektedir. Ermeni talepleri olan malların iadesi, tazminat ödenmesi ve Ermenistan'a toprak verilmesi konularına değinen azdır. Gördüğümüz kadarıyla toprak verilmesini savunan yoktur.

Bu konuda önemli olan, bundan yedi veya sekiz yıl önce bu tür yazıların Türk basınında çok nadir görüldüğüdür. Şimdi ise sol düşünceye ve bunun yeni versiyonu olduğu anlaşılan liberalizme ve hatta dinî değerlere öncelik verenlerin bir kısmında Ermeni sorununu ele almak bir tür “ilericilik” sayılmakta, bu da yazıların sayısının artmasının başlıca nedenini oluşturmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu yazılarda ana tema, Türkiye'nin tarihiyle yüzleşmesidir. Bu da, Ermeni sorununa ilgi duymaktan ziyade, tarihî olaylar bahane edilerek Türkiye'de çoğunluğu oluşturan milliyetçi düşünce ve davranışlarla mücadele etmek çabasını yansıtmaktadır.

Kısmen olsun Ermeni görüşlerini savunan bu kesimin Ermenistan'da ve Diaspora'da nasıl karşılandığına gelince, bu hususta nadiren tepki görülmekte, bazen ölçülü ifadelerle takdir belirtilmektedir. Bunun nedeni, herhalde, bu yazıların yeterli veya etkili bulunmaması olsa gerektir. Bu konuda Ermeni asıllı bir Fransız yazarın şu sözleri anlamlıdır: “Türkiye'de tarihleriyle yüzleşmek isteyen Türklerin ve Kürtlerin sayısı çok azdır. Türkiye'de sadece solcu kuruluşların çabasıyla kamuoyunu değiştirmek imkânsızdır”.¹²²

121 “AK Parti’li Uçma: Diasporadan Değil Masum Ermenilerden Özür Dilenmeli Dedim” *Sondakika.com* <http://www.sondakika.com/haber-ak-parti-li-ucma-diasporadan-degil-masum-3568101/>

122 Jean Eckian. “Les Tendances Modernes de la Politique en Turquie” *Armenews.com*, 20 Mayıs 2012.

KAYNAKÇA

Makaleler

Diplomatic History: The 2009 Protocol on the Establishment of Diplomatic Relations between the Republic of Armenia and the Republic of Turkey and the 2009 Protocol on the Development of Bilateral Relations between the Republic of Turkey and the Republic of Armenia. Columbia University, Institute for the Study of Human Rights in collaboration with the Future of Diplomacy Project, Harward Kennedy School, March 2012

Esra Çuhadar ve Burcu Gültekin Punsman (2012) “Reflecting on the Two Decades of Bridging the Divide: Taking Stock on Turkish-Armenian Civil Society Activities.” *TEPAV*, Ocak 2012

Jean Eckian. “Les Tendances Modernes de la Politique en Turquie” *Armenews.com*, 20 Mayıs 2012.

Lütem, Ömer Engin (2011) “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*

Gazete, Ajanslar

Agos

AMT

Anadolu Ajansı

Armenews

Armenpress

Arminfo

Armradio

Asbarez

Aydınlık

Azatutyun

CnnTürk

Collectif Van

Demokrat Haber

Euroactiv.com

Haber7

Habertürk

Hristiyangazete

Hürriyet

IHA

İHA

Kanal A Haber

Largir

Le Monde

News.am

PanArmenian

Panorama.am

Radikal

RFE/RL

Sondakika.com

Stargazete

Taraf

The Armenian Weekly

The Azeri Times

Vatan

Zaman

Resmi Web Siteleri

T.C. Dışışleri Bakanlığı

T.C. Cumhurbaşkanlık Resmi Web Sitesi

Ermenistan Cumhurbaşkanlığı Sitesi

Ermenistan Dışışleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi

Fransa Cumhurbaşkanlığı Sitesi

Fransa Anayasa Konseyi Resmi Web Sitesi

KARİKATÜRLERDE DEHÜMANİZASYON: ASBAREZ GAZETESİ ÖRNEĞİNDE TÜRK İMGESİ*

(DEHUMANIZATION IN CARTOONS: A CASE STUDY OF THE IMAGE OF
THE TURK IN ASBAREZ NEWSPAPER)

Yrd. Doç. Dr. Bahar Senem ÇEVİK-ERSAYDI

Politik Psikoloji ve Siyasal İletişim Uzmanı
bsenem@hotmail.com

Öz: Ötekileştirmenin en ilkel şekli olan dehümanizasyon (gayri-insanileştirme), sosyalleşme sonucu düşmanı nefret edilecek bir nesneye dönüştüren psikolojik bir mekanizmadır. İnsani özelliklerinden sıyrılan düşman bu süreçte değersizleştirilip, aşağılanarak büyük grubun bir arada varlığını sürdürmeye yardımcı olur. Tarihte özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde uygulanan dehümanizasyonu bir çeşit psikolojik savaş yöntemi olarak da tanımlamak mümkündür. Medya dehümanizasyon algısının yaygınlaşmasında, milli kimliğin inşasında ve sürekliliğinde etkin bir araç olarak kullanılabilir. Bu doğrultuda Asbarez Gazetesi'nin incelenen tematik karikatürlerinde Türk imgesi önemli bir yer tutmakta ve gayri-insanileştirmenin izlerini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: dehümanizasyon, karikatürler, imge, politik psikoloji, Asbarez

Abstract: The most primitive method of “othering” is dehumanization which is a psychological mechanism that transforms the enemy into an object that is to be hated. During this process the enemy is stripped from any human attributions, devalued and humiliated which eventually helps group cohesion. Most well known forms of dehumanization can be seen in WWII era which can also be categorized as a psychological warfare strategy. Media assists as a tool in spreading the perception of dehumanization, construction and sustainability of national identities. In this regard, the image of the “Turk” is widely represented in Asbarez newspaper cartoons which also demonstrate traces of dehumanization.

Keywords: dehumanization, cartoons, image, political psychology, Asbarez

* Bu makale Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 3. Genç Bilimadamları Sempozyumu'nda sunulmuş bildirinin geliştirilmiş halidir.

Medyanın temel fonksiyonlarından birinin sosyalleşme olduğu kabul edilmektedir. Sosyalleşme, bireylerin topluma ve içinde yaşadığı sosyal düzene uyum sağlaması süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreç içinde birey, toplumda kabul gören norm ve değerleri çevresinden öğrenir. Birey sosyalleşirken aile ve çevresinin değerleri ile özdeşleşerek, kendi kimliği hakkında çeşitli yargılara varmış olur. Bu süreç, kimliğini henüz tam olarak geliştirememiş genç bireylerin “dost”-“düşman” kişiler, milletler veya gruplar ile ilgili fikir sahibi olması ile sonuçlanır.

Sosyalleşme süreci içinde dost-düşman tanımını yapan bireyler bu keskin ayrımları yaparken kimi zaman “dehümanizasyon” (gayriinsanileştirme) olarak tanımlanan ötekileştirmenin en ilkel şeklini uygulurlar. Gayriinsanileştirme ritüeli, düşmanın veya “öteki”nin gayriinsanileştirilmesi, tıpkı bir canavar haline getirilip nefret edilecek bir nesneye dönüşmesi olarak ifade edilebilir. Birey veya grubun dehümanize edilmesi, onun insan zihnindeki algısının şekillenmesi sonucudur. Düşman, kimi zaman zayıflığı temsil edecek

şekilde bir kuş veya hainliği temsil edecek şekilde bir yılan olarak tasvir edilip aşağılanabilir. Bu bağlamda gayriinsanileştirme sürecinin, hedef alınan grubu aşağılama yolu ile yıldırma ve zayıflatma amacını güderek, bir tür psikolojik operasyon olduğu ifade edilebilir. Çünkü hedefe yönelik gayriinsanileştirme çabaları bu süreci uygulayan grupları ister istemez temiz, pak, insani olarak tasvir ederek yüceltmekte, üstünlüğü sağlamaktadır. Bir grubu gayriinsanileştiren tasvirlerin kitleler ile buluşmasında sosyalleşme aracı olan yazılı basın büyük rol oynamaktadır. Karikatürler zaman zaman gazetelerde yayınlanan yazılardan daha çarpıcı olmakta, toplumsal algıları yönlendirebilmekte ve şekillendirebilmektedir. Görsel etkisi bakımından karikatürler zaman zaman köşe yazılarından çok daha etkili olabilmektedir. ABD’de Ermeni diasporasına hitap eden ve 1908 yılından beri yayınlanan Asbarez Gazetesi’nin Massis Araradian tarafından hazırlanan karikatür köşesi de diasporanın Türkler ile ilgili olan yargılarını yansıtmakta, düşüncelerine yön vermektedir. Bu çalışmada Asbarez Gazetesi’nde 2007-2008 yılları arasında yayınlanan karikatürlerdeki Türk imgesi ve Türkiye tasviri incelenmektedir.

Asbarez Gazetesi ve Massis Araradian Köşesi

Bu araştırmanın ele almakta olduğu Asbarez Gazetesi, hedef kitlesi olan ABD Ermeni diasporasını bilinçlendirmek, Ermeni diasporasının

öngördüğü normları ve değerleri aşlamak bağlamında bir sosyalleşme aracı olarak nitelendirilebilir. Bunun yanı sıra Asbarez Gazetesi belirli bir siyasal akımın resmî yayın organı konumundadır. Asbarez, ARF (Armenian Revolutionary Federation, Taşnaksutyun) yayını olarak karşıt siyasi görüşleri (Hınçak gibi) eleştirmekte ve okuyucularını kendi siyasi görüşü doğrultusunda yönlendirmektedir.

Türkçesi “Arena” olan Asbarez Gazetesi ilk defa 1908 yılının Ağustos ayında Kaliforniya eyaletinin Fresno şehrinde Batı Ermenice basılmaya başlamıştır. İlk yıllarda haftalık bir gazete olarak yayın hayatını sürdürmüştür. 1970 yılından beri yarı İngilizce ve yarı Ermenice olarak yayınlanmaktadır. Gazetenin İngilizce’ye geçişi yeni nesil diasporanın Ermeniceyi yeterince öğrenememiş olmasından doğan bir ihtiyaçtır. Asbarez, 1997 yılında teknolojideki gelişmeleri ve Ermeni diasporasının ihtiyaçlarını dikkate alarak elektronik ağ üzerinden de hizmet vermeye başlamış, günümüzde basılı gazetenin yanı sıra interaktif bir haber portalına da dönüşmüştür.¹

Asbarez Gazetesi’nin Massis Araradian tarafından çizilen karikatürlerini incelerken değinilmesi gereken belki de en önemli nokta gazetenin yayın politikasıdır. Bu da gazetenin organik bağı bulunan ARF yani Taşnaksutyun ile yakından ilişkilidir. Asbarez Gazetesi aynı zamanda ARF-Taşnaksutyun’un resmî yayın organlarından bir tanesidir.² ABD’de ve Kanada’da Ermeni yayın organlarının büyük çoğunluğu Hınçak ve Taşnak örgütleri tarafından idare edilmektedir. Taşnak ideolojisi doğrultusunda yayın yapan Asbarez ise ABD’de çıkan yaklaşık 17 tane gazetenin en eski üçüncüsü olma özelliğine sahiptir.³ ABD’deki Ermeni örgütlerinin ve aynı zamanda Asbarez Gazetesi’nin amacı küreselleşme ve yeni içselleştirilen ABD kimliği karşısında Ermeni kimliğini, kültürünü, tarihini ve etnik özelliklerini korumak; 1915 olaylarını soykırım olarak kamuoyuna yaymaktır. Asbarez Gazetesi, haberleri ile “inkârcı Türk tutumu”na karşı Ermeni toplumunu seferber etmeyi amaçladığını belirtmektedir. Asbarez Gazetesi’ni yönlendiren, kendisini Ermeni milliyetçisi olarak tanımlayan ARF, diasporanın mevcut olduğu 200 ülkede faaliyet göstermektedir. Örgütün resmî olarak açıklanan başlıca amaçları, kendi söylemlerine göre Sevr Antlaşması doğrultusunda sınırlarını oluşturup bağımsız ve birleşik bir Ermenistan oluşturmak, Ermeni soykırımının dünyada tanınırlığını ve kınanmasını sağlayıp Ermenilere ait

1 About Asbarez Armenian News, <http://asbarez.com/about/>, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2011.

2 Asbarez’in yüz yıllık tarihi ve ARF bağlantısı için bkz. Paul Chaderjian, “Looking Back 100 Years”, http://www.facebook.com/note.php?note_id=21676204594&ref=mf, ARF-D Brief, http://www.arfd.info/wp-content/uploads/2011/03/ARF_Brief-14-March-2011-A5.pdf, erişim tarihi: 15 Mayıs 2011.

3 Şenol Kantarcı (2007) *Ermeni Lobisi*, Ankara: Lalezar Kitabevi, ss. 128-129.

olan bölgelerin iadesini talep etmektir.⁴ ARF'nin gençlik kolları olan AYP'nin (Armenian Youth Federation) de resmî başlıca amaçları Ermeni gençliğini ARF üyeliğine hazırlamak, Ermeni toplumunda aktif göreve çağırarak ve birleşik, özgür ve bağımsız Ermenistan için çalışmak olarak belirtilmiştir.⁵ Asbarez Gazetesi'nin haberleri incelendiğinde, bu doğrultuda yapılan yayınlar dikkati çekmektedir.

Gazetenin önemli bir bölümünü karikatür köşesi oluşturmaktadır. Massis Araradian'ın çizdiği karikatürleri gazetenin yayın çizgisinden farklı düşünmemek gerekir. Araradian, çizgilerinin genellikle Ermeni soykırımı, Ermenistan ile ilgili olaylar veya Amerikan Ermenilerinin yaşadığı gündelik sorunlar ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Araradian'ın karikatürleri kendi sözlerini doğrular niteliktedir. 1976 yılından beri Asbarez için karikatür çizen 80 yaşındaki Massis, çalışmalarında yol gösterici unsurun Ermenilik olduğunu söyleyerek bir röportajında “Askerler Türkler ile silahlarını kullanarak savaşır, ben ise kalemimi kullanarak savaşıyorum” demiştir.⁶ Araradian'ın Asbarez için çizdiği karikatürler incelendiğinde gerçekten de kalemi ile düşüncelerini dile getirdiğini ve sanatı ile siyasi hiciv yaptığını görmekteyiz.

Bu çerçevede yayın politikasını geliştiren Asbarez Gazetesi'nin karikatürleri ile haberleri de aynı doğrultuda bütünleştirici bir kimlik özelliği olan ortak bağlılık yani “Ermeni Soykırımı” ve “Türk Düşmanlığı” tezini işlemektedir. Karikatürlerin sanatsal özelliklerinin yanı sıra psikolojik birer mekanizma olarak da görev yaptıkları söylenebilir. Asbarez karikatürleri incelendiğinde değersizleştirme ve dehümanizasyon etkisi, özellikle soykırım temalı karikatürlerde ciddi bir belirginlik göstermektedir.

Dehümanizasyon: Psikolojik Bir Mekanizma

Dehümanizasyonu tarif edebilmek için öncelikle “biz” ve “öteki” yani dost ve düşman kavramlarına kısaca değinmek gerekmektedir. Ortak paydalar etrafında birleşen grup kimlikleri zaman içinde doğal olarak gelişmiş, tarihsel süreçler, coğrafi olgular, mitolojik kökenler ve benzeri olaylar sonucunda ortaya çıkmıştır.⁷ Bu kimlik, gruba ait olan bireylerde “biz” olma duygusunu oluşturmaktadır. Kimliğin çekirdeği sayılan etnik kimlik de

4 About ARF, <http://arf1890.info/AboutARF/AboutARF.html>, ARF Program, <http://arf1890.info/AboutARF/PDF/ARFProgramEnglish.pdf>, erişim tarihi: 16 Mayıs 2011.

5 AYP Goals, <http://www.ayf.org/AboutUs/Goals/tabid/54/Default.aspx>, erişim tarihi: 16 Mayıs 2011.

6 Shahan Sanossian, “The pencil is mightier than the sword”, The Armenian Reporter, 23 Şubat 2008, <http://www.reporter.am/index.cfm?objectid=20A1B3FC-5FD3-11DE-84170003FF3452C2>, erişim tarihi: 20 Mayıs 2011.

7 Vamik Volkan (1997) *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*, New York: Farrar Straus and Giroux, s.22.

tarihsel süreçlerden etkilenecek şekilde şekillenmektedir. Bu bağlamda Volkan'ın seçilmiş travmalar olarak adlandırdığı bir grubun kolektif anlamda yaşadığı, kimliğinin kemikleşmiş bir parçası haline gelen büyük bir travma, o grubun bireyleri üzerinde etkili olmaktadır.⁸

“Biz” olgusu en iyi “öteki” ile tarif edilebilir. “Öteki” olgusu, büyük gruplar yani uluslar ve etnik kimliklerin inşası ve sürdürülebilirliği için son derece önemlidir. Öteki ile birey ve büyük grup, hem kendini tanımlayabilmekte hem de düşmanına yani ötekileştirdiğine karşı savunmada kalıp kendini bir bütün olarak koruyabilmektedir.⁹ Her ulusun veya büyük grubun hayatta kalma mücadelesi vardır. Ortak bir amaç için birarada olmayan bir gruba toplum demek çok zordur. Bir grubu bir arada tutmanın yollarından biri, yaratılan “öteki” ile beraber, bu öteki ile ilişkilendirilmiş ortak bir amaç geliştirmektir.¹⁰ Öteki algısı ve büyük gruplar ile ilgili olarak Freud, şöyle bir benzetme yapmaktadır: “Ne zaman bir evlilik sözleşmesi iki aileyi biraraya getirirse, bunlardan biri kendini ötekenden üstün ve soylu görür. Komşu iki kent çekemez birbirini, biri ötekine karşı içinde rekabet duyguları besler. Her kanton öbürüne yukarıdan bakar. Yakın akraba uluslar birbirini iter; Güney Almanyalının Kuzey Almanyalıyla barışmaz yıldızı; bir İspanyol bir Portekizliye hor bakar. Aradaki büyücek farklılıkların ise örneğin Galyalılarda Cermentlere, Aryalılarda Semitlere, beyazlarda siyahlara karşı bir nefretin doğmasına yol açması artık bizi şaşkırtan olaylar değildir”.¹¹

Her ulusun veya büyük grubun hayatta kalma mücadelesi vardır. Ortak bir amaç için birarada olmayan bir gruba toplum demek çok zordur. Bir grubu bir arada tutmanın yollarından biri, yaratılan “öteki” ile beraber, bu öteki ile ilişkilendirilmiş ortak bir amaç geliştirmektir.

Alford,¹² dışarıdaki bir grubun dışlanması, aşağılanması, alay edilmesi, görmezlikten gelinmesi veya eleştirilmesinin bunları yapan grup içinde bütünlüğü sağladığını ve bu duygunun ailelerden milletlere kadar birçok grubu birarada tutan zank işlevi gördüğünü söylemektedir.

Öteki'nin varlığı grup içinde bir çekim ve bağlılık oluşturur. Çünkü üretilen

8 Vamık Volkan, a.g.e, s. 48.

9 Dominique Schnapper (2005) *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*, çev: Ayşegül Sömezay, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 137.

10 Howard F. Stein, (1990) “The Indispensable Enemy and American-Soviet Relations”, Vamık D. Volkan, Demetrios Julius, Joseph V. Montville (Eds.), *The Psychodynamics of International Relationships Vol I* içinde, Massachusetts: Lexington Books, 1990, s. 71; Rafael Moses (1996) “The Perception of the Enemy: A Psychoanalytic View”, *Mind and Human Interaction*, Vol 7, No 1, s. 39.

11 Sigmund Freud, (2006) *Kitle Psikolojisi*, Çev: Kamuran Şipal, 3. Baskı, İstanbul: Cem Psikoloji, s. 49.

12 Fred Alford, (1994) *Group Psychology and Political Theory*, New Haven Yale: University Press, s. 29.

“düşman”, artık kimliğin ihtiyacı, kimliğin devamının garantisi haline gelir. Bu konuma ulaşan bir “düşman”, diğer grup tarafından yok edilmek istenemez. Böylece statüko korunmuş ve devamlılık sağlanmış olur. Liderler tarafından kolaylıkla yönlendirilebilen bu “düşman” ihtiyacı, yalnızca grup kimliğinin ihtiyacını değil kişilerin de psikolojik ihtiyaçlarını giderebilmektedir. Bir grubun üyesi olan kişinin karşısında düşman olarak gördüğü bir kişi veya grup varsa tüm kötülükleri, hoşlanmadığı şeyleri o “düşmana” atfedebilir. Böylesine bir projeksiyon veya yansıtma yöntemi ile kişinin kendisi aklanmakta, kişi “iyi”, düşman “kötü” olarak algılanmaktadır. Bunun sonucu olarak düşman değersizleştirilebilir, canavarlaştırılabilir ve dehumanize edilebilir.

Moses’e göre bir çatışmanın (örneğin savaş, çözülmesi zor bir sorun veya düşmanlık) içinde olan karşıt gruplar, birbirleri hakkında kimi zaman hayali kimi zaman da gerçeklerle bezenmiş kendi kötü yanlarını yansıttıkları, çamur attıkları ve kendi yaptıkları şeylerin ne kadar kötü olabileceğini inkâr ettikleri bir süreç içine girerler. Bu psikolojik mekanizmaların birisi de dehümanizasyon yani düşmanı aşağılama, değersizleştirme ve insanlık dışı gösterme olgusudur. Moses, dehümanizasyonu bir kişinin veya grubun öteki olarak gördüğü bir diğer grup veya insana gaddarca davranarak karşı tarafın kendine olan saygısını ve insanlığını yitirmesini sağlamak olarak açıklar. Böylesi bir durumda dehümanizasyonu gerçekleştiren kişi veya grup zaten insani ve duygusal özelliklerden sıyrılmıştır. Aksi takdirde bir başkasına böyle bir gaddarlıkla davranabilmesi mümkün değildir. Moses, bir grubun diğerini dehumanize etmesi için büyük grup kimliğinin bazı mekanizmalarının ortak hareket etmesi sonucu düşman olarak görülen tarafa her türlü olumsuzluğu yüklemeye başladığını söylemektedir.¹³ Bu aşamada ideolojiler de bir grubu savaşa veya dehümanizasyona götüren faktörlerdir. Burada bahsedilen ideoloji bazen bir “dava” da olabilir.

Haslam’a göre dehümanizasyon bireyin kendisi dışındakilere insani özellikleri atfetmemesidir. Haslam, bu sürecin en çok etnik ve ırksal çatışmalarda görüldüğünü belirtmektedir.¹⁴ Bir başka tanıma göre dehümanizasyon, önyargının en aşırı boyutudur ve gündelik hayatta yer bulabilmektedir. Örneğin, “öteki” olarak algılanan kişiler veya gruplar hayvanlarla veya makinalarla eş tutulmakta, bu kişilere insanlık ile bağdaşmayan açgözlü, hırsız, katil, tecavüzcü, gibi özellikler atfedilmektedir.¹⁵

13 Rafael Moses, (1990) “On Dehumanizing the Enemy”, Vamik D. Volkan, Demetrios A. Julius, Joseph V. Montville, *The Psychodynamics of International Relations Vol I* içinde, Massachusetts: Lexington Books, ss. 112-113.

14 Nick Haslam, (2006) “Dehumanization: An Integrative View”, *Personality and Social Psychology Review*, Vol 10, No 3, s. 252.

15 Nick Haslam ve diğerleri (2007) “Dehumanization: A New Perspective”, *Social and Personality Psychology Compass*, Vol 1, No 1, s. 410.

Hart ve Hassencahl¹⁶ 12 çeşit dehümanizasyon kategorisine yer vermektedirler. Bunlar:

1. Düşmanı bir hayvan imgesinde göstermek: Karikatürler düşman olarak görüleni tiksindirici türde hayvan imgelerinde göstermektedirler. Örneğin fare, böcek vb.
2. Kadın ve çocuk istismarı şeklinde göstermek: Baskı altında tutulan kadın gibi imgeler kullanılmaktadır. Örneğin Taliban ile Afgan kadınları karikatürleri gibi.
3. Tutsaklara eziyet eder şekilde göstermek: Sivil veya askerlerin düşman tarafından eziyete uğrar şekilde gösterilmesidir.
4. Düşmanı barbar olarak göstermek: Bu durumda karikatür düşmanı ilkel, vahşi ve medeniyetsiz olarak gösterir.
5. Düşmanı suçlu olarak göstermek: Bu tür karikatürlerde düşman bir suçlu olarak gösterilir. Örneğin hapisanede veya aranıyor posterinde.
6. Düşmanı açgözlü olarak göstermek: Bu gibi karikatürlerde düşman diğer insanların para, arsa gibi sahip oldukları varlıkları ellerinden alırken gösterilirler.
7. Düşmanı Tanrı düşmanı olarak göstermek: Bu gibi karikatürlerde düşman Tanrısal ve özellikle Hıristiyan dinî sembollerine hakaret ederken gösterilir.
8. Düşmanı ölüm ile eşdeğer göstermek: Bu durumda karikatürler düşmanı iskelet, azrail gibi ölüm ile eşdeğer şekilde göstermektedir.
9. Düşmanı yüz görüntüsü olmadan göstermek: Bu durumda karikatürler düşmanın yüzünü tam olarak göstermezler, yüzdeki bazı uzuvlar eksik veya silik olarak görüntülenebilir.
10. Düşmanı saldırgan olarak göstermek: Bu durumda karikatürler düşmanı elinde kılıç, silah vb aletler taşıyorken görüntüler veya askerî üniforma içinde resmeder.
11. Düşmanın soyutlaştırılarak gösterilmesi: Bu durumda karikatürler düşmanı kısmen soyut veya gerçek dışı objeler olarak göstermektedir. Örneğin robot, duman vs gibi.

16 William B. Hart ve Fran Hassencahl (2002) "Dehumanizing the Enemy in Editorial Cartoons", Bradley S. Greenberg, *Communication and Terrorism* içinde, Cresskill, New Jersey: Hampton Press, s. 143-144.

12. Düşmanın insan olarak gösterilmesi: Bu durumda karikatürler düşmanı resmetmesi ile beraber yukarıda adı geçen kategorilerden birinde göstermemesi durumunda geçerli olur. Yani bunlar düşmanın dehumanize olmadığı karikatürlerdir.

Yukarıda sözü edilen kategorileri insanlar arasında gelişen psikolojik, ahlaki ve fiziki mesafeler olarak sınıflandırabiliriz. Çeşitli çalışmalar dehümanizasyonun gerçekleşmesi için bireylerin “öteki” ile aralarında önce bu mesafeleri koyduğunu göstermektedir. Örneğin Haslam’a göre psikolojik mesafe karşıt gruba isim takma ve sınıflandırma ile ortaya çıkmakta ve bu durum karşıt gruplar arasında sosyal bir mesafe açmaktadır.¹⁷ Örneğin, II. Dünya Savaşı esnasında ABD’de Japonlara “Japs” isminin takılması veya 11 Eylül sonrası, II. Körfez Savaşı esnasında Müslümanlara, Orta Doğululara “terörist” denmesi psikolojik mesafenin birer örneğidir. Ahlaki mesafe ise dinsel öğelerin etkili olduğu durumları işaret etmektedir. Bu sınıflandırmaya göre bir grup “öteki” olarak algıladığı bir diğer grubu şeytani olarak görmekte ve o gruba yapılacak her kötülüğü ahlaki, doğru olarak görebilmektedir. Ahlaki mesafede düşmanı gayriinsanileştiren grup kendisini seçilmiş, daha ahlaklı, iyi görmektedir. Örneğin, Nazi Almanyası’nda Yahudilere yapılan soykırım ahlaki mesafe kategorisindedir. Üçüncü olarak fiziki mesafe, grupların arasındaki fiziksel yakınlık ve uzaklığı ifade etmektedir. Bir kişinin düşman olarak gördüğü bir başka kişiye şiddet uygulaması veya o kişiyi öldürmesi aradaki fiziki mesafenin uzak olması halinde daha kolaydır. Öyle ki savaş uçaklarından yerde karıncalar gibi görünen insanların üzerine bomba atmak, bir insanı yakın mesafeden vurmaktan psikolojik olarak daha kolaydır. Çünkü, insanlar kendileri gibi bir başka insana kolaylıkla şiddet uygulayamazlar.

Bu üç farklı kategori Milgram’ın deneyinde kanıtlanmıştır. Milgram uyguladığı laboratuvar deneyinde deneklere talimat vererek görmedikleri bir kişiye elektrik şoku uygulatmıştır. Milgram’ın deneyi otoriteye karşı koyamayan takipçilerin psikolojisini ve şiddet uygulamadaki motivasyonlarını göstermektedir. Denekler elektrik şoku verecekleri kişileri ve onların seslerini duymadıkça, deneyi yönetenlerin talimatları devam ettikçe şiddet uygulamaya devam etmiştir. Bu örnekte psikolojik ve fiziki mesafenin yanı sıra bir başkasını gayriinsanileştirmenin ne kadar kolay olduğu da görülmektedir.¹⁸

Dehümanizasyon, bir kişiyi veya grubu insani özelliklerinden sıyrarak, aşağılama, değersizleştirme yöntemleri uyguladığından, bu mekanizma aynı

17 Haslam, Nick (2006) “Dehumanization ...”, s. 262.

18 Stanley Milgram, (1973) “The Perils of Obedience”, *Harper’s Magazine*, s.6, <http://iniland.com/AP%20Psych%20Documents/Ch%2013%20-%20Milgram%20Study.pdf>, erişim tarihi: 20 Mayıs 2011.

zamanda bir psikolojik savaş yöntemi olarak da kategorize edilmektedir. Psikolojik operasyon veya bir başka kullanımı ile psikolojik savaş “sadece savaşın kazanılmasının değil, aynı zamanda savaş sonrasında barışın kazanılmasının da yöntemlerinden birisidir”.¹⁹ I. Dünya Savaşı’ndan itibaren silahlı savaşın yanı sıra silahsız bir yöntem olan psikolojik operasyon/psikolojik savaş, düşman veya dost ülkelerin/halkların tutum ve davranışlarını değiştirmek için kullanılmıştır. Kitle iletişim araçlarının her geçen gün geliştiği, savaşları canlı olarak takip edebilme ve hatta bir seyir aracı olarak izleyebilme imkanı olan, sosyal medyanın popülerleştiği günümüzde tanklar, tüfekler ve toplarla yapılan savaşlar ülkelere pahalıya mal olmaktadır. Bu nedenle kitle iletişim teknolojilerinin bireylere rahatlıkla ulaşabilmesinin yardımıyla, hedef alınan toplumu etkilemek kolaylaşmıştır. Bu durum aynı zamanda yeni bir dünya düzeninin ve kansız bir savaş yönteminin de işaretidir. Yeni ismi ile “psikolojik operasyon”, yabancı hedef kitlenin duygularını, hedeflerini, mantıklı düşünme yetisi ile yabancı devletler, organizasyonlar, gruplar ve bireylerin tutumlarını etkilemek üzere seçili mesajlar gönderilerek uygulanan planlanmış operasyonlardır. Psikolojik operasyonların amacı onu uygulayanın çıkarlarına uygun bir şekilde tutum ve davranışların değişmesidir. Psikolojik operasyonlar Amerikan diplomatik, iletişim, askerî ve ekonomik faaliyetlerinin önemli bir parçasıdır. Psikolojik operasyonlar gerek çatışma anlarında gerekse barışta bilgilendirmek ve etkilemek amaçlı kullanılmaktadır.²⁰ Psikolojik operasyonlar sivil veya askerî olabildiği gibi her iki şekilde de geniş iletişim araçlarını kullanarak uygulanırlar. Psikolojik operasyonlar yazılı, sözlü, görsel medya kadar, sanat dalları (müzik, sinema, tiyatro, resim, heykel gibi), akademi, spor, teknoloji, edebiyat gibi birçok alanda uygulanmaktadır. Bu bağlamda dehümanizasyon, bağlı bulunan grubu yücelterek moral sağlayan, düşman birey ve grupları yıldıran bir yöntem olarak psikolojik savaşın önemli bir parçasıdır. Khan, dehümanizasyonun düşmanın insani özelliklerini yok edip onu değersiz bir nesneye dönüştürerek insan ögesinden daha düşük/değersiz hale getiren bir psikolojik operasyon olduğunu belirtmektedir.²¹

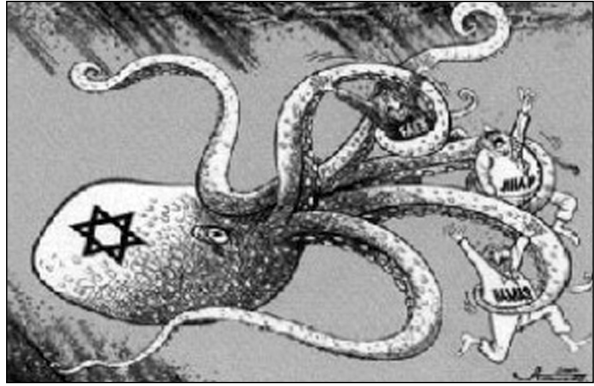
Psikolojik operasyonların amacı onu uygulayanın çıkarlarına uygun bir şekilde tutum ve davranışların değişmesidir. Psikolojik operasyonlar Amerikan diplomatik, iletişim, askerî ve ekonomik faaliyetlerinin önemli bir parçasıdır.

19 Ümit Özdağ (2009) *İstihbarat Teorisi*, 3. Baskı, Ankara: Kripto, s. 238.

20 “Doctrine For Joint Psychological Operations, Joint Publication 3-53”, 5 September 2003, s. 10, <http://www.iwar.org.uk/psyops/resources/doctrine/psyop-jp-3-53.pdf>, erişim tarihi: 17 Kasım 2011.

21 L. Ali Khan, (2006) *A Theory of International Terrorism: Understanding Islamic Militancy*, Martinus Nijhoff Publishers Brill Academic: Leiden, s. 119.

Farklı ırk, millet, din ve kültüre ait grupları hedef alan dehümanizasyon²² Ortaçağ'dan itibaren yaygın olarak görülen bir mekanizmadır. Ötekileştirmenin ve düşman olarak görülen grubu yıldırmanın bir örneği Ortaçağ'daki cadı avlarıdır. Bazı kaynaklar Amerikan Yerlilerine yapılan muameleyi, ABD'deki McCarthy dönemini, Bosna Savaşı'nı, Irak'taki Ebu Garib hapisanesindeki işkenceleri dehümanizasyon olarak sınıflandırmaktadır. Hatta son dönemde Libya eski lideri Kaddafi'nin öldürülme görüntülerini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Bu mekanizmanın, görüldüğü üzere farklı dereceleri olmakla beraber sonucu itibarıyla en yoğun olarak Nazi dönemi Almanya'sında görülmüştür. Bu dönemdeki Nazi propagandası Yahudilerin imajını pis ve kötü olarak çizmiş, bu doğrultuda Yahudileri çeşitli propaganda posterlerinde, gazete karikatürlerinde hayvan simgeleri ile resmetmiştir.

Asbarez Karikatürleri

Yukarıda ifade edilen kategorilerden yola çıkarak Asbarez Gazetesi'nde yayınlanan 2007 yılına ait 50 adet karikatür incelenmiştir. İncelenen karikatürlerden 4 tanesi din, 11 tanesi "soykırım", 12 tanesi Ermenistan siyaseti, 8 tanesi ABD siyaseti ile ilgilidir. Bu karikatürlerin bir kısmı siyaset ile ilgili olsa da dolaylı olarak "soykırım" konusu ile ilgili gözükmektedir. Karikatürlerin 15 tanesi ise Türkler'i veya Türkiye'yi temsil ettiği belirgin bir şekilde görülen sembollerden oluşmaktadır (bayrak, lider, kültür, millet, din öğeleri gibi). Çalışmanın konusu olan Türk imgesi bu 15 adet karikatürde sırasıyla incelenecektir.

20 Ocak tarihli karikatürde (Resim-1) üzerinde 1915 yazılı bir soykırım

²² Khan, a.g.e, s.119-120.

treni ve ay yıldızlı bayrağı, ceketi ile Türk'ü simgeleyen bir kişi görülmektedir. Türk olduğu anlaşılan kişinin soykırım trenini görünce şaşırarak elindeki kılıcı düşürdüğü görülmektedir. 27 Ocak tarihli karikatürde ise öldürülen gazeteci Hrant Dink'in cenaze töreni görüntülerinin üzerine Başbakan Erdoğan'ın resmi çizilmiş ve Erdoğan timsah gözyaşları döküyor gibi resmedilmiştir. Ancak bu gözyaşlarının kurşun olduğu görülmektedir. 3 Mart tarihli karikatürde (Resim-2) kalabalık bir grup resmedilmiştir. Bu gruba dikkatle bakıldığında Massis'in diğer çizgilerinden farklı olduğu göze çarpmaktadır. Resmedilen kişiler bıyıklı, sakallı ve Osmanlı dönemi kıyafetlerini çağrıştıran yelek ile görülmektedir. Ellerindeki pankartlarda "Hepimiz Talat'ız, biz 90 yıldır bunu böyle öğreniyoruz" yazan kişilerin önünde elinde kılıç ile yürüyen bir kişi görülmektedir. 10 Şubat tarihli karikatürde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ay yıldızlı ceketiyle tasvir edilmiş, 1915 olaylarına vurgu yapılmıştır. 17 Şubat tarihli karikatürde (Resim-3) Avrupa Birliği'ne girmeye çalışan Türkiye'nin karşısındaki anayasanın 301.maddesinin bir engel oluşturduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bu karikatürde üzerinde kaftanı ile görülen bıyıklı Türk, elindeki kılıcı ile Avrupa mahkemesinin önünde durmaktadır. 10 Mart tarihli karikatürde Lozan mahkemesi ve Doğu Perinçek tasvir edilmektedir. Bu karikatürde Perinçek, dilinde ay yıldız ile tasvir edilmiş, Perinçek için "ne kadar dil dökerse döksün başaramayacak" fikrine yer verilmiştir. 5 Mayıs tarihli karikatürde Los Angeles Times gazetesi haber koordinatörü Douglas Frantz'e yer verilerek Frantz'in Ermeni sorunu bağlamında Türkiye'yi koruyan tavrı ve iddialara göre Ermeni kökenli yazar Mark Arax'ın makalesini sansürlemesinden sonra Ermeni toplumunun tepkisi tasvir edilmiştir. Diasporadan istifa baskıları alan Frantz, fes ve ay yıldızlı ceket ile resmedilmiş, kendisinin "Türk dostu" veya "inkârcı" olduğu ima edilmiştir. 2 Haziran tarihli karikatürde (Resim -4) Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri ele alınarak Türkiye'nin Avrupa Birliği dönem başkanı Sarkozy karşısında siyasi manevraları tasvir edilmiştir. Karikatürde Türkiye vücudunda ay yıldız damgalı bir dansöz Avrupa Birliği kapısında dans etmekte, alt yazıda ise "bu kadın ne için dans ediyor" ifadesi yer almaktadır. 23 Haziran tarihli karikatürde (Resim-5) Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev elinde kılıç ve balta ile tasvir edilmiştir. 26 Haziran tarihli karikatürde dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ay yıldızlı ceketi ve çantası ile "Sarkozy" yazılı gökten yağın taşlardan kaçarken resmedilmiştir. 1 Eylül tarihli karikatürde İlham Aliyev elinde kılıç ve balta ile Ermeni dinî değerlerini yağmalarken resmedilmiştir. 8 Eylül tarihli karikatürde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 1915'teki Ermeni göçü ile ilgili bir gazete yazısı okurken resmedilmiştir. 3 Kasım tarihli karikatürde dönemin ABD Başkanı George W. Bush ve Başbakan Tayyip Erdoğan birbiriyle anlaşmaya çalışan bir çift olarak tasvir edilmektedir. Bush elinde bir demet çiçek ile resmedilirken, Erdoğan kadın kılığında üzerinde bir

elbise ile Bush'un karşısında dans ederken görülmektedir. 10 Kasım tarihli karikatürde (Resim-6) yine Başbakan Erdoğan'a yer verilmiş, Erdoğan'ın National Press Club ile maddi bir bağıllığı olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu karikatürde Erdoğan pinokyo karakterini çağrıştıran bir şekilde, yani yalancı olarak tasvir edilmiştir.

İncelenen karikatürlerde belirgin bir Türk ve Türkiye imgesinin olduğu göze çarpmaktadır. Masis'in Asbarez'de yayınlanan Türk/Türkiye ile ilgili karikatürlerinde gayriinsanileştirme ve değersizleştirme öğelerinin yanı sıra oryantalist bir bakış açısının hâkim olduğu dikkat çekmektedir. Bu çerçevede

*Asbarez Gazetesi'nde
yayınlanan
karikatürlerdeki Türk ve
Türkiye imgesi Osmanlı
imajı ile
özdeşleştirilmekte,
Türklerin katil olduğu
vurgusu kılıç ve balta
görseli ile
pekiştirilmektedir.*

Asbarez Gazetesi'nde yayınlanan karikatürlerdeki Türk ve Türkiye imgesi Osmanlı imajı ile özdeşleştirilmekte, Türklerin katil olduğu vurgusu kılıç ve balta görseli ile pekiştirilmektedir. Burada vurgulanması gereken bir nokta Azeriler ve Azerbaycan'ın da "Osmanlı" imajı ile özdeşleştirilerek aynı kategoride sunulduğudur. Diğer bir ifadeyle, Ermeni diasporası için Azerbaycan veya Türkiye arasında bir fark yoktur. Zaten Ermenilerin Hocalı'da yaptığı büyük katliamın en önemli

sebebi Azerilerin Türk kimliğidir. Bu nedenle, Türkler yalnızca Türk oldukları için, millî kimliklerinden ötürü değersizleştirilmekte ve gayriinsanileştirilmektedir. Masis'in Asbarez Gazetesi için çizdiği karikatürlerde psikolojik bir mesafe dikkati çekmektedir. Karikatürlerdeki Türk imgesi "şark" imajı doğrultusunda bıyıklı-sakallı olarak resmedilmiş ve çoğunlukla kılıç, kan gibi görseller eklenmiştir. Bu çerçevede karikatürlerde belirgin bir şekilde Ermeniler ve Türkler arasındaki psikolojik mesafe görülmektedir. Karikatürlerde Türkler "katil" olarak resmedilerek insani ve ahlaki açılardan aşağı gösterilmeye çalışılmıştır. Kılıç, balta gibi görseller Türklerin -ki bu hem Türkiye hem de Azerbaycan algısıdır- barbar olarak algılandıklarını ifade etmektedir. Kılıç, balta, katliam gibi görsellerin 1915 olaylarını diaspora Ermenilerine hatırlatmak, unutturmamak amacıyla sunulduğu söylenebilir. Karikatürlerin sadece bir kısmı doğrudan Türk ve Türkiye ile ilgili olsa da Asbarez karikatürlerinin tümü, bir şekilde "soykırım" meselesi ile ilişkili gözükmektedir. Bu bağlamda, karikatürler toplumsal belleğin sürekliliği ve yeniden inşası açısından son derece önemli bir yer tutmaktadır. Olumsuz Türk imgesinin "katil", "barbar", "mağdur eden" ve "yalancı" ile özdeşleştiği karikatürlerde Ermeni imgesinin ise tam tersi "mazlum", "kutsal", "iyi" olarak temsil edildiği dikkati çekmektedir. Bu açıdan, Türk imgesi değersiz ve gayriinsani görünürken, Ermeni imgesi kıymetli ve insana özgü özellikler taşımaktadır.

İncelenen karikatürlerin kimliğin daha hayati bir önem taşıdığı diaspora basınında yer aldığı göz ardı edilmemelidir. Diaspora kimliği, ruhunda iki parça taşıyan bir bireye benzetilebilir. Diasporalar bir yandan göç edilen yer ile özdeşleşmeye çalışırken, bir yandan da göç ederek terk ettikleri toprakların özlemi ile yaşamaktadırlar. Arada kalmışlık olarak ifade edilebilen diaspora kimliğinde öteki algısı ve saplantısının yüksek olması da şaşırtıcı değildir.²³ İncelenen karikatürler bu bağlamda hedef alınan gruba yönelik olmaktan çok, esas itibarıyla içe yöneliktir ve Türk imgesi incelenen gazetenin hedef kitlesi olan Ermeni diasporasına yönelik psiko-sosyal mesajlar içermektedir. Yukarıda da ifade edilen bu mesajların bütünü, diasporanın kendi içine yönelik psikolojik operasyonlarının veya algı yönlendirme faaliyetlerinin bir parçası olarak görülebilir.

Sonuç

Türk-Ermeni ihtilafı²⁴ etrafında süregelen tartışmalar genel olarak Türk'ün Türk'e propagandası eleştirisini almaktadır. Bu çerçeveden bakılacak olursa Asbarez Gazetesi'nin de yayın politikası, makaleleri, karikatürleri ile Ermeni'nin Ermeni'ye propagandası olarak görülebilir. Tüm göçmenlerde olduğu gibi Ermeni diasporasında da ciddi bir tehdit olan asimilasyon olgusu dikkate alındığında bu propagandanın ihtiyacı daha net anlaşılacaktır. Bu çalışmada incelenen karikatürler “Türk” imgesini “Ermeni soykırımı” bağlamında değersizleştirmekte, gayriinsanileştirmekte, bir yandan da Ermeni'nin Türk'e karşı psikolojik üstünlüğünü sağlamaya çalışmaktadır. Karikatürlerin büyük kısmının Ermeni diasporasının yararı olan bu soruna değinmesi de diaspora kimliğini canlı tutma çabası olarak göze çarpmaktadır. Gerek küreselleşme, gerekse ele alınan Ermenilerin Amerikalılaşması yani asimilasyonu, Ermeni kimliği üzerinde ciddi bir tehdit teşkil etmektedir. Bu tehdit zaten ARF örgütü yayınlarında sıklıkla dile getirilmektedir. Elbette küreselleşme ve kimliği kaybetme sorunu günümüzde yalnızca Ermeni diasporası için değil dünyadaki birçok göçmen millet için de geçerlidir. Ancak kimliğini, özellikle de yaralı diaspora kimliğini o yaraları daha da kanatmak amacı ile yeniden canlandırmak ve düşmanlık ile şekillendirmek sağlıklı bir yöntemdir. Karikatürler birer sosyalleşme ve eğitim aracı olduğundan toplumun düşünceleri çizer aracılığı ile yansıtılır ve yine çizer aracılığı ile okuyucunun algısı şekillenir. Karikatürler aynı zamanda toplumun siyasi hafızasının oluşturulmasında da

23 Diaspora kimliği hakkında bkz. Bahar Senem Çevik-Ersaydı, (2011) “Politik Psikoloji Bağlamında Ermeni Kimliğinin Siyasallaştırılması (Haytoug Dergisi Örneği)”, yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 3. Bölüm, s.47.

24 “Ermeni sorunu” yerine Prof. Dr. Hikmet Özdemir'in ifadesi ile “Türk-Ermeni İhtilafı” var olan durumu daha net açıkladığından bu terim tercih edilmiştir.

önemlidir. İncelenen karikatürlerde de görüldüğü gibi diaspora Ermenileri arasındaki Türk imgesi değersiz, gayriinsani, katil, barbar ve vahşi olarak özetlenebilir. Bu imge geleneksel şarkiyatçılık düşüncesi ile de örtüşmektedir. Kendi kimliğini Türk karşıtlığı üzerine inşa eden diasporanın bu tanımlamalara başvurması şaşırtıcı değildir. Çünkü, “öteki” - yani düşman Türk - var oldukça diaspora Ermenileri varlıklarını sürdürebilecek, millî davaları vasıtasıyla kimliklerini devam ettirebileceklerdir.

Resim-1

Resim-2

Resim-3

Resim-4

Resim-5

Resim-6

KAYNAKÇA

- ALFORD, Fred (1994) *Group Psychology and Political Theory*, New Haven, Yale University Press
- CRENSHAW, Martha (2004) “The Psychology of Political Terrorism” in *Political Psychology: Key Readings*, John J. Jost, Jim Sidanius /Eds., New York, Psychology Press, pp 411-431.
- ÇEVİK-ERSAYDI, Bahar Senem (2011) “Politik Psikoloji Bağlamında Ermeni Kimliğinin Siyasallaştırılması (Haytoug Dergisi Örneği)”- The Politization of the Armenian Identity in the Context of Political Psychology –A Case Study on Haytoug-, unpublished dissertation, Gazi University.
- ERIKSON, Erik H. (1968) *Identity: Youth and Crisis*, New York, W.W. Norton.
- ERIKSON, Erik H. (1980) *Identity and the Life Cycle*, New York, W.W. Norton
- FREUD, Sigmund Freud (1949) *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, 5th ed., Translated by: James Starchey, Lonfon, Hogarth Press.
- HART, William B. & HASSENCAHL, Fran (2002) “Dehumanizing the Enemy in Editorial Cartoons”, Bradley S. Greenberg (Ed.), in *Communication and Terrorism*, Cresskill, New Jersey, Hampton Press, pp. 137-151.
- HASLAM, Nick, LOUGHNAN, Stephen, REYNOLDS, Catherine, WILSON, Samuel, (2007) “Dehumanization: A New Perspective”, *Social and Personality Psychology Compass*, Vol 1, No 1, pp. 409-422.
- HASLAM, Nick (2006) “Dehumanization: An Integrative View”, *Personality and Social Psychology Review*, Vol 10, No 3, pp. 252-264.
- HOUGHTON, David Patrick (2008) *Political Psychology: Situations, Individuals and Cases*, New York, Routledge.
- KANTARCI, Şenol (2007) *Ermeni Lobisi*, Ankara, Lalezar.
- KASSABIAN, Alice (1987) “Armenian Ethnic Identity Within the Context of Traumatic Loss”, unpublished dissertation, The Catholic University of America.

- KHAN, L. Ali (2006) *A Theory of International Terrorism: Understanding Islamic Militancy*, Martinus Nijhoff Publishers Brill Academic, Leiden.
- MERELMAN, Richard M (1972) “The Adolescence of Political Socialization”, *Sociology of Education*, Vol 45, pp. 134-166.
- MOSES, Rafael (1990) “On Dehumanizing the Enemy”, Vamık D. Volkan, Demetrios A. Julius, Joseph V. Montville, *The Psychodynamics of International Relations*, Vol I, Massachusetts, Lexington Books, pp. 111-118.
- MOSES, Rafael (1996) “The Perception of the Enemy: A Psychoanalytic View”, *Mind and Human Interaction*, Vol 7, No 1, pp. 37-43.
- ÖZDAĞ, Ümit (2009) *İstihbarat Teorisi*, 3rd ed., Ankara, Kripto.
- POST, Jerrold M. (2004) *Leaders and Their Followers in a Dangerous World*, Ithaca: Cornell University Press.
- ROBINS, Robert S.- POST, Jerrold M. (1997) *Political Paranoia: The Psychopolitics of Hatred*, New Haven, Yale University Press.
- SCHNAPPER, Dominique (2005) *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*, translator: Ayşegül Sözmezay, Istanbul, Bilgi University Publications.
- STAUB, Ervin (2009) *The Roots of Evil*, 20th ed. Cambridge, Cambridge University Press.
- STEIN, Howard F. (1990) “The Indispensable Enemy and American-Soviet Relations”, Vamık D. Volkan, Demetrios Julius, Joseph V. Montville (Eds.), *The Psychodynamics of International Relationships* Vol I, Massachusetts, Lexington Books, pp. 71-89.
- VOLKAN, Vamık (1997) *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*, New York, Farrar Straus and Giroux.
- VOLKAN, Vamık (2004) *Blind Trust*, Charlottesville, Pitchstone Publishing.
- MILGRAM, Stanley (1973) “The Perils of Obedience”, Harper’s Magazine, 1973, p.6,
<http://iniland.com/AP%20Psych%20Documents/Ch%2013%20-%20Milgram%20Study.pdf>, retrieved: 20 May 2011.

About Asbarez Armenian News, <http://asbarez.com/about/>, retrieved: 15 May 2011.

Paul Chaderjian, “Looking Back 100 Years”,
http://www.facebook.com/note.php?note_id=21676204594&ref=mf,
ARF-D Brief,
http://www.arfd.info/wp-content/uploads/2011/03/ARF_Brief-14-March-2011-A5.pdf, retrieved: 15 May 2011.

About ARF, <http://arf1890.info/AboutARF/AboutARF.html>, ARF Program,
<http://arf1890.info/AboutARF/PDF/ARFProgramEnglish.pdf>, retrieved:
16 May 2011.

AYF Goals, <http://www.ayf.org/AboutUs/Goals/tabid/54/Default.aspx>,
retrieved: 16 May 2011.

Collapse of Turkey’s Genocide Denial Topic at ANCA-WR,
<http://asbarez.com/100497/collapse-of-turkey%e2%80%99s-genocide-denial-topic-at-anca-wr-town-hall/>, Asbarez, retrieved: Jan 26, 2012.

Doctrine for Joint Psychological Operations, Joint Publication 3-53, 5
September 2003, p. 10,
<http://www.iwar.org.uk/psyops/resources/doctrine/psyop-jp-3-53.pdf>,
retrieved: 17 November 2011.

German Propaganda Archives, Calvin,
<http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/ww2era.htm>, Retrieved: Jan
04, 2012.

Massis Araradian, www.MassisArt.com, Masis Araradian’s cartoons drawn
for Asbarez Newspaper

SANOSSIAN, Shahan, “The pencil is mightier than the sword”, *The
Armenian Reporter*, 23 February 2008,
<http://www.reporter.am/index.cfm?objectid=20A1B3FC-5FD3-11DE-84170003FF3452C2>, retrieved: 20 May 2011.

RUSYA'NIN ERMENİSTAN'DA ASKERİ VARLIĞI: HUKUKİ VE POLİTİK BAKIŞ AÇISIYLA BİR DEĞERLENDİRME

(RUSSIA'S MILITARY PRESENCE IN ARMENIA:
A LEGAL AND POLITICAL EVALUATION)

Yrd. Doç. Dr. Ali ASKER
Öğretim Üyesi
Karabük Üniversitesi İİBF

Öz: *Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'nın "yakın çevre" politikasından beklentileri tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Özellikle Kafkaslardaki askerî varlığını koruma ve güçlendirme yönündeki politikalarından beklenen sonucu alamamıştır. Azerbaycan'ın Rusya'ya karşı mesafeli duruşu ve Gürcistan'ın Rusya karşıtı politikası Rusya'nın Kafkaslardaki güvenlik politikalarının seyrini belirlemiştir. Bu durumda Rusya, Ermenistan üzerindeki etkinliğini artırarak Kafkaslarda askerî varlığını korumaya ve güçlendirmeye çalışmıştır. Bu yüzden Ermenistan ve Rusya arasındaki askeri işbirliğinin hukuksal temellerini ve siyasi nedenlerini incelemek, aslında bu durumun işbirliğinden ziyade Rusya'nın askeri tahakkümünden ibaret olduğunu görmemiz açısından faydalı olacaktır. Bu bağlamda, Ermenistan'da bile Rusya-Ermenistan işbirliğinin Ermenistan'ın egemenliğini tehdit eder nitelikte olduğuna dair bazı eleştiriler de yapılmaktadır. Her ne kadar Erivan'ın dış politikasında çok yönlü dış ilişkilere dayalı "complementarism" konseptini vurgulasa da, bunun samimi bir açıklama olmadığını da görebiliriz.*

Anahtar Kelimeler: 102. üs, Ermenistan dış politikası, complementarism, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, Rusya-Ermenistan işbirliği

Abstract: *After the collapse of the USSR Russia's expectations with regard to the "Near Abroad" doctrine could not be fully realized. Especially Russia could not yield results as to protect and enhance its military presence in the Caucasus. Azerbaijan's reluctance towards Russia and Georgia's anti-Russian policy determined Russia's security policies in the Caucasus. Thus Russia tried to protect and enhance its military presence in the region by focusing on Armenia. That's why an analysis of the legal basis and political reasons of the Armenian-Russian military cooperation is in fact can be very useful in understanding the fact that this cooperation is not more than Russia's military domination of Armenia. Hence, even in Armenia, there are those who criticize that Russian-Armenian cooperation is in fact a threat to the Armenian sovereignty. Although this criticism is*

an attempt to highlight the “complementarism” concept in Yerevan’s foreign policy, this is indeed not sincere.

Keywords: 102nd Base, Armenian Foreign Policy, Complementarism, Collective Security Treaty Organization, Russia-Armenia Cooperation

1. Rusya-Ermenistan Askerî İşbirliğinin Yasal Çerçevesi

a. Askerî İşbirliğinin Başlangıcı

Sovyetler döneminde Transkafkasya Askerî Dairesi gerek stratejik açıdan, gerekse donanım ve savaş kabiliyeti açısından Sovyet Ordusunun önemli birimlerinden biriydi. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Rusya, sınırları dışındaki askerî üslerine “sahip çıkmak” iktidarında değildi.¹ Zira bu, Rusya’nın yeni dış politikasının bir gereği olduğu kadar ekonomik ve maddi zorluklarla da ilgiliydi. Öte yandan yeni bağımsızlığını elde etmiş bazı devletler eski Sovyet Ordusundan “miras payı” almaya çalışırken orduların bir an önce ülke topraklarını terk etmesini istiyorlardı. Güney Kafkas ülkelerine gelince, gerek Gürcistan gerek Azerbaycan, Rus ordularının çıkarılmasında çok istekli davranırken, Ermenistan farklı bir politika izliyordu. Azerbaycan’a karşı başlatılmış işgal politikasının ileride başarılı olabilmesi için Rus ordusunun desteğine büyük ihtiyaç vardı. Azerbaycan, Rus askerî üslerini ülkesinden çıkararak ilk cumhuriyetlerdendir. Sovyetler Birliği dağıldıktan kısa süre sonra, 1992’de Rus orduları Azerbaycan’dan çıkarılmıştır. Bu sırada Sovyetler Birliğinin en önemli radarlarından olan Gabele (Gabala-2, RO-7, tesis 754)² erken uyarı sistemi Azerbaycan’ın mülkiyetinde kalmış ve Rusya tarafından kiralanarak kullanımı devam ettirilmiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Gürcistan yönetiminin Rus ordularını çıkarması yönündeki politikaları uzun müddet etkin bir sonuç verememiştir. En son Rus askerî, Gürcistan’dan 2007 yılında çıkmıştır.

Rusya’nın Ermenistan’la askerî işbirliği Sovyetler Birliğinin dağılmasının hemen ardından başlamıştır. Aslında iki ülke arasındaki bu durum “askerî işbirliğinden” ziyade Rusya’nın Ermenistan’a “askerî desteği” olarak algılanmalıdır. Ermenistan’ın kendi sınırları içinde yabancı askerî üs buldurmaya ilişkin ilk düzenleme Sovyet döneminin son yıllarına tesadüf eder. 1990 yılında kabul edilmiş Bağımsızlık Bildirgesinin 5. maddesinde Ermenistan’ın kendi silahlı kuvvetlerini tesis etmek, Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerinden pay alma hakkının yanı sıra “ülke sınırları içinde diğer

1 1989 yılında SSCB’nin sınırları dışında yaklaşık 620 bin asker bulunuyordu. SSCB’nin dağılmasıyla bu askerî birliklerin ekseriyeti feshedildi, Doğu Avrupa’daki askerî birlikler çıkarıldı, Afrika, Güney-Doğu Asya ve Küba’daki askerî üsler kapatıldı.

2 “Daryal” sistemli bu tesis 1976’da inşa edilmeye başlanmış ve 1985’de tamamlanmıştır.

devletlerin ordu birliklerinin, askerî üslerinin ve tesislerinin yerleşmesine sadece Ermenistan Yüksek Sovyetinin karar verebileceği” vurgulanmıştır.³ 29 Aralık 1991’de Rusya Federasyonu ve Ermenistan devlet başkanları Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Anlaşması imzaladılar. Anlaşmada tarafların ulusal güvenlik ve savunma sanayi alanında sıkı işbirliği yapacakları, ayrıca bir tarafın askerî birliklerinin diğer tarafın arazisine konuşlanması şeklinin belirlenmesi konusunda” işbirliğini öngörmektedir.⁴ Aslında iki ülke arasındaki bu durum “askerî işbirliğinden” ziyade Rusya’nın Ermenistan’a “askerî desteği” olarak algılanmalıdır. 1992’de Bağımsız Devletler Topluluğu sınırlarının ortak savunmasına ilişkin Ermenistan-Rusya Anlaşması imzalanmıştır. Rusya ile bu anlaşmaları yapan Ermenistan aslında Azerbaycan’la muhtemel savaş ortamında kendini Rusya’nın güvenlik şemsiyesi altına dahil etmekteydi. Bu yüzden o dönemdeki süreci izlerken Ermenistan’ın Rusya karşısında ileri sürdüğü şartlar gerçekleşmemiş, anlaşmalar Rusya’nın talepleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Diğer taraftan Gürcistan ve Azerbaycan’ın tutumları nedeniyle, ileri tarihlerde bu ülkelerden çıkarılacak askerî birikimin Ermenistan’a konuşlandırılmasına kesin gözüyle bakılıyordu. O yüzden askerî işbirliğinin geliştirilmesinde, daha doğrusu Rusya’nın silahlı kuvvetlerinin Ermenistan topraklarında bir an önce yasal statüye kavuşturulmasında Rusya da Ermenistan kadar istekli davranmıştır. 1994 yılından itibaren bu konuda bir yasal düzenleme tasarısı üzerinde çalışmalar başlatılmış ve bu süreç bir yıl sonra Rusya’nın Ermenistan’da askerî üssüne dair 16 Mart 1995 tarihli anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.

Askerî işbirliğinin geliştirilmesinde, daha doğrusu Rusya’nın silahlı kuvvetlerinin Ermenistan topraklarında bir an önce yasal statüye kavuşturulmasında Rusya da Ermenistan kadar istekli davranmıştır.

b. 16 Mart 1995 tarihli Anlaşma ve 1, 2 ve 3 No’lu Protokoller

Rusya Federasyonu ve Ermenistan devlet başkanları arasında 16 Mart 1995 tarihli Ermenistan Cumhuriyeti Arazisinde Rusya’nın Askerî Üssüne İlişkin Rusya Federasyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti arasında imzalanmış Anlaşmanın⁵ kabul edilmesi Rusya-Ermenistan askerî işbirliğinde en önemli

3 Декларация о независимости Армении (23.08.1990), <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2602&lang=rus>

4 Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной безопасности между Российской Федерацией и Республикой Армения // Дипломатический вестник. 1992. № 2-3. С. 19. Ayrıca, bu ve diğer birçok anlaşma metni için bkz: Договоры и Соглашения между РФ и РА <http://rus-arm.org/Dogovori-i-Soglasheniya-mezhdu-RF-i-RA/>

5 Anlaşma metni ve ilk üç protokol metinleri için bkz: Договор между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения, http://www.lawrussia.ru/texts/legal_673/doc673a332x809.htm

gelişme idi. İki sene sonra ülkelerin parlamentoları söz konusu anlaşmayı onayladılar.⁶

Giriş bölümü ve 27 maddeden oluşan bu Anlaşmada “Ermenistan Cumhuriyetinde Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerinin hukuki statüsüne ilişkin 21 Ağustos 1992 tarihli Ermenistan-Rusya Anlaşması”na atıfta bulunularak, askerî üssün “bölgede barış ve istikrarın korunması amaçlarına cevap verdiği” vurgulanmıştır. Anlaşmanın 1. maddesinde tanımlayıcı hükümlere yer verilmiş, “Rusya’nın askerî üssü”, “askerî oluşum”, “üs personeli” (askerî personel, sivil personel, görevlendirilmiş personel), personelin aileleri, “yetkili organlar”, “üssün yönetim organları”, taşınan ve taşınmaz mülkiyet gibi kavramların açıklaması yapılmıştır (md. 1). Askerî üssün kullanımının yasal dayanağı 15 Mayıs 1992 tarihli Kolektif Güvenlik Anlaşması, Rusya Federasyonu ve Ermenistan Arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenliğe İlişkin 29 Aralık 1991 tarihli Anlaşmalardır (md. 3). Anlaşmanın 3. Maddesi Rusya askerî üssünün statüsüne ilişkin önemli hükümler içermektedir. Söz konusu maddeye göre, “*Rusya’nın askerî üssü Tarafların ilgili anlaşmalarından ileri gelen görevleri ifa eder. Rusya’nın askerî üssü Ermenistan Cumhuriyeti arazisinde bulunduğu sürece Rusya Federasyonunun çıkarlarının yanı sıra Ermenistan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleriyle birlikte eski SSCB sınırları doğrultusunda Ermenistan Cumhuriyetinin güvenliğini korur. Rusya’nın askerî üssünün silahlı birlikleri Tarafların karşılıklı anlaşmaları, 15 Mayıs 1992 tarihli Kolektif Güvenlik Anlaşması, 29 Aralık 1991 tarihli Rusya Federasyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Anlaşması ve Tarafların ilgili mevzuatı doğrultusunda kullanılır.*” (md.3).

“Üssün statüsü bu anlaşma ve 1 No’lu Ek Protokolle belirlenmiştir.⁷ Ermenistan sınırları içinde askerî üssün yönetimi Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerinin ilgili birimi tarafından gerçekleştirilecektir (md. 8). Ermeni tarafı askerî üs, personeli ve ailelerinin statüsü ve yasal durumuna saygı gösterecektir (md. 9). Askerî üsle iletişimin organize edilmesi ve sağlanması bu anlaşmanın ayrılmaz bir parçasını oluşturan 2 No’lu Protokolle⁸ belirlenecektir (md. 12). 3 No’lu Protokolle⁹ AKKA ile sınırlanan konvansiyonel silahların maksimum miktarda silah ve araçları belirlenecektir (md. 13). Gerek Ermenistan hava sahasında Rus askerî uçaklarının uçuşları,

6 26.04.1997’de Rusya parlamentosu, 29.05.1997’de Ermenistan parlamentosu tarafından onaylanmıştır.

7 Протокол N 1. К Договору между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения, http://www.lawrussia.ru/texts/legal_673/doc673a332x809.htm

8 Протокол N 2. К Договору между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения, http://www.lawrussia.ru/texts/legal_673/doc673a332x809.htm

9 Протокол N 3. К Договору между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения, http://www.lawrussia.ru/texts/legal_673/doc673a332x809.htm

gerekse gümrükten askerî yüklerin taşınması, girişler ve çıkışlarla ilgili özel rejim öngörülmüştür. Rusya Silahlı Kuvvetlerine ait askerî üs dışındaki askerî oluşumların Ermenistan arazisine girişi tarafların mutabakatı üzerine gerçekleşecektir (md. 17, 18).

Anlaşmada askerî üssün finansmanı ve giderleri konusunda da özgün bir düzenleme öngörülmüştür. Rusya'nın diğer ülkelerde bulunan askerî üslerinden farklı olarak Ermenistan'daki 102. Üssün giderleri Rusya ve Ermenistan arasında paylaşılmıştır. Üssün giderlerinin bir kısmı Ermenistan tarafından karşılanmakta olup, bu giderlerin oranı ve miktarına ilişkin ayrı bir sözleşme yapılmıştır (md. 19). Üssün normal faaliyeti için gereken enerji, su ve diğer altyapı hizmetleri ve ihtiyaçları Ermenistan tarafından karşılanır (md. 20).

Daha sonradan yapılan ikili anlaşmalar gereği Ermenistan Cumhuriyeti, Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinde uygulanan tarifeler üzerinden üssün elektrik, su, kanalizasyon ve diğer altyapı hizmetlerini vermektedir. Bu hizmetlerin bedelinin %70'i Rusya, %30'u Ermenistan tarafından karşılanmaktadır. Üssün ısı teçhizatının Ermenistan tarafından sağlanması ülkenin ulaştırma ve enerji "ablukasının" sona ermesine dek ertelenmiştir. Rusya'nın diğer ülkelerdeki üslerinden farklı olarak Ermenistan'daki 102. askerî üsden dolayı kira bedeli, diğer vergi ve ödenekler ödenmemektedir. Askerî yükler gümrük muafiyetine tabi tutulmuştur.¹⁰ Anlaşmadan doğan uyuşmazlıkların çözümü için İrevan'da mukim bir Karma Komisyon oluşturulmuştur. Karma Komisyonun çözemediği uyuşmazlıklar diplomatik kanallar aracılığıyla çözülecektir (md. 21). Askerî üsde Ermenistan vatandaşlarının çalıştırılması öngörülürken, üsde görevli Rus vatandaşlarının ailelerine de Ermenistan'da çalışma hakkı tanınmıştır. Bu durumda üsde çalışan Ermeni vatandaşlara Rusya'nın iş mevzuatı hükümleri uygulanırken, üsde görevli Rus vatandaşlarının ailelerine de Ermenistan iş mevzuatının hükümleri uygulanacaktır (md. 22). Anlaşma 25 yıllığına imzalanmıştır. Bu sürenin tamamlanmasını takiben anlaşma, beşer yıllık süreyle kendiliğinden uzayacaktır. Taraflardan birisi anlaşmayı sona erdirmek isterse, bu sürenin sona ermesine en az altı ay kala karşı tarafı bilgilendirmek zorundadır (md. 26).

Anlaşma imzalandığında 3 No'lu Protokolle¹¹ AKKA'nın belirlediği tavan

10 Ermenistan Cumhuriyeti ayrıca Rus askerî uçaklarının sivil hava alanlarını ücretsiz kullanmalarını sağlamaktadır. Ermenistan tarafı sivil hava alanlarında Rus askerî uçaklarının bakımını da ücretsiz olarak yapmaktadır. Tüm bunlar 1998 yılından itibaren Ermenistan bütçesine 230-240 milyon dram (yaklaşık 0,4-0,46 milyon dolar) ek gider yüklemektedir. A.C., Третьяков Вооруженные силы РФ в республике Армения: некоторые правовые аспекты пребывания, Журнал "Право и безопасность" Номер - 1-2 (6-7) Июнь 2003 г, http://dpr.ru/pravo/pravo_5_19.htm

11 Протокол N 3. К Договору между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения, http://www.lawrussia.ru/texts/legal_673/doc673a332x809.htm

düzenini geçmemesini öngören bir düzenleme getirilmiştir. Protokolün 1. Maddesinin A ve B bentlerinde AKKA'nın belirlediği tavan sınırı doğrultusunda Rusya ve Ermenistan'ın sahip olabileceği zırhlı araç ve silahların miktarı belirtilmiştir. Bu hükümlere göre;

A. Rusya Federasyonu için AKKA doğrultusunda öngörülen tavan seviyesinin yükseltilmesi	Birim (adet)
Savaş tankları	80 adet
Ayrıca düzenli birliklerde	80 adet
Zırhlı muharebe araçları	160 adet
Ayrıca düzenli birliklerde	160 adet
Bu kapsamda zırhlı piyade araçları ve ağır silahlarla silahlanmış savaş araçları	75 adet
100 mm ve yüksek kalibreli toplar	85 adet
Ayrıca düzenli birliklerde	85 adet
B. Rusya Federasyonu için AKKA doğrultusunda öngörülen tavan seviyesinin azaltılması	
Savaş tankları	80 adet
Ayrıca düzenli birliklerde	80 adet
Zırhlı muharebe araçları	160 adet
Ayrıca düzenli birliklerde	160 adet
Bu kapsamda zırhlı piyade araçları ve ağır silahlarla silahlanmış savaş araçları	75 adet
100 mm ve yüksek kalibreli toplar	85 adet
Ayrıca düzenli birliklerde	85 adet

Protokolün 2. Maddesine taraflar Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşmasının (15 Mayıs 1992) ilke ve uygulama kuralları kapsamında taraflar tavan sınırını değiştirebilecektir.

c. Hükümetler Arası İkili Anlaşmalar

Anlaşma ve protokoller dışında hükümetler arasında üssün faaliyetini düzenleyen birçok anlaşma da imzalanmıştır.¹² 1994'de üssün faaliyetiyle

¹² Bkz: A.C., Третьяков Вооруженные силы РФ в республике Армения: некоторые правовые аспекты пребывания, Журнал "Право и безопасность" Номер - 1-2 (6-7) Июнь 2003 г, http://dpr.ru/pravo/pravo_5_19.htm

İlgili yasal düzenlemeleri öngören birçok anlaşma imzalanmıştır. 1996 yılında üssün finansmanı anlaşması, askerî üsse uluslararası askerî yüklerin taşınması anlaşması, askerî üssün konuşlandırılması için arazi tahsisi anlaşması, askerî üsde hizmet eden şahısların ve aile üyelerinin konut ihtiyacının karşılanmasına ilişkin anlaşma, Ermenistan sınırları içinde Rus Savunma Bakanlığı orta öğrenim okullarının açılmasına ilişkin anlaşma, yine Ermenistan sınırları içinde Rus Savunma Bakanlığının okul öncesi çocuk eğitim kurumlarının tesis edilmesine ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. 1997 yılında askerî üsle ilgili davalar konusunda hukuki yetki ve karşılıklı adli yardıma ilişkin, askerî üs dışında askerlerin silah kullanma kurallarına ilişkin devletler arası anlaşmalar imzalanmıştır. 2000 yılında Rusya ve Ermenistan'ın karşılıklı güvenliklerinin sağlanması amacıyla silahlı kuvvetlerin kullanımına ilişkin ortak planlama konularında devletlerarası anlaşma imzalanmıştır. Aynı yılda ortak hava savunma sistemleri, üssün ve Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin hava savunma ve hava kuvvetlerinin yetki ve görevlerine ilişkin devletler arası anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca tarafların askerî uçaklarının uçuşları için iki ülkenin savunma bakanlıkları arasında hava sahasının kullanılması ve uçuşların yönetimiyle ilgili askerî birimlerin karşılıklı işbirliğine ilişkin anlaşma imzalanmıştır.

Aralık 2005'de Rusya ve Ermenistan arasında yapılmış anlaşmalarda Rusya'nın Ermenistan'daki üssünün genişletilmesi öngörülmüştür. Bundan sonra Ermenistan yönetimi 102. askerî üs için arazi ve taşınmaz da ayırmıştır.¹³

d. 4 No'lu Protokol

11 Kasım 2003 tarihinde Anlaşmaya ek 4 No'lu Protokol imzalanmıştır. 20.12.2004 tarihinde Rusya Parlamentosu tarafından uygun bulunan bu protokol sadece iki maddeden ibarettir. Protokolde söz konusu Anlaşmanın 3. Maddesinde değişiklik yapılarak askerî üssün kullanılmasının temel dayanağı 29 Ağustos 1997 tarihli Rusya Federasyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardıma İlişkin Anlaşmaya dayandırılmıştır.¹⁴ 1997 Anlaşmasıyla Ermenistan Rusya'nın stratejik partneri olarak belirlenmiştir.

Aralık 2005'de Rusya ve Ermenistan arasında yapılmış anlaşmalarda Rusya'nın Ermenistan'daki üssünün genişletilmesi öngörülmüştür. Bundan

13 Ali Asker, Tehlikeli Anlaşma: Rusya Türkiye'yi Sivazlıyor, Azerbaycan'a Aba Altından Sopa Gösteriyor, <http://21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5172&kat=33>

14 Протокол N 4. К Договору между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения, (11 ноября 2003 года), http://www.lawrussia.ru/texts/legal_668/doc668a570x571.htm

sonra Ermenistan yönetimi 102. askerî üs için arazi ve taşınmaz da ayırmıştır.¹⁵

e. 5 No'lu Protokol

Üssün hukuki statüsü ve görev süresine ilişkin en önemli gelişme 20 Ağustos 2010'da 5 No'lu Protokolün¹⁶ imzalanmasıyla yaşandı. Bu protokolle anlaşmanın üssün statüsüne ilişkin 3. maddesi ve görev süresine ilişkin 26. maddesi değiştirilmiş, üssün görev süresi 49 yıl¹⁷ uzatılmıştır. Bu değişikliğin diğer bir önemli hususu Anlaşmanın 3. Maddesinde geçen “*eski SSCB sınırları doğrultusunda Ermenistan Cumhuriyetinin güvenliğini korur*” ibaresi metinden çıkarılarak bu konudaki sınırlama ortadan kaldırılmıştır. Aslında Ermenistan tarafı bu sınırlamanın kaldırılmasıyla Türkiye veya Azerbaycan'dan gelecek her hangi bir askerî müdahale karşısında kendini sigortalamış, bu güvenciyi Rusya'nın üs karşılığında ödemesi gereken bir maddi değerini aldığı şeklinde algılamıştır.¹⁸

Aslında Ermenistan tarafı bu sınırlamanın kaldırılmasıyla Türkiye veya Azerbaycan'dan gelecek her hangi bir askerî müdahale karşısında kendini sigortalamış, bu güvenciyi Rusya'nın üs karşılığında ödemesi gereken bir maddi değerini aldığı şeklinde algılamıştır.

2. 102. Üssün Askerî Potansiyeli

Erivan'dan 120 km mesafedeki Gümrü'de yerleşik 102. askerî üs 1 Eylül 1994'de yapılmıştır. Burası Güney Kafkasya 7. Orduya bağlı 127. tümenin bünyesinde oluşturulmuştur. Tümen Ermenistan'a 1953 yılında konuşlandırılmıştır. 102. askerî üssün tesis tarihi ise 1995 yılıdır. Üsde iki garnizon – Erivan ve Gümrü garnizonları bulunmaktadır. Rusya Federasyonu'nun Ermenistan arazisindeki silahlı kuvvetlerinin yönetim grubu, 123. motorize alay, 3624 hava üssü, askerî hastane, posta kurye hizmeti, garnizon mahkemesi, Rusya Silahlı Kuvvetleri Genelkurmayına bağlı istihbarat biriminin (GRU) radyo merkezi bulunmaktadır. Gümrü garnizonunda 128. motorize alay, 124. motorize alay, 988 hava saldırısından

15 Ali Asker, Tehlikeli Anlaşma: Rusya Türkiye'yi Sivazhyor, Azerbaycan'a Aba Altından Sopa Gösteriyor, <http://21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5172&kat=33>

16 <http://zaki.ru/pagesnew.php?id=58430>

17 Süre 1995 yılından, yani anlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren hesaplanmaktadır. 1995 yılında anlaşma imzalandığı sırada süre 25 yıl olarak belirlenmiştir. Yeni imzalanmış protokol gereği bu süre 49 yıl olarak (1995'den itibaren) değiştirilmiştir. Dolayısıyla anlaşma 2044 yılına dek yürürlükte kalacak.

18 МО РФ: Россия будет передавать ВС Армении вооружение на безвозмездной основе, <http://panorama.am/ru/politics/2011/06/22/andrey-gusev/>, 19:02 22/06/2011.

savunma füze alayı, 992. topçu alayı –yer almaktadır. Bunların dışında yine üsse bağlı tank, keşif, tamir ve onarım, radyasyon kimyasal ve bakteriyolojik savunma, anti-tank divisionu, radyoelektron, tıp ve inzibat bölükleri, askerî hastane, depolar, banka, istihbarat Federal Güvenlik Birimi (FSB) şubesi yer almaktadır.¹⁹ 102 No'lu üssün bünyesinde üç eğitim merkezi bulunmaktadır. Birincisi İrevan'dan 25-30 km mesafedeki Nübaşaran, ikincisi Gümrü'den 15-17 km mesafedeki Kamhud, üçüncüsü ise Artik'ten 15-109 km mesafede yer alan Alagöz poligonları. Bunların dışında birliklerin bünyesinde savaş hazırlığı birlikleri de vardır. Kurumsal olarak 102. üs Rusya ve Ermenistan'ın silahlı kuvvetlerinden oluşmuş Birleşik Ordu Grubunda yer almaktadır. Birleşik Ordu Grubu iki alt gruba ayrılır. Bunlardan birisinin başında Rus komutan (102. üs komutanı), diğerinde Ermeni komutan (Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin 5. Kolordu komutanı) duruyor. Ayrıca bu birimde FSB Sınır Muhafız Birliği bulunmaktadır.²⁰ 30 Eylül 1992 yılında Ermenistan ve Rusya arasında imzalanmış anlaşma gereği (Rusya'nın Ermenistan'daki sınır muhafaza ordusunun statüsüne dair) Rus askerleri Ermenistan'ın İran'la (45 km) ve Türkiye ile (345 km) sınırını koruma yükümlülüğü altındadır.

2007 yılında Gürcistan'ın Ahalkalaki bölgesindeki Rus üssü feshedildikten sonra burası nakledilmiştir. Ayrıca Rus Silahlı Kuvvetlerinin Transkafkasya birlikleri karargâhı da buraya taşınmıştır. 2010 yılından itibaren 102. üssün yapısı değiştirilmiş ve tugay sistemine (brigade) geçilmiştir. Rusya Silahlı Kuvvetleri yetkililerince yapılan açıklamalara göre bugün üsdeki personel sayısı 4 bin 245'dir. Bunlardan 370'i subay, 500'ü sivil uzmandır.²¹ Rus medyasında yer alan haberlere göre subayların neredeyse yarısı ve sözleşmeli askerlerin tümü Rusya vatandaşlığını almış Ermenilerdir.²²

3. Rusya'nın Ermenistan'a Askerî Desteği

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 15 Mayıs 1992'de Taşkent'te imzalanmış anlaşma şartları doğrultusunda, gerek Birlik cumhuriyetlerine verilecek silah kotasının belirlenmesi gerekse belirlenmiş kotaya uyulması sürecinin adalet ilkelerinde olmadığını söylemek gerekmektedir. Askerî uzmanların yaptıkları

19 Госдума РФ одобрила протокол о продлении срока размещения российской военной базы в Армении 18 июня 2011, <http://www.yerkramas.org/2011/06/18/gosduma-rf-odobrila-protokol-o-prodlenii-sroka-razmeshheniya-rossijskoj-voennoj-bazy-v-armenii/>

20 Военные базы РФ за границей. Справки <http://www.rian.ru/spravka/20100215/209344182.html>, <http://oragir.info/index.php?lang=rus&mode=view&id=7>

21 Личный состав российской военной базы в Армении готов выполнять задачи по предназначению, <http://www.yerkramas.org/2011/06/22/lichnyj-sostav-rossijskoj-voennoj-bazy-v-armenii-gotov-vypolnyat-zadachi-po-prednaznacheniyu/>

22 Владимир Кравченко Зонтик для российского форпоста, «Зеркало недели» №29, http://zn.ua/POLITICS/zontik_dlya_rossiyskogo_forposta-60858.html. 14 августа 2010.

açıklamalara göre zaten kanat anlaşması imzalandığında bile kota ihlal edilmiştir. Kanat anlaşması imzalanırken ne ahalinin sayısı, ne yüzölçümü ne de Ermeni saldırıları dikkate alınmıştır. Eski Sovyet Ordusundaki silah paylaşımı sırasında Ermenistan ve Azerbaycan silahlı kuvvetlerine 250 tank, 220, zırhlı araç, 285 topçu sistemi, 100 savaş uçağı ve 50 saldırı helikopterin verilmesi kararlaştırılmıştır. Oysa yüzölçümü ve nüfus dikkate alındığı takdirde Azerbaycan'ın kotasının 565 tank, 860 zırhlı araç, 566 top olması gerekecektir. Bu süreçte Ermenistan, anlaşmanın getirdiği sınırlamaya uymamış, çeşitli yollardan, başta Rusya olmak üzere, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Çin ve Bulgaristan'dan silah almaya devam etmiştir. Taşkent anlaşmasına göre Rusya, Ermenistan'da konuşlanan askerî üslerinden 2/3'sini, 180 T-72 tankı, 60 BTR-60 ve BTR-70, 25 BRM-1K, 130 top ve havan topu ile onlarca Osa, İgla ve Şilka tipi hava savunma sistemini Ermenistan'a devretmiştir. Rusya bununla da yetinmemiş, Sovyet ordusunun paylaşılmasının ardından 1993 ve 1996 yıllarında Ermenistan ordusunu silah, askerî teknoloji ve mühimmatla donatmıştır.²³ Bu çerçevede Ermenistan ordusuna 1 milyar dolar ve 800 milyon dolar değerinde silahların hibe edildiği bilinen bir gerçekliktir. Gürcistan'dan çıkarılan askerî üssün donanımları önce 102. askerî üsse oradan da Ermenistan Ordusuna devredilmiştir. Ermenistan kaynaklarına göre 102. askerî üsdeki asker sayısı 5 bin değil, 12 bindir. Açık kaynakların üssün silah ve mühimmat potansiyeline dair verdikleri bilgilerin eskidiği söylenmektedir. Rusya'nın Gürcistan'dan çıkardığı askerî üslerin silahları da bu üsse devredilmiştir. Ayrıca 2008 yılında Gürcistan'a karşı savaş sırasında Rusya buraya önemli miktarda silah ve asker takviyesi yapmıştır.²⁴

21 Haziran 2010'da 5 No'lu protokolün onaylanması sırasında, Rusya senatörleri karşısında konuşma yapan Rusya Savunma Bakanlığı BDT Devletleriyle İşbirliği İdaresinin Başkanı Albay Andrey Gusev üsde yapılan yeniden yapılandırma sırasında arta kalan silah, zırhlı araç ve mühimmatın Ermenistan Silahlı Kuvvetlerine hibe edildiğini söylemiştir.²⁵

4. Ermenistan'ın “Complementarism” Politikası Ne Kadar Gerçekçidir?

Her ne kadar uygulamada görülme de teoride Ermenistan'ın dış politikası “complementarism” ilkesi üzerinde kuruludur. Bu politika çok yönlü dış

23 Hatem Cabbarlı, Ermenistan ve Rusya Arasında Gelişen Askerî İşbirliği, <http://www.atsam.org/ermenistan-ve-rusya-arasinda-gelisen-askeri-isbirligi/>

24 Ermənistandakı Rusiya bazasında 12 min hərbi var, http://www.musavat.com/new/Gündəm/83610-ERMƏNİSTANDAKI_RUSİYA_BAZASINDA_12_MİN_HƏRBÇİ_VAR

25 МО РФ: Россия будет передавать ВС Армении вооружение на безвозмездной основе, <http://panorama.am/ru/politics/2011/06/22/andrey-gusev/>, 19:02 22/06/2011

ilişkilere dayalı bir politikadır. 2000 yılına dek Ermenistan ve NATO arasındaki ilişkiler düşük düzeyde idi. Bunun objektif ve sübjektif birçok nedeninin olduğu bilinmektedir. Uzun yıllar boyunca Ermenistan yönetimi ve siyasi elitleri NATO'ya güvenmemiş, onu neredeyse Türkiye ile eşdeğer olarak görmüşlerdir. Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerindeki kırmızı çizgiler (Karabağ sorunu, soykırım iddiaları vs.) aynı zamanda NATO'nun tutumu olarak algılanmıştır. Diğer bir önemli neden ise 1990'lı yılların ortalarında NATO'nun doğuya doğru genişlemesiyle NATO-Rusya gerginliğinin artması olmuştur. Bu yüzden Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte birçok ülke Batı'yla entegrasyonu kendi bağımsızlıklarını pekiştirecek bir süreç olarak algılarken Ermenistan Rusya'dan uzaklaşmama yolunu tercih etmiştir.²⁶

2000 yılından sonra Ermenistan'ın NATO'yla ilişkilerinde bir yakınlaşma süreci söz konusudur. Bu dönemde Ermenistan yönetimi çok vektörlü dış ilişkilere dayalı *complementarism* politikasını uygulamaya koymuştur. Bu politika gereği Ermenistan ve NATO arasında Bireysel Partnerlik Eylem Planı Aralık 2005'te imzalanmıştır.²⁷ Ermenistan yönetimine göre bir taraftan Rusya ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ile ilişkilerin geliştirilmesi, diğer taraftan NATO ile işbirliği Ermenistan'ın ulusal çıkarlarına uygun gelmektedir. "Ermenistan'ın KGAÖ ve NATO çerçevesindeki uluslararası yükümlülükleri çatışmadığı sürece" Ermenistan-NATO işbirliğinin geliştirilmesinden yanadır. Yani Ermenistan'ın NATO ve KGAÖ ile ilgili tutumu çatışmacı değil, tamamlayıcı bir politikadır. Bu anlamda NATO-Ermenistan işbirliği Ermenistan'ın ulusal çıkarlarına uygun gelen, jeopolitik durumu rasyonel şekilde değerlendiren bir denge politikası olarak görülmektedir.²⁸ KGAÖ Genel Sekreteri General Nikolay Bordüce Ermenistan'ın bu örgütteki başkanlık dönemini değerlendirirken gazetelere manşet olacak bir ifade kullanmıştır: "Ermenistan KGAÖ'nün lokomotifi olmuştur."²⁹ Bu açıklamanın ardından bir yıl bile geçmeden Ermenistan yönetiminin NATO'yla ilgili açıklamaları Rus ve Ermeni basınında değişik tartışmaları beraberinde getirmiştir. 25-27 Mayıs 2010'da Ermenistan Devlet başkanı Serj Sarkisyan'ın Brüksel'deki temasları sırasında bazı önemli açıklamalar yapılmıştır. Anders Fogh Rasmussen ve S.Sarkisyan'ın ortak basın toplantısında (26.05.2010) NATO Genel Sekreteri bu örgütün, muhtemel bir Azerbaycan-Ermenistan savaşında Dağlık Karabağ olaylarına müdahil olmayacağını açıklamıştır. Rasmussen NATO'nun Karabağ sorunun çözümünde yer almadığını, fakat örgütün Minsk Barış Sürecinin

26 Нора Геворкян, Политика НАТО в регионе Южного Кавказа, http://ap.rau.am/?page=statja&st_id=53

27 Ermenistan'ın IPAP'a katılım isteği 2004 yılında açıklamış ve Mayıs 2005'te Brüksel'e sunmuştur. Aralık 2005'de Ermenistan hükümeti ve NATO arasında ilgili anlaşma imzalanmıştır.

28 Нора Геворкян, Политика НАТО в регионе Южного Кавказа, http://ap.rau.am/?page=statja&st_id=53

29 Армения выступила локомотивом развития ОДКБ – Бордюжа, <http://www.regnum.ru/news/1193698.html>.

desteklediğini açıklamıştır. Sarkisyan ise Ermenistan'ın NATO üyeliğine girmek gibi bir düşüncesinin olmadığını söylerken çelişkili bir açıklamada bulunmuştur: “Ben ne bugün ne de daha önce NATO'nun Dağlık Karabağ çatışmasının çözümü sürecinde, özellikle durumun gerginleşeceği ve savaş aşamasına geçeceği takdirde her hangi bir rol almayacağını duydum. Bilindiği üzere Karabağ sorunuyla AGİT Minsk Grubu uğraşmaktadır. Ermenistan ve Azerbaycan Avrupa Konseyi üyeleridir ve Avrupa kurumları gerek sorunun çözümünde gerekse ilişkilerimizin normalleşmesi sürecinde yer almaktadırlar.” Sarkisyan, NATO'nun aynı zamanda Avrupa'da güvenlik meselelerinden de sorumlu olduğunu vurgulamış, ardından da “Benim söylediklerim, eğer yarın bölgede çatışma çıkarsa NATO'nun doğrudan bölgeye gireceği şeklinde algılanmamalı” demiştir.³⁰ Aslında bu çelişkili açıklamanın amacı Ermenistan'ın NATO ile sıkı ilişkilerden yana olduğu mesajını vermektir. Bu açıklama değişik yorumları da beraberinde getirmiştir. Bazıları bunu muhtemel Azerbaycan-Ermenistan çatışmasında Erivan'ın güvenlik kaygılarının olması ile ilişkilendirmişlerdir.

Batı'da hâlâ Ermenistan'la işbirliğinin geliştirilmesi sonucunda onu Rusya'nın kucağından çekip almanın mümkün olacağına dair bir yanılığ hakimdir. Bu yanılığ Türkiye'deki birçok resmî ve gayiresmî kurumların da görüşünü etkilemiş durumdadır. Gerçekten de ilk bakışta Ermenistan yönetiminin NATO'yla ilgili yaptığı açıklamalar, yapılan üst düzey temaslar, Erivan'ın “Avrupa entegrasyonu” kavramını sıkça tekrarlaması bir statüko değişimi olarak algılanabilir. Peki Rusya-Batı rekabeti doğrultusunda Ermenistan'ın “Avrupa entegrasyonu” vurgusu ne kadar gerçekçidir? Aslında Rusya Ermenistan'ın Batı'yla ve Türkiye ile yakınlaşmasına belli ölçüde müsaade etmektedir. Bu yüzden Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin gelişmesine Rusya'nın verdiği desteği samimi olarak algılamak safça bir yaklaşım olsa gerek. Ermenistan'ın *complementarist* politikası hiçbir zaman Ermenistan-Rusya ilişkilerinin önemini azaltmayacaktır. Rusya'nın Ermenistan'a sırtını çevirmesi Erivan yönetimi için bir felaket anlamına gelmektedir. Rusya için Ermenistan'ın ne anlama geldiği üst düzey yetkililer tarafından defalarca açık şekilde ifade edilmiştir. Rusya Devlet Duması Başkanı Boris Grizlov, yaptığı bir açıklamada “Ermenistan, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki ileri karakoludur” ifadesini kullanmıştır.³¹ Üssün görev süresiyle ilgili İrevan'da yapılan anlaşma töreninden sonra düzenlenen basın toplantısında Medvedev, Rusya'nın Ermenistan'la müttefik olduğunun altını çizerek yaptığı anlaşmayı aklamak istemiştir: “Ekonomik ve güvenlik alanında bölgenin en büyük

30 “Локомотив ОДКБ” Армения хочет прицепиться к натовскому поезду, <http://salamnews.org/news/13215>, 10.07.2010.

31 В МГУ подводят итоги 20 лет развития армяно-российских отношений, <http://vestikavkaza.ru/news/politika/diplomatia/43773.html>, 04.10.2011.

devleti olan Rusya, Kafkasya'da önemli rol oynamaya devam edecektir... Rusya müttefik ilişkilerinde de sadıktır. Bu açıdan Ortak Güvenlik Antlaşması Teşkilatının üyesi olan Rusya, kurumdaki destekçisi Ermenistan'ın güvenliğinden de sorumludur. Rusya müttefik ilişkilerine ciddi yaklaşmaktadır".³² Rusya için Ermenistan'ı kaybetmek Kafkaslardan tamamen çıkmak anlamına gelmektedir. O yüzden bundan sonra da Rusya'nın Ermenistan'daki askerî varlığını koruyacağını söyleyebiliriz. Türkiye'yi devamlı tehdit olarak gören, Azerbaycan topraklarının işgali nedeniyle her zaman savaş çıkabileceği ihtimalini de göz önüne alan Ermenistan Rusya'nın askerî desteğinin daha da güçlü şekilde devam etmesini istemektedir. Zaman zaman Rusya'nın Ermenistan'la işbirliğinin eşit olmadığına dair kısık sesle yapılan eleştirilere Ermenistan kamuoyunda tahammül edilmemektedir. Rusya'nın Ermenistan'da bulunmasına, bu ülkenin adeta bir yaşam güvencesi olarak bakılmaktadır. Bu yüzden Gümrü'deki askerî üs Rusya'nın bayrağının Güney Kafkasya'da dalgalanması, onun uzun yıllar bölgede ve Ermenistan üzerinde etkinliğini koruma aracı olarak görülmektedir.³³ Rusya, bunu yaparken Ermenistan'ı sadece askerî açıdan değil, ekonomik olarak da kendine bağımlı kılarak tahakkümü altına almıştır. Bugün Rusya Ermenistan'ın en büyük yatırımcı partneri olarak bilinmektedir. 2011 yılında Ermenistan'daki dış yatırımların %57'si Rusya'ya aittir.³⁴ Oysa bu gelişme Rusya'nın yatırımı olarak, Ermenistan'ın özellikle enerji, yakıt, demiryolları gibi önemli sektörlerini satın alması şeklinde değerlendirilmelidir. Ermenistan'ın stratejik öneme haiz tüm işletmelerine Rusya tarafından tam veya kısmen el konulmuştur.

5. Dezavantajlar

Rusya'nın yurtdışındaki askerî üsleriyle bağlı belli başlı sorunları bulunmaktadır. Öncelikle kira bedellerinin Rusya'nın ekonomik gücüne oranla büyük olması, finansman sorunu, giderlerin karşılanmasındaki zorluklar vurgulanmalıdır. Bugün Rus ordusunda gerek teçhizat gerek disiplin alanında küçümsenmeyecek sorunlar bulunmaktadır. Bu üslerde personel arasında ciddi disiplin sorunları yaşanmaktadır. Rus askerleriyle birlikte üssün bulunduğu ülke vatandaşlarının da bu üslerde çalışması disiplin sorunlarının kalıcı hale gelmesinde etkilidir. Bu sorunların yanı sıra 102. askerî üsle ilgili Rusya'nın (aynı zamanda Ermenistan'ın) en büyük sorunu buraya yapılan sevkiyatların çok pahalı ve zor olmasıdır. Diğer bir ifadeyle,

32 Elhan Şahinoğlu, Ermenistan'ın Stratejik Ortağı Azerbaycan'ın Stratejik Partneri Olabilir mi?, <http://21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5408&kat1=1>

33 Владимир Кравченко Зонтик для российского форпоста, «Зеркало недели» №29, http://zn.ua/POLITICS/zontik_dlya_rossiyskogo_forposta-60858.html. 14 августа 2010.

34 Россия самый крупный инвестор Армении, <http://kavkasia.net/Armenia/2011/1319516273.php> , 24/10/2011

Ermenistan'la sınırının olmaması, Rusya'nın Gümrü'deki askerî üssün donatılması ve gereksinimlerinin karşılanması açısından zorluklara sebep olmaktadır. Son döneme kadar askerî üsse askerî yük ve personel sevkiyatı Gürcistan'la yapılan anlaşma gereği bu ülke üzerinden sağlanmıştır. 2008 yılında Rusya-Gürcistan savaşı sonrası Gümrü'ye karayoluyla askerî yük ve personelin taşınması fiilen durdurulmuş ve iletişim ve teçhizat sadece hava yoluyla sağlanmıştır. 20 Nisan 2011 tarihinde Gürcistan parlamentosu, oybirliği ile söz konusu anlaşmayı feshederek, askerî üsse Gürcistan arazisinden her hangi bir askerî yük ve personel geçişini yasaklamıştır. Rusya'nın Gürcistan'a 2008'de düzenlediği saldırı sonrası bu anlaşmanın

Ermenistan'ın bölgede sadece Azerbaycan'a değil Gürcistan'a karşı da toprak iddialarının bulunduğunu dikkate aldığımızda Ermenistan yönetimine 102. Askerî üssün kullanım hakkının verilmesinin Tiflis'i de rahatsız ettiği söylenebilir.

devam ettirilmemesi doğaldır. Anlaşmanın belli bir süreyi kapsamaması nedeniyle 2011'de sona erdirilmesi anlaşılmaktadır. O dönemde Gürcistan Dışişleri Bakanı Grigol Vaşadze Azerbaycan'ın APA Ajansına yaptığı açıklamada, "Gümrü'deki Rus askerî üssünün imkanlarının artırılması Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan için tehlike oluşturuyor" uyarısında bulunmuştur.³⁵ Ermenistan'ın bölgede sadece Azerbaycan'a değil Gürcistan'a karşı da toprak iddialarının bulunduğunu dikkate aldığımızda Ermenistan yönetimine 102. Askerî üssün kullanım hakkının verilmesinin Tiflis'i de rahatsız ettiği söylenebilir.

Gürcistan'ın bu kararı almasında ABD telkininin de etkili olduğu söylenebilir. ABD'nin Sarkisyan yönetiminden memnun olmadığı bilinen bir gerçektir. 1 Mart 2008'de İrevan'da yapılan gösterilerin dağıtılması sırasında Sarkisyan'ın aşırı şiddet kullanması sonucunda 10 kişi ölmüş ve yüzlercesi de yaralanmıştır. ABD, "Binyılın Tehditleri" adlı program çerçevesinde Ermenistan'a yaptığı yardımları durdurmuştur. ABD'nin Ermenistan Büyükelçisi, bu yardımın durdurulmasının nedeni olarak Ermenistan'ın kötü yönetildiğini söylemiştir. Büyükelçiye göre eğer gereken iyileşmeler sağlanırsa yardım paketi yeniden yürürlüğe girecektir. Ülkenin gerek imajı açısından gerekse ekonomik açıdan bu yardıma ihtiyacı vardır. 200-300 milyon ABD doları meblağındaki bir para neredeyse Ermenistan'ın yıllık bütçesinin yüzde onu demektir.

Yukarıda abahsi geçen kararın en önemli nedeni, ABD'nin Kafkaslardaki askerî gücünü zayıf duruma düşürmektir. Üssü Rusya'ya bağlayan kara yolunun olmaması, sevkiyat, bakım ve teçhizat açısından büyük maliyet

35 Ваşадзе: продление сроков пребывания российской военной базы в Армении опасно для региона, http://www.aze.az/news_vashadze_prodlenie_srokov_41264.html, 07.09.2010.

getirecektir. En son ihtimallerden biri olarak da Rusya'nın söz konusu üssü Ermenistan'a devrederek dikkatini daha fazla Kuzey Kafkasya'ya yönelteceği söylenmektedir.

Gürcistan'ın yük sevkiyatına hava sahasını da kapatması Rusya'yı İran koridoru üzerinde kafa yormaya zorlamıştır. Rusya üsse yapılacak sevkiyatın Hazar denizinden Enzeli limanına gönderilmesini, oradan da Mehri'ye sevk edilmesini tercih etmektedir.³⁶ Oysa gerek hava sahası, gerekse İran koridoru üssün teçhizatı konusunda verimli seçenekler değildir ve Rusya'ya büyük mali külfet getirmektedir.

Rusya'nın askerî harcamaları Fransa'nın harcamalarından bile azdır. Rusya'nın Avrupa'dan helikopter taşıyan gemi alması, ülkedeki teknolojik yetersizliğin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.³⁷ Daha modern ve atak bir ordu düzenine geçilmesi için askerî harcamaların azaltılması amacıyla asker ve subay kadrosunda azaltılmaya gidilmesi düşünülmektedir. Bu durum ülke içinde askerî-siyasi dengesizliğe ya da iç güvenlik açısından sosyal huzursuzluğa yol açabilir. Çünkü ordudan ayrılacak subayların bir kısmının mafya ya da dış istihbaratla ilişkiye geçme olasılığı mevcuttur. Bu, belki Sovyet Ordusu dağıldıktan sonraki kadar geniş çaplı olmayabilir. Ama belli bir süre için mutlaka sıkıntı yaratacaktır.³⁸ Bugün Rusya'nın askerî modernizasyon politikalarını başarılı bir şekilde sürdürebilmesi için zamana, paraya, yönetici elitlerin mutabakatına ve kamuoyu desteğine ihtiyacı vardır.

SONUÇ

Rusya'nın Ermenistan'daki askerî varlığı, 102. askerî üssün silahlandırılması, modernizasyonu gibi konuların yakın bölge ülkelerini de tedirgin etmesi gerekir. 102. askerî üs Rusya'nın Güney Batı kanadında yer alan önemli bir askerî birlik olarak değerlendirilmektedir. Askerî güç ve kabiliyetinin yanı sıra Rusya bu üssün bölgedeki psikolojik baskı aracıdır. Bu üs aynı zamanda Ermenistan açısından da büyük önem arz etmektedir. Savaş durumunda olduğu Azerbaycan'la muhtemel bir savaşın patlak vermesi durumunda Ermenistan 102. askerî üssün kullanılmasını sağlayacağını düşünmektedir. Burada bulunan personelin yarısından fazlasının Ermeni olduğu, bazı resmî olmayan kaynaklarda ise personel sayısının 4-5 bin değil, 12 bine kadar

36 Грузия заблокировала российскую базу в Гюмри, <http://army-news.ru/2011/04/gruziya-zablokirovala-rossijskuyu-bazu/>, 22.04.2011.

37 Пьер Авриль. Москва принимает новую военную доктрину, <http://www.inosmi.ru/army/20091221/157121493.html>, Pierre Avril, Moscou se dote d'une nouvelle doctrine militaire, "Le Figaro", 18.12.2009.

38 Burak Çınar, Yeni Rus Askerî Doktrininin Yansımaları, <http://21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=3686&kat=33>

olduğuna dair basında ve açık kaynaklarda yer alan bilgiler, üzerinde düşünülmesi gereken bilgilerdir.

2007 Temmuz sonlarında AKKA'yı askıya almış, 2007 Aralık ayında da antlaşmadan çekildiğini açıklamış olan Rusya, Kafkasları silahlandırma politikasında mutlak bir serbestlik elde etmiştir. 102. askerî üssün görev süresinin uzatılmasına dair anlaşma AKKA normlarını ciddi şekilde ihlal etmektedir. Anlaşmada üssün yeni silahlarla donatılmasına dair hüküm de yer almaktadır. Rusya'nın bu adımları kendisiyle sınırlı kalmamış, ayrıca Ermenistan'ı da cesaretlendirmiştir. Oysa Ermenistan hâlâ AKKA'nın taraflarından biri olarak kalmaktadır.

Bazı yorumcular Türkiye'nin Azerbaycan'la askerî ittifaka girmesi ve Nahçıvan'da üs açması gerektiğini dile getirmektedirler. Bazıları ise Türkiye'nin bu süreçte taraf olmaması gerektiğini, aksi bir durumun cepheleşmeyi daha da artıracakını söylemektedir. Bu gelişmeler bir kanat ülkesi olan Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir.

KAYNAKÇA

Asker, Ali (2010) "Tehlikeli Anlaşma: Rusya Türkiye'yi Sıvazlıyor, Azerbaycan'a Aba Altından Sopa Gösteriyor" *21. Yy. Türkiye Enstitüsü* <http://21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5172&kat=33>

Çınar, Burak (2010) "Yeni Rus Askeri Doktrininin Yansımaları" *21. Yy. Türkiye Enstitüsü* <http://21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=3686&kat=33>

Şahinoğlu, Elhan (2010) Ermenistan'ın Stratejik Ortağı Azerbaycan'ın Stratejik Partneri Olabilir mi?, <http://21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5408&kat=1>

Ermenistandaki Rusiya bazasında 12 min hərbçi var,

http://www.musavat.com/new/Gündəm/83610-ERMƏNİSTANDAKI_RUSİYA_BAZASINDA_12_MİN_HƏRBÇİ_VAR

Cabbarlı, Hatem Ermenistan ve Rusya Arasında Gelişen Askerî İşbirliği, <http://www.atsam.org/ermenistan-ve-rusya-arasinda-gelisen-askeri-isbirligi/>

<http://www.rian.ru/spravka/20100215/209344182.html>, <http://oragir.info/index.php?lang=rus&mode=view&id=7>

A.C., Третьяков Вооруженные силы РФ в республике Армения:

некоторые правовые аспекты пребывания, Журнал “Право и безопасность” Номер - 1-2 (6-7) Июнь 2003 г,
http://dpr.ru/pravo/pravo_5_19.htm

Армения выступила локомотивом развития ОДКБ – Бордюжа,
<http://www.regnum.ru/news/1193698.html>.

В МГУ подводят итоги 20 лет развития армяно-российских отношений,
<http://vestikavkaza.ru/news/politika/diplomatia/43773.html>, 04.10.2011.

Вашадзе: продление сроков пребывания российской военной базы в Армении опасно для региона,
http://www.aze.az/news_vashadze_prodlenie_srokov_41264.html, 07.09.2010.

Владимир Кравченко Зонтик для российского форпоста, «Зеркало недели» №29,
http://zn.ua/POLITICS/zontik_dlya_rossiyskogo_forposta-60858.html. 14 августа 2010.

Владимир Кравченко Зонтик для российского форпоста, «Зеркало недели» №29,
http://zn.ua/POLITICS/zontik_dlya_rossiyskogo_forposta-60858.html. 14 августа 2010.

Военные базы РФ за границей. Справки

Госдума РФ одобрила протокол о продлении срока размещения российской военной базы в Армении. 18 июня 2011,
<http://www.yerkramas.org/2011/06/18/gosduma-rf-odobrila-protokol-o-prodlenii-sroka-razmesheniya-rossijskoj-voennoj-bazy-v-armenii/>

Грузия заблокировала российскую базу в Гюмри, <http://army-news.ru/2011/04/gruziya-zablokirovala-rossijskuyu-bazu/>, 22.04.2011.

Декларация о независимости Армении (23.08.1990),
<http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2602&lang=rus>
(Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi)

Договор между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения,
http://www.lawrussia.ru/texts/legal_673/doc673a332x809.htm (Rusya Federasyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti arasında Ermenistan Cumhuriyeti Topraklarında Rusya Askeri Üssüne Dair Anlaşma)

Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной безопасности между Российской Федерацией и Республикой Армения. Дипломатический вестник. 1992. № 2-3. С. 19. (Rusya Federasyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Anlaşması)

Договоры и Соглашения между РФ и РА <http://rus-arm.org/Dogovori-i-Soglasheniya-mezhdu-RF-i-RA/>

Личный состав российской военной базы в Армении готов выполнять задачи по предназначению,
<http://www.yerkramas.org/2011/06/22/lichnyj-sostav-rossijskoj-voennoj-bazy-v-armenii-gotov-vypolnyat-zadachi-po-prednaznacheniyu/>

МО РФ: Россия будет передавать ВС Армении вооружение на безвозмездной основе,
<http://panorama.am/ru/politics/2011/06/22/andrey-gusev/>, 19:02
22/06/2011.

Нора Геворкян, Политика НАТО в регионе Южного Кавказа,
http://ap.rau.am/?page=statja&st_id=53

Протокол N 1. К Договору между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения,
http://www.lawrussia.ru/texts/legal_673/doc673a332x809.htm (Rusya Federasyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti arasında Ermenistan Cumhuriyeti Topraklarında Rusya Askeri Üssüne Dair Anlaşmasına 1 No'lu ek Protokol)

Протокол N 2. К Договору между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения,
http://www.lawrussia.ru/texts/legal_673/doc673a332x809.htm (Rusya Federasyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti arasında Ermenistan Cumhuriyeti Topraklarında Rusya Askeri Üssüne Dair Anlaşmasına 2 No'lu ek Protokol)

Протокол N 3. К Договору между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения,
http://www.lawrussia.ru/texts/legal_673/doc673a332x809.htm (Rusya Federasyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti arasında Ermenistan Cumhuriyeti Topraklarında Rusya Askeri Üssüne Dair Anlaşmasına 3 No'lu ek Protokol)

Протокол N 4. К Договору между Российской Федерацией и Республикой Армения о Российской военной базе на территории Республики Армения, (11 ноября 2003 года), http://www.lawrussia.ru/texts/legal_668/doc668a570x571.htm (Rusya Federasyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti arasında Ermenistan Cumhuriyeti Topraklarında Rusya Askeri Üssüne Dair Anlaşmasına 4 No'lu ek Protokol)

“Локомотив ОДКБ” Армения хочет прицепиться к натовскому поезду , <http://salamnews.org/news/13215>, 10.07.2010.

Пьер Авриль. Москва принимает новую военную доктрину, <http://www.inosmi.ru/army/20091221/157121493.html>, (Pierre Avril, Moscou se dote d'une nouvelle doctrine militaire, “Le Figaro”, 18.12.2009).

Россия самый крупный инвестор Армении, <http://kavkasia.net/Armenia/2011/1319516273.php> , 24/10/2011

DİASPORA ERMENİLERİ VE ABD MAHKEMELERİNDEKİ TAZMİNAT GİRİŞİMLERİ

(DIASPORA ARMENIANS AND THEIR
RESTITUTION ATTEMPTS IN THE US COURTS)

Aslan Yavuz ŞİR
AVİM

Öz: *Bu çalışmada Amerikan mahkemelerinde Türkiye Cumhuriyeti devleti ve iki banka aleyhine açılan tazminat davaları incelenecektir. Bunun için öncelikle Amerikan hukuk sistemi içerisinde Diaspora Ermenileri lehine yapılan düzenlemeler ile davaya temel oluşturan hukuki durum ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca davaların konusu kısaca incelenecek ve sürece ilişkin iddia ve karşı-iddialar ile mütalaalar tartışılacaktır. Diaspora Ermenilerinin diğer tazminat girişimleri ile karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılacak ve özellikle sigorta poliçelerinin tazmin edilmesine ilişkin girişimler ve bu girişimlerin sonuçlarının Türkiye Cumhuriyeti aleyhine açılan davalara yansımaları incelenecektir. Çalışmanın amacı Diaspora Ermenilerinin buldukları ülkelerde yürüttükleri faaliyetler açısından en kritik öneme sahip bir konuda yaşanan gelişmeleri ve bu gelişmelerin 2015 öncesi faaliyetler açısından önemini vurgulanmasıdır. Emval-i Metruke konusu hukuki açıdan çözüme kavuşturulmuş bir konudur. Bu konuda hak arama yolları bellidir ve Diaspora Ermenileri soykırım iddialarında olduğu gibi terk edilmiş mallar konusunda da meşru hukuki yollardan kaçınmaktadır. Bunun yerine 2015 öncesinde Ermeni malları konusunu, kendilerinin siyasi açıdan etkin oldukları ABD Kaliforniya eyaletinde gündeme getirmeye çalışarak aslında Amerikan hukuki sistemi içerisinde Türkiye'nin zorla muhatap kılınmaya çalışılacağı bir soykırım tartışmasını gündeme getirmeye çabalamaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Diaspora, Ermeni, ABD, Tazminat, Uluslararası Hukuk, FSIA, KSHUY, Egemen Bağışıklığı, Zaman Aşımı*

Abstract: *This article will analyze the compensation suits that were filed against Republic of Turkey and two Turkish banks in the American courts. Firstly, the article will present an overall evaluation of the legal adjustments in favor of Diaspora Armenians within the American legal system and the legal basis for the concurrent cases. Moreover, the subject-matter of the cases will be presented, while a critical analysis on*

the development of the cases, basic arguments and counter-arguments will also be given. There will also be a comparative look at the simultaneous or previous suits filed by the Diaspora Armenians regarding their demands for compensation on the insurance policies that were given during the Ottoman Empire, and also the effects of these cases to the file suits against Republic of Turkey and two Turkish banks. The main aim of this article is to highlight some major developments regarding the Diaspora attempts against Turkey and its institutions before 2015. The issue of the Armenian abandoned properties had been legally resolved in the past. It's well established that any attempt to challenge the current condition has to be made in a certain procedural way. Thus, Diaspora Armenians beware of all the legitimate legal and procedural methods that have been defined by the Turkish national law and international law. Instead, they insist on bringing their political demands via propaganda in US California legislation in order to force Turkey into a legal mass, which is illegitimate and irrelevant with regard to the US legal system.

Keywords: *Diaspora, Armenian, US, Compensation, International Law, FSIA, CCP, Sovereign Immunity, Statute of Limitations*

Giriş: 2015 Öncesi Diaspora Faaliyetlerine Kısa Bir Bakış

Hem Diaspora Ermenileri hem de Ermenistan hükümeti uzun yıllardır Türkiye'den toprak ve tazminat taleplerini açıkça dile getirmektedirler. Bu talepler özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Cephesi'nde ve daha sonra Sevres ve hatta Lozan'da gerçekleştirilmeye çalışılmıştı. 1915 olaylarının 100. yıldönümü olarak öne çıkarılan 2015 yaklaşırken Türkiye aleyhinde yürütülen çalışmaların da yoğun bir şekilde arttığı görülmektedir. Ermeni Diasporası ve Ermenistan'ın 2015 öncesi faaliyetlerinden bazılarını belirtmek gerekirse:

- Nisan 2011'de Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan'ın talimatı ve onayıyla "Ermeni Soykırımının 100. Yıldönümüne İlişkin Etkinliklerin Koordinasyonu için Devlet Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyonda Ermeni yetkililer olduğu gibi Diaspora'dan da temsilciler olması öngörülmüştür.
- Aralık 2011'de, uzun süredir Avrupa'daki Ermenilerin gündeminde olan "3ncü Batı Ermenileri Ulusal Asamblesi" Fransa'nın Sevres şehrinde toplanmıştır. İlk iki asamble 1917 ve 1919 yıllarında yapılmıştı. Bu Asamble ile Batı Ermenilerini temsil edecek bir uluslararası Batı Ermenileri Ulusal Konsey örgütlenmesine gidilmesi

ve 2015 öncesinde Türkiye aleyhinde girişimlerin hızlandırılması kararlaştırılmıştır. Bu girişimlerden en dikkat çekicisi, 2012-2013 Eylem Planı'nda yer alan "Batı Ermenilerinin" 1915 yılında yaşadığı toplu kayıp ve zararların belirlenmesi çalışmalarının desteklenmesi ve "Armenian Forum of Lawyers" adı altında bir kuruluşun oluşturularak ulusal ve uluslararası mahkemelerde tazminat davalarının açılması bulunmaktadır.

- Benzer şekilde 2009 yılından bu yana Amerika Birleşik Devletleri'nde, Türkiye Cumhuriyeti, TC Merkez Bankası ve TC Ziraat Bankası aleyhinde tazminat davaları devam etmektedir.
- Uluslararası ve ulusal akademik alanda Ermeni soykırımının kabul edilmesini amaçlayan toplantı, seminer, konferans, kitap, makale yayınlanması gibi çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu çerçevede Nisan 2010'da *Armenian Film Foundation* adlı vakıf ile Güney Kaliforniya Üniversitesi Shoah Foundation Institute arasında "soykırım" tanıkları ile yapılan 400 civarında görüşmenin kayıtları ile hazırlanacak çalışmaların yayınlanması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Halihazırda Ermenistan Arşivleri İdaresi elindeki kayıtların yayınlanması ile ilgili çalışmalara başlamıştır.
- Washington'da 2000 yılında Kafesciyan Vakfı tarafından başlanmış ancak çeşitli hukuki anlaşmazlıklar sebebiyle henüz tam anlamıyla yürütülmeye başlanamayan Ermeni Soykırımı Müzesi açılması projesinin 2015 öncesinde tamamlanması planlanmaktadır.
- Söz konusu girişimler ile eş zamanlı olarak Diaspora Ermenilerinin tazminat ve toprak taleplerine dayanak oluşturacak akademik çalışmalar da yaygınlık kazanmaya başlamıştır.¹ Soykırım iddialarının yeni bir tür propagandasından farkı bulunmayan bu çalışmaları öne çıkaran, geçmişte uluslararası ve ulusal zeminde çözüme kavuşturulmuş, ancak 2015 öncesinde yeniden gündeme

1 Uğur Üngör ve Mehmet Polatel (2011) *Confiscation and Destruction: The Young Turk Seizure of Armenian Property Continuum*, London and New York; Hrayr S. Karagueuzian and Yair Auron (2009) *A Perfect Injustice: Genocide and Theft of Armenian Wealth* Transaction Publishers; Kevork K. Baghdjian (2010) *The Confiscation of Armenian Properties by the Turkish Government said to be abandoned* Published by Khatchig Babikian Literary Fund No.3 Antelias:Lebanon; Nevzat Onaran (2010) *Emval-i Metruke Olayı: Osmanlı'da ve Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi* Belge Yayınları: İstanbul. Bu kitapların son 3 yıl içinde yayınlanmış olması (Bahgdjian'ın kitabı ilk defa 1987 yılında yayınlanmıştır. İngilizceye çevrilerek 2010 yılında tekrar basılmıştır. Bu yeniden basım ilk basımdan neredeyse 25 sene sonra, hem de bu makalenin konusu olan davalar gündeme geldiği sırada yapılmış olması önemlidir) dikkat çekicidir. Sadece kitap olarak değil aynı zamanda hem Türkiye'de hem de yabancı basında konu ile ilgili birçok akademik, yarı akademik ve gazete makalesinin, özellikle de son 5 yıl içinde ciddi şekilde artmakta olduğu görülecektir. Bu yayınlar arasında hukuki analiz içeren, Türkiye'de Ermenilerin malları ile ilgili ciddi bilgi-belge araştırmacılığına ve mevzuat-incelemesine dayanan çalışma bulunmamaktadır. Zaten konu itibarıyla söz konusu tartışmaların tekrar gündeme gelmesinin sebebi siyasi propagandadır. Özellikle Uğur Üngör ve Mehmet Polatel tarafından yayınlanan kitap bu bağlamda dikkat çekicidir.

getirilmeye çalışılan Ermeni malları konusu üzerine yoğunlaşmalarıdır.

Özellikle 2,3,4 ve 6ncı maddelerde de görüleceği üzere tazminat talepleri ile ilgili yoğun bir çalışma içine girildiği açıkça fark edilmektedir. Mesela Diaspora'nın etkili olduğu ülke (yabancı ülke parlamentoları) ve eyaletlerde (ABD) kanuni yolları ve boşlukları kullanarak soykırım iddialarını hukuki zemine taşıma çabaları bu bağlamda düşünülmelidir. Hukuki zeminden kastettiğimiz, Ermenilerin etkin olduğu ülke ve parlamentoların kanuni boşluklarını kullanarak uluslararası hukuka ve bazı durumlarda federal

ABD Kaliforniya eyaleti, Diaspora'nın en etkin olduğu eyaletlerden biri olduğundan özellikle son on yıldır Diaspora'nın adım adım kurguladığı hukuki düzenlemeler için uygun bir zemin sağlamaktadır.

kanunlara aykırı olan hukuki düzenleme ve yasama yapılmasını sağlamaktır. Nitekim ABD Kaliforniya eyaleti, Diaspora'nın en etkin olduğu eyaletlerden biri olduğundan özellikle son on yıldır Diaspora'nın adım adım kurguladığı hukuki düzenlemeler için uygun bir zemin sağlamaktadır. Söz konusu hukuki düzenlemelerin amacı, Amerikan hukuku açısından tezat oluşturan kanun ve içtihat yolunu kullanarak Ermeni soykırım iddiaları ve buna bağlı tazminat ve toprak taleplerinin, öncelikle Amerikan kamuoyu, daha sonra uluslararası alanda propagandasının yayılmasının sağlanmasıdır.

Amerikan hukukunun kendilerine tanımış olduğu uygun şartları da kullanarak Diaspora Ermenileri, Osmanlı vatandaşı olan Ermenilerin 1915 yılındaki zorunlu göç sırasında ve bunu müteakiben geride bırakılan mallar konusunda ciddi girişimler yapmış ve bazı sonuçlar da almışlardır. Bu makalede Diaspora Ermenilerinin Amerikan hukuk sistemi içinde 2015 öncesinde soykırım savlarını dile getirme ve Amerikan devleti ile Türkiye arasındaki ilişkileri etkilemeye yönelik girişimleri incelenecektir. Bu girişimlerden en dikkat çekici olanı ve doğrudan Türkiye'yi ve kurumlarını hedef alması bakımından Türkiye Cumhuriyeti, Ziraat Bankası ve Merkez Bankası aleyhine açılan tazminat davaları özel bir inceleme gerektirmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Diaspora Ermenilerinin tazminat talebi içeren bu faaliyetlerinin hukuki açıdan tartışılması bir yana, soykırım savlarının uluslararası alanda dile getirilmesine yönelik girişimlerin akademik alanda da desteklenmesine ilişkin bir tür akademik propaganda faaliyetinin başlamış olması da dikkat çekicidir. Diaspora Ermenilerinin ön ayak olduğu "soykırım endüstrisinin" en önemli ayaklarından birini oluşturan akademik propaganda hâlihazırda belli başlı kişilerin öncülüğünde devam

ettirilmektedir. Yapılan çalışmalar genelde Diaspora'nın tazminat girişimleri ile eş zamanlı ve bu girişimleri destekleyen tezleri öne çıkaran yayınlar olmuştur. Temel iddia, Ermenilere yönelik soykırım yapıldığı ve bunun amacının İttihat ve Terakki Partisi liderlerinin bir Türk orta sınıf yaratmak olduğudur.² İddiaya göre İttihat ve Terakki Partisi ve yöneticileri Ermenilere soykırım yapmış ve geride kalan mallara usulsüz bir şekilde el koyarak bunu devlet eliyle bir Türk tüccar sınıfın yaratılması amacıyla kullanmıştır. Ancak bu iddialarda belirtilen kötü niyet ve kastın hiçbir şekilde bulunmadığı, yalnızca Emval-i Metruke mevzuatının incelenmesi ile dahi tam tersini kanıtlayan bir durumun ortaya çıktığı rahatlıkla görülebilir.³ Bu çalışmada söz konusu mevzuat ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Ancak mevzuatın kararlı bir şekilde uygulandığı, Osmanlı vatandaşı Ermenilerin Osmanlı döneminde ve yeni cumhuriyetin kurulmasından sonra da haklarının korunmasına yönelik ciddi tedbirler alındığı vurgulanmalıdır.

Bu çalışmada Amerikan mahkemelerinde Türkiye Cumhuriyeti devleti ve iki banka aleyhine açılan tazminat davaları incelenecektir. Bunun için öncelikle Amerikan hukuk sistemi içerisinde Diaspora Ermenileri lehine yapılan düzenlemeler ile davaya temel oluşturan hukuki durum ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca davaların konusu kısaca incelenecek ve sürece ilişkin iddia ve karşı-iddialar ile mütalaalar tartışılacaktır. Diaspora Ermenilerinin diğer tazminat girişimleri ile karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılacak ve özellikle sigorta poliçelerinin tazmin edilmesine ilişkin girişimler ve bu girişimlerin sonuçlarının Türkiye Cumhuriyeti aleyhine açılan davalara yansımaları incelenecektir. Çalışmanın amacı Diaspora Ermenilerinin buldukları ülkelerde yürüttükleri faaliyetler açısından en kritik öneme sahip bir konuda yaşanan gelişmeleri ve bu gelişmelerin 2015 öncesi faaliyetler açısından öneminin vurgulanmasıdır. Emval-i Metruke konusu hukuki açıdan çözüme kavuşturulmuş bir konudur. Bu konuda hak arama yolları bellidir ve Diaspora Ermenileri soykırım iddialarında olduğu gibi terk edilmiş mallar konusunda da meşru hukuki yollardan kaçınmaktadır. Bunun yerine 2015

Emval-i Metruke konusu hukuki açıdan çözüme kavuşturulmuş bir konudur. Bu konuda hak arama yolları bellidir ve Diaspora Ermenileri soykırım iddialarında olduğu gibi terk edilmiş mallar konusunda da meşru hukuki yollardan kaçınmaktadır.

2 Üngör ve Polatel (2011); Onaran (2010); Ayrıca bkz. Fuat Dündar (2010) *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Emisite Mühendisliği (1913-1918)* İletişim Yayınları: İstanbul s. 294-296; Ayhan Aktar (2006) *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm* İletişim Yayınları: İstanbul.

3 Bu konuda en ayrıntılı derleme eski Maliye Başkontrolörü Selahaddin Kardeş tarafından yapılmıştır. Selahaddin Kardeş (2008) "*Tehcir*" ve *Emval-i Metruke Mevzuatı*, Maliye Bak. Strateji Gel. Bşk. Yayınları: Ankara; Ayrıca hukuki bir inceleme için Önder Aytaç (2012) "Emval-i Metruke" *Adalet Dergisi* Sayı:42, ss.1-48.

öncesinde Ermeni malları konusunu, kendilerinin siyasi açıdan etkin oldukları ABD Kaliforniya eyaletinde gündeme getirmeye çalışarak aslında Amerikan hukuki sistemi içerisinde Türkiye'nin zorla muhatap kılınmaya çalışılacağı bir soykırım tartışmasını gündeme getirmeye çabalamaktadır.

Diaspora Ermenilerinin Amerikan Hukuk Sistemi Dâhilindeki Girişimleri

Amerikan mahkemeleri, II. Dünya Savaşı üzerinden 50 yıl geçmesine rağmen bugün hâlâ o dönemde işlendiği iddia edilen suçların tespiti ile ilgili başlıca hukuki forum olma özelliği taşımaya devam etmektedir. Nitekim Amerikan hukuku açısından özellikle son on yıldır görülen tazminat davalarının daha önce bir örneği bulunmamaktadır.⁴ Burada dikkat çekici nokta Amerikan mahkemelerinin uzun süre önce ve başka ülkelerde işlendiği iddia edilen suçlara ilişkin tazminat taleplerini dikkate alma konusunda öncü rol oynamasıdır. Diaspora Ermenilerinin açtıkları tazminat davalarında bizzat Ermeniler lehine danışmanlık ve avukatlık da yapmış olan Michael Bazzyler'in de kabul ettiği üzere, Amerikan mahkemeleri böyle durumlarda küresel adalet dağıtıcı hukuki platform işlevi görmeyi üstlenmiş görünmektedir. Özellikle başka ülkelerde söz konusu taleplerin dikkate alınmasının mümkün olmadığı durumlarda veya bu tür talepleri dinleyecek hukuki mevzuat boşluğunda Amerikan yasaları diğer ülke vatandaşlarının açtıkları davaların görülebildiği bir yargı sistemi sağlamaktadır. Amerikan hukuk sistemi, Kıta Avrupa'sındaki durumun aksine, açılacak davalarda iddiaların tam anlamıyla belgeler ve kanıtlar ile desteklenmesi şartı aranmamakta, açılacak davanın işleyiş sürecinde mahkemenin taleplerine göre kanıt oluşturulması sistemini işletmektedir.⁵ Amerikan mahkemelerinin binlerce hatta milyonlarca dolarlık tazminat davalarında davacılar lehine karar verdiği örnekler ve de *class action* olarak adlandırılan kolektif davaların açılabilmesi, bu mahkemeleri benzer davalar için en uygun platform haline getirmiştir.⁶

4 Michael J. Bazzyler (2002) "The Holocaust Restitution Movement in Comparative Perspective", *Berkeley Journal of International Law*, Volume: 20, Issue: 1, ss. 11-44

5 Michael J. Bazzyler (2011) "From 'Lamentation and Liturgy to Litigation': The Holocaust-Era Restitution Movement as a Model for Bringing Armenian Genocide-Era Restitution Suits in American Courts" *Marq. L. Rev.* Sayı. 95 s. 251

6 Basit şekilde ifade etmek gerekirse, davacıların kendi lehine sonuç çıkması daha muhtemel olan mahkemeye başvurmayı seçmelerine "forum-shopping" prensibi denmektedir. Diaspora Ermenilerinin Amerikan mahkemelerinde açtıkları davalar basitçe bu prensibe dayandırılabilir. Ancak söz konusu davaların devletlerin yargı bağımsızlığını ilgilendirdiği durumlarda, yani bir devletin başka bir devletin mahkemesinde yargılanamaz olmasına istisna oluşturduğu iddia edilen hukuki meselelerde forum-shopping prensibi ciddi bir tezat oluşturmaktadır. Çünkü *forum* olarak adlandırılan iki ülke mahkemelerinin birbiri üzerinde yargı yetkisi bulunmamaktadır. Zaten durumun Diaspora Ermenilerinin de açtıkları davalarından olumlu sonuç alma hususunda yaptıkları bir tercih ile ilgisi olmadığı açıktır. Amaç, Amerikan mahkemelerini (forum) siyasi iddialarının propagandasını yapabilmek amacıyla kullanmaktır.

İkinci olarak Amerikan vatandaşı Ermenilerin özellikle Kaliforniya'daki etkinlikleri, yukarıda bahsedilen uygun durumu destekleyen eyalet kanunlarının çıkarılmasını sağlamıştır. Ermenilerin Kaliforniya Eyalet Meclisi'nde yürüttükleri siyasi lobcilik faaliyetleri sonucunda, Kaliforniya Sivil Hukuk Usul Yasası'na (KSHUY) 354.4 ve 354.45 sayılı maddelerin eklenmesi sağlanmıştır. Bu iki madde ile Kaliforniya kanunlarına "Ermeni soykırımı mağdurları" ve bunların sigorta, banka, tevdiat alacakları ile yağmalanan mallarının bankalara yatırılan bedellerine ilişkin hukuki düzenleme ve tanımlar girmiştir.⁷

Görüleceği üzere her iki maddede ortaya konan "Ermeni soykırımı kurbanı tanımı" birbirinden farklıdır. Özellikle bu maddeler eklenirken ABD'nin

7 CAL. CCP. CODE § 354.4: California Code - Section 354.4

(a) The following definitions govern the construction of this section:

(1) "Armenian Genocide victim" means any person of Armenian or other ancestry living in the Ottoman Empire during the period of 1915 to 1923, inclusive, who died, was deported, or escaped to avoid persecution during that period.

(2) "Insurer" means an insurance provider doing business in the state, or whose contacts in the state satisfy the constitutional requirements for jurisdiction, that sold life, property, liability, health, annuities, dowry, educational, casualty, or any other insurance covering persons or property to persons in Europe or Asia at any time between 1875 and 1923.

(b) Notwithstanding any other provision of law, any Armenian Genocide victim, or heir or beneficiary of an Armenian Genocide victim, who resides in this state and has a claim arising out of an insurance policy or policies purchased or in effect in Europe or Asia between 1875 and 1923 from an insurer described in paragraph (2) of subdivision (a), may bring a legal action or may continue a pending legal action to recover on that claim in any court of competent jurisdiction in this state, which court shall be deemed the proper forum for that action until its completion or resolution.

(c) Any action, including any pending action brought by an Armenian Genocide victim or the heir or beneficiary of an Armenian Genocide victim, whether a resident or nonresident of this state, seeking benefits under the insurance policies issued or in effect between 1875 and 1923 shall not be dismissed for failure to comply with the applicable statute of limitation, provided the action is filed on or before December 31, 2010.

(d) The provisions of this section are severable. If any provision of this section or its application is held invalid, that invalidity shall not affect other provisions or applications that can be given effect without the invalid provision or application.

Erişim Adresi: <http://codes.lp.findlaw.com/cacode/CCP/3/2/2/4/s354.4> Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2012.

CAL. CCP. CODE § 354.45: California Code - Section 354.45

(a) For purposes of this section, the following terms have the following meanings:

(1) "Armenian Genocide victim" means any person of Armenian or other ancestry living in the Ottoman Empire during the period of 1890 to 1923, inclusive, who died, was injured in person or property, was deported, or escaped to avoid persecution during that period.

(2) "Bank" means any banking or financial institution, including any institution that issued bonds, that conducted business in Ottoman Turkey at any time during the period of 1890 to 1923, inclusive.

(3) "Deposited assets" means any and all cash, securities, bonds, gold, jewels or jewelry, or any other tangible or intangible items of personal property, or any documents indicating ownership or possessory interests in real, personal, or intangible property, that were deposited with and held by a bank.

(4) "Looted assets" means any and all personal, commercial, real, and intangible property, including cash, securities, gold, jewelry, businesses, artwork, equipment, and intellectual property, that was taken from the ownership or control of an individual, organization, or entity, by theft, forced transfer, or exploitation, during the period of 1890 to 1923, inclusive, by any person, organization, or entity acting on behalf of, or in furtherance of the acts of, the Turkish Government, that were received by and deposited with a bank.

(b) Notwithstanding any other law, any Armenian Genocide victim, or heir or beneficiary of an Armenian Genocide victim, who resides in this state and has a claim arising out of a failure of a bank to pay or turn over deposited assets, or to turn over looted assets, may bring an action or may continue a pending action, to recover on that claim in any court of competent jurisdiction in this state, which court shall be deemed the proper forum for that action until its completion or resolution.

taraf olduğu 1948 sözleşmesinin koruması dışında bırakılan savaştan grup ve siyasi grup tanımı gözetilmemiştir. Ayrıca soykırım kurbanı olmak için atalarının veya kendisinin Ermeni olması şartı da konulmamış, belirtilen dönemde ölen, yaralanan, malları zarar gören herkes bu tanıma dâhil edilmiştir.⁸ Bu kurban tanımına göre 1875-1923 arasında Avrupa ve Asya'da faaliyet göstermiş ve hâlâ ABD'de bulunan sigortacı şirketlere

Asıl sorun, Kaliforniya Kanunu ile ortaya çıkan belirsizlik değil, bir devletin Amerikan yargısı önünde bağımsızlığını sağlayan temel uluslararası hukuk prensibinin, yine uluslararası hukuk açısından nasıl tespit edileceği belirlenmiş olan soykırım ile ilgili 1948 sözleşmesine aykırı olarak Amerika'da çıkarılan bir federal kanun ile Amerikan mahkemelerine verilmiş olmasıdır.

yönelik dava açılması mümkün kılınmaktadır. Aynı şekilde 1890-1923 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet göstermiş bankalarda bulunan mevduatlar için de banka aleyhinde dava açılmasına olanak tanınmıştır. Yağmalanmış mallarla ilgili madde ise çok geniş bir tanım içermektedir. Kısaca, hırsızlık, zorunlu göç veya işletme suretiyle elde edilmiş tevdiati kabul etmiş bankalar aleyhinde dava açılmasına olanak tanınmaktadır.

Soykırım ile ilgili 1948 Sözleşmesi neredeyse hiç dikkate alınmamıştır. Bunun sebebi olarak da Yabancı Egemen Bağımsızlığı Kanunu (FSIA)⁹ ile devletlerin yargı bağımsızlığına getirilen istisnalar gösterilmektedir.¹⁰ Nitekim görüleceği gibi Amerikan mahkemelerinde ABD aleyhine

dava açılmasına olanak sağlayan bu kanun, Amerikan mahkemelerine soykırımın tespit edilmesi ile ilgili yetki vermiş gibi uygulanmaktadır. Asıl sorun, Kaliforniya Kanunu ile ortaya çıkan belirsizlik değil, bir devletin Amerikan yargısı önünde bağımsızlığını sağlayan temel uluslararası hukuk prensibinin, yine uluslararası hukuk açısından nasıl tespit edileceği belirlenmiş olan soykırım ile ilgili 1948 sözleşmesine aykırı olarak

(c) Any action, including any pending action brought by an Armenian Genocide victim, or the heir or beneficiary of an Armenian Genocide victim, who resides in this state, seeking payment for, or the return of, deposited assets, or the return of looted assets, shall not be dismissed for failure to comply with the applicable statute of limitation, if the action is filed on or before December 31, 2016.

(d) The provisions of this section are severable. If any provision of this section or its application is held invalid, that invalidity shall not affect other provisions or applications that can be given effect without the invalid provision or application.

Erişim Adresi: <http://codes.lp.findlaw.com/cacode/CCP/3/2/2/4/s354.45> Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2012.

8 Pulat Tacar (2011) Türkiye'ye Karşı Hukuk Savaşı: Ermeni Asıllı ABD Vatandaşlarının ABD Mahkemelerinde Türkiye Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Ziraat Bankası'na Açtığı Davalar” *Ermeni Araştırmaları*, 10. Yıl Özel Sayı No: 37-38.

9 *Foreign Sovereign Immunities Act*, Erişim Adresi: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/part-IV/chapter-97> Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2012.

10 Bu kanun ile ilgili ayrıntılı bilgi, davaların iddia metinlerinin incelenmesi sırasında verilmektedir.

Amerika’da çıkarılan bir federal kanun ile Amerikan mahkemelerine verilmiş olmasıdır. Gerçekten de Holokost’taki durumun aksine Ermeni soykırımını açısından herhangi bir geçerliliği bulunan hukuki bir karar bulunmamaktadır. Eğer tespit edilecekse bununla ilgili gerekli kurumlar hâlihazırda 1948 sözleşmesi ile tanımlanan yetkili mahkemelerdir.¹¹

Bu kanunlardaki gibi, soykırım iddialarının uluslararası hukuk tarafından açıkça belirlenmiş kapsamı dışında ele alınması ve ülke mahkemelerine veya yasama organlarına tespit, cezalandırma, kınama gibi yetkiler tanınması tamamıyla Diaspora Ermenileri tarafından dogmaya dönüştürülmüş bir meselenin siyasal yolla propagandasından başka bir şey değildir. Diaspora Ermenilerinin açtığı davalar, davacı avukatlarının iddia ettiği gibi “sadece para” amacı gütmemektedir.¹² Daha büyük olan amaç, hukuki açıdan meşru yollara başvuracak kanıt, delil, belge ve en önemlisi soykırım kastı bulunduğu dair haklı bir dayanak bulunmadığından, Türkiye’yi zor duruma düşürmek ve soykırım propagandası yapabilmek için Amerikan mahkemelerinin kullanılmasıdır. Görüleceği gibi girişimler o kadar ileri gitmiştir ki Amerikan hukuk sisteminde ABD Başkanı’na verilen yetkiler ile çakışacak noktaya dahi varmıştır.

Yabancı Egemen Bağımsızlığı Kanunu (FSIA)

Amerikalı Ermenilerin avukatlarından Michael Bazyler’in de gösterdiği gibi davaların Amerikan mahkemelerinde açılıyor olması tesadüf değildir: “Birleşik Devletler mahkemeleri soykırım veya insan hakları ihlallerinden doğan maddi kayıpların tazmin edilmesi için açılan hukuk davalarını tanıyan tek mahkemeler olmuştur.”¹³ Hâlbuki devletlerin yargı bağımsızlığı uluslararası hukukun temel prensiplerinden biridir. Amerikan hukuk sistemi, yukarıdaki istisnayı gerçekleştirmesine imkân tanıyan hukuki düzenlemeleri 1952 yılında Amerikan Dışişleri Bakanlığı hukuk müşavirinin yazdığı ve *Tate Letter* olarak bilinen mektup ile başlatmıştır. Amerikan Dışişleri Bakanlığı bu tarihten sonra yabancı devletlerin kamusal eylemlerinin (*Jure Imperii*) bağımsızlığı ile özel eylemlerinin (*Jure Gestionis*) bağımsızlığı arasında ayırma giderek özel eylemlerin bağımsızlığını sınırlandırmıştır.¹⁴ 1976 tarihli yabancı devletlerin yargı bağımsızlığının

11 Gündüz Aktan (2009) “Devletler Hukukuna Göre Ermeni Sorunu” *Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler* der. Ömer Engin Lütem (2009) Terazi Yayıncılık, Ankara, ss. 149-187.

12 “Tek amacımız para, Ağır peşinat olabilir”, *Habertürk*, 14 Ağustos 2011.

13 Bazyler (2011) s. 248.

14 McDonnell Douglas Corp. v. Iran, 758 F.2d 341, 348 (8th Cir. 1985) kararında şu ifade dikkat çekicidir: Yabancı Egemen Bağımsızlığı Kanunu, egemen bağımsızlığının kuraldan ziyade istisna olduğunu ve yabancı egemenin tamamen devlet ile ilgili eylemleri ile sınırlandırılması, dar yorumuyla ticari eylemlerine genişletilmemesi gerektiğini kabul etmektedir.”; İki kavram arasındaki farklılığın ortaya çıkması hususunda 70’li yıllarda uluslararası alanda ortaya çıkan tartışmaların bir analizi için bkz. R. Higgins (1982) “Asser Institute Lectures on International Law: Certain Unresolved Aspects of the Law of State Immunity”, *Netherlands International Law Review*, 29, ss. 265-276.

sınırlarını ve istisna oluşturan durumları tanımlayan FSIA sınırlayıcı bağışıklık teorisini kanunlaştırmıştır. Ancak kanunun çıkış noktası, devletlerin, başka devletlerin yargısı önünde bağışıklığa sahip olduğu prensibidir. Nitekim yabancı egemen bağışıklığı önermesinden yola çıkarak bu duruma istisna oluşturan durumları açıklamakla önceliği bağışıklık prensibine vermekte, ayrıca siyasi etkiye açık olma ihtimalini göz önüne alarak yabancı egemen bağışıklığı iddiaları hususunda karar verme yetkisini de mahkemelere vermektedir.¹⁵

Yabancı Egemen Bağışıklığı Kanunu'nun getirdiği istisnalar 1605 numaralı ve “Yabancı bir Devletin Yargılama Yetkisi Bağışıklığına Dair Genel İstisnalar” başlıklı maddenin b fıkrasının 3ncü paragrafında tanımlanmıştır. Buna göre,

- (a) Yabancı bir devletin Amerika Birleşik Devletleri veya Eyaletleri mahkemelerinin yargı yetkisi karşısında şu hallerde bağışıklığı bulunmamaktadır: uluslararası hukuka aykırı bir şekilde mülkiyet hakkı gasp edildiyse ve mallar veya bu mallar karşılığında alınan mallar yabancı bir devlet tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülen herhangi bir ticari faaliyet ile bağlantılı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunuyorsa; veya mallar veya bu mallar karşılığında alınan mallar yabancı bir devletin organı veya aracı kurumunun ise veya tasarrufunda bulunuyorsa ve bu organ veya aracı kurum Amerika Birleşik Devletleri'nde ticari faaliyet yürütüyorsa...¹⁶

Dolayısıyla bir kişinin malı uluslararası hukuka aykırı bir şekilde elinden alınmışsa ve bu hukuka aykırı mülkiyet ile ABD topraklarında ticari faaliyet yürütülüyorsa, bu kanuna göre yargı bağışıklığı ortadan kalkmaktadır. Malın yağmalanması veya haksız kamulaştırma gibi eylemler bu çerçevede ele alınmaya çalışılmaktadır. Ayrıca açılan davaların konusu “yabancı devlet veya bir organı ya da aracı bir kurum tarafından ABD’de yürütülen bir ticari faaliyet” ile ilgili olduğu sürece bağışıklığa istisna oluşturmaktadır.

15 United States Code TITLE 28 Foreign States Immunity Act, Part4, Chapter 97, § 1602 “The Congress finds that the determination by United States courts of the claims of foreign states to immunity from the jurisdiction of such courts would serve the interests of justice and would protect the rights of both foreign states and litigants in United States courts. Under international law, states are not immune from the jurisdiction of foreign courts insofar as their commercial activities are concerned, and their commercial property may be levied upon for the satisfaction of judgments rendered against them in connection with their commercial activities. Claims of foreign states to immunity should henceforth be decided by courts of the United States and of the States in conformity with the principles set forth in this chapter.”

16 United States Code TITLE 28 Foreign States Immunity Act, Part 4, Chapter 97, § 1605 “General exceptions to the jurisdictional immunity of a foreign state”, http://www.law.cornell.edu/uscode/28/usc_sec_28_00001605----000-.html Son Erişim: 22 Şubat 2012 (Resmî Olmayan Çeviri).

İşte, ABD vatandaşı Ermeniler öncelikle FSIA ve ikinci olarak KSHUY'na dayanarak Türkiye ve Türk bankaları aleyhine kolektif dava açmışlardır. Ancak görüleceği üzere her iki dava da hukuki olmaktan ziyade siyasi hedeflerden hareketle açılmış olan davalardır. Nitekim bu iki dava ve benzer davaların işleyiş süreci hukuki başarısızlığı açıkça ortaya koymaktadır.

Kaliforniya Bölge Mahkemesi'nde TC, Ziraat Bankası ve Merkez Bankası'na Açılan Davalar

Garbis Davoyan ve Hrayr Turabyan 28 Temmuz 2010 tarihinde Kaliforniya Bölge Mahkemesi'nde Türkiye Cumhuriyeti, Ziraat Bankası ve Merkez Bankası aleyhine dava açmışlardır. Davacılar Garbis Davoyan and Hrayr Turabian “Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, Türkiye Cumhuriyeti ve/veya Osmanlı hükümetinin etnik Ermeni olan atalarına karşı eylemleri sebebiyle tazminat talebinde” bulunmaktadır.¹⁷ Aynı talepler ile bu defa farklı davacılar, Alex Bakalyan, Harutunyan ve Mahdesyan (henüz tespiti yapılmayan 100 kadar davalı ile birlikte), yine Türkiye Cumhuriyeti, Merkez Bankası ve Ziraat Bankası aleyhine 17 Aralık 2010 tarihinde Kaliforniya Bölge Mahkemesi'nde dava açmışlardır. Buna göre her iki mahkemede davacılar uluslararası hukuk ve uluslararası anlaşmalar ile Türk hukukuna da aykırı olarak haksız kazanç ve insan hakları ihlallerinin yapıldığı suçlamasını öne sürmüşlerdir.¹⁸ Her iki dava da kolektif dava olma özelliği taşımaktadır. Bakalyan davasında söz konusu haksız kamulaştırılmış malların karşılığında talep edilen miktar 64 milyon dolar civarındadır. Bunun dışında 10 maddelik talep listesinde birçok farklı ihlal sebebiyle davalılardan tazminat talep edilmektedir.¹⁹ Ayrıca Yabancı Egemen Bağışıklığı Kanunu madde 1603'de yapılan tanımlara dayanarak

17 *Garbis Davoyan, vd., Republic of Turkey, et al.* Case No. CV 10-05636 DMG (SSx) 12 Temmuz 2010.

18 *Garbis Davoyan, et al. v. Republic of Turkey, et al.* Case No. CV 10-05636 DMG (SSx) 12 Temmuz 2010

19 *Bakalian v. Turkey et al.* Case No CV 10-09596 SJO (JEMx) 5 Aralık 2010 Talepler şöyledir:

1. Compensatory and punitive damages in an amount within the jurisdictional limits of the Court according to proof;
2. The current fair market replacement value of their expropriated property, estimated to be at least \$63,875,000 plus the accrued reasonable rental value;
3. An accounting of profits;
4. Restitution based on Defendants' unjust enrichment;
5. Imposition of a constructive trust;
6. Declaratory relief as requested in the action lawsuit;
7. Costs of suit;
8. Costs expended by Plaintiffs in Pursuit of their property pursuant to California Civil Code # 3336;
9. Injunctive relief to prevent Defendants' continuing unjust enrichment;
10. Such other and further relief as the Court may deem just and proper.

Ziraat Bankası ve Merkez Bankası, Türkiye Cumhuriyeti'nin organları olarak kabul edilmişlerdir.²⁰

Türkiye Cumhuriyeti, Ziraat Bankası ve Merkez Bankası'na tebligatlar gönderilmiştir. Ancak bu tebligatların hem Yabancı Egemen Bağımsızlığı Kanunu'nda belirtilen prensiplere hem de her iki devletin de taraf olduğu ve devletler arasındaki tebligat usullerini tanımlayan Lahey Konvansiyonu'na uygun yapıлып yapılmadığı davanın erken safhalarında tartışma konusu olmuştur. Nitekim mahkeme yukarıda bahsedilen ara kararında Merkez Bankası ve Ziraat Bankası'na yapılan tebligatların usule aykırı olduğunu kabul etmiş ancak yine de yapılan tebligatları geçerli saymıştır.²¹ Kaliforniya mahkemesi 5 Mayıs 2011 tarihinde verdiği ara kararda ABD ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Lahey Tebligat Konvansiyonu'na taraf olduklarını, bu konvansiyona üye devletlerin kendilerine yapılan tebligatları ancak “[bu tebligata] riayet etmek egemenlik veya güvenliklerini ihlal ederse” reddedebileceklerini belirtmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'ne tebligatların ancak diplomatik yollardan yapılabileceğini tavsiye etmiş ve mahkemenin böyle bir yetkisi bulunmadığını açıklamıştır.²² Nitekim Türkiye ne Davoyan ne de Bakalian davasında taraf olarak yer almıştır.²³

Temel İddialar: Kritik bir İnceleme

Her iki davada da kişilerin mallarının uluslararası hukukun temel prensiplerine aykırı olarak ellerinden alındığı iddia edilmekte, bu haksız eylemden elde edilen kazanç yoluyla da Türkiye Cumhuriyeti, Merkez Bankası ve Ziraat Bankası'nın ABD'nde ticari faaliyet yürüttüğü öne

20 “Devletin bir organı veya aracı kurumu (1) şirket veya diğer ayrı bir tüzel kişilik ise; (2) yabancı bir devletin organı veya siyasi bir alt kurumu veya hisse payının veya diğer mülkiyet hisselerinin çoğunluğu yabancı bir devlet veya onun siyasi alt kurumuna ait ise; (3) ne[...] Amerika Birleşik Devletleri'nin eyaletlerinden birisine tabi, ne de üçüncü bir ülke kanunlarına kurulmamış ise...” *Garbis Davoyan, et al. v. Republic of Turkey*, et al. Case No. CV 10-05636 DMG (SSx) July 12th, 2010; İlgili madde: United States Code TITLE 28 Foreign States Immunity Act, Part4, Chapter 97, § 1603 “Definitions” http://www.law.cornell.edu/uscode/28/usc_sec_28_00001603_____000-.html Son Erişim: 22 Şubat 2012.

21 *Garbis Davoyan, et al. v. Republic of Turkey*, et al. Case No. CV 10-05636 DMG (SSx) 12 Temmuz 2010.

22 Karar metninde geçen önemli maddeler şöyledir: “Both the United States and the Republic of Turkey are signatories to the Convention on the Service Abroad of Judicial and Extrajudicial Documents in Civil or Commercial Matters (“Hague Service Convention” or “Convention”), opened for signature Nov. 15, 1965... A signatory to the Convention may refuse to comply with a request for service “only if it deems that compliance would infringe its sovereignty or security.” Hague Service Convention, art. 13. In that case, the state’s central authority “shall... promptly inform the applicant and state the reasons for the refusal... To the extent Plaintiffs ask the Court to rule that the Republic of Turkey wrongfully denied service pursuant to Article 13, the Court lacks jurisdiction to consider that issue... There is no evidence that Plaintiffs have attempted to comply with 28 U.S.C. § 1608(a)(3) or (a)(4). Nor can the Court authorize service by alternative methods under Rule 4(f)(3). Rule 4(f) applies only to individuals... Accordingly, Plaintiffs’ motion for order validating service is DENIED.” *Garbis Davoyan, et al. v. Republic of Turkey, et al. Decision* CV 10-05636 DMG (SSx) 5 Mayıs 2011

23 Case 2:10-cv-09596-DMG -SS Document 53 Filed 09/01/11.

sürülmektedir. Bu sebeple egemen bağımsızlığının da FSIA hükümleri gereğince ortadan kalktığı iddia edilmektedir.

Bu noktada her iki dava açısından kritik bir sorun belirlemektedir: vuku bulunduğu iddia edilen eylemler sırasında davacı Ermenilerin ataları Osmanlı vatandaşı mıydı? Nitekim ABD Temyiz Mahkemesi, Chuidian v Philippine National Bank davasında vatandaş olduğu takdirde bağımsızlığa istisna oluşturmayacağı kararını vermiştir.²⁴ Davacılar atalarının 1915 veya sonrasında vatandaşlıktan çıkarıldığını iddia edebilirler, fakat 1915 sonrasında Ermenilerin vatandaşlıktan çıkarıldıklarına dair hiçbir belge bulunmamaktadır.

Mallar uluslararası hukuka aykırı olarak mı alınmıştır? Öncelikle yukarıda bahsedilen vatandaşlık prensibine göre bu konuda yetkili tek mercii Türk mahkemeleridir. Ayrıca Ermenilerin mallarının korunması ile ilgili çok ciddi bir mevzuat bulunmaktadır. Nitekim bugün hâlâ Emval-i Metruke mevzuatına göre Ermenilerden kalan topraklar iktisap yolu ile edinim dışında bırakılmış, özel statüye haiz topraklardır. Ermeniler'e Lozan Anlaşması ile Türkiye'ye dönme ve mallarını almak hakkı verilmiştir. Davacılar, mallarının nakde dönüştürüldüğünü ve dava ettikleri bankaların ABD'de bu sermaye ile ticari faaliyet yaptığını ileri sürmektedir. Ancak, yine taşınmaz mallarda olduğu gibi bu nakit paralar, Ermenilere verilen 15 yıllık sürede dönüp hak iddia etmediklerinden hazineye kaydedilmiştir. Bunların haksız olarak alındığı veya Ziraat ve Merkez Bankalarına sermaye olarak verildiğine dair hiçbir delil bulunmamaktadır. Kuruluş zabıtlarında da bu tür bir nakit aktarımı olduğuna dair herhangi bilgi-belge bulunmamaktadır. Örneğin dava ettikleri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, iddia tarihinde kurulmamıştır.

Ermeniler'e Lozan Anlaşması ile Türkiye'ye dönme ve mallarını almak hakkı verilmiştir.

Yapılan kamulaştırma işlemi uluslararası hukuka aykırı olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Hâlbuki söz konusu mallar ABD'de bulunmamaktadır. Mala el konulması istisnası bir devletin kendi vatandaşlarının malları konusundaki tasarruflarına uygulanamaz.²⁵

24 Keith Hight ve George Kahale III (1991) "International Decisions: Chuidian v. Philippine National Bank" *The American Journal of International Law*, Vol. 85, No. 2 s. 344; "Expropriation by a sovereign state of the property of its own nationals does not implicate settled principles of international law." United States Court of Appeals, Ninth Circuit. - 912 F.2d 1095.

25 Wahba v. National Bank of Egypt 457 F.Supp.2d 721 (2006), Kamulaştırma İstisnası başlığı altında mahkeme Dr. Susanne P. Wahba'nın mallarının Mısır Ulusal Bankası tarafından kamulaştırılması sırasında kendisinin hâlâ Mısır vatandaşı olduğunu belirtmiş ve yetkisizlik kararı vermiştir.

Türk-Amerikan Tazminat Anlaşması

Bu noktada ABD ile Türkiye arasında imzalanan tazminat anlaşmasına değinmekte fayda vardır. Osmanlı hükümetinin Ermeni malları ile çıkardığı mevzuat ile yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yapılan hukuki düzenlemeler birbiri ile tutarlıdır. Nitekim Türk hükümeti Ermeni mallarının korunması ve sahiplerine geri verilmesi hususunda hassas davranmıştır.²⁶ O dönemde Kafkasya ve Balkanlardan Anadolu'ya göç göz önüne alındığında aslında ne Osmanlı hükümeti ne de yeni kurulan Türk devletinin ciddi göç sorunu ile karşı karşıya kaldığı görülecektir. Bu koşullar altında dahi hükümet, başka ülkelerin vatandaşlığına kendi rızası ile geçmiş olanlar dışında tüm geri dönenlerin malları veya karşılığı olan mevduatı hak sahiplerine geri vermiştir.²⁷ Diğer ülke vatandaşlığına geçmiş olanlar konusunda dahi Türk hükümetinin iyi niyeti göz ardı edilemez. ABD hükümeti ile yapılan tazminat anlaşması buna örnektir.

Gümrü ve Kars anlaşmalarında tehciye uğrayanların geri dönüşü ve mallarının iadesi üzerine maddeler konulmuştur. 1920 yılında Ermenistan ile imzalanan ancak yürürlüğe girmeyen Gümrü Anlaşması'nın 6ncı maddesi; silahlı çatışmaya katılmamış, katliam yapmamış vb. vatandaşların dönmesine imkân tanımış, 7nci maddesi geri dönüş süresini 1 yıl ile sınırlandırmıştı.²⁸ 1921 tarihli Kars Anlaşması'nın 14ncü maddesi, anlaşmanın imzalanmasını takip eden 6 ay içinde 1918-1920 savaş mültecilerinin durumu ile ilgili düzenlemelerin yapılmasını öngörmekteydi,²⁹ ancak böyle bir düzenleme yapıp yapılmadığı bilinmemektedir.³⁰

Çoğu Ermeni mülteci, gittikleri ülkelerin vatandaşlıklarını aldığından sorun çözüme kavuşturulamamıştır. Özellikle Amerika'daki Ermeniler Amerikan hükümetinden bu konuda taleplerde bulunmuşlardır. Nitekim Lozan Konferansı sırasında ABD ile Türkiye arasında bir mutabakata varılmışsa da 1927 yılında bu mutabakat ABD'de reddedilmiştir.³¹ Senato bu mutabakata onay vermeyince, mutabakatın asıl metninde kurulması öngörülen hükümetler arası komisyon da çalışmalarını durdurmak zorunda kalmıştır. Nihayet 1933 yılında imzalanan Dostluk ve Ticaret Anlaşması ile komisyon tekrar çalışmalara başlamıştır. Komisyon çalışmaları uzun geçmiştir. ABD hükümeti kendisine yapılan 1880 başvurunun tümünü tek tek incelemek yerine Ermenilere verilmek üzere toplu bir para üzerinde

26 Taha Niyazi Karaca (2005) *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk-Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

27 Hikmet Özdemir vd. (2010), *Ermeniler, Sürgün ve Göç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 120.

28 İsmail Soysal (1983) *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), T.T.K, ss. 17 – 23.

29 İsmail Soysal (1983) ss. 41-47.

30 Kemal Çiçek'e göre Mart 1922'de böyle bir düzenleme yapılmıştır. Kemal Çiçek (2011) "Türk-Ermeni Tazminat Antlaşması" *Ermeni Araştırmaları*, No: 37-38, s. 22

31 Söz konusu anlaşmanın kapsamlı bir özeti için bkz. Philip Marshall Brown (1927) "The Lausanne Treaty" *The American Journal of International Law* Vol. 21, No. 3 (Temmuz, 1927), ss. 503-505

anlaşma sağlamaya çalışmıştır. Sonuç olarak Türkiye ile ABD, 13 taksit halinde 1.300.000 dolar ödemeyi kabul etmiştir. Gerçekten de vatandaşlık konusuna değinilmeden Amerikan vatandaşlarının tüm mülkiyet haklarını kapsayacak bir çözüme varılmıştır.³² Ancak bu paranın 900.000 doları ödendikten sonra Amerikan hükümeti tazminat ödenecek uygun başvuru sahibi bulunmadığından daha fazla ödemenin gereksiz olduğunu bildirmiş, kalan 400.000 dolar Türkiye'den istenmemiştir.³³ Dolayısıyla aslında Amerikan hükümetinin dahi emin olamadığı bir konuda Türkiye, yalnızca iyi niyet kaidesi ile hareket ederek, kendi tercihi ile vatandaşlıktan çıkmış ancak ülkeye dönerek mallarını veya mevduatlarını alamamış eski Osmanlı vatandaşlarının haklarını da gözetmiştir. Bu çalışmanın ilk sayfalarında bahsedilen, Ermenilerin mallarına bir Türk orta sınıf yaratma amacıyla el konulduğu ve soykırımın da bu amaçla yapılmış olduğu, Türk hükümetinin de Osmanlı'daki bu politikayı devam ettirdiği iddiası, söz konusu tazminat anlaşması ile dahi açıkça çürütülmüştür. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, buna rağmen gelmemiş kişiler için dahi uzun bir süre bu mal ve mevduatlar korunmuş, ancak hiçbir hak talebi olmadığında hazineye kaydedilmiş, taşınmaz mallar ise iktisap yolu ile elde edilme yolu kapalı tutularak koruma altına alınmıştır. Ne Osmanlı, ne de Türk devleti Ermeni mallarının kamulaştırılmasında hukuka aykırı davranmıştır; aksine Osmanlı Ermenilerinin hakkının korunması amacıyla ayrıntılı hukuki mevzuat yaratılmış, bu mevzuat içtihat ile sağlamlaştırılmış ve günümüzde de geçerliliği korumaktadır.

Ne Osmanlı, ne de Türk devleti Ermeni mallarının kamulaştırılmasında hukuka aykırı davranmıştır; aksine Osmanlı Ermenilerinin hakkının korunması amacıyla ayrıntılı hukuki mevzuat yaratılmış, bu mevzuat içtihat ile sağlamlaştırılmış ve günümüzde de geçerliliği korumaktadır.

İddiaların İncelenmesi

Bu ihtilafların mevcut ulusal yasalar ve ulusal yargı çerçevesinde ele alınması gerekir.³⁴ Başka bir anlatımla, eski Osmanlı topraklarındaki, bugünkü Türkiye'deki bir uygulama konusunda tazminat talebinde bulunan

32 "While ... the Commission did not consider the [] claims of naturalized citizens of Turkish origin [in reaching the amount of the lump sum settlement], the Agreement of October 25, 1934 concluded by the two Governments was framed to effect a final settlement of all outstanding claims of the nationals of each country against the other..." in Fred K. Nielsen (1937) *American-Turkish Claims Settlement under the Agreement of December 24, 1923 and Supplemental Agreement Between The United States and Turkey* Washington, U. S. Govt. print. Office, s. 15

33 Age. s.178

34 *United States v. Belmont* (No. 532) 85 F. (2d) 542 Uluslararası hukuka göre, zararın oluştuğu tarihte ABD vatandaşı olmayan kişilerin talepleri ABD tarafından üstlenilmez, desteklenemez. Ancak *Austria v. Altman* davası vatandaşlık konusunda yeni bir içtihat geliştirmiştir.

kişiler, bu konuyu Türkiye’de yetkili yargı önüne taşımak durumundadırlar. Bu kişiler Türk yargısından istedikleri sonucu alamazlar ise, Türkiye’nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde, Türkiye’deki tüm yargı yollarını tükettikten sonra -Türkiye AIHM’in yetkisini tanıdığı cihetle- davalarını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AIHM) belirli koşullarda taşıyabilirler.

Davacı Ermeniler Osmanlı topraklarında ve Türkiye’de uğradıkları zararları konu alan bir dava açmışlardır. Ancak bunu Türkiye ve kurumlarının ABD’de yürüttüğü ticari faaliyetler ile ilişkilendirme yoluna gitmişlerdir. Asıl konu Osmanlı topraklarında ve Türkiye’de uğranan zararlar olduğundan davalı Türkiye ve kurumlarının ABD yargısı önündeki egemen bağışıklığına istisna olarak gösterilen gayriticari zarar istisnası uygulanabilir değildir.³⁵ Nitekim FSIA’in 1605 (a) (5) maddesine göre “... hem haksız eylem hem de zararın her ikisi[nin] de ABD egemenliği altındaki toprakta vuku bulması” gerekmektedir.³⁶

Davacılar, atalarının mallarının uluslararası hukuka aykırı olarak ellerinden alındığı savını öne sürmektedir. 1948 Sözleşmesi, bir devletin ulusal mahkeme önünde yargı bağışıklığını kaldıran hiç bir hüküm içermemektedir.³⁷ Ayrıca “uluslararası hukukta öncelikli/üstün nitelikli kuralların varlığını” vurgulayan *jus cogens* prensibinin ihlali iddiası, Türkiye’nin Amerikan mahkemesi önündeki yargı bağışıklığını ortadan kaldırmaz.³⁸

KSHUY 354.4 Maddesi ve Sigorta Davaları

Ermenilerin Amerikan mahkemeleri önünde soykırım iddialarının propagandasını yapmak üzere açtıkları ilk davalar Bakalian ve Davoyan davaları değildir. Bundan çok daha önce bazı ABD vatandaşı Ermeni

35 FSIA 1605 (a) (5) maddesine göre “A foreign state shall not be immune from the jurisdiction of courts of the United States... not otherwise encompassed, in which money damages are sought against a foreign state for personel injury of death, or damage to or loss of property, occuring in the United States and caused by the tortious act or omission of that foreign state or of any official or employee of that foreign state while acting within the scope of his office or employment, except this paragraph shall not apply to A) any claim based upon the exercise or performance or the failure to exercise or perform a discretionary function regardless of wheter the discretion be abused or B) any claim arising out of malicious prosecution, abuse or process, libel, slander, misinterpretation, decelt or interference with contract rights.”

36 Argentine Republic v Amerada Hess Shipping Corp 488 U.S. 428 (109 S.Ct. 683, 102 L.Ed.2d 818) “...Under the commercial activity exception to the FSIA, 1605(a)(2), a foreign state may be liable for its commercial activities “outside the territory of the United States” having a “direct effect” inside the United States. But the noncommercial tort exception, 1605(a)(5), upon which respondents rely, makes no mention of “territory outside the United States” or of “direct effects” in the United States...”

37 Jacob Sampson v Federal Republic of Germany et al No. 97-3555. ABD uyruklu Holokost kurbanlarının ABD’de açtıkları davada, Soykırımı Sözleşmesinin Almanya’nın FSIA’da öngörülen egemenlik muafiyetini ortadan kaldırmadığı belirtilmiştir.

38 Aynı davanın karar metninde şu ifadeler yer almaktadır. “...Congress did not create an implied waiver exception to foreign sovereign immunity under the FSIA for jus cogens violations...”

avukatlar (başta Mark Geragos olmak üzere, Vartkes Yeghiayan, Brian Kabateck ve William Shernoff) soykırım iddialarını dayanak göstererek Osmanlı İmparatorluğu döneminde Osmanlı topraklarında faaliyet göstermiş ve özellikle Ermeni kökenli Osmanlı vatandaşlarına hayat sigortası poliçeleri dağıtmış şirketlere³⁹ karşı davalar açmışlardır. Nitekim KSHUY 354.4 ve 354.45 sayılı maddeler sırf bu davalara hukuki zemin hazırlayabilmek üzere Ermenilerin kalesi durumundaki Los Angeles'ta Diaspora'nın girişimiyle çıkarılmış kanun maddeleridir. İşte bu kanun maddelerinin kendilerine sağladığı hukuki avantaj ile sigorta şirketleri aleyhine açılan davalar, günümüzde hâlâ devam eden ve yukarıda incelenen davalar açısından önemli hukuki sonuçlar doğurmuştur.

Öncelikle Şubat 2004'de New York Life Insurance (NYLI) şirketine sigorta poliçesi sahibi atalarının soykırıma uğradığı ve hayat sigortası poliçelerinin bedelinin ödenmediği gerekçesiyle dava açılmıştır. Yukarıda bahsedilen KSHUY'nın ilgili maddelerindeki "Ermeni soykırımı kurbanları" tanımı dâhilinde sigorta şirketleri ve poliçeleri ile ilgili düzenlemeler hatırlanacaktır. Açılan kolektif davanın aleyhine sonuçlanacağı korkusu ile NYLI şirketi anlaşma yoluna gitmiş ve Ermenilere 20 milyon dolar tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Bu meyanda açılan ikinci davada davalı Fransız AXA şirketi de yine pazarlık yolunu seçmiş ve 17 milyon dolar ödemeyi kabul etmiştir.⁴⁰ Dikkat edilirse her iki davada da şirketler pazarlık yapma yoluna başvurmuş ve davalar sonuçlandırılmamıştır. Her iki davada şirketlerin ilk savunmasında yer alan bir iddia dikkat çekicidir: 354.4 sayılı madde Amerikan Anayasası'na aykırıdır, çünkü bu yasama ile Kaliforniya eyaleti federal hükümetin dış politika yürütme yetkisini ihlal etmiştir.⁴¹ Ancak fazla ısrarcı olmamışlar ve anlaşma yoluna giderek yukarıda belirtilen tazminatları ödemeyi seçmişlerdir.

39 Murat Koraltürk ve Fatih Kahya (2009) "Mal Canın Yongasıdır" David M. Kohen Koleksiyonundan Belgelerle Osmanlı İmparatorluğu'nda Sigortacılık, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul. Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi kayıtlara göre tespit edilebilen ilk sigorta şirketi Neos Triton olup, faaliyete geçme tarihi 1848 olarak saptanmıştır. Neos Triton sonrasında kurulan veya ülkeye gelen sigorta şirketleri Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerini denetimsiz bir şekilde 1887 yılına kadar sürdürmüşlerdir. 1887 yılında Yorgaki Anastayadi Efendi tarafından hazırlanan ve Avrupa'da faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin buldukları ülkelerde denetlenme usullerinin incelendiği rapor ile Osmanlı topraklarındaki sigorta şirketlerine dair düzenlemeler yapılmıştır. 1906 yılında benzer bir düzenleme daha yapılmıştır. 1914 yılı itibarıyla Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin sayısı 170 olarak verilmektedir. Bu şirketlerden 72 tanesi hayat sigortası branşında faaliyet göstermekteydi. Bu şirketlerden 26'sı İngiltere, 3'ü ABD, 13'ü Fransa, 8'er şirket ise Almanya ve Avusturya menşelidir. Ayrıca diğer Avrupa ülkeleri ile Rusya'nın da hayat sigortası şirketleri bulunmaktaydı. Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren sigorta şirketleri, yabancı ülkelerde kurulmuş, ülkede şubeleri vasıtaları ile faaliyet gösteren şirketlerdi.

40 Her iki davadan kazanılan paraların akıbeti tartışmalıdır. Nitekim bu davalar sonrasında avukatlar arasında ciddi anlaşmazlıklar başlamış ve birbirlerinden davacı olmuşlardır. Basında çıkan haberlere göre avukatlar, Ermeni müvekkillerine ve onların derneklerine ödenmesi kararlaştırılan paraları kendi hesaplarına aktarmışlardır. Garen Yegparian (2010) "We'll Sue!" *Armenian Weekly*, 27 Aralık 2010; "Geragos Sues Yeghiayan Alleging Fraud in Genocide Survivor Settlements" *Asbarez*, 14 Mart 2011

41 Marootian v New York Life Insurance Company; NYLI şirketinin iddiasına göre KSHUY 354.4 ile Kaliforniya eyaleti "çok hassas bir dış politika meselesinde resmi bir tutum takınmıştır... Ermeni soykırımının tanınması..."

KSHUY 354.4 Maddesi'nin İptaline Giden Süreç: Movsesian Davası

Movsesian davasında, Vazken Harry Movsesian, Garu Arzumanyan, Miran Hageryan, Ara Haceryan adlı ABD vatandaşları, kendi adlarına ve kendileri ile “benzer durumda olan binlerce yetişkin vatandaş, engelli kişi, öksüz ve kamu çıkarı için harekete geçenler adına” ataları tarafından yapılan sigorta sözleşmeleri çerçevesinde, kendilerine ödeme yapılması için, Alman Münih Reasürans (MÜ-REA) ile Alman Victoria ve Ergo sigorta şirketlerine dava açmışlardır. Davayı gören mahkemenin Alman Sigorta Şirketi aleyhine verdiği karar temyize taşınmış ve temyiz mahkemesi 20 Ağustos 2009 tarihinde ikiye karşı bir çoğunlukla bu kararı bozmuştur. Temyiz mahkemesi, ABD yürütme erkinin Ermeni soykırımını tanımadığına, bu itibarla Başkanın dış politikasının usul yasasına göre öndegeli mi bulunduğuna, KSHUY'nın 354.4 maddesinin ABD dış politikasına açıkça aykırı olduğuna karar vermiştir. Ancak Temyiz Mahkemesi kendi kararını ikiye bir oy çokluğu ile tam bir yıl sonra 10 Aralık 2010 tarihinde bozmuştur.⁴²

Kararı bozan yargıç heyeti çoğunluğunun gerekçeleri açısından önceki davalar ile örtüşen nokta, esas itibarı ile Ermeni soykırımından açıkça söz eden KSHUY 354.4 maddesinin Dış İlişkiler Doktrini⁴³ ile çelişkili ve ona aykırı olup olmadığı meselesidir. (MÜ-REA) Şirketi – davada, KSHUY'nın 354.4 maddesindeki Ermeni soykırımını tanımlayan ifadenin ABD yürütme erkinin uygulaması ile uyuşmadığını, sözde Ermeni soykırımı konusunda Federal Hükümetin sarıh bir tanıma politikası bulunmadığını belirtmiştir. Temyiz Mahkemesi *Amerika Sigorta Birlikleri/Garamendi*⁴⁴ davasına atıfla, “Ermeni soykırımı” konusunda uygulama düzenlemesi olmadığını saptadığını belirtmiştir. MÜ-REA, ABD yürütme erkinin pozisyonunu vurgulamak için şunları örnek göstermiştir:

- a) 2000 yılında Temsilciler Meclisi 596 sayılı karar ile Ermeni soykırımının tanınması girişimi, Başkan Clinton ve hükümetin, 596 sayılı kararın ABD'nin Balkanlarda ve Orta Doğu'daki çıkarlarını olumsuz şekilde etkileyeceğini öne sürerek yaptığı müdahale sonucu oya sunulmamıştır.
- b) 2003 yılında 193 sayılı yeni bir karar tasarısı Meclise sunulmuş, 1948 Soykırım Sözleşmesi'ne atıfta bulunularak “Ermeni Soykırımı”

42 United States Court of Appeals for the Ninth Circuit No.07-56722.D.C. No. CVV-03-09407.CAS-JWJ

43 *Medellin v Texas* 552 U.S. 491,531-3 (2008) “Bir Eyalet Hükümetinin bir eylemi Federal Hükümetin dış ilişkiler alanındaki yetkileri ile çatışır, bu konuda Federal Hükümetin kararı geçerlidir.” Buna mukabil, yürütmenin her eylemi ya da söylemi öndegelim sağlamaz.

44 *American Ins. Assn. v. Garamendi* - 539 U.S. 396 (2003)

terimi kullanılmıştır. Bu karar tasarısı da Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın müdahalesi sonucu gündeme alınmamıştır.

- c) 2007 yılında Temsilciler Meclisi'ne yukarıda sözü edilen 596 sayılı tasarısı ile aynı metni içeren 106 sayılı karar tasarısı sunulmuş, ancak Başkan Bush'un bu tasarının kabul edilmesi durumunda "teröre karşı savaş" politikasının olumsuz etkileneceğini açıklaması ve müdahale edilmesi sonucu bu tasarı da oylanmamıştır.

Yargıçlar kurulunun itirazlarına gerekçe oluşturan karşı tezler şunlardır:

- a) Temsilciler Meclisi'nin 1975 yılında tüm soykırım kurbanları, özellikle "Ermeni soykırımı" mağdurları için, 148 sayılı karar ile anma günü ilan etmesi
- b) 1984 yılında Temsilciler Meclisi'nin, Ermeni asıllı bir buçuk milyon Ermeni ve diğer "soykırım kurbanlarını" anmak üzere 247 sayılı kararı kabul etmesi.
- c) Yürütme organının Ermeni soykırımını betimleyen terimler kullanmış olması.⁴⁵
- d) Yaklaşık 40 ABD Eyaleti'nin "Ermeni soykırımı"na tanıma yönünde aldığı kararlar ve Federal Hükümet'in bu kararlara itiraz etmemiş olması.

Böylece Mahkeme yargıçlarının üçte iki çoğunluğuyla yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde, "Federal Hükümet'in Ermeni Soykırımı teriminin Kaliforniya'da kullanılmasını yasakladığı sonucuna varamayacağını, KSHUY'nın 354.4 maddesine karşı gelen açık bir federal politika kararı bulunmadığı" kararına varmış "Kaliforniya belirli bir dönemle ilgili olarak sigortalıya özel bir uygulama yapmakla" yetkisini aşmamıştır... Diğer 39 eyalet de Ermeni soykırımını resmen tanıdığı cihetle, sigorta sanayi ile ilgili 354.4 maddeye ilişkin düzenlemenin dış politika üzerinde ancak arızı (*incidental*) bir etkisi olabilecektir" açıklamasını getirmiştir. Yani yargıçlar Kaliforniya Özel Hukuk Usul Yasası'nın 354.4 maddesinin, Federal Anayasa tarafından ortadan kaldırılmadığını, Ermeni soykırımına atıf yapılmasını engelleyen açık bir federal politikanın bulunmadığını,

45 1998 yılında Başkan Clinton, Osmanlı İmparatorluğunda 1915-1923 yılları arasında bir buçuk milyon Ermeni'nin sürgününü ve katliamını resmen beyan ve kabul etmiştir. (Pub. Papers 617, 24 Nisan 1998) 1981 yılında Başkan Reagan, açıkça, daha önce vuku bulan Ermeni soykırımı gibi, Kamboçya Soykırımı... ve Holokost'tan alınan dersler hiç bir zaman unutulmayacaktır" (24 Nisan 1981 demeci No.4838) Ayrıca Başkan Obama'nın kullandığı Meds Yeghern terimi de bu meyanda gösterilmektedir.

Kaliforniya Eyaleti'nin, sigorta sanayini düzenleme çabasının, geleneksel Eyalet çıkarı çerçevesinde olduğunu karara bağlamıştır.

Mahkemenin yargıçlarından David R. Thompson verdiği karşı mütalaada bu karara muhalefetinin sebeplerini açıklamıştır. Thompson'a göre ABD Başkanı Ermeni soykırımını tanımamış, son on yılda Temsilciler Meclisi'nin Ermeni soykırımını tanıma konusunda çeşitli girişimlere rağmen her seferinde yürütme erki buna karşı çıkmış, Federal hükümet bu trajik ve korkunç olayları soykırım olarak tanımama konusunda açık irade göstermiş ve söz konusu KSHUY 354.4 maddesi federal politikaya açıkça aykırı bir politika benimsemiştir.⁴⁶

En son verilen çelişkili karara mahkeme heyetinin fikir değiştiren üyesi herhangi bir açıklama sunmamıştır. Böylesine bir karar değişikliğinin, hukuki güvenilirliği ne kadar zedelediği açıktır. Nitekim bu karara sert itirazlar da gelmiştir. Hatta Türkiye Cumhuriyeti de mahkemeye *Amicus Curiae* göndererek, 354.4 maddesinin tamamen Türk-Amerikan ilişkilerini ilgilendirdiğini, Türkiye devletinin hiçbir Amerikan forumunda geçmişi ile ilgili olarak soykırım suçlamasında bulunmasına razı olmadığını ifade etmiş, Türkiye-ABD ikili ilişkileri ile ilgili olarak hiç kimsenin taraf ülkelerden daha yetkin olmadığını bildirmiştir.⁴⁷ Böylece Türkiye, bir Amerikan eyaletinin kendi yasama organının sigorta poliçe sahiplerinin korunması adı altında ABD federal dış politikasını nasıl etkileyeceğini de göstermeye çalışmıştır. Ayrıca MÜ-REA karara itiraz etmiş ve mahkemenin tüm üyelerinden oluşan bir panelin (*en banc*) yapılması talebinde bulunmuştur. Bu panel 14 Aralık 2011 tarihinde gerçekleştirilmiş ve her iki tarafın avukatları 11 üyeli mahkeme önünde son defa 354.4 sayılı maddenin uygulanabilirliği, Kaliforniya eyaleti yasama organının yetki alanı ve 354.4 sayılı maddenin Anayasa'ya uygunluğuna dair görüşlerini beyan etmişlerdir.

Mahkeme, Aralık 2011'de yapılan duruşma ve 354.5 sayılı maddenin Dış Politika Doktrini açısından incelenmesi sonucunda 23 Şubat'ta yayınlanan kararında şu sonuçlara varmıştır:

46 Yargıç aşağıdaki hususları delil olarak sunmuştur: 10 Ekim 2007 tarihli Beyaz Saray Basın Sözcüsü Basın bildirisinde, Temsilciler Meclisi'nin 106 sayılı karar tasarısına Başkanın karşı olduğunu altı çizilmektedir. 11 Ekim 2007 tarihli Beyaz Saray basın toplantısında sözcü Dana Perino, "Başkan bu konuya yaklaşım konusunda en doğru yolun, olaylar hakkındaki duygularımızı, yasa ile değil Başkanlık mesajları ile anlatmak olduğuna inanmaktadır" demiştir. Thompson'a göre "...ABD Yüksek Mahkemesi, dış ilişkileri yürütme erkinin öncelikle, hatta sadece federal hükümete ait olduğunu karara bağlamıştır." *Movsesian v. Victoria Versicherung AG*, 578 F.3d 1052, 1060 (9th Cir. 2009) Bu konuda detaylı inceleme için bkz. Tacar (2011) s. 251- 254

47 Case: 07-56722 01.13.2011 Dkt Entry: 71-2 s. 1 Brief Amicus Curiae of the Republic of Turkey in Support of Appellants' Petition for Rehearing *En Banc*

1. ABD Anayasası, dış ilişkiler yürütme yetkisini açıkça federal hükümete vermiştir.
2. Dış Politika Doktrini'ne göre bu federal yetkiye müdahale eden/çelişen tüm federal kanunlara öndegelim uygulanır (*preemption*). Diğer bir ifadeyle bu kanunların geçerliliği kalmaz. Bu durum, iki farklı yolla saptanabilir.
 - a. Çatışma Öndegeli: Açık bir federal dış politika ile çelişmesi durumunda ortaya çıkmaktadır.
 - b. Yetki Alanı Öndegeli: Geleneksel eyalet yetki alanı dışında kalacak şekilde dış politika alanına müdahale ediyorsa ortaya çıkmaktadır.
3. ...Anayasa'nın federal hükümete verdiği dış politika yürütme yetkisi geniş yorumlanmaktadır. Öyle ki federal hükümet bir dış politika alanında belli bir tercih ortaya koymamış veya bir eylemde bulunmamış olsa dahi, eyaletlerin bu alanda kendi dış politikalarını belirlemeleri mümkün değildir. Nitekim eyaletlerin sahip olduğu geleneksel yetkiler göz önüne alındığında, 354.4 hem kendi geleneksel eyalet yetki alanı dışına çıkmakta, hem de federal hükümetin dış politika tercih özgürlüğüne müdahale etmektedir...
4. ...354.4 sayılı madde yalnızca belli sınıfa mensup bir gruba uygulanabilmektedir. Bu sebeple maddenin asıl amacı sigorta poliçelerinin tazmin edilmesi değil, belli dış gelişmeler sonucu mağdur duruma düşmüş kişilere maddi bir tazmin ve dostça bir forum sağlamaktır. Ancak bu, geleneksel eyalet yetki alanı dışında kalan bir amaçtır...
5. ...354.4 tesadüfi veya dolaylı olmaktan çok daha fazla bir biçimde dış ilişkilere etki etmektedir. Bu madde belli bir dış politika meselesine dair çok açık görüş beyanında bulunmaktadır... Bu madde Osmanlı İmparatorluğu'nun eylemlerine siyasi bir anlam ile yüklenmiş "soykırım" etiketini yapıştırmakta ve "Ermeni Soykırımı Kurbanlarına" sempati göstermektedir... Nitekim açık bir şekilde tezat oluşturan bir dış politika bulunmasa dahi, bir eyalet kendi dış politikasını belirleyerek anayasayı ihlal edebilir...
6. Sonuç olarak 354.4 belli bir dış politika meselesinde farklı bir görüş bildirmektedir. Dış politika alanına etkisi dolaylı veya istemsiz değildir. Tam aksine 354.4 dış politika konusunda çok belli siyasi bir

mesaj vermeyi amaçlamaktadır. “Ermeni Soykırımı Mağdurlarına” tazminat verilmesi politikası, Kaliforniya mahkemelerini sigorta şirketleri konusunda tek forum olarak dayatmakta, çok sınırlı sayıda belli bir sınıf insan için zaman aşımı ilkesini gereğinden fazla uzatmaktadır. Bu sebeplerle mahkeme 354.4’ü bundan sonra kullanmayacak ve kararını ona göre alacaktır.⁴⁸

Bu karar Movsesian davasının Alman MÜ-REA lehine sonuçlanmasını sağlamıştır. Böylece ABD mahkemelerinde “Ermeni Soykırımı” ifadesinin kullanılması ve bu yönde hukuki bir girişim başlatılması, Amerikan hukuk sistemine “Ermeni Soykırımı” temelinde bir ifadenin sokulmaya çalışılması, her ne şekilde olursa olsun ABD dış politikasını etkileyebileceğinden artık imkânsız hale gelmiştir.

Movsesian kararında en dikkat çekici ifade karar metninin 16ncı sayfasında yer alan “siyasi bir anlam yüklenmiş ‘soykırım’ etiketi” ifadesidir. Amerikan mahkemesi, kanunda yer alan “Ermeni soykırımı” ifadesinin siyasi bir etiket olduğunu açıkça tespit etmiştir.

Bizim görüşümüze göre Movsesian kararında en dikkat çekici ifade karar metninin 16ncı sayfasında yer alan “siyasi bir anlam yüklenmiş ‘soykırım’ etiketi” ifadesidir. Amerikan mahkemesi, kanunda yer alan “Ermeni soykırımı” ifadesinin siyasi bir etiket olduğunu açıkça tespit

etmiştir. Daha da önemlisi böyle bir ifadeye dayanarak, “Ermeni Soykırımı kurbanlarına” sempati göstermenin de bir eyaletin kendisine Anayasa tarafından verilen yetki alanının dışına çıktığı saptamasını yapmıştır.

Zaman Aşımı Sorunu

Bu davada Amerikan mahkemesi Türk yasalarının öngördüğü zaman aşımı sürelerini dikkate almamıştır. Ancak bu konuda emsal kararlar bulunmaktadır.⁴⁹ Davacı, soykırım suçunda zaman aşımı olmayacağını ileri sürecek olsa bile, söz konusu eylemlerin soykırım olup olmadığı yetkili mahkemelerce tespit edilmemiştir. Aslında tam da bu sebepten dolayı davacıların ortaya çıkarmaya çalıştığı hukuki durumun, aslında soykırım iddialarının Amerikan mahkemeleri önünde tartışmaya açılma gayretinden ibaret olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Saltzman ve Neuwirth’in Movsesian davasının *En Banc* jürisinin toplanmasından önce yazılmış olan ve davanın seyrini çok iyi tespit eden çalışmasında zaman aşımı süresinin en basit haliyle çoktan aşılmış olduğu ve Amerikan mahkemelerinde

48 Movsesian v. Victoria Versicherung AG No. 07-56722 D.C. No. CV-03-09407- CAS-JWJ

49 Huynh v. Chase Manhattan Bank, 04-56105 (2006)

medeni hukuk davaları açısından zaman aşımı süresinin en fazla 6 yıl olduğu ifade edilmektedir. Saltzman'a göre istisnalar çok azdır.⁵⁰

Lozan Hükümleri'nin Geçerliliği

Lozan Anlaşması ve ona ekli Protokoller ve Af Bildirgesi'nin 6ncı paragrafında, Türk devleti İngiliz ve Fransızlar tarafından 1918'den 1922'ye kadar olan dönemde Türkiye sınırları dışında kalan Ermenilerin geri dönüşü ve mallarının iadesi hususunda alınan önlemlere riayet etmeyi kabul etmiştir.⁵¹ Bu kural, ikamet ettiği yerden isteyerek veya zorla ayrılmış bulunan ve mütareke ile işgal döneminde evlerine dönen kimseleri ilgilendirir. Bu paragrafa göre dönmek isteyen Ermeniler gelebilecek ve mallarını alabilecek, bu tarihlerde hâlihazırda Türkiye sınırları içinde bulunan ve malları iade edilmiş Ermenilerin durumu ise değişmeden kalacaktı. Ermenilerle ilgili Lozan düzenlemeleri arasında en önemlileri 65-72nci maddelerdir.⁵² Ancak bu maddelerde Ermenilere doğrudan atıfta bulunulmamaktadır. Gündüz Aktan bu temkinli yaklaşımı şöyle açıklamaktadır:

İnsan hakları hukukunun genel anlamı ve işlevinin doğal sonucu olarak bu şekilde atıfta bulunulması esasen gerekmemekle birlikte, Türk heyetinin Lozan Barış Antlaşması'nın içinde Ermenilere ayrıca ve açıkça atıfta bulunulmasından kaçınılmış olduğu da söylenebilir. İktisadî hükümler içinde, "mallar, haklar, menfaatler" olarak isimlendirilen bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde, tehirciye tabi tutulmuş olanların tüm hukuku ve tüm çıkarları korunmaktadır.⁵³

50 David Saltzman ve Esther Neuwirth (2011) "Ten Years of Litigation by Heirs of Ottoman Armenians for Unpaid Insurance Proceeds: An End in Sight?" *Middle East Critique* Vol. 20. No. 3, s. 341 dipnot 2

51 "Bütün devletlerin duymakta olduğu genel barış isteğini paylaşan Türk Hükümeti, savaş yüzünden dağılmış aileleri bir araya getirmek ve meşru hak sahiplerini mallarına yeniden kavuşturmak amacıyla, Müttefiklerin koruyuculuğu altında ve 20 Ekim 1918 tarihiyle 20 Kasım 1922 tarihi arasında yapılmış işlemlere itiraz etmeme niyetinde olduğunu beyan etmektedir." "Lozan Antlaşması'na Ek Genel Affa İlişkin Bildiri ve Protokol" İmza Tarihi: 24 Temmuz 1923, *Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler* der. Ömer Engin Lütem (2009) Terazi Yayıncılık, Ankara, s. 373

52 "Lozan Antlaşması'nın Ermenileri de İlgilendiren Bazı Maddeleri" *Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler* der. Ömer Engin Lütem (2009) içinde s. 366-370

53 "Yani bir Ermeni gelip, "Ben şu evimi kaybettim, bana bunu tazmin et, tazmin etmek zorundasın" demek hakkına sahiptir. Tehcir sırasında Suriye'de bulunan Ermeniler, tazmin taleplerini Suriye mandasını deruhte eden Fransa'ya yöneltilmişlerdir. Bu gibi meşrû hak ve menfaatleri Ermenilere tanımak karşılığında çok önemli bir şey de alınmıştır: Balkan savaşları sırasında Balkanlardan aynı şekilde Türkiye'ye gelmek zorunda bırakılmış olanların "malları, hakları ve menfaatleri" da aynı hükümler çerçevesinde korunmuştur. Yunanistan, Bulgaristan ve o tarihlerde Yugoslavya yerine "Hırvatistan, Slovenya ve Sırbistan" diye tanınan ülkedeki Türk ve Müslümanlara, bizim Ermenilere verdiğimiz hakların aynı tanımak zorunluluğu getirilmiştir. Bu hakları talep için belli bir süre belirlenmiş, çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için bir de mahkeme kurulmuştur. "Muhtelit Hukuk Mahkemesi" olarak adlandırılan bu mahkemeler ceza mahkemeleri değil, hukuk mahkemeleridir ve Türkler yanında diğer çeşitli ülke yargıçlarından oluşturulmuşlardır." Gündüz Aktan (2009) "Lozan Barış Antlaşması ve Ermeni Sorunu" *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler* der. Ömer Engin Lütem (2009) s. 29

Lozan Antlaşması'nın 65inci maddesine göre "İşbu Antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir ülkede bulunup Osmanlı Hükümetince olağanüstü savaş önlemlerine konu olduktan sonra, o ülkede egemenliğini sürdüren Bağlı Devletin bugün elinde bulunan kimliği belirlenebilecek mallar, haklar ve çıkarlar meşru hak sahiplerine, buldukları durumda, geri verilecektir."⁵⁴ 65-72nci maddelerde de öngörüldüğü üzere tehcire tabi tutulanların hakları korunmuştur. Ancak İstiklal Savaşı'ndan sonra, yeni bir dönem başladığı cihetle, hukuk düzeninde hakların kullanımı belli sürelerle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda malını geriye almak isteyenlere altı ay içinde olumlu bir yanıt verilmesi gerekiyordu. Bu yapılmadığı takdirde, bundan sonraki bir yıl içinde "muhtelit hukuk mahkemesine" başvurma hakkı tanınmıştır. Buna göre Lozan Antlaşması'nın imzalandığı tarihten başlayarak 18 ay içinde mülkiyet sorunlarının çözülmesi için nihai adımın atılması amaçlanmıştır.⁵⁵ Daha açık bir ifadeyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin herhangi bir hak ihlali tespit edilse ve kendilerine verilen süre içinde haklarını geri alamazlar da herhangi biri bu konuyu yargı makamları önüne getirebilecekti. Nitekim Türkiye, ABD ile yapılan tazminat anlaşması örneğinde de görüldüğü üzere, bu anlaşma dâhilinde hakkını aramamış kimselere dahi, anlaşmanın imzalanmasının üzerinden 10 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen geride kalan mal ve mevduatları ölçüsünde kayıplarının karşılanmasını sağlamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Diaspora Ermenileri yalnızca ABD'de değil, dünyanın farklı köşelerinde tazminat taleplerini artık açık bir şekilde ilan etmektedir. En son 23-25 Şubat tarihlerinde Lübnan'da Kilikya Ermeni Katolikosluğu tarafından düzenlenen "Ermeni Soykırımı: Tanınmadan Tazminata" başlıklı geniş katılımlı uluslararası konferans, bu çerçevede en dikkat çekici olanıydı. Hâlihazırda Sevr'de 2011 yılının sonlarına doğru ve 2012'nin Mayıs ayında toplanan Batı Ermenileri Konferansı da uluslararası alanda Ermenilerin Türkiye'den tazminat taleplerinin çok daha yoğun bir şekilde dile getirilmesi kararı almıştır. ABD mahkemelerinde alınan bu sonuç, şimdilik tazminatlar konusundaki girişimlerin önünü kesecekse de, Ermenilerin bu yöndeki çabalarının 2015 yılına yaklaştıkça artarak devam edeceği gerçeği gözden kaçırılmamalıdır.

54 Lozan Antlaşması'nın Ermenileri de İlgilendiren Bazı Maddeleri" *Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler* der. Ömer Engin Lütem (2009) içinde s. 367

55 "65, 66, 68 ve 69. Maddelere dayanan istemler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, 6 aylık süre içinde yetkili makamlar önünde ve bu yoldan anlaşmaya varılmazsa, gene bu Antlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak 12 aylık bir süre içinde Karma Hakem Mahkemesi önünde ileri sürülecektir." Lozan Antlaşması'nın Ermenileri de İlgilendiren Bazı Maddeleri" *Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler* der. Ömer Engin Lütem (2009) içinde s. 369

Ermeni kökenli Amerikan vatandaşları, Kaliforniya mahkemelerinde Türkiye Cumhuriyeti ve iki bankaya (Ziraat Bankası ve Merkez Bankası) “1915 döneminde soykırımı uğramış atalarının el konulan malları üzerinden zenginleşerek haksız kazanç elde etmek ve bu kazanç ile ABD topraklarında ticari faaliyet yürütmek” suçlaması ile açtıkları iki farklı davada Türkiye ve iki bankadan milyonlarca dolarlık tazminat talep etmektedirler. Sigorta davaları, “soykırımı” uğrayan atalarının sigorta poliçelerinin tazmin edilmemesini konu alan özel hukuk davaları iken, bu defa devletlerin uluslararası alanda (ve ABD mahkemelerinde) yargı bağışıklığını tartışmalı hale getirmeye ve Türkiye’yi Amerikan mahkemelerinde soykırım tartışması içine çekmeye çalıştıkları iki dava görülmektedir. Konu, birçok sorunu akla getirirse de şimdiye kadar bu iki dava, temel olarak iki nokta üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır:

1. Türkiye Cumhuriyeti’nin yargı bağışıklığını Amerikan mahkemeleri önünde sınırlandıracak olan “soykırım” sonucu elde edilmiş kazanç iddiasını görüşmek uluslararası hukuka uygun mudur? Bir Amerikan mahkemesinin haksız kazanç yoluyla ticari faaliyeti tespit amacıyla da olsa, başka bir devletin soykırım yapıp yapmadığını tespit etmeye yetkisi veya otoritesi var mıdır?
2. Osmanlı devletinin 100 yıl önce yaptığı bir eylemin haksız kazanç doğurup doğurmadığını Amerikan mahkemesi nasıl görüşebilir? Amerikan mahkemesinin bu konuda yetkili olabilmesi için, mağduriyet iddiasında olan davacıların atalarının Amerikan vatandaşı olması gereklidir.⁵⁶ Tehcir’e uğrayan Ermeni kökenli Osmanlı vatandaşları tehcir sırasında vatandaşlıktan atılmışlar mıdır?⁵⁷ Tehcir, bir “sınırdışı etme” eylemi midir? Bu son iki sorunun cevabı çok açık: Osmanlı Ermenileri tehcir sırasında Osmanlı vatandaşıdır; tehcir Osmanlı sınırları içerisinde cereyan etmiştir.

Bu iki kritik konu üzerinde ilerleyen tazminat davalarını daha da sorunlu hale getiren birçok başka tarihsel gerçek bulunmaktadır: Ermeni Emval-i

56 Austria v Altman (03-13) 541 U.S. 677 (2004) Yargıç Kennedy, Altman davasında karara yönelik muhalefetine vatandaşlık konusunun hem FSIA hem de Amerikan yargısı açısından nasıl sonuçlar doğurabileceğini ortaya koymuştur. Yargıç Kennedy’ye göre “Mahkeme’nin yabancı ülkeleri Yürütme erkini baskı altına almaya davet etmesinin en ciddi sonucu dış politikada meydana gelen değişiklikler ve nüanslara dayanarak dava açan yabancı ülke vatandaşları açısından tutarsız sonuçlar alınması riski ile karşı karşıya bırakması ve çok hassas bir alan olan dış ilişkilere olası istikrarsızlıklar getirmek olacaktır.”

57 Böyle bir düzenleme, kanun, emir veya herhangi bir hukuki veya siyasi karar mevcut değildir. Öyle dahi olsa, Lozan’da vatandaşlık ile ilgili düzenlemeler çok açıktır. Lozan Anlaşması’nın 31. maddesi “Türkiye’den ayrılan ve 30 madde gereğince otomatik olarak yeni ülkesinin vatandaşlığını kazanan bireylerin, iki yıl içinde Türk vatandaşlığını geri alma haklarının bulunduğu” hükme bağlamıştır. Türkiye dışında bulunan ve Türk vatandaşlığını korumak isteyen tüm Osmanlı yurttaşlarına, isterlerse, Türkiye’ye dönme hakkı tanınmıştır. Bundan yararlanan pek çok Ermeni Türkiye’ye dönmüştür. Bunlar daha sonra yeniden göç etmişler ise, kendi kararları ile Türkiye’den ayrılmışlardır. Tacar (2011) ss. 267-268

metrukesi ile ilgili hukuki mevzuatın tutarlılığı ve uygulanması, geri dönen Ermenilerin mal ve emlakının kendilerine geri verilmiş olması, bu konunun daha sonra Lozan'da ve Ermenistan ile yapılan Kars Anlaşması ile kesin bir şekilde çözülmüş olması, ayrıca Amerika'ya göç etmiş Ermenilerin talebi üzerine ve uzun süren müzakereler sonunda Amerikan hükümetine Ermenilere ödenmek üzere 1,3 milyon dolar tazminat ödenmesinin (iki devlet arasında bir iyi niyet göstergesi olarak) kabul edilmesi vb.

Diaspora Ermenilerinin Amerikan mahkemelerinde Türkiye'den tazminat alabilmek için giriştiği bu mücadelenin asıl sebebi tabi ki sözde gasp

Diaspora Ermenilerinin Amerikan mahkemelerinde Türkiye'den tazminat alabilmek için giriştiği bu mücadelenin asıl sebebi tabi ki sözde gasp edilmiş mallarının tazmin edilmesi değil, "soykırım" iddialarının Amerikan yasaları ve hukuk sistemine yerleştirilmesini sağlamak ve Türkiye'yi 2015 öncesinde ya bu tartışmanın tarafı haline getirmek ya da bu iddiaları Türkiye'ye uygulanacak baskı ile kabul ettirmeye çalışmaktır.

edilmiş mallarının tazmin edilmesi değil, "soykırım" iddialarının Amerikan yasaları ve hukuk sistemine yerleştirilmesini sağlamak ve Türkiye'yi 2015 öncesinde ya bu tartışmanın tarafı haline getirmek ya da bu iddiaları Türkiye'ye uygulanacak baskı ile kabul ettirmeye çalışmaktır.

Bakalian ve Davoyan davalarında Osmanlı devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü haksız kazancının dayanağı olarak Poochigian yasasında ifade edilen (böylece tanındığı varsayılan) "Ermeni soykırımı kurbanı" ifadesi (KSHUY 354.4) gösterilmekteydi. Yani her iki davada da temel dayanak noktalarından birisi, Movsesian kararı ile geçersiz kılınan kanundur. Böylece mahkeme, daha önce kanunla sabitlendiği/kabul edildiği

varsayılan soykırım iddialarını geçersiz kıldığından, en başından beri bir uluslararası hukuk konusu olan soykırımın tespit ve cezalandırılması hususunda kendine atfettiği yetkiyi de ortadan kaldırmaktadır. Nitekim Amerikan mahkemeleri önünde devletlerin yargı bağımsızlığına istisna oluşturan 1605 sayılı kanun maddesi (FSIA 1605) ABD mahkemelerini bir devletin uluslararası hukuka aykırı eylemini tespit etmekle görevlendirmiş olmadığından, Bakalian ve Davoyan davalarının çıkış noktası olan "Ermeni soykırımı" iddiası da geçersiz kılınmıştır. Zaten Amerikan mahkemelerinin Kaliforniya'daki kanunun geçersiz olmadığını tespit etmesinden evvel, "soykırımın" tespit edilmesi ve cezalandırılması için yapılan uluslararası hukuk düzenlemelerini dikkat almaları gerekmektedir, aynı Movsesian davasında olduğu gibi.

KAYNAKÇA

AKTAN, Gündüz (2009) “Devletler Hukukuna Göre Ermeni Sorunu”
Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler der. Ömer Engin Lütem (2009)
Terazi Yayıncılık, Ankara

AKTAR, Ayhan (2006) *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm* İletişim Yayınları: İstanbul.

BAGHDJIAN, Kevork K. (2010) *The Confiscation of Armenian Properties by the Turkish Government said to be abandoned* Published by Khatchig Babikian Literary Fund No.3 Antelias:Lebanon

BAZYLER, Michael J. (2002) “The Holocaust Restitution Movement in Comparative Perspective”, *Berkeley Journal of International Law*, Volume: 20, Issue: 1

- (2011) “From ‘Lamentation and Liturgy to Litigation’: The Holocaust-Era Restitution Movement as a Model for Bringing Armenian Genocide-Era Restitution Suits in American Courts” *Marq. L. Rev.* Sayı. 95

BROWN, Philip Marshall (1927) “The Lausanne Treaty” *The American Journal of International Law* Vol. 21, No. 3

ÇİÇEK, Kemal (2011) “Türk-Ermeni Tazminat Antlaşması” *Ermeni Araştırmaları*, No: 37-38

DÜNDAR, Fuat (2010) *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)* İletişim Yayınları: İstanbul

HİGGİNS, R. (1982) “Asser Institute Lectures on International Law: Certain Unresolved Aspects of the Law of State Immunity”, *Netherlands International Law Review*, 29, ss. 265-276.

HİGHET, Keith and George Kahale III (1991) “International Decisions: Chuidian v. Philippine National Bank” *The American Journal of International Law*, Vol. 85, No. 2

KARACA, Taha Niyazi (2005) *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk-Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

KARAGUEUZIAN, Hrayr S. and Yair Auron (2009) *A Perfect Injustice: Genocide and Theft of Armenian Wealth* Transaction Publishers, New York

- KARDEŞ, Selahaddin (2008) “*Tehcir*” ve *Emval-i Metruke Mevzuatı*, Maliye Bak. Strateji Gel. Bşk. Yayınları: Ankara; Ayrıca hukuki bir inceleme için Önder Aytaç (2012) “Emval-i Metruke” *Adalet Dergisi* Sayı: 42
- KORALTÜRK, Murat ve Fatih Kahya (2009) “*Mal Canın Yongasıdır*” *David M. Kohen Koleksiyonundan Belgelerle Osmanlı İmparatorluğu’nda Sigortacılık*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul.
- LÜTEM, Ömer Engin (2009) *Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler* der. Terazi Yayıncılık, Ankara
- NIELSEN, Fred K. (1937) *American-Turkish Claims Settlement under the Agreement of December 24, 1923 and Supplemental Agreement Between The United States and Turkey* Washington, U. S. Govt. print. Office
- ONARAN, Nevzat (2010) *Emval-i Metruke Olayı: Osmanlı’da ve Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi* Belge Yayınları: İstanbul
- ÖZDEMİR, Hikmet vd. (2010), *Ermeniler, Sürgün ve Göç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- SALTZMAN, David ve Esther Neuwirth (2011) “Ten Years of Litigation by Heirs of Ottoman Armenians for Unpaid Insurance Proceeds: An End in Sight?” *Middle East Critique* Vol. 20. No. 3
- SOYSAL, İsmail (1983) *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt* (1920-1945), T.T.K
- TACAR, Pulat (2011) “Türkiye’ye Karşı Hukuk Savaşı: Ermeni Asıllı ABD Vatandaşlarının ABD Mahkemelerinde Türkiye Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Ziraat Bankası’na Açtığı Davalar” *Ermeni Araştırmaları*, 10. Yıl Özel Sayı No: 37-38.
- ÜNGÖR, Uğur ve Mehmet Polatel (2011) *Confiscation and Destruction: The Young Turk Seizure of Armenian Property* Continuum, London and New York
- YEGPARIAN, Garen (2010) “We’ll Sue!” *Armenian Weekly*, 27 Aralık 2010

ERMENİ MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİNİN DOĞUŞU TAŞNAK- İTTİHAT VE TERAKKİ İTTİFAKI

(THE BIRTH OF ARMENIAN NATIONALIST MOVEMENTS:
DASHNAK-CUP ALLIANCE)

Halil ÖZŞAVLI
Araştırma Görevlisi
Kilis Üniversitesi

Öz: Türkiye'deki yaygın kanaatin aksine Ermenilerde ihtilalcı uyanış 17. yüzyılın ikinci yarısında değil 16. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Bu yargı her ne kadar bağımsız bir devlet kurmak için ilk çaba sarf edenlerin Osmanlı Ermeni değil İran Ermenileri olduğuna dair eleştirilebilse de, 16 yüzyılda İran hâkimiyeti altında yaşayan Ermenilerde vukuu bulan politik uyanışın Osmanlı Ermenilerini de etkilediği yadsınamaz. Bu çalışmada söz konusu uyanış hareketlerinin Gregoryen mezhebine mensup Eçmiyadzin kilisesi önderliğinde nasıl başladığı, Müslüman idaresinden kurtulmak için Rusya ile nasıl işbirliğine gidildiği, Rusya'nın özellikle Çar I. Petro'dan itibaren Ermenilere ne tür imtiyazlar vererek bu hareketlerin güçlenmesine destek olduğu, Taşnak ve Hunçak örgütlerinin Jöntürkler ile yaptığı ittifakın yakınlaşması konuları incelenmektedir. Görüleceği üzere bu son ittifak kalıcı olmamış, Hunçaklar ve Taşnakların kendi aralarında ve Jöntürkler ile ilişkileri kısa bir süre sonra bozulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Ulusal Uyanışı, Jöntürkler, İttifak, İttihat ve Terakki Partisi

Abstract: Contrary to the common knowledge in Turkey the revolutionary revival of the Armenians did not begin in the second half of the 17th century but rather in the first half of the 16th century. Despite the fact that this argument is open to criticism since it was not the Ottoman Armenians but the Armenians of Iran who first attempted to establish an independent state, it is not possible to disregard the influence of the political revival of Armenians under Iranian rule in the 16th century on the Ottoman Armenians. In this article, the beginning of the revivalist movements pioneered by the Eçmiyadzin Church who are members of the Gregorian sect, the alliance of the Armenians with the Russians in

order to break free of the Muslim rule, Russia's support especially after Tsar Petro Ist to the Armenians by giving them concessions, and the alliance between the CUP and the Dashnaks and Hinchaks will be evaluated. As the article suggests, this last alliance could not succeed, and after a while relations between Hinchaks and Dashnaks and the Young Turks soured.

Keywords: *Armenian National Awakening, Young Turks, Alliance, CUP*

I) Ermeni Devleti Kurmak İçin İlk Girişimler

Ermenilerin bağımsızlık elde ederek, tarihte kurulmuş olan Ermeni devletlerinin kapsadığı bölgelerde, Doğu Anadolu, Kafkasya ve İran'da, yeniden bir Ermeni devleti kurma amacı doğrultusunda düzenledikleri faaliyetler 16. yüzyıla kadar dayanmaktadır. 16. yüzyılda Ermeniler yoğun olarak Karabağ ve çevresinde yaşamaktaydılar. İran Şahı I. Abbas'ın hükümlerinde altındaki bu topraklar, başlarında Şah'a bağlı "melik" denen yöneticilerin olduğu beş yarı bağımsız bölgeye ayrılmıştı. Babadan oğla saltanat yoluyla iş başına gelen melikler bu bölgelerin hâkimi, yargıcı ve komutanıydı.¹

Her ne kadar Şah Abbas, Ermenilere birçok siyasi haklar bağışlamış olsa da halefleri Ermenilere oldukça acımasız davrandı. Bunun üzerine Pers hâkimiyetinden kurtulma arayışına giren Ermeniler bu amaçla 16. yüzyılda çeşitli heyetler vasıtasıyla Avrupa'ya başvurular. Bu başvurular genellikle Ermenilerin ruhani lider olarak addettikleri Eçmiyadzın² Katalikosları önderliğinde yapılıyordu.

1541'de Eçmiyadzın Katalikosu seçilen ancak Pers hâkimiyeti altında görev yapmanın imkânsız olduğunu düşünüp istifa eden Stepanos Salmastians 1547'de bazı bölgesel liderler ile dini önderleri bir araya getirip Eçmiyadzın'da gizli bir toplantı düzenledi. Toplantının amacı Ermenileri Müslüman egemenliğinden kurtarmanın yollarını istişare etmektir. Toplantıdan Katalikos Salmastians'ı, bir görevle Avrupa'ya gönderme kararı alındı. Salmastians'ın görevi Ermenileri Müslüman egemenliğinden kurtarmaları için Papa ve Hıristiyanlardan yardım talep etmektir. Salmastians Avrupa'ya vardı ve Papa ile çeşitli Avrupa milletlerine yardım için başvuruda bulundu ancak Ermeniler adına giriştiği tüm çabaları sonuçsuz kaldı.³

1 Louise Nalbandian (1963) *Armenian Revolutionary Movement: The Development Of Armenian Political Parties Through The Nineteenth Century*, University of California Press, London, s. 18.

2 Eçmiyadzın'ın Türk yazarlarca muhtelif yazım şekilleri vardır. Bunun nedeni Ermenice "Էջմիածին" olarak yazılan kelimenin altıncı harfine denk gelen "d" harfinin Türkçede var olmayan bir sese denk gelmesidir. Bu harf Türkçe, dışların arasından çıkartılan bir "dz" sesi şeklinde okunabilir. Ermenice telaffuza en yakın telaffuzun bu olmasından dolayı biz bu şekilde yazmayı uygun gördük.

3 Nalbandian (1963) s. 19.

Salmastians'ın yerine Katalikosluk makamına Sivaslı Mikael⁴ geçti ve İran yönetiminin keyfi uygulamalarından dolayı istifa etti. 1547 yılında Eçmiyadzin'de düzenlenen gizli toplantıda hazır bulunan Mikael, 1562'de Sivas'ta benzer gizli bir toplantı tertipleledi. Ancak bu toplantıdaki delegeler tamamen rahiplerden oluşuyordu ve amaç sadece Pers hâkimiyeti altındaki Ermeni topraklarını değil aynı zamanda Türk hâkimiyetinde bulunan Ermenileri ve yaşadıkları bölgeleri bağımsız kılmaktı. Üyeler yine Papa ve Hıristiyanlardan Ermenilerin kurtuluşu için yardım talep etmek üzere Avrupa'ya delegeler gönderme kararı aldı. Heyetin başında kadim Ermenistan'ın krallarının soyundan geldiğine inanılan Tokatlı Abgar (Abgar Tokattsi) vardı. Abgar ve oğlu Sultanşah beraberlerinden bir papaz ile birlikte Mayıs 1532'de Avrupa'ya doğru yola koyuldular. Heyet Avrupa'da Papa IV. Pius ile görüşmeyi başardı ve Papa Abgar'a kendisini Ermenistan'a kral olarak geri döndüreceğine dair söz verdi. Ama aslında Papa, Roma ve Ermeni kilisesi arasında dini bir bütünleşmeyi amaçlıyordu ve bu hedef için Abgar'la birlikte Eçmiyadzin'e bir papaz gönderdi. Ancak Papa'nın görevlendirdiği papaz Ermenistan yolunda öldü ve Sivas delegelerinin girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı.⁵

17. yüzyılda Pers Ermenileri bağımsızlık için çabalamaktan vazgeçemediler. Eçmiyadzin Katalikosu IV. Culfalı Hagop (Hagop Çugayetsi), 1677'de, Karabağ Meliklerini ve önde gelen din adamlarını gizli bir toplantıya çağırdı. Toplantıda Ermenilerin ve Ermeni topraklarının Müslüman idaresinden kurtulması için Avrupa'ya gidip destek çağrısında bulunacak bir delegasyon kurulmasını önerdi.⁶ Heyet aynı zamanda Ermeni kilisesini Roma kilisesi ile birleştirmek için Papa'ya bir teklif götürecekti. Ancak Papa'nın desteğine karşılık Ermeni kilisesinin bağımsızlığı vermek, heyete başkanlık edecek Katalikos Hagop'un hiç istemediği bir şeydi.⁷ Heyet İstanbul'a vardığı sırada Hagop'un ölmesi heyetin bu girişimini âkim bıraktı. Fakat delegelerden biri, henüz yirmi yaşında olan ve heyete babasının yerine katılan İsrayel Ori, görevden vazgeçmeyerek yola devam etti. Ori önce Venedik'e sonra Fransa'ya vararak burada Fransız ordusuna katıldı.⁸

Ori Fransa'da yirmi yıla yakın bir süre kaldı, bazen ticaretle uğraştı bazen paralı asker olarak görev yaptı. Avrupa'da kaldığı süre zarfında buradaki

4 Nalbandian (1963) s.19. Metinde Mikael Sebastatsi olarak geçmektedir. Sivas'ın Ermenice ismi Sebaste'dir."si" eki Ermenicede Türkçedeki "lı" ekiyle aynı görevdedir. Örneğin Türkçe "Urfalı," Ermenicede "Urfatşi" olarak okunur. Bu yüzden Mikael Sebastatsi'yi, Sivaslı Mikael olarak yazmayı uygun gördük.

5 Nalbandian (1963) s. 19.

6 George A Bournoutian (2011) *Ermeni Tarihi, Ermenilerin Tarihine Kısa Bir Bakış*, çev., Ender Abadoğlu-Ohannes Kılıçdağı, Aras yay., İstanbul, s. 186.

7 Nalbandian (1963) s. 21.

8 Garabet Basmacıyan (2011) *Ermeni Modern Tarihi ve Ermeni Sürgünleri (1375-1969)*, çev. Mehmet Baytımur, Peri Yay., İstanbul, s., 39. Ancak Nalbandian Ori'nin Fransız ordusuna değil de İngiliz ordusuna katıldığını yazmaktadır. Bkz: Nalbandian (1963) s. 21.

Hıristiyan liderlerle sürekli olarak Ermenistan'ın bağımsızlığı meselesini görüştü. Nihayet Palatinat'lı Prens Johann Wilhelm'in hizmetine girdi. Ermenistan tacını Prens Wilhelm'e öneren Ori, sonunda onun ilgisini çekmeyi başardı. Prens, Gürcistan Kralı ve Karabağ Meliklerine yazdığı destek mektuplarını Ori'ye verdi. Nisan 1699'da Ori, herkesin kendisini öldü zannettiği sırada geri döndü.⁹

Karabağ'a varmadan önce Eçmiyadzin'e uğrayan Ori, burada yeni katalikusun Roma Katolikliğini asla kabul etmeyeceğini öğrendi. Ancak bu Ori'nin Ermenistan'ın bağımsızlığı için uygulamayı düşündüğü plan için hayati bir meseleydi.¹⁰ Katalikostan beklediği desteği bulamayan Ori, daha sonra Karabağ'a geçerek burada Melik'lerle irtibata geçti ve büyük oranda onların desteğini aldıktan sonra 1699'da tekrar Avrupa'ya Prens Wilhelm'in yanına döndü. Prens Wilhelm bu kez onu Kutsal Roma İmparatoru Leopold'e sevk etti. İmparator, Ori'nin planlarına ilgisiz kalmadı, fakat Ermenistan'a ulaşmak için Rus topraklarından geçilmesi gerektiğine; dolayısıyla onların birliği olmaksızın muvaffak olamayacaklarına işaret etti. Son derece kararlı olan Ori, buradan Rusya'ya geçti ve Ekim 1700'de Çar Büyük Petro'nun huzuruna çıkmayı başardı.¹¹

Ermeni meselesini Çar'la görüşen Ori'nin planına göre, Ermeni halkının bağımsızlığını kazanmasında Rusya'dan destek alınacak, Ermeni silahlı birlikleri oluşturulacaktı. Ayrıca Ori, I. Petro'dan Astrahan'da bir Ermeni alayı kurmak için izin istedi.¹² Zaten Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası gereği güneyde yaşayan Ermenileri bulunmaz bir fırsat olarak gören Çar,¹³ Ori'ye İsveç'le hali hazırda sürdürdüğü savaş biter bitmez, yardım etme konusunda söz verdi.¹⁴ Bir süre sonra Ori'yi hizmetine alarak onu İran'a elçi tayin etti. İran'daki çalkantılı durumu değerlendirmek ve İran'daki Ermeniler ile işbirliği sağlamak konusunda 1707'de Moskova'dan ayrılan Ori, 1709'da İsfahan'a vardı. Burada iki yıl kaldıktan sonra şüpheli davranışları nedeniyle İran hükümeti tarafından uzaklaştırıldı. 1711'de Astrahan'a varan Ori, burada hastalanarak öldü. Naaşı Astrahan Kilise'sine gömüldü.¹⁵

Bu süreçte, İran'daki Safevi devleti çökmüş ve I. Petro 1721'de İsveç'le

9 Bournoutian (2011) s. 187.

10 Nalbandian (1963) s. 22.

11 Basmacyan (2011), s., 40.

12 Yusuf Sarınoy (2008) "Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)", *Akademik Bakış*, Yaz, c. I, sayı 2, s., 69.

13 Süleyman Kocabaş (2007) *Ermeni Meselesi Nedir, Ne Değildir?* Vatan Yay., İstanbul, 2007, s., 24.

14 Bournoutian (2011) s. 187.

15 Basmacyan (2011) s. 39.

olan savaşı Nişad muahedesiyle muzaffer olarak sona erdirmişti.¹⁶ Bu durum Petro'ya, Transkafkasya'yı işgal etmek için fırsat sağladı. Rus birlikleri Terek Nehri'ni geçerek, 1722'de Hazar kıyısını fethettiler. Gürcistan, İran ve Karabağ Ermenileri, bir süvari alayı oluşturarak Petro'nun seferinde yer almışlardı.¹⁷ Petro, Gürcü kralının ve bölgede yaşayan Ermenilerin yardımıyla, Rusya'nın Hazar Denizi'nin batı ve güney kıyılarına yerleşmesini sağlamayı ümit ediyordu. Fakat gerek o gerekse halefleri, bu amaçları, hatta fethettikleri yerleri ellerinde tutmak için gereken araçlardan yoksundular ve Rusya'nın İran'a yönelik bundan sonraki seferleri, ancak 18. yüzyılın sonunda gerçekleşebildi.¹⁸

Aslında Büyük Petro'nun Kafkasya ve Ermeni konusuyla bu denli ilgilenmesi, Ermenilerin bağımsızlığını ve Ermeni Devleti'nin kuruluşunu düşünmesinden kaynaklanmıyordu. Tam aksine, bu meseleyi Rusya'nın doğu yolunda engel oluşturmaması için Ermenistan'ın işgali için kullanıyordu. Ermeniler, amaca giden yolda bir araçtı. Nitekim Ermenilerin bir araç olarak kullanıldığı, 12 Eylül 1723 tarihinde Rusya ile İran arasında Moskova'da imzalanan antlaşma ile gün yüzüne çıkacaktı. Antlaşma imzalanıncaya kadar İran Ermenileri ile münasebetlerinde farklı bir tutum sergileyen Rusya, bu anlaşma ile Ermeni bağımsızlığına karşı bir tutum aldığını belgelemiş oluyordu. Rusların, Ermenilere yeni tavsiyesi, alınan şehirlerde yerleşmeleri ve o şehirleri imar etmeleri yönünde oldu. Ermenilerin tüm ısrarlarına karşın Rusların verdiği tek cevap şu oldu: "Ermeniler, yeni alınan kentlere göç etmelidirler".¹⁹

Petro, Gürcü kralının ve bölgede yaşayan Ermenilerin yardımıyla, Rusya'nın Hazar Denizi'nin batı ve güney kıyılarına yerleşmesini sağlamayı ümit ediyordu.

İsveç'e karşı zaferinin ardından artık Petro'yu bir İmparator olarak tanıyan Osmanlı Devleti İran'a karşı Rus Çarı ile birlikte hareket etme zorunluluğu hissetti. Rusların tek başlarına bütün Kafkasya'yı ele geçirmesini önlemek isteyen Osmanlılar, Fransa'nın arabuluculuğuyla Rusya ile 1721/23'te "İran'ın taksimi" için bir anlaşma imzaladı. Antlaşmaya göre Ruslar İran'dan Mazenderan ve Gilan vilayetlerini alırken, Erivan ve çevresi Ormanlı hâkimiyetine bırakıldı.²⁰ 1725 yılında I. Petro'nun ölümüyle birlikte Rusların bölgeye ilgisi azalırken, Petro'nun halefleri Terek nehrinin gerisine çekilmişlerdi.²¹

16 Akdes Nimet Kurat (1990) *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bak. Yay., Ankara, s. 21.

17 Bournoutian (2011) s., 188.

18 Geoffrey Hosking (2011) *Rusya ve Ruslar - Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev., Kezban Acar, İletişim Yay., İstanbul, s. 328.

19 Halit Gülşen (2010) "19. Yüzyıl Osmanlı-Rus İlişkilerinde Ermeni Faktörü", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 35, s. 148.

20 Kurat (1990) s. 22.

21 Bournoutian (2011) s. 188.

II) Rus Ermenistanı Eyaletinin Oluşumu

Osmanlılarla Bükreş barışını imzalayan Rusya akabinde Napolyon'u da geri püskürttüktan sonra kararlı bir şekilde Kafkasya'ya yoğunlaştı. Ruslar, 1813'te İran ordusunu birçok cephede yenilgiye uğrattılar. Rusların bu zafesinde Ermenilerin paha biçilmez bir katkısı oldu.²² Aynı yıl Karabağ, Gence, Şirvan Şeki, Kuna, Bakü ve Talış hanlıkları İran ile imzalanan Gülistan Antlaşması'yla Rusya'ya katıldı. Rusya, Karabağ ve Gence'yi denetim altına alarak Doğu Ermenistan olarak adlandırılan bölgeye egemen oldu. Rusya Ermenilerin yaşadığı yerleri ele geçirirken Ermeni liderler Rusya Ermenilerinin çoğunun dini merkezî konumundaki Eçmiyadzin'i de içeren Erivan ve Nahçıvan hanlıklarını özgülleştirmek için çaba sarf etti.²³

Gülistan Antlaşması'ndan ne İran, ne Rusya ne de Ermeniler memnundu. Ruslar daha fazla genişlemeyi planlıyor, İranlılar kaybettikleri yerleri geri almak istiyor, Ermeniler ise 1814'te Eçmiyadzin'den Tiflis'e giden başpiskopos Nerses Aşdaregetsi öncülüğünde²⁴ Rusya ve İran arasındaki eski husumetleri canlandırarak bağımsız bir Ermenistan'ın hayalini kuruyorlardı.

Çar I. Nikolay'ın, şehzadeligi zamanında I. Aleksandr'a halef olacağı sanılmıyordu. Çünkü kendisinden büyük kardeşi Konstantin daha evvelden resmen veliaht ilan edilmişti. Ancak Konstantin tahttan feragat edince I. Aleksandr'ın 1825 yılında ölmesinin ardından I. Nikolay tahta geçti. Tahta çıktığında henüz genç bir albay olan Nikolay, saltanatının ilk yılında Rusya'da cereyan eden Dekabristler²⁵ ayaklanmasıyla uğraşmak zorunda kaldı.²⁶ Rusya'daki bu karışıklıktan faydalanan İranlılar, 1826 yılının başında Karabağ'ı işgal ederek ikinci Rus-İran savaşını (1826-1828) başlattılar. Rus ordusunu kumanda eden General Aleksey Yermolov'u hazırlıksız yakalayan İranlılar, başlangıçta zafer üstüne zafer kazandılar. Bu savaşta yerli Müslümanlar Ruslara karşı ayaklanırken, Ermeni nüfus Karabağlı bir Ermeni olan General Madatoff'un liderliğinde Rusların yanında yer aldı.²⁷ Gürcistan ve Karabağ gönüllülerinin oluşturduğu Ermeni tugaylar, yeni tasarlanan Ermeni bayrağıyla, Rus kuvvetlerine katıldılar. Savaşçılar arasında başpiskopos Nerses de vardı.²⁸ Nerses, bir elinde kılıç bir elinde haç

22 Bournoutian (2011) s. 230.

23 Bournoutian (2011) s. 191.

24 Nalbandian (1963) s. 24.

25 Konstantin'in tahttan feragat ettiğinin ve tahta kendisinden küçük kardeşi Nikola'nın geçmeye hazırlandığının duyurulduğu 14 Aralık 1825 tarihinde, meşrutiyet isteyen genç subay ve aydınların Kuzey Birliği Senato Meydanı'nda toplanıp Konstantin'i çar ilan etmek için başlattıkları ayaklanma. Hosking (2011) s., 364-365, Kurat (1990) s., 53.

26 Kurat (1990) s., 53.

27 Jacques De Morgan (1918) *The History Of The Armenian People, From The Remotest Times To The Present Day*, çev. Ernest F. Barry, Hairenik Press: Boston s. 286.

28 Vahan M. Kurkjian (2008) *A History of Armenia*, IndoEuropean Publishing, Los Angeles, s. 235.

Ermeni askerleri cesaretlendirmek için elinden geleni yapıyordu.²⁹ Çar Nikolay, daha sonra İvan Paskeviç'i komutan olarak atadı. Genaral Paskeviç komutasında Ruslar, 8 Ağustos'taki Elizabethtopol muharebesinde büyük başarılar elde ettiler.³⁰ Sonraki yıl da İranlılar için pek başarılı geçmedi. Ruslar, bir yıl içinde Abbasabadi, Ordubad, Sardarabad, Nahçıvan ve Erivan'ı zapt ettiler. Taraflar arasında 28 Şubat 1828'de Türkmençay Antlaşması imzalandı. İran adına veliaht prens Abbas Mirza ve Şah'ın baş danışmanı Allah-Yar Khan Asaf al-Daula görüşmelere katılırken, Rusya'ya General Ivan Paskievich temsil ediyordu.³¹ Antlaşma neticesinde İran, Erivan şehri ve bölgesi dâhil olmak üzere, Aras nehrinin sol sahil tarafını Rusya'ya bıraktı.³² Ayrıca Rusya, İran'dan 20 milyon ruble tazminat alacak ve Hazar Denizi'nde imtiyazlara sahip olacaktı.³³ Gelecekteki bir İran tehlikesine karşı kendini koruma endişesi duyan Rusya bu amaçla İran'a karşı bir sınır hattı belirleme ihtiyacı hissetti. Bundan sonra Rusya ile İran arsındaki yeni sınır Aras nehri olarak belirlendi.³⁴ Bu arada 8.000 hane halkından oluşan ortalama 40.000 Ermeni Güney Azerbaycan topraklarından Rus topraklarına göç etti. Göç edenler Karabağ'a yerleştirildi.³⁵

Savaş bitiğinde, başpiskopos Nerses Aşdaragetsi, zengin Rusya Ermenisi tüccar Christopher Lazerev, Kont Argutinski-Dolgorukov, yazar ve devlet adamı Aleksandr Griboyedov gibi birçok nüfuzlu Rus ve Ermeni, bir Ermeni Vilayeti ya da Rusça tabirle *Armiyanskayaoblast* kurulması için çaba sarf etti. Vakit kaybetmeden, Kilise'nin gözetimi ve Rusya'nın himayesi altında bir Ermeni vilayetinin kurulabilmesi için kampanya başlatıldı. Kampanyayı sürdürenler, Ermeni gönüllülerin savaş boyunca hayati rol üstlendiğini, Ruslar ve Ermeniler arasında tarihi bağların önemini, Ermenilerin, Ruslar açısından ne kadar güvenilir olduğunu anlatarak Çar'ı ikna etmeye çalıştılar. Bununla birlikte, asıl mesele, son üç yüzyıl içinde Ermeni nüfusunun büyük bölümünün tarihi Ermenistan topraklarını terk etmiş ve Ermenilerin Erivan bölgesinde azınlık durumuna düşmüş oldukları gerçeğiydi. Buna çözüm bulmak isteyen Ermeni liderler ve Rus yandaşları, Şah Abbas döneminde İran'a sürülmüş olan Ermenilerin memleketlerine dönmesi hususunun, İran'la yapılacak olan müzakerelere bir koşul ola-

29 Basmacyan, a.g.e. s., Ayrıca bakınız; Şenol Kantarcı (2007) *Tarih ve Uluslararası Boyutuyla Ermeni Dosyası*, Lalezar Kitabevi, Ankara, s. 18.

30 Henry Tyrrell (1969) *The History of Russian Empire (From Its Foundation By Ruric The Pirate To The Accession Of The Emperor Alexander II)*, The London Printing and Publishing Company, London and New York, s. 475.

31 Russo-Persian War (1826–1828). Erişim adresi: [http://en.wikipedia.org/wiki/Russo_Persian_War_\(1826%E2%80%931828\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Russo_Persian_War_(1826%E2%80%931828)) Son Erişim: 29 Mayıs 2012

32 Akdes Nimet Kurat (2010) *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, TTK Yay., Ankara, s. 323.

33 Bournoutian (2011) s. 192.

34 Tyrrell (1969) s. 475.

35 Seyit Sertçelik (2010) *In The Light Of Russian And Armenian Sources, The Emergence Of The Armenian Question (1678-1914)*, Grand National Assembly Of Turkey Publications No:141, Ankara, s. 46.

rak dahil edilmesi konusunda, Rus komutan ve diplomatları ikna etmeye çalıştılar.³⁶

Nihayet bu konu Türkmençay Antlaşması'nın 15. maddesine girdi. Söz konusu maddeye göre İran Şahı, Azerbaycan bölgesinde meskûn ahaliyi, savaş ve Rus kuvvetlerinin geçici yönetimi süresince İran'a karşı eylemlerinden dolayı yargılamayacağına ve onlara eziyet etmeyeceğine dair söz veriyordu. Bunun yanı sıra mezkûr bölgelerde yaşayan nüfusa, eğer isterlerse, bir yıl içinde İran hâkimiyetindeki topraklardan Rus hâkimiyetindeki bölgelere göç etme hakkı verildi.³⁷ Ayrıca antlaşmayla 1795-1804 yıllarından beri tutsak alınıp İran'a götürülen ve orda yaşamaya mecbur edilen Ermeni tutsaklara bağımsızlık hakkı verildi. Böylece, bölgedeki Ermeni nüfusunda 1795-1827 yılları arasında Gürcistan'a göç eden Ermeniler nedeniyle meydana gelen düşüş telafi edilmiş oldu.³⁸

Her ne kadar Ermeni liderler Türkmençay antlaşmasına isteklerinin bir kısmını koydurmuş olsalar da antlaşma onlar için tam bir hayal kırıklığı oldu. Çünkü onların hayali otonom bir Rus-Ermeni Eyaleti kurmaktı. Oysa Çar Nikolay, 21 Mart 1828'deki fermanıyla imparatorluğa ilhak ettiği yeni yerleri "Ermeni Eyaleti" olarak ilan etti ve İmparator unvanının yanına "Ermenistan Kralı" unvanını da ekledi. Ermeniler ise 11/23 Mart 1836 tarihinde alınan bir kararla (polozhenie) elde ettikleri kilise ve eğitimle alakalı konularda özerklik ile yetinmek zorunda kaldılar.³⁹

III) Osmanlı Ermenilerinde Milliyetçi Hareket ve Ermeni Siyasi Partileri

19. yüzyılda Ermeniler arasında aydınlanma Ermeni halkının Rönesansı olarak adlandırılan, iki kaynaktan gelişmiştir. İlki Ermeni rahiplerin geliştirdiği Mekhitarist Öğreti'dir.⁴⁰ İkincisi 19. yüzyılın sosyo-siyasi gelişmelerinin yani Fransız ve Rus Devrimi kavramlarının Ermeni okur-yazarlar arasında yer bulmasıdır. Ermeniler arasında Mekhitarist Öğreti'ye bağlı din görevlileri Ermeni tarihi ve dilinin önemini öğretimlerinde vurguladılar. Tiflis'deki Nersesian Koleji (1823) ve Moskova-Lazarevski Enstitüsü'ndeki (1816) Lazarian Koleji Ermeni ulusal bilincinin oluşmasında en etkili olan eğitim

36 Bournoutian (2011) s. 193.

37 William Bayne Fisher - Avery, Peter- Gershevitch, Ilya- Hambly, Gavin- Melville, Charles (1991) *The Cambridge History of Iran*, Cambridge University Press, New York, vol., 7, ss. 337-338.

38 George Bournoutian A. (1999) *The Politics of Demography: Misuse of Sources on the Armenian Population of Mountainous Karabakh*, Journal of the Society for Armenian Studies, vol., 9, s. 103.

39 Nalbandian (1963) s. 24.

40 Ermeni Katolik Kilisesine bağlı Benedikt rahiplerden Sebastia'lı Abbot Michitar tarafından 1712 yılında kurulan cemaat. Ayrıntılı bilgi için bkz: Nalbandian (1963) ss. 32-33.

kurumları olmuşlardır. Bu eğitim kurumlarında çalışan eğitimcilerden Mikayel Nalbantyan, Haçadur Abovyan ve Stepan Nazaryan öne çıkan isimlerdir.⁴¹ 19. yüzyılda bir çok Osmanlı vatandaşı gibi Ermeni gençlerinden de bir çok kişi eğitim için Avrupa'ya gitti. Eğitim için yurt dışına çıkan ilk Ermeni öğrenciler Mekhitarist Manastırının mekezi olan İtalya'ya daha sonra da Paris'e gitti. Burada bu öğrenciler Fransız Devriminin yoğun olarak etkilediği bir atmosferde yaşadılar ve Lemartine, Chateaubriand, Victor Hugo, De Musset, Aguste Comte, Michelet, Guizot ve Quinet gibi düşünürlerin fikirlerinden etkilendiler. Bazıları 1830 ve 1848'de Fransa'da vukuu bulan devrimlere tanık oldu ve bağımsızlık için çok daha güçlü bir aşkla İstanbul'a döndü.⁴² 1863 tarihli Ermeni Milleti Nizamnamesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin durumunu tanımlarken Patrik'in yetkisini tanımlayan düzenlemeler de içermektedir. Ermeni Ulusal Meclisi'nin kurulması, ilerici Ermeniler tarafından bir dönüm noktası olarak görüldü. Bu iyileştirmelerin yanı sıra ikinci bir gelişme Protestan misyonerlerin ilköğretim, kolejler ve diğer öğrenim kurumları açmaları ve bunları Ermenilere tanıtmaları oldu. Ermeni gazeteleri ile birlikte iletişim de gelişti. Ermeni tarihi ile ilgili kitaplar, okuyucularda mevcut koşullar ile geçmişin karşılaştırılmasını sağlarken onlarda yeni ufuklar açtı. Bu gelişmeler politik Ermeni bilincinde, tamamen kültürel bir romantizmden kuvvet alan bir durumdan eyleme dayalı bir programa doğru bir evrime sebep oldu.⁴³ Ermeni komitelerinin çekirdeklerini oluşturan çeşitli derneklerin kurulması ile devam etti. Bu derneklerden ilki 1860 yılında kurulan "Hayırsever Cemiyeti" idi. Hayırsever cemiyeti, Kilikya'yı yüceltme amacını gütmektedir. Bu cemiyeti "Fedakârlar Cemiyeti" takip etti. 7 Mayıs 1866 tarihinde İstanbul'da Ermeni ileri gelenleri Serobe Aznavur, Srapion Hekimyan, Serobe Tagvoryan, Ekeşyan, Mikael Alişan, Matevos Mamuryan ve Arutünyan "Ser" adında bir mason cemiyeti organize ettiler. Bunların dışında 1870 yılında "Okul Sevenler" cemiyeti, 1876 yılında "Araratlı" cemiyeti, 1879 yılında "Doğu" ve "Kilikya" Cemiyetleri, 1880 yılında Erzurum'da "Silahlılar Cemiyeti" daha sonra "Kadınlar Cemiyeti" ve 1881 yılında "Anavatan Savunucuları" cemiyeti, Van'da 1881 yılında en ünlü gizli cemiyetlerden biri olan "Kurtuluş için Birlik Cemiyeti" ve 1882 yılında da "Kara Haç Cemiyeti" gibi birçok cemiyet kuruldu. Araratlı, Okul Sevenler ve Doğu cemiyetleri daha sonra "Ermeni Birlik Cemiyeti" adı altında birleştiler. Bütün bu Ermeni cemiyetlerinin kuruluş amaçlarının temelinde Ermeni toplumundaki birlik ve beraberliği sağla-

Ermeni Ulusal Meclisi'nin kurulması, ilerici Ermeniler tarafından bir dönüm noktası olarak görüldü.

41 Edmund Herzig ve Kurkchian, Marina (2005) *Armenians Past And Present In The Making Of National Identity*, Routledge Curzon Publishers, s. 76.

42 Nalbandian (1963) s. 46.

43 Herzig-Kurkchian (2005) s. 76.

mak, Ermenilerin haklarını korumak gibi sebepler oluşu gibi Kara Haç Cemiyeti ve buna benzer diğer gizli cemiyetlerin amaçları arasında gençliğin silahlanmasını sağlamak ve silahlı isyanları organize etmek gibi sebepler de mevcuttu.⁴⁴ Ayrıca, bütün bu cemiyetler, Doğu Anadolu'da okullar açarak öncelikle gençleri eğitmeyi amaç edinmişlerdi. Osmanlı Hükümeti de bu cemiyetlerin eğitim faaliyetlerini, onların doğal hakkı olarak görmüş ve bu cemiyetlerin daha sonra devletin aleyhinde zararlı faaliyetler içerisine girebileceklerini düşünmemiştir. Dolayısıyla Osmanlı Hükümeti Ermeni cemiyetlerinin okullar açmasına izin vermiştir. Nitekim Kilikya Cemiyeti, 1880 yılında Zeyton'da (Süleymanlı) erkek ve kız öğrencilerin birlikte öğrenim gördükleri bir okul açmıştı. 1881 yılında ise Alaverdyan'ın gayreti ile Ermeni Cemiyetleri Birliği yine burada bir şube açmıştır. Kilikya Cemiyetinin açtığı okul sayısı 11'i bulurken, cemiyetin bütçesi de 3306,88 Osmanlı altını idi. Ayrıca, Doğu veya Okul Sevenler Cemiyeti, 5 okul ve 1386,28 Osmanlı altını; Araratlı Cemiyeti ise 8 Okul ve 422,43 Osmanlı altınına sahip idi. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Araratlılar Okul Sevenler, Doğulu ve Kilikya Cemiyetleri ile birleşerek Ermeni Birleşik Cemiyetini kurdular. Bu cemiyet, Türk ve Rus Ermenilerini, milli amaçlarına ulaşmak için aynı çatı altında bir araya getirdi. Cemiyet, Van'da bir okul açarak, burada yetiştirilen Ermeni gençlerin, milli ruh ve bağımsızlık gibi düşünceleri Ermeniler arasında yaymalarını hedefliyordu. Ermeni Birleşik Cemiyeti'ne, Rus Ermenileri ve Rus konsolosları büyük yardımlarda bulunuyorlardı. Yukarıda bahsettiğimiz Ermeni cemiyetlerinden 1881 yılında Erzurum'da kurulmuş olan "Anavatan Savunucuları" cemiyeti, partizan birlikleri oluşturmuştu. Bu partizan birlikleri 400 kişiden fazla idiler ve bu kişilere düzenli olarak askerî eğitim verilmekteydi. Cemiyetin silah ve cephanesi mevcuttu. Bu cemiyetin faaliyetleri hakkında Rusya'nın Erzurum Büyükelçisi A. Deneti, 1882 yılında hazırlamış olduğu raporunda, cemiyetin, Türk yönetimine karşı silahlı bir isyan çıkarma gayreti içinde olduğunu, aramalar sırasında beyannameler ve silahların bulunduğunu belirtmiş ve cemiyet üyelerinin, ellerine silahlarını alarak, anavatanın (Ermenistan) çıkarlarını koruyacakları şeklinde ant içtiklerini yazmıştır. Bu gizli cemiyetlerin faaliyetleri bununla da sınırlı kalmamış, 1862, 1865, 1875, 1878, 1879 yıllarında Zeyton, 1862 yılında Van, 1863 yılında Muş, 1865 yılında Çarsacak'ta çıkan Ermeni isyanlarında da rol oynamışlardır.

1) Armenekan Partisi

Armenekan Partisi ihtilalcı faaliyetleri amaç edinen ilk Ermeni siyasi partisi oldu. Bu parti 1885 yılında Mekertitch Portakalyan'ın öğrencileri tarafından Van'da kurulmuştur. Portakalyan ve beraberindekiler 1885 sonbaharında Mekertitch ve Girigiagos Terlemezyan kardeşlerinin bahçesindeki üzüm-

44 Kamuran Gürün (2005) *Ermeni Dosyası*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 186.

lerin sıkıldığı küçük bir damda ilk toplantılarını yaptılar. Odada sadece bir hasır olduğu için daha sonra buraya “hasır damı” denildi. Hasır damındaki ilk toplantıdan sonra ilk Ermeni İhtilal Partisi Armenekan kurulmuş oldu. Bu kurucu toplantıda dokuz genç adam vardı. Bunlar toplantıda Mekertitch Terlemezian, Girigiagos Terlemezian, Ruben Shatavorian, Grigor Odian, Grigor Adjemian, M. Parutdjian, Ghevond Khandjian, Grigor Beozikian ve Garegin Manukian’dı. Yine parti kurucuları arasında adı geçen Yeghiche Gontackhjian, Gabriel Natanian ve Dr. Galust Aslanian Van’da olmadıkları için bu ilk toplantıya katılamadılar.⁴⁵ Parti, ismini yayın organı olan Armenia gazetesinden alıyordu.

Erzurum’da yaşanan olaylardan sonra tutuklamalar başlamış ve Portakalyan’ın Van’da oturması yasaklanmıştı.⁴⁶ Bunun üzerine Portakalyan, bazı taraftarları ile birlikte Marsilya’ya giderek burada Armenia adında bir gazete çıkartmaya başlamıştır. Bu derginin dört ana yayın prensibi vardı; a) Dünyanın dikkatini Türkiye’deki Ermenilerin durumu üzerine çekmek, b) Diasporada yaşayan Ermeniler sayesinde anavatandaki Ermenilere yardım etmek, c) Portakalyan ve arkadaşlarının fikirlerini Ermeniler arasında yaymak, d) Portakalyan ve beraberindekilerin bilgi ve deneyimlerini Ermeni milleti için kullanmak.⁴⁷

Bu partinin programı incelendiğinde, Ermeni halkının bağımsızlığı meselesini ve bir Ermeni devletinin kurulması gerektiğini ileri süren ilk siyasi Ermeni partisi olduğu anlaşılmaktadır.

İlerleyen zamanlarda Armenekan partisi, hem Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde hem de İran, A.B.D. ve Kafkaslarda şubeler açtı. Partinin kuruluş yıllarında ve faaliyetlerinin ilk dönemindeki amacı devrim yolu ile Ermeni halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesi için hak elde etmeye çalışmaktı. Armenekan Partisi kendi amacına ulaşmak için Ermeni halkını uyandırmayı, onlara askerî eğitim vermeyi, disipline alıştırmayı, silah ve para elde etmeyi, askerî birlikler oluşturmayı ve genel bir savaşa hazırlanmayı gerekli görmekteydi. Bu partinin programı incelendiğinde, Ermeni halkının bağımsızlığı meselesini ve bir Ermeni devletinin kurulması gerektiğini ileri süren ilk siyasi Ermeni partisi olduğu anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken husus, bu partinin Ermenilerin bağımsızlığına vurgu yapmış olmasıdır. Bu parti sadece Ermeniler arasında faaliyet gösterilmesi gerektiğini savunmaktaydı.⁴⁸

45 Nalbandian (1963) s. 96.

46 Orhan Doğan (2008) “Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütyun” (Rus Adalet Bakanı Y. Muravyev’in Ermeni Komitelerine İlişkin Raporu). Erişim Adresi: http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2008/20/ODOGAN.PDF, s. 307-328. Son Erişim: 29 Mayıs 2012

47 Nalbandian (1963) s. 94.

48 Doğan, s. 311.

a) Parti Programı

Armenakan Partisinin programı Van'da oluşturuluş ve burada "Parti Programı" başlığı altında kâğıda dökülmüştü. Programın en fazla yedi-sekiz elyazması kopyası mevcuttu ve bunlar parti üyelerinin huzurunda yüksek sesle okunurdu. II. Dünya Savaşı'na kadar parti programı yayınlanmadı. Parti programı yedi bölümden oluşuyordu.

I) Amaç: Ermeniler için kendi kendilerini yönetme hakkını devrim yoluyla kazanmak. Parti, mezhep ayrımın yapmadan kendini Ermeni milletine adanacaktır. Partiye Ermeni olmayanları almak parti enerjisinin boşa harcanmasına ve Ermeni Devriminin gecikmesine sebep olacaktır.

II) Metotlar: Parti amaçlarını aşağıdaki yöntemlerle gerçekleştirmeyi ummaktadır;

1. Aynı ideale inan tüm kahraman Ermenileri birleştirerek,
2. Yandaşlarına merkezî emirler (hedefler) vererek,
3. Yandaşlarını organize ederek ve onlardan hiçbir zorlama olmadan partiye katkıda bulunmalarını isteyerek,
4. İhtilal fikirlerini edebi ve şifahi propaganda yoluyla, sürekli ve devamlı ikili ilişkilerle, uygun eğitim yöntemleri ve parti liderlerinin karakterlerini örnek gösterip yayarak,
5. Ermeni milletine askerî disiplin kurallarını ile silah kullanmayı öğretmek ve gerilla operasyonları düzenleyerek meşru müdafaa ruhunu oluşturarak,
6. Tüm Ermenileri özellikle de dış şartlar buna katkı sağlayacağı zaman, genel bir direniş için hazırlayarak,
7. Ölüm cezalarına ve zamansız tahriklere yol açacak gösterilerden kaçınarak.

III) Organizasyon: Parti üyeleri aktif ve yardımcı kuvvetlere bölünmüştü. Aktif üyeler aidat ödeyen ve partinin kural ve düzenlemelerini kabul eden üyelerdi. Yardımcı kuvvetler ise moral ve maddi destek veren ancak partinin kurallarını kabule zorlanmayan üyelerdi. Aktif üyelerin verdiği aidatların yarısı merkez yöneticileri arasında paylaştırılmak üzere merkezi yönetime diğer yarısı ise bölgesel komitelere verilmek üzere ayrılmıştı. Partinin yurt dışındaki üyelerinden gelen yardımların yüzde kırkının yine merkezi yönetime verilmesi kararlaştırılmıştı.

IV-V) Merkezi Yönetim: Her bölgeden gelen temsilcilerden oluşuyordu. Partinin ihtilalcı eylemlerini yönetip denetlerdi. Bölgeler aktif üyelerden oluşan gruplardan oluşurdu. Çeşitli grupların temsilcilerinden oluşan Özel Komite bölgelerdeki ihtilal eylemlerini düzenlerdi. Özel komite üyeleri Merkezi Yönetimin izniyle eylemleri gerçekleştirecek olan kişilerle parti dışında işbirliği yapabiliyordu. Her bölgenin yönetiminin bölge ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş ve parti programına aykırı olmayan kendi özel tüzüğü vardı.

VI) Yayın Aracı: Bu ana fikirler doğrultusunda Armenia gazetesi, partinin fikirlerini yaymak için vardır. Parti gazeteyi hem maddi hem manevi şekilde destekleyecektir ancak gazetesinin editörü Armenekan Partisinin yönetsel ve finansal işlerinden sorumlu değildir.

VII) Programın Yeniden Düzenlenmesi: Bu Özel Komitedeki bölgesel temsilciler oy çokluğuyla sağlanabilir.

Parti programı partinin ihtilalcı eylemleri nerede gerçekleştireceğini tam olarak belirtmemektedir. Programda parti emellerinin sadece Türkiye Ermenilerinin yaşadığı bölgeleri mi kapsadığı yoksa Rusya ve İran'da da Ermenilerin yaşadığı bölgeleri kapsadığı net değildir. Ancak parti eylemlerinin öncelikle Türkiye'de ve yoğun olarak Van'da gerçekleştiği düşünüldüğünde Parti'nin öncelikli olarak Türkiye'de Ermenilerin yaşadığı bölgelerle ilgilendiği varsayılabilir.

Armenekanlar gelecekteki bir isyan hareketi için hazırlığı vurguladılar. Bunun için fazlasıyla ön hazırlık yapılması gerektiğine inanıyorlar ve zamansız bir devrimin istenmediğine dikkat çekiyorlardı. Kültürel, politik ve askerî eğitim bu devrim için olmazsa olmazdı. Bu eğitim Portakalyan tarafından Van'da kendi açtığı okullarda zaten uygulanmaya başlamıştı. Ermenilerin yabancı olduğu silah eğitimine özel bir önem verilmekte ve bu eğitim bir Ermeni olan Rusya Konsolos vekili Major Karamsaryan tarafından Normal Okulunda verilmekteydi.⁴⁹

2) Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi

Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi, Türkiye ve İran topraklarında kurulmuş ilk sosyalist partiydi. Tüm teorileri ve kurucuları Marksistti.⁵⁰ Portakalyan 1885 yılında Marsilya'ya gitmiş ve burada Armenia adında bir gazete çıkarmaya başlamıştı. Portakalyan, Armenia gazetesinin temel ama-

49 Nalbadian (1963) s. 97-99.

50 Nalbadian (1963) s. 104.

cının Ermeni tüccarlar ile çeşitli ülkeler arasındaki ticarî ilişkilerin geliştirilmesi olduğunu belirterek gazetenin çıkarılış amacının ticarî bir nedene bağlı olduğunu açıklamıştı. Ancak, bu gazete kısa bir süre içinde, Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde okuyan Kafkasyalı Ermeni öğrencilerin devrimci ve bağımsızlık gibi fikirlerinin işlendiği bir yayın organı haline geldi. Gazetede yayınlanan ve devrim fikrini işleyen yazıların büyük bir kısmı Türkiye ile ilgili olmakla beraber Rusya Ermenileri hakkında da ihtilalcî düşünceleri destekleyen yazılar yayınlanıyordu. Armenia gazetesinde Türkiye ve Rusya ile ilgili yayınlanan bu yazılar sonucunda gazetenin Türkiye'ye girişi 1885 yılının Ağustos ayında yasak edilmişse de gizli olarak gelmeye devam etmiştir. 1886 yılında da bu gazetenin Rusya'ya girmesi yasaklandı.

Armenia gazetesinin Türkiye ve Rusya'ya girişinin yasaklanmasının akabinde, gazetede daha cesur ve açık düşünceler ifade edilmeye başlandı; gazetede yayınlanan yazılarda artık konuşmaktan çok iş yapılması ve üyelerinin Türkiye'ye gidip orada devrimci düşünceleri hayata geçirecek "ihtilalcî bir cemiyetin" kurulması gerektiği ifade edilmeye başlanmıştı. Kurulması düşünülen bu cemiyetin başına geçmesi için Portakalyan'a bir teklif götürüldü, ancak Portakalyan bu teklifi kabul etmeyerek geri çevirdi. Portakalyan'ın böyle bir teklifi geri çevirmesi Kafkasyalı Ermeni öğrenciler arasında büyük bir şaşkınlık yarattı. Öğrenciler bu şaşkınlıklarını bir süre üzerinden atamadılar. Ancak, bir müddet sonra Paris ve Monpel'den Cenevre'ye gelen bu Ermeni öğrenciler, burada Portakalyan'ın iştirak etmediği bir cemiyeti kurmayı kararlaştırdılar. Böylece, Hınçak Komitesi, Batı Avrupa üniversitelerine öğrenim görmek üzere gitmiş olan Rus uyruklu Ermeni öğrenciler tarafından İsviçre'nin Cenevre şehrinde 1887 yılının Ağustos ayında kurulmuş oldu.⁵¹ Komitenin kurucuları arasında Avetis Nazarbekyan, Maro Nazarbekyan, Ruben Hanzat gibi isimler bulunmaktadır. Bu kişiler kurdukları cemiyetin programını hazırladıktan sonra, kendilerine ait bir yayın organı üzerinde çalışmaya başladılar. Ancak, Cenevre'de Ermenice baskı harfleri bulunmamaktaydı. Bu Ermenice baskı harflerinin Viyana veya Venedik'ten getirilmesi gerekiyordu, ancak cemiyetin yeterince parası bulunmamaktaydı. Bu nedenle Cenevre'de ilk kez bir Kafkas gecesi düzenlediler ve bu gecedeki elde ettikleri parayla da Ermeni baskı harfleri sipariş edildi.⁵² Sipariş verilen harfler gelinceye kadar geçen sürede ise cemiyet üyeleri, Rus matbaasına giderek burada baskı işlemlerini öğrendiler. Çıkaracakları gazetenin adını da Hınçak olarak koydular. Bu sırada, G. Karacayan cemiyetten ayrıldığı için cemiyetin üyeleri sadece 5 kişi kalmıştı. Hınçak gazetesinin ilk sayısı 1887 yılının Kasım ayında, ikinci sayı-

51 Nalbadian (1963) s. 104.

52 Nalbadian (1963) s. 107.

sı ise 1888 yılının Ocak ayında yayınlandı. Nazarbekyan, Vardanyan ve Haracıyan tarafından hazırlanan cemiyet programı da 1888 yılında açıklandı.⁵³

1889 yılında Hınçaklar teşkilatlarını mükemmelleştirdiler. Hınçakların faaliyetleri sonucunda 1890 yılında silah araması ve Ermeni Sanasaryan Okuluna siyah çelenk asılması meselesi yüzünden, Erzurum'da ayaklanma baş gösterdi. Bunun ardından birçok yerde büyüklü küçüklü olaylar başladı.

Hınçakların önderliğinde yürütülen gösteri ve ayaklanmaların en büyüğü İstanbul'da gerçekleşti. 1890 yılında partinin lider kadrolarından olan Cangülyan, Kılıcyab, Açıkbaşyan, Boyacıyan ve Damadyan adlı kişiler, İstanbul'da ayaklanma hazırlıklarına başladılar. Kumkapı kilisesinde yapılan konuşmalardan ve Cangülyan'ın Osmanlı Devleti'nin simgesi olan tuğrayı ayakları altına alarak parçalamasından sonra, göstericiler önde patrik olduğu halde şikâyetlerini iletmek üzere silahlı olarak Bab-ı Ali'ye geldiler. Alınan önlemler sayesinde göstericiler dağıtılarak bu girişim sonuçsuz bırakıldı. Bu hareketleri uygun bulunmadığı söylenen patrik Aşıkyan görevinden ayrıldı. Hınçak partisi bundan sonra eylemlerini bir kat daha şiddetlendirdi. İstanbul başta olmak üzere ve diğer vilayetlerde yeni gösteriler düzenlediler. Rus ve İngiliz elçilikleri doğu illerindeki konsoloslukları aracılığıyla komite üyelerini gizliiden gizliye kışkırtıyor ve kendilerine maddi ve manevi yardımlarda bulunuyorlardı. Komiteler halktan bazı kişileri yalan vaatlerle kandırarak terörist gurupları oluşturdular.

1894'te parti üyeleriyle aynı düşüncede olan Meteos İzmirliyan, Millî Meclisin baskısıyla patrik seçildi. Meteos İzmirliyan partrik olduktan sonra partinin reisliğini de üstlendi ve örgütlenmeyi bir kat daha arttırarak eylemcileri yüreklendirdi. O sıralar Muş Mutasarrafına hakaret ettiği için görevinden alınan ve İstanbul'a gönderilen Kirkor Alatciyan adındaki bir papaz da Patrik İzmirliyan tarafından ruhani Meclis Başkanlığına ve daha sonra da Kilikya katalikosluğuna atandı.⁵⁴

Hınçaklar 1897'de ikiye bölündüler. Bir kısmı, Asıl Hınçaklar (Nazarbeg taraftarı olanlar), öbür kısmı da (Arpiyar Arpiaryan liderliğindeki) Yenilikçi Hınçaklar (Vera Gazmıyal Hınçaklar) adını aldılar.⁵⁵ Hınçak Komitesi, programı ve yöntemlerine rağmen Ermeniler arasında büyük taraftar bulamadı. 1900'lerden itibaren birçok komite taraftarı Birleşik Krallık, Rusya

53 Doğan (2008) s. 312.

54 *Ermeni Komitelerin Amaçları ve Eylemleri (Meşrutiyetin İlanından Önce ve Sonra)* (2008), Yay., Haz., Tetik, Ahmet-Gürler, Melike- Aksu, Çiğdem, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, s. 11.

55 Doğan (2008) s. 315.

ve Kafkasya'da öldürülünce büyük kan kaybetmelerine rağmen yine de I. Dünya Savaşı sürecinde Ruslarla işbirliği yapmak yoluyla eylemlerine devam edebilmişlerdir.

a) Parti Programı (1887)⁵⁶

Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi (1887), programı aşağıdaki gibi özetlenebilir:

I. Zamanın ideolojik etkisi, toplumun yeni bir bakış açısına sahip olmasına yol açtı. Parti, mevcut dünya koşullarına nüfuz edebiliyor ve her yerde var olan eşitsizlikleri görebiliyordu. İnsanların büyük çoğunluğu kendi ayrıcalıklı konumları sayesinde yoksul kitlelerin kontrolünü eline geçiren küçük bir azınlık tarafından ezilip sömürülüyordu.

Ermeniler kendi siyasi haklarından mahrum edilmiş ve asalak derebeylerin kölesi olarak yaşamaya, sessiz kalmaya zorlanmışlardır.

Bu büyük çoğunluk için tam ve gerçek bir özgürlük elde etmek için, insani ve sosyalist ilkelere dayalı yeni bir düzen kurmak zorunlu

du. Mevcut düzenin devrim yoluyla yok edilmesi gerekiyordu. Daha sonra, eski toplumun küllerinden, ekonomik gerçekler ve sosyalist adalete dayalı, yeni bir toplum inşa edilmelidir.

II. Partinin öncelikli hedefi, Türkiye Ermenistan'ının⁵⁷ siyasi ve ulusal bağımsızlığını elde etmektir. Asya Türkiye'sinde Ermenilerin içinde bulunduğu koşullar ortaya konmuş ve Hınçak faaliyetlerinin neden bu alanda yoğunlaşması gerektiği açıklanmıştır. Burada Ermenilerin emeği ve topraklarının sahip olduğu zenginlikler aristokratlar, kapitalistler ve hükümet tarafından sömürülmektedir. Bu haksızlıkların yanı sıra, Ermeniler kendi siyasi haklarından mahrum edilmiş ve asalak derebeylerin kölesi olarak yaşamaya, sessiz kalmaya zorlanmışlardır. Yağmacı kabile adamlarının korkusundan istedikleri gibi ibadet etme serbestisi yoktu. Ermenileri kölelikten kurtarmak için, Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi Ermenileri sosyalizme giden yolda yönlendirerek onların öncelikli hedefi olan Türk Ermenistanı'nın özgürlüğüne kavuşması için çalışmalarını sağlayacaktır.

Öncelikli hedefler tayin edildikten sonra, bazı siyasi ve ekonomik amaçlar uygulamaya konulmalıdır.

56 Program Partinin resmi internet sitesinden alınmış olup tarafımızdan Türkçeye tercüme edilmiştir. Site Erişim Adresi: http://www.hunchak.org.au/aboutus/historical_program1887.html Ayrıca bakınız: Nalbandian (1963) ss.108-113.

57 Anadolu kastedilmektedir. Aynı isim bundan sonra Anadolu olarak zikredilecektir.

b) Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi'nin Politik Amaçları

- 1) Süresiz bir Halk Yasama Meclisi, serbest seçimlerde doğrudan oyla seçilir. Seçmenler, tüm ulusal ve idari sorunlarda tam yetkiye sahiptir.
 - a) Halkların temsilcileri toplumun her kesiminden seçilecektir.
 - b) Yasama Meclisi, emniyeti için Ermenistan'ın en önemli şehirlerinden birinde oluşturulacaktır.
- 2) Kapsamlı bölgesel özerklik.
- 3) Yaygın toplumsal özerklik.
 - a) İki ve üçüncü maddelerle alakalı olarak, insanlar tüm kamu yöneticilerini seçme yetkisine sahiptir.
- 4) Her birey, mevki veya zenginlik ayrımı olmadan, ofis tutma hakkına sahiptir 5. Tam basın, konuşma, vicdan, toplantı, organizasyon yapma ve seçim propagandası özgürlüğü.
- 5) Kişi ve her bireyin evi dokunulmazlığa sahiptir.
- 6) Evrensel askerlik hizmeti.

Partinin ekonomik amaçları, halkın ihtiyaçları ve arzuları üzerine dikkatli bir soruşturma sonrasında tespit edilmiştir. İki ekonomik hedef program içinde açıklanmıştır. Bunlar belli bir gelir dilimi üzerinde kademeli bir vergilendirme sistemi ile evrensel, zorunlu ve ilerici bir eğitim sisteminin kurulmasıdır.

III. Hınçakyan programı, parti amaçlarına ulaşmanın tek yolu olarak devrimi savundu. Anadolu, partinin ihtilal eylemelerinin gerçekleştirileceği saha olarak kararlaştırılmıştır. Parti, Anadolu'da mevcut olan sosyal düzenin, Türk hükümetine karşı şiddet yoluyla değiştirilebileceğine inanmaktadır ve şu yöntemleri benimsemiştir; propaganda, tahrik, terör eylemleri ile köylü ve işçi faaliyetleri.

Propaganda kişilere onları iki temel hedefe yönlendirmek için eğitim yoluyla uygulanmalıdır. Bu iki hedef; devrim için temel nedenler ve uygun zamanda hükümete karşı isyan ve başarılı bir devrimden sonra kurulacak olan sosyal düzen.

Tahrik ve terör eylemlerine halkın isyan ruhunu coşturmak için ihtiyaç vardı. Hükümet karşıtı gösteriler, vergi ödemeyi ret, reformlar için talepler ve aristokrasiye karşı nefret, tahrik kampanyasının parçası idi. Terör, halkı korumak ve Hınçak programına onların güvenini kazanmak için bir yöntem olarak kullanılacaktı.

Parti Örgütü, merkez yürütme kurulu tarafından yönetilen merkezi bir organizasyon olacaktı.

Devrim, tek başına parti örgütünün katılımıyla kazanılamazdı. Köylü ve işçilerin aktif desteğini kazanmak kesinlikle gereklidir. Köylüler ve işçiler partinin kazanımlarını ve halkın çıkarlarını korumak, hükümetin kontrolünü ele geçirerek demokratik ilkeler ışığında yönetmek için gereklidir.

IV. Genel amaçları gerçekleştirmek amacıyla bir isyan başlatmak için en uygun zaman Türkiye'nin bir savaşa dâhil olduğu zamandır.

Anadolu'da yaşayıp Ermeni olmayan diğer azınlıklar göz ardı edilmeyecektir. Parti Ermeniler dışındaki diğer azınlıkların da durumlarının iyileştirilmesi için mücadele edeceğini ilan eder. Bu, Süryaniler ve Kürtler gibi diğer azınlıkların sempatisini kazanmak için gereklidir.

V. Programın son bölümünde Anadolu'nun Ermenilerin en çok yaşadığı bölge olduğuna dikkat çekilir ve bölge aynı zamanda tarihî Ermenistan'ın en büyük bölümünü oluşturmuştur. Büyük güçlerle imzalanan Berlin Antlaşması Madde LXI (61)'de, Türkiye'nin Ermenilerin yaşadığı yerlerde reform yapmayı kabul ettiği gibi, Ermeni halkının büyük çoğunluğu, Osmanlı hükümdarları tarafından dayatılan imkânsız şartlar altında yaşıyorlardı.

Bu değerlendirmeler, Parti'nin, Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmak için tüm devrimci güçlerin kendilerini bu uğurda adanmalarını talep edebilmesini sağlar. Parti ve onun takipçileri, bu bölgeye ilişkin diğer güçlerin bencil çıkarlarına karşı durarak, zaten iflas etmiş Osmanlı rejiminin yıkılmasından sonra Avrupa ülkelerinin kendileri için sistematik olarak, Ermenistan da dâhil olmak üzere imparatorluğu böcekleri öngörüsünde bulundu. Bu arada Parti öncelikli hedefinin Türkiye Ermenistan'ının siyasi bağımsızlığı olduğunu tekrar beyan eder.

Türkiye Ermenistan'ının bağımsızlığı kazanıldıktan sonra, devrim, Rusya ve İran sınırlarında kalan Ermeni topraklarında gerçekleştirilecektir. Hedef, Türkiye, İran ve Rusya'daki Ermeni topraklarını birleştirerek federatif demokratik bir Ermeni Cumhuriyeti kurmaktır. Ermenilerin yaşadığı bölge-

ler bağımsızlığını kazanınca, Ermeniler anavatanlarında özgürce yaşayacak ve nihai hedef olan tüm insanlık için sosyalist bir toplum oluşturulacaktır.

Parti programında iki önemli hedef öne çıkmaktadır. İlki ve öncelikli olanı Anadolu Ermenistan'ının bağımsızlığı ikinci ve gelecekte gerçekleştirilmesi planlanan hedef ise sosyalizmdi. Bu iki amaç onursal hedeflerdi. Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi'nin programı tartışmasız bir şekilde 19. yüzyılda bağımsız ve birleşik bir Ermenistan Cumhuriyeti talep eden ve bunun ötesinde tüm insanlık için sosyalizm dileyen ilk ve tek parti oldu.

Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisinin programı hem sosyalist hem de milliyetçi bir programdı.

3) Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaksutyun)

Ermeni Devrimci Federasyonu, radikal milliyetçi Ermeni siyasi örgütü, Ermenistan'ın bağımsızlığını sağlamak amacıyla 1890'da kuruldu. Halen gerek Ermenistan Cumhuriyeti'nde gerek diasporadaki Ermeniler arasında aktif bir siyasi partidir. Ermenice adıyla Daşnaksutyun olan örgütün adı dilimize bir takım ses değişikliklerinden sonra Taşnaksutyun olarak geçmiştir ve kısaca Taşnak adıyla da bilinir. Ermenicede “federasyon” anlamına gelir. Çünkü örgüt özellikle Rusya'daki Ermeni örgütleri başta olmak üzere birçok örgütün birleşmesinden oluştuğundan bu adın verilmesi uygun görülmüştür.⁵⁸

Federasyonu ortaya çıkaran fonksiyonlar üç ana gruba bölünebilir. Sosyalist olmayan milliyetçi ihtilalcılar denilen ilk grup, Türkiye Ermenilerinin bağımsızlığı ile ilgilenen ve Armenakan Partisi'ne eğilimi olan kişilerdi. Bunların Petersburg'da okuyan öğrenciler olup, sözcüleri zengin bir Rus Ermenisi olan Konstantin Hatisyan'dı. Bu grup Tiflis'te “Severne Nomera” (Kusey Pansiyonu) pansiyonunda toplandıkları için “Kuzeyliler” deniyordu.

Sosyalist ihtilalcıların bir grubu, Rus ve Gürcü ihtilalcılarla işbirliği yapmak ve Çar rejimini devirmek görüşündeydi. Diğer bir grubu ise sadece Türkiye Ermenileri ile meşgul olmak isteyen gruptu. Her iki sosyalist grup da genellikle Moskovalı öğrencilerden kuvvet alıyordu. Bu grup genellikle Tiflis'te “Luzhnye Numero” (Güney Pansiyonu) pansiyonunda toplanıyordu ve bu yüzden bu gruptakilere “Güneyliler” deniyordu. Türkiye Ermenileriyle meşgul olmak isteyenler arasında Hınçak partisine mensup olanlar da vardı.⁵⁹

58 Gürün (2005) s. 191.

59 Nalbandian (1963) s. 152.

Bu çeşitli grupların bir araya nasıl ve ne zaman geldikleri bilinmiyor ancak 1890'da Tiflis'te Krisdapor Mikaelyan, Simon Zavaryan ve Stepan Zoryan ve Hınçaklar namına da Rupen Hanazad'ın toplantılar düzenledikleri ve partiyi kurdukları genel kabul görmektedir. Başlangıçta partinin sevk ve idaresi Cenevre'de bulunan gizli bir büronun elinde olduğu ve bu büronun partinin normal üyelerini çok sıkı bir disiplinle idare ettiği söylenir.⁶⁰ Ancak Nalbandian'a göre parti mekezî Trabzon olarak seçilmişti ancak bütün işler Tiflis'ten yönetiliyordu ve beş kişiden oluşan Mekezî Komite Tiflis'te oturmakta ve partinin sevk ve idaresini buradan yapmaktaydı. Mekezî Komite'yi oluşturan beş kişi C. Mikaelian, S. Zavarian, Abraham Dastakian, H. Loris-Malikian ve Levon Sarkisian'dı.⁶¹

1891 yılında, cemiyetin yayın organı olan "Droşak" (Bayrak) gazetesi yayın hayatına başladı. Bu arada Hınçak ve Taşnak cemiyetleri arasında bazı birleşme eğilimleri görülse de bu uzun sürmedi. Çünkü Hınçak Cemiyeti Taşnaklarla birleşmek için sosyalizmi şart koşuyordu. Oysa Taşnaklar Türkiye'deki Ermenilerin buna henüz hazır olmadığını düşünüyordu. Nihayet Hınçak ve Taşnaksutyun cemiyetlerinin beraberliği uzun sürmedi ve Hınçak Komitesi, yeni başlayan bu siyasi hareketin, sosyalizm düşüncesi ile bağdaşmadığını ileri sürerek Taşnaksutyun ile olan beraberliğini devam ettirmeme kararı aldı. Bu şekilde hem Armenakan Cemiyeti hem de Hınçak, bağımsız birer Ermeni cemiyeti olarak varlıklarını sürdürmeye devam ettiler. Daha sonra ise Taşnaksutyun Cemiyeti ile mücadele etmek zorunda kaldılar. Zaten, Hınçak ile Taşnaksutyun arasında gerçekleşen müzakerelere rağmen, Hınçak cemiyeti birleşmeyi fazla önemsememiş ve 1896'da tamamen ayrılmalarına kadar geçen süre içinde de bağımsız olarak faaliyet göstermiştir.

a) Parti Programı

Taşnaksutyun Cemiyeti'nin programı, bütünüyle ancak 1894 yılında yayınlandı. Cemiyetin kuruluşundan cemiyet programının yayınlanmasına kadar geçen süre içinde cemiyetin bir programı olmamıştır. Ancak 1892 yılında yapılan genel kongrede alınan kararlar, cemiyetin daha sonra yayınlanan programının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle kongrede alınan bu kararların cemiyetin programı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira 1894 yılında yayınlanan programla 1892 genel kongre kararları arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Bununla birlikte cemiyetin dört yıl boyunca tam anlamıyla oluşturulmuş bir programının bulunmaması diğer Ermeni siyasi

60 Gürün (2005) s. 192.

61 Nalbandian (1963) s. 155.

grupları tarafından eleştirilmiştir. Taşnaklar ise bu durumu sözün değil işin daha önemli olduğunu ifade ederek açıklamaya çalışmışlardır. Taşnaklar için bir düzine silah nakledecek çete, bir düzine programdan daha değerliydi. Tanaksutyun Cemiyetinin programına temel teşkil eden fikirler ise bu cemiyetin 1892 yılında yaptığı ilk toplantıda kabul edilmişti. 1892 yılında Cenevre’de yapılan bu kongre, 32 üyenin katılımıyla gerçekleştirildi. Kongre kararlarına bakıldığında Taşnak Cemiyeti’nin de Hınçak Cemiyeti gibi sadece Osmanlı Ermenilerinin yaşadığı bölgelere vurgu yaptığı görülmektedir. Bu kongreye katılanlar tarafından üzerinde anlaşma sağlanan prensiplerden dikkat çekici olanlar şunlardır:

1. Taşnaksutyun Ermeni Cemiyetinin amacı, ihtilal yolu ile kendilerinin Türkiye Ermenistan’ı olarak kabul ettikleri bölgenin siyasî ve ekonomik bağımsızlığına kavuşmasını sağlamaktır. Cemiyetin amacı bu şekilde ifade edildikten sonra, kongrede, gelecekte kurulacak olan “bağımsız Ermenistan”ın yöneticilerinin seçimle iş başına geleceği; vatandaşların kanun karşısında eşit olacağı; vergilendirmelerin gelirlere uygun şekilde düzenleneceği vb. siyasî, ekonomik ve sosyal alanlarla ilgili fikirler ifade edilmiştir.

Kongre kararlarına bakıldığında Taşnak Cemiyeti’nin de Hınçak Cemiyeti gibi sadece Osmanlı Ermenilerinin yaşadığı bölgelere vurgu yaptığı görülmektedir.

2. Cemiyetin, amacına ulaşmak için başvuracağı yöntemler ise şu şekilde kabul edilmiştir:

- a) Ermeni Cemiyeti Taşnaksutyun, ihtilal yoluyla kendi amacına ulaşmak için ihtilalcı gruplar oluşturmak ve bu ihtilalcı gruplar ile hükümete karşı mücadele etmek.
- b) Taşnaksutyun Cemiyeti’nin temel prensiplerinin ve amacının aynı zamanda ihtilal düşüncesinin propagandasını yapmak.
- c) Savaşçı grupları organize etmek, bu savaşçıların eğitimlerini sağlamak.
- d) Hem sözle hem de yapılacak işlerle halkın ihtilalcı ruhunu canlandırmak.
- e) Halkın silahlanmasını sağlamak için bütün yöntemleri hayata geçirmek.
- f) Yüksek mevkilerde bulunan kişilerle, hainlerle, muhbirlerle mücadele etmek ve bu kimselere karşı terör faaliyetlerinde bulunmak.

- g) Hükümet müesseselerini tahrip etmek ve yağmalamak.
- h) (Anadolu'ya) insan ve silah göndermenin yollarını yaratmak.
- i) Oluşturulan gruplara silah, para ve insan yardımı sağlamak.

Taşnaksutyun Partisi'nin 1894 yılında kendi yayın organları Droşak (Bayrak) dergisinde yayınladığı parti tüzüğünde de, Partinin amacının, "Türkiye Ermenistanı'nda siyasi ve ekonomik özgürlük elde etmek olduğu belirtilirken bu amaca ulaşmak için kullanılacak yöntemler arasında halkı silahlandırmak, savaşçı gruplar oluşturmak ve bu grupları hem ideolojik hem de pratik olarak yetiştirilmeleri, (Anadolu'ya) insan ve silah göndermenin yollarının yaratılması, devrimci komitelerin oluşturulması ve bu komitelerle sıkı ilişkilerin kurulması, gruplara silah, para, insan yardımında bulunmak gibi fikirler beyan edilmiştir.⁶²

b) Taşnaksutyun Partisinin İç Tüzüğü⁶³

Amaç

1. Taşnak Ermeni Komitesi çetelerinin başlıca görevleri ayaklanma eylemlerine maddi ve manevi yardımda bulunmaktır.

Üyelik ve Teşkilat

2. Cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın, istenen niteliklere sahip 18 yaşındaki her kişi çete üyesi olabilir, istenen nitelikler; isyancı, iyi hâl sahibi, geçmişi lekesiz ve Taşnaklara eğilimli olmaktır, üye olanlar, Taşnak Komitesi programına ve bu tüzüğe daima bağlı kalacaklarına dair söz vereceklerdir
3. Diğer komitelerden olanlar, o komitelerle bütün ilişkilerini kesmedikçe ve bu konuda yeni arkadaşlarına güven vermedikçe Taşnak Komitesine üye olamazlar.
4. Çeteye girmek isteyenler sözlü ya da yazılı, kurulun herhangi bir üyesi aracılığıyla başvuruda bulunabilirler. Görüşmelerden sonra yapılacak oylamada, oyların üçte ikisini kazanan kişiler, üyelik sıfatını kazanırlar. Bundan sonra grup, bağlı bulunduğu üst komi-

62 Doğan (2008) ss. 317-318.

63 *Ermeni Komitelerin Amaç ve Eylemleri* (2008), s. 108-114.

teye yazılı olarak bildirilir. Komite, üç gün içinde cevap verir. Komite teklif edilen üyeyi kabul ya da red yetkisine sahiptir.

5. Üyeliğe kabul edilenler meclis huzurunda Taşnak Komitesi ilkelere sadık kalacaklarına dair namusları üzerine söz verirler ve sonra bu tüzüğün bir örneğini imzalarlar, imzalı örnek alt komite tarafından saklanır.
6. Üyeliği kabul edilmeyen kişilerin isimleri güvenlik nedeniyle tüm kurullara yazıyla bildirilir.
7. Bir çeteye üye olan, diğer bir çeteye üye olamaz.
8. Taşnak yönetim kurulu bulunan ya da bulunmayan yerlerde üyeler çete oluşturabilirler. Ancak mensup oldukları alt komitenin onayını almak için başvurmaları ve takımı oluşturan üyelerin adlarını bildirmeleri lazımdır.
9. Bir takım, 5-10 kişiden oluşur. Takım üyelerinin sayısının dörde düşmesi hâlinde, 28'inci madde uygulanarak bu üyeler öteki takımlara dağıtılır.
10. Bir takım bölünecekse, önce yazılı olarak yönetim kuruluna bilgi verilmesi gerekir. Yönetim kurulu, üyelerden birini gönderir ve meclis başkanı tarafından geçici bir ikinci başkan seçilir. Bundan sonra karşılıklı, görüşmeler sonucu takım ikiye ayrılır.

Uyarı: Asıl takımın adı ve defteri önceki reiste bırakılır ve bölünmesine kadar elde bulunan paralar yönetim kuruluna teslim edilir. Eski takım adına olan borçları bu takım öder.

Görev ve Disiplin

11. Her üye, aylık gelirinin yüzde yirmisini komitenin emrine vermek zorundadır.
12. Üst üste üç ay borcunu ödemeyen üye, takım reisinin vereceği bir aylık uzatma süresi içinde borcunun tümünü ödemek zorundadır. Eğer yine ödemezse üyelikten çıkarılır.
13. Her üye, toplantılarda hazır bulunmak zorundadır. Mazeretsiz olarak toplantıda bulunmayan üye, ilkinde bağışlanır, ikincisinde adı duyurulur, üçüncüsünde ise para cezası verilir.

14. Her üye sıır tutmakla yükümlüdür.
15. Her takım isyan için fikren gelişmeye ve bilgisini genişletmeye çalışacaktır. Takım üyeleri arasında diğerlerine bu konuda kılavuzluk edecek arkadaşlar bulunmazsa, bilgili bir arkadaşın gönderilmesi için yerel yönetim kuruluna başvurulacaktır.
16. Takımlar, en az iki haftada bir toplanmak zorundadırlar. Üyelerin üçte ikisinin bulunduğu her toplantıda alınacak kararlar geçerlidir.
17. Bir takım, kendi görevinin dışında başka bir girişimde bulunmak isterse yerel yönetim kuruluna başvurarak onun oyunu alacaktır.
18. Her üye, reisten meclisin olağanüstü toplanmasını isteyebilir. Reis, bu isteği kabul etmek zorundadır.
19. Bir takım reisi ya da üyesi toplantı talebinde bulunursa, önce reis aracılığıyla meclis başkanlarına başvurulur. Meclis başkanlarının kararı alındıktan sonra yerel yönetim kuruluna başvurulur. Yönetim kurulu, yapılan başvuruyu kabul etmek zorundadır.
20. Bir takım içinde anlaşmazlık çıkarsa, önce o takım içinde çözüme çalışılır, çözülemezse yerel yönetim kuruluna bilgi verilir.
21. Bir takım, takıma ait iç sorunlarda, üyelere oluşan bir adalet kurulunu kabul eder. Taraflardan biri adalet kurulunun kararından memnun olmazsa yerel yönetim kurulu arasından tarafların seçeceği kişilerden oluşan başka bir kurul oluşturulur. Bu ikinci kurulun vereceği kararlara uyulur.
22. Takım meclisinde, reisler meclisinde ve alt komite meclisinde ya da adalet kurullarında bir kez konuşulan sorunu yeniden açan üye, bozguncu sayılarak takımdan ihraç edilir.
23. Bir takım, yerel yönetim kurulunun bilgisi olmaksızın ve onun onayından geçmeksizin hiçbir üyeyi uzaklaştıramaz.
24. Her takım, her yılın aralık ayında, kurulun seçiminden önce kendi reisini seçerek 25'inci madde gereğince yerel yönetim kuruluna bildirir.

Uyarı: Eğer bir reis görevden alınırsa, yeniden bir reis seçilerek Yönetim Kuruluna bildirilir.

25. Alt komite üyelerinden biri, aynı zamanda takım reisliği görevini üstlenemez. Eğer reisliğe seçilmişse, iki görevden birini bırakması gerekir.
26. Takım reisliği süresi bir yıldır. Bu süreden sonra yeniden seçilmesi gerekir. (Madde 24, 25)
27. Bir takım reisi, öncelikle takımın düzen ve disiplinini korumak; sonra isyan düşüncesini aşılacak, Taşnak programını bireyler arasında yaymak ve onları eğitmek, bu konuda bireylerin düşünsel gelişmelerine ve eğitimlerine özen göstermek, yerel yönetim kuruluşuyla ilişkilerde bulunarak, bu kurul tarafından verilen emir ve yönetmeliklerle başka bilgileri takıma bildirmek; toplantılarda alınan kararları resmî olarak dosyalarına işlemek, verilen aylık ödemeleri özel defterine kaydetmek; ayda bir kez alt komiteye vermiş olduğu paraların makbuzlarını arkadaşlara gösterdikten sonra muhafazasını sağlamak ve belirli zamanlarda meclisi toplamakla yükümlüdür.

Dağılma

28. Bir takımın, üyelerinin azalması sonucu dağılması hâlinde, o takımın eşya, para ve defterleriyle diğer yazılı belgeleri komiteye ait olduğundan, bunların hepsi yerel yönetim kuruluna teslim edilir.

Reisler Kurulu

29. Reisler Kurulu, takım reisleriyle, yerel yönetim kurulunun bir üyesinden oluşur.
30. Reisler kurulu, alt komitenin daveti üzerine düzenli olarak ayda bir kez toplanır. Önemli bir sorun çıktığında ya da bir takımın davetiyle olağanüstü olarak da toplanabilir. Takım reisinin, ortaya süreceği sorun hakkında diğer bir reisle görüş birliğinde olması gerekir. Reisler, olağanüstü hâllerde de kurula danışmadan meclisi toplantıya çağırmaya yetkilidirler. Yönetim kurulu üyesi, reisler kurulunda yalnız bir oya sahiptir.
31. Toplantıya bütün reislerin çağrılması zorunludur. Aksi takdirde, çağrılmayan reislerin protesto etme hakkı vardır.
32. Reisler kurulu, bir sorunu bizzat gündeme getirerek uygulamada bulunamaz. Ancak takımlar tarafından yönetim hakkında yapılan itirazları ya da takımlar arasında görülen anlaşmazlıkları yönetim

kuruluna sunduktan ve onun izin ve onayını aldıktan sonra görülebilir. Aynı şekilde, görüşmelerin sonucunda takımlar arasındaki bağılılığı güçlendirecek yararlı kararları yönetim kuruluna bildirdikten ve onun onayını aldıktan sonra uygulayabilir.

33. Reisler kurulu, alt komitenin yönetiminde ve onun tarafından gönderilen kişinin başkanlığında toplanır. Buna uyulmazsa, yani onun bilgisi olmadan başkanlığı altında meclis toplayan kişi sorumlu tutulur.

Alt Komite

34. Beş takım ya da 25 üye bir alt komiteyi oluşturur.

Uyarı: Takımların sayısı 10'a ya da üye sayısı 50'ye ulaşınca, komite kendiliğinden oluşarak bağılı olduğu yerel yönetim kuruluna durumu bildirir.

35. Alt komite beş üyeden oluşur.
36. Bir yıl önce komiteye girmiş olan her üye, alt komiteye üye seçilebilir.
37. Alt komite üyeleri, genel kurul tarafından gizli oyla, bir yıl süreyle ve yeniden seçilme hakkına sahip olarak kendi bölgesinden seçilir.
38. Alt komite, takımların tüm işlerini ve dış ilişkilerini yürütmek, sorunlarını çözümlenmek; takımların gelişmesine ve komite propagandasına özen göstermek, üyeleri arasında güçlü bağlar kurmak; topluluğun bilinçlenmesine ve eğitim işlerine yardım etmek; yardım toplanmasına hizmet etmek, piyango ve temsiller düzenlemek ve bölgesinde Taşnak Komitesi fikirlerini yaymakla yükümlüdür.
39. Alt komite, nüfuz bölgesine ait işlerde bağımsızdır. Ancak yetkisi dışındaki girişimleri uygulamada, bağılı bulunduğu üst kurulun oy ve onayını almak zorundadır.
40. Alt komite, reisler kurulu tarafından yapılan teklifleri dikkate alıp uygulamakla görevlidir.
41. Alt komitenin bir reisi, bir kâtibi ve bir veznedarı olacaktır. Bunlar gizli oyla meclis tarafından seçilirler.

42. Reis, meclis başkanlığının yanı sıra, kâtiple birlikte meclisin resmî haberleşmesini idare etmek, hesapları onaylamak, veznedarla birlikte imzalamak ve kararları uygulamaya koymakla yükümlüdür.
43. Kâtip; meclisin yazı işlerini ve haberleşmeyi yürütmek, haberleşme evrakını ve kayıtlarını muhafaza etmek, alınan kararları reisle birlikte imzalamakla yükümlüdür.
44. Veznedar; paraları korumak, takımlara hesaplarına karşılık, reisin imzası bulunan makbuzlar vermek, aylık ödemelerini yapmayan takımlara uyarı yazısı göndermek, satın alınan malların faturalarını saklamak, gelir ve gider hesaplarını düzgün olarak tutmakla görevlidir.
45. Alt komite, Merkez Kurul tarafından bitirilmiş hesap defterlerini takımlara dağıtmak ve her yılsonunda incelendikten sonra, toplanacak meclise sunmak üzere alır ve saklar.
46. Alt komite üyeleri, her üç ayda bir hesapları inceleyerek imza ve onaydan sonra genel meclise sunar.
47. Alt komite kurulu tüm suiistimallerden sorumludur.
48. Üyelerden herhangi biri, veznedarın işlemlerinden kuşkulanırsa hemen diğer arkadaşlarına durumu bildirerek onlarla birlikte hesaplan incelemeye ve denetlemeye yetkilidir.
49. Alt komite kurulu, gelirlerinden yalnız yüzde kırkını kullanmaya yetkilidir. Kalan kısmını Komite kasasına gönderir.
50. Alt komite, yılda iki kez, uygulamaları hesaplarını bağlı olduğu üst kurula gönderir.
51. Kurul üyelerinden birinin değişmesi gerektiğinde, önce meclis başkanlarının onayının alınması gerekir.
52. Eğer bir takım, kendi kurulu hakkında ağır suçlamalarda bulunursa, şikâyetlerini ilk önce reisler meclisine bildirir. Reisler meclisinin çözemediği sorunlar genel meclise sunulur. O da çözüm bulamazsa bölge genel meclisine bildirilir.
53. Alt komite kurulu, takımlardan uzaklaştırılan üyelerin adlarını reisler kuruluna bildirmek zorundadır.

54. Yeni dönem başlangıcı 31 Aralık'tır. Her takım o gün kendi reisini seçerek alt komiteye bildirecektir.
55. Reislerin seçimleri yapıldıktan sonra alt komite, Genel Kurulu toplantıya çağırarak 31 Aralıktan sonra görevden çekildiğini bildirmek zorundadır.

Genel Kurul

56. Genel Kurul, bölgenin en yetkili kuruludur.
57. Genel Kurul, yine kendisinin seçtiği reis ve kâtip tarafından yönetilir.
58. Bölgenin faal üyelerinin hepsi Genel Kurula dâhildir.

Uyarı: Ceza almış üyelerin, genel kurulda oy kullanma hakları yoktur.

59. Genel Kurul Kâtipliği, kurulun toplantısı bittikten sekiz gün sonra alınan bütün kararları ve yazıları alt komiteye verecektir.
60. Genel Kurul; alt komite ve bölge kurulu delegelerini seçmek, alt komitenin bir yıl içinde yaptığı işlerle ilgili raporu okuyup incelemek, alt komite yıllık hesaplarının gelirlerini birer birer inceleyip giderlerini toplu olarak dinlemek (Giderlerin tek tek incelenmesi görevi Genel Kurulca seçilmiş bir delegeye verilmiş olup bu delege inceleme sonucunu meclise bildirecektir) çalışmaları artırmak için takımlarla görüş alış verişinde, bulunmak ve bölgedeki siyasi işlere dair görüşünü bildirmekle yükümlüdür.
61. Alt komitelerin yıllık hesaplarında yolsuzluk görülürse, durum ilgili alt komite kuruluna bildirilir.
62. Genel Kurulun kendisine ait sicil kayıtları bulunacaktır.
63. Örgüt aleyhinde işlenen suçlar: Aşağıda yazılı eylemleri yapan arkadaşlar suçlu sayılırlar:
 - a. Komitenin içtüzüğüne ve görüşlerine muhalif harekette bulunanlar,
 - b. Takıma ait ya da kendisine verilen bir sırrı başkalarına yayanlar,

- c. Oturumlarda uygunsuz kelimeler kullananlar
- d. Toplantıların akışını bozanlar,
- e. Sarhoş olarak toplantıya gelenler,
- f. Uygunsuz hareketlerini komite içinde yaymaya çalışanlar,
- g. Kasıtlı olarak arkadaşlarını kötüleyen ve onların kötülüğüne çalışanlar,
- h. Tanık olarak komite hakem kurulunca çağrılıp da gelmeyenler, kendisine verilen bir görev ya da memuriyeti kabul etmeyenler,
- i. Komitenin adını kötüye kullananlar,
- j. Teşkilata ait para, eşya vb. malları çalan, saklayan ya da kötüye kullananlar,
- k. İçki ve kumar gibi kötü alışkanlıklarla, gerek arkadaşları gerekse halk arasında uygunsuz hâl ve hareketlere kalkışanlar,

Yargı ve Cezalar

- 64. Bu tüzükte belirtilen suçları işleyen üyeler, yargılamadan sonra uzaklaştırma ve para cezasıyla cezalandırılırlar.
- 65. Mahkeme kurulu, 20, 21, 22 ve 53'üncü madde hükümlerine göre oluşturulur.
- 66. Azarlama ve özür, kurul tarafından değerlendirilir ve ceza verilir. Bütün kurul tarafından uygulanır.
- 67. Azarlama ve özür dileme cezaları, meclis huzurunda, suçluya uygulanır.
- 68. Suçlu, hakkında verilen hüküm ve kararını dinlemek zorundadır, aksi takdirde tüm komite haklarından mahrum edilir.
- 69. Hükümlülük süresi en çok altı aydır.
- 70. Para cezası, bir kuruştan yüz kuruşa kadardır.

Hüküm Kararına İtiraz

71. Takım kurulundan verilen hükme reisler kurulunda, reisler tarafından verilen karara alt komite kurulunda ve alt komite kurulundan verilen karara da hakem kurulunda itiraz edilir.
72. Hakem kurulu, 21'inci madde gereğince oluşturulur.
73. Şikâyetçi, itiraz dilekçesini alt komiteye sunar. Alt komite dilekçeyi dava belgeleriyle birlikte ilgili kurula gönderir. Bu belgeler yedi gün içinde gönderilmezse alt komite sorumlu tutulur.
74. Herhangi bir kuruldan çıkan hüküm ve karara sekiz gün içinde itiraz edilmezse, karar uygulamaya konur. Ondan sonra yapılacak itiraz kabul edilmez.
75. Reisler kuruluna gelen her davada, taraflar kurulun belirleyeceği parayı yarı yarıya ödemek zorundadır. Davanın sonunda beraat eden tarafa parası geri verilir. Mahkeme giderleri, davayı kaybedenin hesabından düşülür, kalanı geri verilir.
76. Bu tüzük, genel mecliste üçte iki çoğunlukla değiştirilebilir.

(Everek - Fense, 26 Eylül 1915)

IV) Ermeni Komiteleri ile İttihat ve Terakki Partisi İlişkileri

Yurtdışında bulunan Jöntürk örgütleriyle Ermeni komiteleri arasında ilk temaslar 1891-92 yıllarında kuruldu. Jöntürk hareketinin Paris merkezinin başında olan Ahmet Rıza, Devrimci Hınçak Partisi'nin (1909'dan sonra Sosyal Demokrat Hınçak Partisi) liderleri o sırada birçok kez bir araya gelmişti. Aslında görüşmeler sırasında Ermeni siyasi partileri ile Jöntürkler arasında ülkenin geleceğine ilişkin görüşlerin taban tabana zıt olduğunu ortaya çıkarmış olsa da, olumlu hava yüzeyde korunmakta ve buluşmalar sürdürülmekteydi. Bu dönemde Jöntürkler, rejimi değiştirmek üzere devrimci bir yol izlenmesine karşı çıkmaktaydılar ve barışçıl yöntemlerle amaçlarına ulaşmaya çalışıyorlardı. Osmanlı Ermenilerinin, Berlin Antlaşması kararlarınının 61. maddesinde Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde öngörülen reformların yaşama geçirilmesi yönünde gittikçe güçlenen mücadelesi onlarda tedirginlik yaratmaktaydı. Jöntürkler, Ermeni partilerinin Berlin Antlaşması kararlarınının uygulanmasına ve Vilayât-ı Sitte'yi imparatorluktan ayırma fikrine yönelik devrimci yöntemlerinden vazgeçmelerin koşuluyla, reformları gerçekleştirmek için ortak mücadele önerisi sundular.

Sosyal Demokrat Hınçak Partisi liderlerinin benzer koşulları reddetmesine karşın Hınçaklarla Jöntürkler arasındaki yüzeysel ilişki İsdepan Sabah-Gülyan adındaki bir parti yöneticisinin ifadesine göre “ihtiraslar alevlenip düşmanca tavırları tutuşturuncaya dek” (1895) korunmuştu.⁶⁴

1895 yılında Hınçaklar ile İttihatçı liderlerden Mizancı Murat ile Londra’da ikinci bir görüşme yapılır ancak bu görüşmeden de bir netice alınamaz.⁶⁵ Bir sonraki yıl Benzer bir girişim Ahmet Rıza tarafından gerçekleştirilir ancak bu girişimde sonuç vermez.⁶⁶ Jöntürkler aynı zamanda bir diğer Ermeni komitesi Taşnaksutyun ile de görüşmeler yürütüyordu. 1896-97 yıllarında Jöntürklerin liderlerinden biri olan Tunalı Hilmi Cenevre’de Taşnak yöneticileri ile bir araya gelerek Abdülhamit istibdadına karşı birlikte mücadele etmeyi önerdi. Yine 1897’de Taşnakların yayın organı olan Droşak (Bayrak) gazetesinin Cenevre’deki merkezini ziyaret eden Ahmet Rıza onlara birliktelik önerdi. Jöntürklerin bu önerisi yine bazı koşullara dayanıyordu. Koşullar; Ermeni komitelerinin büyük devletlerin müdahalesini reddetmeleri, onlarla birleşip II. Abdulhamit rejimine karşı propaganda, kışkırtma ve Batılı güçlerin manevi desteğini sağlamak gibi barışçıl yöntemlerle mücadele etmeleriydi.⁶⁷

Ancak Ermeni komiteleri barışçıl yöntemlerle neticeye alabileceklerine inanmıyorlardı. Zira Jöntürkleri yalnızca beyanname yayınlamakla suçlayan Taşnaklar 20 Ocak 1897’de onları ihtilalcı hareketlere çağırıyor, 27 Temmuz 1897’de bu çağırısını tekrarlıyor ve 31 Mayıs 1898’de resmi yayın organı Droşak aracılığıyla Jöntürk yöneticilerine bir çağrı yaparak Sultanın katli ve kapatılan Meclisi-i Mebusan’ın açılması konularında ortak hareket etmeye davet ediyordu.⁶⁸

1899 yılında ’de toplanan “Sulh Konferansına” birlikte katılmaları⁶⁹ haricinde Ermeni komiteleri ile İttihatçılar arasındaki ilişkiler karşılıklı çağrı düzeyinden öteye gidemedi.

1-) Muhalif Güçler Bir Arada: I. Jöntürk Kongresi ve Ermeni Komiteleri

Prens Sabahattin Bey’in öncülüğünde Jöntürklerin birinci kongresi 4 Şubat

64 Arsen Avagyan ve Minassian, Gaidz F. (2005) *Ermeniler ve İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya*, (Çev.Ludmilla Danisenko-Mutlucan Şahan), Aras Yayıncılık, İstanbul, s.15.

65 M. Şükrü Hanioğlu (1985) *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yay., İstanbul, s. 191.

66 Hanioğlu (1985) s. 210.

67 Avagyan- Minassian (2005) s. 16.

68 Hanioğlu (1985) s. 280.

69 Hanioğlu (1985) s. 315.

1902 tarihinde Paris’te âyan üyelerinden Mosyo Lafevvre Contalis’in özel ikametgâhında toplandı. Kongrede Osmanlı unsurlarını oluşturan bütün milletler hemen hemen temsil edilmişti (Ermeniler, Araplar, Rumlar). 60-70 kişiye varan kongreciler Jöntürklerin ve Sultan Abdülhamit muhaliflerinin en tanınmış simaları arasından seçilmişti. Kongreye katılanların Osmanlı ihtilalcılarından bazıları şunlardı: Prens Sabahaddin ve Lutfullah Bey’ler, Ahmed Rıza, İsmail Kemal, bilahare Amasya Mebusu olan İsmail Hakkı Pasa, Kanun-i Esasi gazetesi sahiplerinden Hoca Kadri, Halil Ganem, eski Ankara Mebusu Mahir Sadık, eski İstanbul Mebusu Yusuf Akçura, Tokyo sefirliği yapan Ferid, Babanzade Hikmet, Mithat Paşazade Ali Haydar, Hüseyin Tosun, Ali Fahri, Sair Hüseyin Siyret, İbrahim Temo, Derviş Hima, Doktor Nazım, Doktor Refik Nevzat, Kemal Mithat, Abdulhalim Memduh Bey’lerle Şeyh Sevki Efendi, Celal, Abdurrahman Beder Han, Kazım, Yasar, Hamdi, Zeki, Nuri, Ali Fehmi, Lütfi, Salih, Nuzhet ve Çerkes Kemal Bey’ler. Kongreye katılanların bir kısmı Mısır’dan, Kıbrıs’tan ve Bulgaristan’dan gelmişlerdi. Rumlar adına da eski Posta Nazırı Musiris Gidis ve Avukat Doktor Fardis hazır bulunuyordu.⁷⁰

Kongreye Ermeniler adına Taşnaksutyun ile Hınçak örgütünden ayrılan Veragazmyal (Yeniden Doğuş) Hınçak örgütü katıldı. Hınçaklar ise Jöntürklerle görüşmenin boşa kürek çekmek olduğuna inandıklarından muhalif güçlerin bu kongresine katılmama kararı almıştı. Taşnaksutyun ve Veragazmyal Hınçak örgütü liderleri kongreden önce yaptıkları birkaç danışma toplantısı sonucunda kongrede tek blok halinde yer almayı kararlaştırdılar. Bu nedenle Jöntürkler kongrede, iki örgütün temsilcilerini değil, onların yerine, Ermeni sorununa aracı olan altı Ermeni gördüler.⁷¹ Bunlardan biri Sisliyan’dı.⁷²

Kongrenin oturumları oldukça sert geçiyordu. Tüm muhalif delegelerin birleştiği tek nokta Abdülhamit rejimine karşı olmalarıydı. Ama bu rejimin değiştirilme yol ve yöntemleri konusunda çok farklı görüşleri ileri sürüyorlardı. Tartışmaların ağırlık merkezinde iki sorun vardı. İsmail Kemal “salt propaganda ve yayınlara devrim yapılamayacağı” bundan dolayı “askerî güçlerin de devrim hareketlerine katılmalarını sağlamak” gerektiği önersinin gözden geçirilmesini ileri sürüyordu. Ermeni delegelerince ortaya atılan ikinci sorun ise, “reformun yapılabilmesi için, yabancı devlet müdahalesini davet etme” gerekliliği idi.⁷³

70 Ahmet Bedevi Kuran (1945) *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, s. 45

71 Avagyan- Minassian (2005) s. 18.

72 Kuran (1945) s.45.

73 Petrosyan, Yuriy Aşatoviç (1974) *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Çev., Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara, s., 217.

Birinci noktayı İsmail Kemal Bey ortaya atmıştı. İddiasına göre kendisi önemli bir askerî kuvveti temsilen kongreye katılmıştı. Bu meselenin genel oturumunda konuşulması makul olamayacağından, eğer heyeti umumiye uygun bulursa “seçimle belirlenecek bir komiteye bu konuda açıklama yapabileceğini” soyluyordu. İkinci teklif Ermenilerden geliyordu. Onlar, Sultan Abdülhamit’in vaat ettiği ıslahatın şimdiye kadar yapılmadığını ve bundan böyle de yapılamayacağını, memlekette gerçek inkılâbın yabancı müdahalesiyle kabul edilebileceğini iddia ediyorlar ve Berlin Antlaşması’nın 61. maddesinde yazılı olan 11 Mayıs 1895 tarihli muhtıranın uygulanmasını istiyorlardı.⁷⁴

Müzakere salonu bir süre bu tartışmalarla çalkalandıktan sonra, Ermenilerin ortaya attıkları fikir konusunda “Müdahale Karşıtı” (Âdemi Müdahaleciler) ve “Müdahale Yanlısı” (Müdahaleciler) ve iki görüş ortaya çıktı. Ahmet Rıza ve yandaşlarından oluşan bir grup Batılı güçlerin müdahalesine sert bir şekilde karşı çıktı. Prens Sabahaddin taraftarları ise ülkenin toprak bütünlüğünün korunması koşuluyla bu Ermeni görüşünü desteklediler. Ahmet Rıza ve yandaşları Osmanlıların kendi ülkelerinde reformları kendi elleriyle yapmaları, Avrupa’nın ise sadece moral desteği vermesi gerektiği görüşünü savunuyorlardı.

Ahmet Rıza ve yandaşlarından oluşan bir grup Batılı güçlerin müdahalesine sert bir şekilde karşı çıktı. Prens Sabahaddin taraftarları ise ülkenin toprak bütünlüğünün korunması koşuluyla bu Ermeni görüşünü desteklediler.

Ahmet Rıza’nın yaptığı konuşmadan sonra Ermeni delegeleri kongre çalışmalarına katılmaya devam etmelerinin amaçlarına ters düştüğünü ileri sürerek toplantı salonunu terk ettiler. Ancak, kongre salonunu terk etmeden önce bir bildiri okudular.⁷⁵

Taşnaksutyun ve Veragazmyal Hınçak temsilcilerinin kongreye görüşlerini sunduğu bu bildiri de şu esaslar vardı:

1. Ermeni örgütleri, şimdiki rejimin değiştirilmesi amacıyla yapılacak bütün girişimlere katılmaya hazırdırlar.
2. Bu katılma ve etkinliğin dışında Ermeni örgütleri, kendilerine ait özel ve ayrı çalışmalarını sürdürecektir. Bununla beraber, bu etkinliğin şimdiki rejime karşı olduğu ve Türkiye’nin egemenliğine yönelmiş bulunduğu anlaşılmalıdır.

74 Kuran (1945) s. 190-191.

75 Avagyan- Minassian (2005) s. 19.

3. Kendilerinin doğuş nedeni de aslında başka bir amacı hedeflemektedir. Amaç, Berlin Antlaşmasının 61. maddesiyle 11 Mayıs 1985 Muhtırası ve ekindeki ıslahatın derhal uygulanmasını sağlamaktır. Bu ıslahat, esasen Ermeni siyasi kuruluşları tarafından Fransız hükümetine verilen muhtıradaki belirtilmiştir.

Bu kongre, birçok iç işler hakkında anlaşmaya varamadı. Jön Türkler, Ermeni sorununu dikkate almayarak 1876 Osmanlı Anayasasının tekrar uygulanmasını istiyorlar ve Avrupa'nın hiçbir nedenle araya girmesini ve kontrolünü kabul etmiyorlardı.

Kongre tartışmalarında en önemli nokta olarak, Berlin Antlaşmasının ıslahat konusundaki hükümlerinin bütün Osmanlı İllerine uygulanmasından söz edildi. Ermeniler ise, bunu kendilerine 61. madde ile verilmiş olan bir hakkın alınması şeklinde gördüler.

Kongre, 1- Müdahaleci, 2- Buna muhalif olanlar olarak ikiye ayrıldı. Rumlar, Ermeniler müdahale istiyor, Jöntürklerden bazıları buna karşı çıkıyorlardı.

Ermeni temsilcileri, 1876 Anayasasını yeterli bulmuyorlar ve Berlin Antlaşmasının 61. maddesiyle devletlerin kendilerine verdiği hakkın kabulünü, Avrupa'nın araya girmesini istiyorlardı.⁷⁶

2-) II. Jön Türk Kongresi ve Jöntürk - Taşnak Yakınlaşması

Abdülhamit'e karşı olan örgütlerin bir kongrede toplanmasına dair ikinci girişim o güne kadar çekingen bir tavır takınan Ermeni komitecileri tarafından geldi. Cenevre'deki Ermeni Taşnaksutyun Cemiyet, Prens Sabahaddin Bey'e gönderdiği bir mektupla önemli bazı meselelerin görüşülmesi için bir delegenin kabul edilmesini istedi. Aynı şekilde bir teklif Ahmed Rıza Bey'e de yapıldı. Birkaç gün sonra da Taşnaksutyun Cemiyeti'nin delegesi olan Malumyan adında bir kişi, Sabahaddin Bey'in Berlin Sokağı'ndaki yazıhanesine gelerek kendisiyle görüşmüş; bir kongre akdini ve bir program etrafında toplanmayı ve bazı icraat şekillerini teklif etti.

Prens Sabahaddin Bey ve dostları bu teklifi uygun bulup, hangi noktalar etrafında görüşüleceğini belirlemek için hazırlayıcı bir komitenin seçilmesini ileri sürdüler. Birkaç gün içinde Ermeni delegelerinin çabasıyla gerek Terakki ve İttihat Cemiyeti'nden ve gerek Teşebbüsü Şahsi grubundan delegeler seçilerek ilk toplantı Prens Sabahaddin Bey'in Berlin Sokağı'ndaki

76 Esat Uras (1976) *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yay., İstanbul, s. 544.

bürosunda yapıldı. Bu toplantıda Âdemi Merkeziyet grubundan Doktor Nihad Resad, Fazlı Bey'ler, Terakki ve İttihat grubundan Doktor Bahaeddin Şakir, Hüsrev Sami Beyler, Ermenilerden de Malumyan Efendi ve diğer bir kişi bulunuyordu.⁷⁷

Nihayet II. Jön Türk Kongresi 27-29 Aralık 1907 tarihinde Taşnaksutyun Cemiyeti, Teşebbüsü Şahsi ve Âdemi Merkeziyet ile Terakki ve İttihat Cemiyetlerinin temsilcilerinin katılımıyla Paris'te yapıldı. Kongrenin amacı Sultan Abdülhamit idaresine karşı olan çeşitli örgütlerin birlikte çalışmasını temin etmektir. Bu kongreye Rumlar, Makedonyalılar ve Hınçak komitesi mensupları katılmadılar.

Şimdiye kadar çekingen bir tavır takınan Ermeni Komitecileri, ayrı ayrı çalışmalarının başarı temin edemeyeceğini ve rejimi devirmek için birleşmenin zorunlu olduğu düşüncesinden hareketle Malumyan, Kalifayan, Sisliyan ve Basmacıyan'dan oluşan bir heyetle bu kongreye katıldılar.⁷⁸

Birinci toplantıda Ermeniler amaçlarını açıkça söyleyerek Ermeni komiteleri tarafından Sultan Abdülhamit aleyhine yapılan suikastın kötü sonuçlar verdiğini ve bu yüzden çok miktarda paranın heder edildiğini itiraf ettikten sonra, Ermeni komitelerinin bağımsız hareket etmelerinin gerek memleket ve gerek kendileri için iyi olmadığına kanaat getirdiklerini açıklayıp istenilen hedefe ulaşabilmek amacıyla ortak bir program düzenlenmesini ve izlenecek yolların şimdiden belirlenmesini teklif ettiler. Umumi bir şekilde gösterilen bu kanaat ve düşünceler herkes tarafından hoş görülmüşse de iş ortak bir program hazırlanması aşamasına gelince görüş farkları meydana çıktı.⁷⁹

Ahmet Rıza, kongrenin “Saltanat ve Hilafet Hukukunu benimsediğini bildirmesini istedi. Ermeni delegeler ise kongreye Saltanat ve Hilafet hukukunu savunmaya gelmediklerini belirterek Ahmet Rıza'nın önerisini protesto ettiler. Bunun üzerine Ahmet Rıza Bey kongre başkanlığını bıraktı ve onun yerine, Sabahattin grubunun başkanı olarak Fazıl Bey kongreyi yönetmeye başladı.⁸⁰ Fazıl Bey durumu özetleyip ve ihtilal hareketinin önemi ve anlamı üzerinde durmuş; hedefe varmanın şahsi düşüncelerden uzaklaşmaya bağlı bulunduğunu anlattıktan sonra Ahmed Rıza Bey'e “*Siz hilafet ve saltanat hukukununun aleyhine ne gibi bir şey sezdiğiniz ki, kongrenin gündemine böyle bir maddenin konmasında ısrar ediyorsunuz?*” diye sordu. Ahmed Rıza Bey buna şu cevabı vermiştir: “*Biz 93 Kanunu Esasi taraftarıyız. Onda hilafet ve saltanat hukuku saklıdır. Dolayısıyla Ermeni vatandaşlarımızın*

77 Kuran (1945) ss. 234-235.

78 Uras (1976) s. 547.

79 Kuran (1945) s. 234-235.

80 Petrosyan (1974) s. 263.

bunun aleyhinde olmadıklarını söylemeleri gerekir. Ancak, ondan sonra kendileriyle işbirliği yapmayı uygun buluruz.”

Fazlı Bey bu sefer Ermenilere hitaben; “*Hıristiyan bir unsur olmanız itibarıyla hilafetle alakanız var mıdır? Hilafetin ve memlekette meşrutî saltanat hukukunun aleyhinde misiniz?*” sorusunu yöneltti. Onlar da; “*Türk vatan-daşlarımızın kendileri için kutsal kabul ettikleri meşrutî saltanat ve hilafet meseleleri bizi ilgilendirmedığı gibi, bunların aleyhinde de değiliz*” şeklinde cevap verdiler.⁸¹

Sonuçta, kongrece benimsenerek kesinleşecek son bildirmede hilafet ve saltanat haklarına değinmemek kararına varılarak bir uzlaşma sağlandı.⁸²

29 Aralık günü çalışmalarını tamamlayan Kongre uzun bir bildirmede⁸³ yayınladı. Bildirmeyi imzalayan örgütler, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Teşebbüs-ü Şahsi ve Ademi Merkezîyet-i Meşrutîyet Cemiyeti (yayın organı Terakki), Ahd-ı Osmani Cemiyeti (Mısır), Londra’da Türkçe ve Arapça çıkan *Hilafet*’in yazı kurulu, Taşnaksutyun (yayın organo Troşak), Mısır Cemiyet-i İsrailiyesi⁸⁴ (yayın organı Lavora), Armena gazetesi idare heyeti (Marsilya), Razmik gazetesi idare heyeti (Balkan Memleketleri), Hayrenik gazetesi ihtilalcı yayın organı(Amerika).⁸⁵

Kongre bildirmesini imzalayanlar Osmanlı Devleti’ni oluşturan milletlerin Abdülhamit’in baskıcı rejime karşı birleştiklerini, ihtilal yolunda sonuna kadar mücadele edeceklerini bildiriyorlardı. Amaç Abdülhamit’i tahttan inmeye zorlamak hâlihazırdaki idarenin değıştırilmesi ve parlamenter düzenin kurulmasıydı. Bildirmede Abdülhamit yönetimi en ağır şekilde suçlanıyor, yalnız Hıristiyanlara değil Müslümanlara da kırıma dek giden kanlı istibdat yaşatıldığından, Ermeni ve Arabistan kırımından söz ediliyor, Padişah’ın “Büyük Kral” “Kızıl Sultan” unvanlarını aldığı hatırlatılıyor.⁸⁶

Bildirme imparatorluğun tüm halklarını şimdiki rejime karşı ortak savaşa çağırıyordu. Bildirmede “*Bugüne dek olayların böylesi bir duruma getirdiği devrimce hareket dağınıktı. Birçok olaylar göstermiştir ki, imparatorluğun tüm unsurları, acı çekmekten usanmışlar ve hükümdarın, kendilerini yok olamaya sürüklediğini anlamışlardı. Bugün birazcık düşünme yeteneği olan*

81 Kuran (1945) s. 236-237.

82 Petrosyan (1974) s. 263.

83 Bildirmenin tam metni için bkz: Kuran (1945) s. 238-241.

84 Mısır’ın Yahudi işçi örgütü.

85 Uras (1976) s. 550.

86 Sina Akşin (2009) *Jöntürkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yay., Ankara, s. 115.

herkes kolayca anlayabilir ki, şimdiki hükümeti hemen değiştirmekle, imparatorluğun başına gelen yıkım ve parçalanmaya olabildiğince çabuk ve hangi araçla olursa olsun devirmek zorunludur” ifadelerine yer veriliyor ve bunun için Sultan Abdülhamit’in tahttan indirilmesi, yeni bir rejimin kurulması ve temsili bir yönetimin kurulmasının gerekliliği anlatılıyordu.

Ayrıca bildirmede tüm girişim ve çabalara rağmen, sultanın kuvvet kullanma yoluyla cevap vermesi üzerine, devrimcilerin de oy birliği ile bundan böyle ihtilalcı yollara başvurma kararı aldıkları belirtiliyor ve Abdülhamit rejimiyle mücadele için aşağıdaki tedbirle öneriliyordu:

- 1) Hükümete karşı silahlı direnme
- 2) Devlet memurları, polisler vb. görevlilerin de katılımıyla düzenlenecek politik grevler yoluyla silahlı direnme
- 3) Vergi ödememe yoluyla pasif direnme
- 4) Askerin ne halkın ne de devrimcilerin üstüne yürümemesini sağlayacak ordu içinde propaganda
- 5) Genel ayaklanma
- 6) Koşulların gerektirdiği öteki hareket biçimleri.

1907 Kongresi bildirgesinde, üzerinde durulmaya değer bir çok önemli konu vardır. Birincisi, bildirgenin Osmanlı İmparatorluğu’nun gelecekteki devlet yapısına bilinçli olarak değinilmeksizin hazırlanmış olmasıdır. Bildirgenin daha ilk yarısında Abdülhamit’i öfkeli bir şekilde eleştiren bildirgenin yazarları, Osmanlı İmparatorluğu’nun gelecekteki devlet yapısını “*imparatorluk halklarının eşit haklara ve görevlere sahip olacakları, gereksinim ve dileklerini açıkça belirtebilecekleri, barışçıl dirlik-düzenlik koşulları içinde, herkese adalet ve özgürlük sağlayacak temsili bir yönetim”* sözleriyle açıklamayı yeterli bulmuşlardır. Bu çok genel sözler, devletin gelecekteki politik yapısına değin ana sorunlar üzerindeki görüş ayrılıklarının ortadan kaldırılmadığını, yalnızca geçici olarak bunların bir yana bırakıldığını göstermektedir.

Bildirgenin bir başka özelliği, feodal-saltçı rejimin tüm ayıplarını, hükümdarın kişisel yetersizliğinde toplamasıydı. Bildirmede Abdülhamit tahttan indirilmesi halinde onunla birlikte politik ve idari, despotizmde yok olacağı görüşüne yer veriliyordu.⁸⁷

87 Petrosyan (1974) s. 267.

Bu ikinci kongreyi toplanış biçimi ve aldığı kararlar neticesinde Jöntürkler ve Ermeni komiteler açısından değerlendirdiğimizde Devrimci Hınçak örgütünün Jöntürklerle ittifak yapmayı reddettiğini diğer Ermeni komitelelerinden daha güçlü konumdaki Taşnakların ise Jöntürlklere Abdülhamit'e karşı güç birliği yapmak üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bir anlaşma yapmak üzere başvurdukları ve bunda başarılı olduklarını söylemek mümkündür.

3) İttihat ve Terakki ile Taşnaklar Arasında İttifak Antlaşması

Temmuz 1908'de, Sultan II. Abdülhamit döneminde Meclisi Mebusan tekrar açılarak Anayasa tekrar yürürlüğe girdi. Anayasal hareket Ermeni Devrimci Federasyonu-Taşnaksutyun ile İttihatçılar arasındaki işbirliğinin doruk noktası oldu.

Ermenice ve Osmanlıca kaleme alınan bu antlaşma metninde dikkat çeken en önemli husus iki cemiyetin Osman Devleti'nin bölünmesine karşı oldukları ve bunu önlemek için çaba sarf edecekleriydi.

Bir yıldan az bir süre sonra, 1909 Mart sonu-Nisan ayı başlarında, İmparatorlukta bir karşı-devrim patlak verdi. Bu devrim neticesinde Anayasa hareketi galip geldi ve Sultan devrildi.

1909 Adana olaylarından kısa bir süre sonra, Taşnaklar ve İttihatçılar arasında müzakereler başladı. Bu müzakereler, aynı yıl 3 Ağustos'ta her iki tarafça imzalanan işbirliği anlaşması ile sonuçlandı.⁸⁸

Ermenice ve Osmanlıca kaleme alınan bu antlaşma metninde dikkat çeken en önemli husus iki cemiyetin Osman Devleti'nin bölünmesine karşı oldukları ve bunu önlemek için çaba sarf edecekleriydi. Diğer önemli bir husus da her iki cemiyetin kamuoyunda oluşan "Ermenilerin bağımsızlık istediklerine dair" yalan haberlerin kaldırılması için beraber çalışacağıdır. Söz konusu antlaşma metni ve Latince alfabeye çevrilmiş hali aşağıdadır. Antlaşma metninin Osmanlıca ve Ermenice kaleme orijinal hali ekte sunulmuştur.

Beyanname-i Umumi

Vatanın temini selameti temamiyyet-i mülkiye ve siyasiyyenin edediyyen

⁸⁸ Antlaşma metni Ermeni Devrimci Federasyonu(Taşnak Partisi)'nin resmi internet sitesinden alınmıştır. Erişim Adresi: <http://www.arfd.info/2010/08/07/agreement-between-the-arf-dashnaksutyun-and-the-ittihad-ve-terakki/>

devamıyla beraber bazılarınca hasıl olan suizanı ref ve anasırı Osmaniye arasındaki beher münasebeti takviye etmek maksadıyla Osmanlı İttihat ve Terakki ve Taşnaksutyun cemiyetleri ayendeki nekatı esasiyede tamamıyla ittihat etmişlerdir.

1. Memleketimizde meşrutiyet tamamıyla te'sis ve muhafazasında ve tekamülü umumiyenin inkışafı hususunda hiçbir fedakarlıkta kusur edilmeyerek kuvvei mütehhide halinde cehd ve ikdam olunacaktır.
2. Harekât-ı irticaiye ihtimalatına karşı kanunun müsait olacağı kaffe-i mümkünat ve dahilinde ve kemali sabit vesait-i mukarrere tahtında yek vücud bir azm ve emal ile hareket edilecektir.
3. Vatan-ı Mükaddesi Osmaniyye'nin tefrika ve inkısamından vikayesi her iki cemiyetin faaliyet-i müşterekesinde gaye teşkil eder. Binaenaleyh her iki cemiyet Ermenilerin istiklal taraftarı oldukları hakkında miras-ı istibdat olan şaiya-i kazibeyi efkarı umumiyeden bir fiil kaldırmağa çalışacaklardır.
4. Her iki cemiyet vatan-ı müştereki Osmaniye'nin tekamül ve terakkiyesini kafil olan vilayetin tevsi-i me'zuniyeti hakkında hem fikir oldukları ilan edilir.
5. Osmanlı İttihat ve Terakki ve Taşnaksutyun cemiyetleri 31 Mart Hadisesi'ni ev Adana kital-i faci'ini şahit-i intibah tutarak nazar-ı dikkat ve ittihakını bâlâda mezkur nekatı esasiyeden ayırmamağa müştereken çalışacaklardır.

Fi 20 Ağustos sene 325/İstanbul

İstanbul'da Taşnaksutyun Heyet-i

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti

İdare-i Mes'ulesi Namına

Merkezi Umumiye Namına

Armen Karev

Doktor Nazım

(İmza)

(İmza)

SONUÇ

Türkiye'deki yaygın kanaatin aksine Ermenilerde ihtilalcı uyanış 17. yüzyılın ikinci yarısında değil 16. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Bu yargı her ne kadar bağımsız bir devlet kurmak için ilk çaba sarf edenlerin Osmanlı Ermeni değil İran Ermenileri olduğuna dair eleştirilebilse de, 16 yüzyılda İran hâkimiyeti altında yaşayan Ermenilerde vukuu bulan politik uyanışın Osmanlı Ermenilerini de etkilediği yadsınamaz. Bu iddiaya, önce Eçmiyadzin katolikosu seçilen ancak daha sonra İran baskısı yüzünden bu görevinden istifa eden Sivaslı bir rahip olan Mikael'in 1562'de Sivas'ta delegeleri tamamen rahiplerden oluşan gizli bir toplantı düzenlemesi ve toplantı neticesinde sadece Pers hâkimiyeti altındaki Ermeni topraklarının değil aynı zamanda Türk hâkimiyetinde bulunan Ermenilerin ve yaşadıkları toprakların bağımsız kılınması yönünde bir karar alınması kanıt olarak gösterilebilir.

Ermeni ulusal hareketlerinin doğuş ve gelişme sürecine baktığımızda dikkate değer durumlardan biri bu hareketlerin Ermenilerin en yüksek ruhani lider olarak addettikleri Eçmiyadzin katalikosları önderliğinde başlamış olması ve bu hareketlere temel oluşturan düşüncelerin Gregoryan mezhebine mensup Ermenilerin en yüksek dini makamı olan Eçmiyadzin kilisesinde doğup gelişmesidir. 16. yüzyıl Ermeni ulusal uyanışında Ermeni Milletini Müslüman boyunduruğundan kurtarmak için önce Papa'dan daha sonra Avrupa'nın Hristiyan milletlerinden yardım talep etmek şeklinde başlayan çabalar 17. yüzyılda da benzer şekilde seyretmiş ancak 18. yüzyılın başında tamamen Rus yanlısı bir politika izleme ve Rusya'yı bir kurtarıcı addetmek haline bürünmüştür. Aynı yıllarda büyük devlet olmak için komşuları aleyhine yayılmakta olan Rusya, bu uğurda Ermenilerden istifade etmek için Çar I. Petro'dan itibaren onlara ticari imtiyazlar sunmuş ve bu imtiyazlar Ermenilerde, Rusya'ya bağlı bir Ermeni Devleti kurma hayalini iyiden iyiye büyütülmüştür. Nihayet 19. yüzyılda Rus-Ermeni ilişkileri hâmi-mâhmi durumuna bürünmüş ve özellikle bu yüzyılda Rusya sürekli olarak Ermenilerin haklarını himaye bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmiştir.

19. yüzyıl politik Ermeni bilincinin oluşmasında Ermeni rahiplerin kurduğu Mikhitarist Öğretinin yanında Tiflis ve Moskova gibi önemli şehirlerde faaliyet gösteren eğitim kurumları etili olurken bu yüzyılda birçok Osmanlı vatandaşı gibi Ermeni gençlerinden de birçok kişi eğitim için Avrupa'ya gitti. Eğitim için Mikhitarist Manastırının merkezi olan İtalya'ya daha sonra da Paris'e giden bu öğrenciler burada Fransız Devriminin yoğun olarak etkilediği bir atmosferde yaşadılar ve Lemartine, Chateaubriand, Victor Hugo, De Musset, Aguste Comte, Michelet, Guizot ve Quinet gibi düşünür-

lerin fikirlerinden etkilenerak bağımsızlık için çok daha güçlü bir aşkla İstanbul'a döndüler.

1863 tarihli Ermeni Milleti Nizamnamesini ardından Ermeni Ulusal Meclisi'nin kurulması, Protestan misyonerlerin ilköğretim, kolejler ve diğer öğrenim kurumları kurmaları ve bu okullardan ziyadesiyle Ermenilerin istifade etmeleri onlarda kültürel bir aydınlanmanın temellerini oluşturmuştur. Ermeni gazeteleri okuyucuların günün politik koşullarından haberdar olmalarını sağlarken Ermeni tarihi ile ilgili kitaplar, okuyucularda mevcut koşullar ile geçmişin karşılaştırılmasını sağladı ve onlarda yeni ufuklar açtı. Bu gelişmeler politik Ermeni bilincinde, tamamen kültürel bir romantizmden kuvvet alan bir durumdan eyleme dayalı bir programa doğru bir evrime sebep oldu. Bu gelişmeler Ermeni komitelerinin çekirdeklerini oluşturan çeşitli derneklerin kurulması ile devam ettirmiştir. Başlangıçta birer hayır cemiyeti kisvesi altında kurulan bu cemiyetler zamanla Kara Haç Cemiyeti gibi gençliğin silahlanmasını sağlamak ve silahlı isyanları organize etmek gibi amaçları olan siyasal örgütlere dönüşmüştür.

Bu siyasal örgütler içinde Taşnak ve Hınçak Cemiyetleri faaliyet alanlarını Anadolu olarak belirlediler ve 19. yüzyılın son çeyreğinde Sultan Abdülhamit ve onun rejimine karşı sert bir propaganda ve eylem faaliyetlerine giriştiler. Bu sırada Abdülhamit'e karşı mücadele eden bir başka grup da Jöntürkler'di. Ermeni komiteleri ile Jöntürkler arasında ülkenin geleceğine ilişkin görüşler taban tabana zıt olmasına karşın bu iki muhalif kanat ortak amaçları için yakınlaşmaya başlamıştır. 1902 yılındaki I. Jöntürk kongresiyle başlayan bu yakınlaşma 1907 yılında Taşnakların ikinci bir kongre toplanmasını teklif edebilecekleri kadar artmış ve nihayet Taşnaklar ile Jöntürkler arasında 1909 yılında işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Hınçak Cemiyeti ise parti programlarına uygun olmadığı gerekçesiyle Jöntürkler ile görüşmeler başlatmasına rağmen ittifak denebilecek yakın ilişkiler kuramamıştır.

KAYNAKÇA

Akşın Sina (2009) *Jöntürkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yay., Ankara, 2009.

Avagyan Arsen, Minassian Gaidz F. (2005) *Ermeniler ve İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya*, (çev. Ludmilla Danisenko-Mutlucan Şahan), Aras Yayıncılık, İstanbul.

Bournoutian, George A. (2011) *Ermeni Tarihi, Ermenilerin Tarihine Kısa*

- Bir Bakış*, çev., Ender Abadoğlu-Ohannes Kılıçdağı, Aras yay., İstanbul.
- Basmacyan, Garabet (2011) *Ermeni Modern Tarihi ve Ermeni Sürgünleri (1375-1916)*, çev. Mehmet Baytimur, Peri Yay., İstanbul.
- Doğan, Orhan (2008) “Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütun (Rus Adalet Bakanı Y. Muravyev’in Ermeni Komitelerine İlişkin Raporu)” *Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*
- Ermeni Komitelerin Amaçları ve Eylemleri (Meşrutiyetin İlanından Önce ve Sonra)* (2008), Yay., Haz., Ahmet tetik, Melike gürler, Çiğdem Aksu, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara.
- Fisher, William Bayne ve diğerleri (1991) *The Cambridge History of Iran*, Cambridge University Press, vol., 7, New York.
- Hanioğlu, M. Şükrü (1985), *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yay., İstanbul.
- Herzig, Edmund – Kurkchiyan, Marina (2005) *Armenians Past And Present In The Making Of National Identity*, Routledge Curzon Publishers, London and New York.
- Hosking, Geoffrey (2011) *Rusya ve Ruslar - Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev., Kezban Acar, İletişim Yay., İstanbul.
- Kantarıcı, Şenol (2007) *Tarih ve Uluslararası boyutuyla Ermeni Dosyası*, Lalezar Kitabevi, Ankara.
- Kamuran, Gürün (2005) *Ermeni Dosyası*, Remzş Kitabevi, İstanbul.
- Kocabaş, Süleyman (2007) *Ermeni Meselesi Nedir, Ne Değildir?*, Vatan Yay., İstanbul.
- Kuran, Ahmet Bedevi (1945) *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul.
- Kurat, Nimet Akdes (1990) , *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bak. Yay., Ankara.
- Kurat, Akdes Nimet (2010), *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917’ye Kadar)*, TTK Yay., Ankara.
- Kurkjian Vahan M. (2008) *A History of Armenia*, IndoEuropean Publishing, Los Angeles.

Nalbandian, Louise (1963) *Armenian Revolutionary Movement: The Development Of Armenian Political Parties Through The Nineteenth Century*, University of California Press, London.

Morgan, Jacques De (1918), *The History Of The Armenian People, From The Remotest Times To The Present Day*, çev. Ernest F. Barry.

Petrosyan, Yuriy Aşatoviç (1974) *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Çev., Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Sertçelik, Seyit (2010) *In The Light Of Russian And Armenian Sources, The Emergence Of The Armenian Question (1678-1914)*, Grand National Assembly Of Turkey Publications No:141, Ankara.

Tyrell Henry (1969) *The History of Russian Empire (From Its Foundation By Ruric The Pirate To The Accession Of The Emperor Alexander II)*, The London Printing and Publishing Company, London and New York.

Makaleler

Bournoutian George A. (1999), “The Politics of Demography: Misuse of Sources on the Armenian Population of Mountainous Karabakh”, *Journal of the Society for Armenian Studies*, vol., 9.

Gülşen Halit (2010) “19. Yüzyıl Osmanlı-Rus İlişkilerinde Ermeni Faktörü”, *Ermeni Araştırmaları*, say., 35.

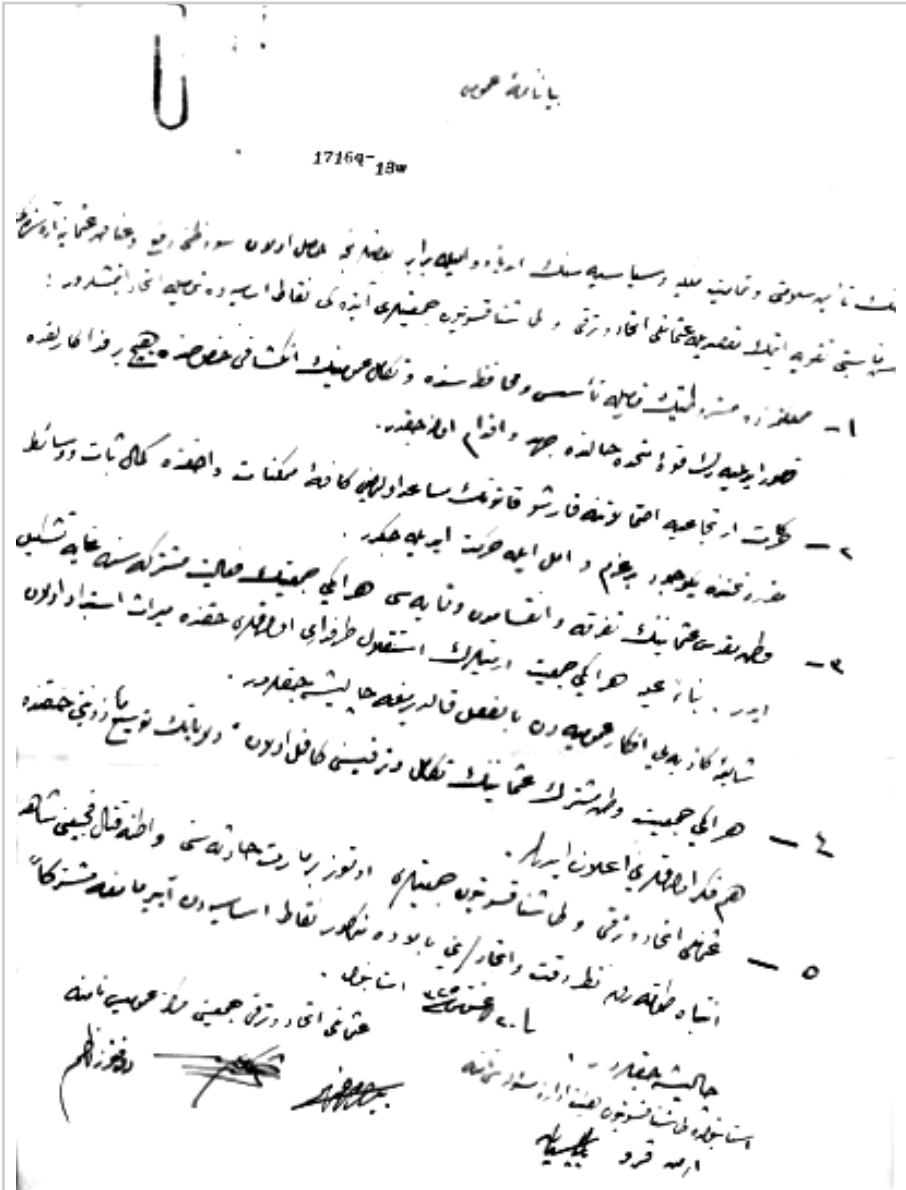
Sarımay Yusuf (Yaz 2008), “Rusya’nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)”, *Akademik Bakış*, c. I, sayı 2.

İnternet Kaynakları

<http://www.arfd.info/2010/08/07/agreement-between-the-arf-dashnaksut-yun-and-the-ittihad-ve-terakki/> Erişim Tarihi: 27.03.2012

http://www.hunchak.org.au/aboutus/historical_program1887.htm Erişim Tarihi: 22.03.2012

Ek I: Taşnaksutyun Cemiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti Arasındaki İşbirliği Antlaşmasının Osmanlıca Metni

Ek I: Taşnaksutyun Cemiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti Arasındaki İşbirliği Antlaşmasının Ermenice Metni

11 /

17164-18

Հրահանգ

«Բրաթերոն - թրակտի» և «Է.Յ. Դարձակոթա»

—

Լըրտերոն աշխարհի աշխարհի .
ախարհային և թրակտի և իրարմա
ճշմարտի պատճառներ և խոսքի ^{աշխարհային} թրակտի
թրակտի և խոսքի ^{Երևանի} թրակտի
և թրակտի խոսքի ^{աշխարհային} թրակտի
թրակտի և «Է.Յ. Դարձակոթա»

4

Aşağıdaki yazıya bu meşafih
 uleluzgıma ya bu şahıv.
 kişir theyuzfıyotun mışın
bu yazıya ya bu, yazarın
 or mışın - mışın or mışın -
 pte lüzgıyore mışın
 bu yazıya mışın (mı -
~~bu yazıya mışın~~ mışın mışın
~~bu yazıya mışın~~ mışın mışın
~~bu yazıya mışın~~ mışın mışın
 bu yazıya mışın mışın
 or bu yazıya mışın mışın
 bu yazıya mışın mışın
 bu yazıya mışın mışın

KİTAP TAHLİLLERİ

(BOOK REVIEWS)

Yrd. Doç. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Ermeni Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
yildizdeveci@gmail.com

24 NİSAN 1915'TE NE OLDU? ERMENİ SEVK VE İSKÂNININ PERDE ARKASI

Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Yusuf Sarınoy, İdeal Yayınları, İstanbul,
2012, 351 Sayfa

Bilindiği gibi Prof. Dr. Yusuf Sarınoy uzun yıllar Ermeni sorunu konusunda yurt içi ve yurt dışında ciddi çalışmalara imza atmış, gerek görevi gerekse bu konuya olan ilgisi dolayısıyla hemen hemen Ermeni meselesine dair her türlü bilimsel toplantı, konferans, çalıştay ve organizasyonda yer almaya gayret göstermiş, Türkiye'deki ender akademisyenler arasında yer almaktadır. Bu çerçevede Sarınoy, konuya olan hâkimiyeti ve bu alandaki yayınlarıyla da sık sık gündeme gelen bir araştırmacı olarak Ermeni meselesiyle ilgili yeni bir yayımla okuyucuyla buluşmaktadır.

Yazar “Türk Arşivleri ve Ermeni Meselesi” başlıklı ilk makalesinde adeta bu konuda araştırmaya yapmaya yeni başlayan ve araştırmalarını sürdürmekte olan akademisyenler için kılavuz olarak niteleyebileceğimiz bir makale ile konuya giriş yapmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de Osmanlı arşivlerinde genel olarak Ermeniler ve Ermeni sorununa dair, tehcir veya göçle ilgili fonlarda ve defter serilerinde bulunan belgeler ve bu belgelerde yer alan bilgilerin yer aldığı detaylı bir araştırmayı kapsayan ilk makalede, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ve Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi’nde Ermeni meselesine dair fonlar ve belgelerden örnekler verildiği görülmektedir.

İlk makalede ayrıca Defter fonları, Mühimme defterleri, Tahrir defterleri, gayrimüslimlere ait defterlerin yanı sıra Hariciye Nezareti Belgeleri, Dahiliye Nezareti Belgeleri, Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri, Bâb-ı Âli Bünyesindeki Dairelere Ait Belgeler, Sadaret belgeleri, Zaptiye belgeleri, Salname-i Devlet-i Aliye, Takvim-i Vekayi ve Düstur gibi önemli arşiv kayıtlarındaki bilgilere de yer verilmiştir.

Sarınay, “Rusya’nın Türk Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)” başlıklı makalede Kafkasya ve Doğu Anadolu’da yaşayan Ermenileri kendi yayılma emelleri için kullanmayı amaçlayan Rusya’nın 19 yüzyılın başlarından itibaren Ermenilere karşı izlediği politikaları konu edinmektedir. Bu makalede ayrıca Ermenilerin nasıl Rus kontrolüne girdikleri, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Esnasında Ermeni Faaliyetleri, Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları ile Rus İhtilalı’ndan sonra Doğu Anadolu’daki gelişmelere de değinilmiştir.

“Fransa’nın Ermenilere Yönelik Politikasının Tarihi Temelleri (1878-1918)” başlıklı üçüncü makalede yazarın bu kez Ermeni sorununda Fransa’nın rolüne yer verdiği görülmektedir. Bu çerçevede Fransa’da Ermeni propagandası ve Fransa’nın Osmanlı Ermenilerine yönelik politikasının tarihî temellerinin de irdelendiği bu bölümde Fransa’nın Ermenileri Katolikleştirme faaliyetleri, Ermenilerin Fransa’ya ilk geliş dönemleri, Fransa’nın Ermeniler lehine Osmanlı devletine müdahaleleri gibi konular ele alınmıştır.

Kitapta “Arşiv Belgelerine Göre 1909 Adana Ermeni Olayları” başlıklı bölümde ise 1909 yılında Adana’da Türklerle Ermeniler arasında meydana gelen olayların sebepleri, tafsilatı, suç işleyenlerin yargılanmaları, olayların sonuçlarının da yine arşiv belgeleri ışığında detaylı bir incelemeye tabi tutulduğu anlaşılmaktadır.

Kitapta yer alan bir diğer önemli makale ise “İstanbul’da Ermeni Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler (1914-1018)” başlıklıdır. Özellikle bu makalede tehcir öncesinde İstanbul’da Ermeni faaliyetlerinin yanı sıra Ermeni komite ve basınının yürüttüğü girişimlerin, Ermeni patrikhanesinin faaliyetlerinin ve Ermenilerin yabancı ülke temsilcileriyle münasebetlerinin de konu edildiği görülmektedir. Yine burada Ermeni sorunu açısından bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilecek olan 24 Nisan genelgesi ile Ermeni komitecilerinin tutuklanmaları konu edinilmiştir.

“24 Nisan 1915’te Ne Oldu? 24 Nisan 1915 Genelgesi ve İstanbul’da Ermeni Komite Üyelerinin Tutuklanması Üzerine Bir Çalışma” başlıklı makalede yine 24 Nisan 1915 genelgesi üzerine İstanbul’da tutuklanan Ermeni komitecileri ve haklarında yapılan işlemler Osmanlı arşiv belgelerine göre değerlendirilmiştir.

Ermenilerin sevk ve iskân edilmelerinin nedenleri, sevk-iskân kararının uygulanması, tehcir sırasında alınan tedbirler, sevk sırasında yaşanan suiistimaller, yargılamalar, sevk edilenlerin yol ve iskân ihtiyaçların karşılanması konuları kitapta yedinci makalede yer almaktadır. Son makalede

ise “Ermeni Tehciri Sırasında Alınan Tedbirler ve 1915-1916 Yargılamaları” konuları incelenmiştir.

Sonuç olarak, gerek Ermeni meselesinin önemli yönlerini aydınlatması gerekse arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanmış olması açısından kitap alanındaki literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Yazarın yurt içi ve yurtdışında bilimsel dergilerde yayınlanan makalelerini gözden geçirerek hazırladığı bu eser konuyla ilgili araştırmacıların kütüphanesinde yer alması gereken başvuru eserleri arasında yer alacak mahiyettedir.

1909 ADANA ERMENİ OLAYLARI

Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Yusuf Sarınoy, Doç. Dr. Recep Karacakaya, İdeal Yayınları, İstanbul, 2012, 196 Sayfa

Prof. Dr. Yusuf Sarınoy ve Doç. Dr. Recep Karacakaya tarafından hazırlanan ve İdeal Kültür Sanat yayınlarından çıkan “1909 Adana Ermeni Olayları” adlı eser on üç bölümden oluşmaktadır. Büyük oranda arşiv belgelerinden yararlanılarak hazırlanmış olan bu çalışmada ayrıca İstanbul basınının da incelendiği görülmektedir.

Kitabın içeriğinin konuyla ilgili olarak gerek bilgi gerekse belge açısından son derece zengin bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Adana olayları ile ilgili olarak Divan-ı Harp heyetlerinin oluşturulması ve yaptığı yargılamalar, olayların yatıştırılmasıyla ilgili alınan tedbirler, bölgeye gönderilen teftiş heyetlerinin çalışmaları, Ermeni patrikhanesinin olaylar karşısındaki tutumu gibi konular bu bilgiler arasında ilk sırada yer almaktadır. Yine olaylarla ilgili Mehmet Asaf Bey’in yargılanması, Muşeg Efendi’nin olaylardaki rolü, olaylarda ölenlerin sayısı, olaylar sonrası Türk-Ermeni ilişkilerinin durumu, olaylarla ilgili basındaki tartışmalar da bu çalışmada ele alınan konular arasında yer almıştır.

Kitabın yazarları tarafından konuya girmeden önce bu konuyla ilgili olarak çalışma yapacak kişilere bir ön bilgi ve fikir vermesi açısından 1909 Adana olaylarına genel bir giriş yapıldığı, Adana’nın Ermeniler için tarihteki stratejik, dinî ve tarihî önemine dikkat çekildiği görülmektedir. Bu çerçevede yazarlar, Ermeni tarihinde Kilikya krallığı dönemi olarak bilinen dönemden hareketle Adana’nın Ermeniler için ayrı bir önemi olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ayrıca burada Ermeniler için tarihteki önemli dinî merkezlerden biri olan Sis Katagikosluğu’nun Adana vilayet sınırlarında olması nedeniyle son derece önemli ve kutsal bir yer olarak algılandığının altı çizilmiştir.

Adana olaylarıyla ilgili olarak oluşturulan teftiş heyetleri ve bu heyetlerin yürüttüğü çalışmaların geniş bir şekilde yer aldığı çalışmada,

Ermeni patrikhanesinin Adana Ermeni olayları karşısındaki tutumuna da değinildiği görülmektedir. Kitapta dikkat çeken bir diğer husus, 1909 Adana Ermeni olayları sırasında İngiliz Konsolosluğuna sığınan Ermeniler olmuştur. Ayrıca Divan-ı Harp Heyetlerinin teşkili ve faaliyetlerinin detaylı bir biçimde ele alındığı bu eserde, kaç kişinin mahkûm edildiği, ne kadarının Müslüman ve Ermenilerden oluştuğu ile idam, müebbet ve sürgün cezalarına yer verilmiştir.

Olaylar sırasında yargılanan Mehmet Asaf Bey ile ilgili olarak ayrı bir başlık altında ele alınan konular arasında, Mehmet Asaf Bey'in olaylar sırasında aldığı tedbirler, konuyla ilgili yazışmalar ve aldığı cezalar detaylı bir biçimde incelenmiştir. 1909 Adana olayları sırasında birinci derecede teşvik ve tahrikçilerden olduğu öne sürülen Adana Ermeni murahhası Muşeg Efendi'nin olaylardaki rolünün de incelendiği bu eserde, Muşeg Efendi'nin Adana Ermeni ruhani memurlarına gayrimeşru ve siyasi içerikli tamimler gönderdiği, Ermenileri Müslümanlar aleyhinde kışkırtarak silahlanmaya teşvik ettiği ifade edilmiştir.

“Olaylarda Ölenlerin Sayısı” başlıklı bölümde ise 1909 Adana olayları sırasında Türkler, Ermeniler ve yabancı kaynakların verdiği kaynaklar ortaya konarak, bu rakamlar arasındaki çelişkilere dikkat çekilmiştir. Kitapta dikkat çeken konular arasında, olaylar sırasında zarar görenlere yapılan yardımlara dair bilgilerin verildiği bölüm de yer almaktadır. Adana olayları sonrasında devletin olaylardan etkilenenlerle ilgili olarak ciddi tedbirler aldığı, öncelikli olarak vilayet dâhilinde huzur ve asayişin devamını sağlamaya çalışan yetkililerin bölgeye tıbbi yardım gönderdiği kaydedilmiştir. Ayrıca Adana ve civarında başlayıp Halep'e kadar yayılan olaylar esnasında mağdur olanlar ile yetimlere yardımda bulunmak üzere 20 Nisan 1909 tarihinde Patrikhane tarafından da bir heyetin görevlendirildiğine işaret edilmiştir.

1909 Adana Ermeni olaylarının ardından Türk-Ermeni ilişkilerinde yaşanan gelişmelerin de yer aldığı bu eserde, olayların ardından İzmir murahhasası Turyan Efendi'nin istifasıyla birlikte iki toplum arasında yeniden bir sıkıntı yaşanmaya başlandığı, patrik Turyan Efendi'nin istifasını geri almayarak diğer vilayetlerdeki murahhasaların da istifasına yol açtığı ve bunun, Türk-Ermeni ilişkilerindeki son durumu daha da gerginleştirdiği kaydedilmiştir.

Adana olaylarıyla ilgili olarak basında yer alan tartışmaların bulunduğu son bölümde ise olaylarla ilgili olarak gazetelerin adeta birbirini suçlama yarışına girdikleri, özellikle Ermeni gazetelerinin kullandığı üslubun, gerginliği daha da tırmandıracak mahiyette olduğu kaydedilmiştir. Buna göre İstanbul'da yayımlanan Ermeni gazetelerinde Adana olaylarında

sadece Adanalıların değil tüm Türklerin suçlandığı ve Ermeni gazeteleri arasında birbirinden farklı bakış açısına sahip yazıların yayımlandığına dikkat çekilmiştir. Öte yandan olaylarla ilgili olarak Türk gazetelerinde çıkan haberlerin daha yapıcı içerikte olduğu ve hükümetin de İstanbul gazetelerinin Adana olayları hakkında kamuoyunu olumsuz etkileyecek yazılardan kaçınılmasını istediği belirtilmiştir. Bu bölümde ayrıca Tasvir-i Efkar, De'bats, Standart, Temps, Matin, Meşak, Tanin, Jamanak, Puzantiyon ve Servet-i Fünun gibi yerli-yabancı bir çok gazetenin konuyla ilgili yayınlarına yer verilmiştir.

Sonuç olarak 1909 Adana Ermeni olayları sırasında yaşanan gelişmelerin detaylı bir biçimde ele alındığı bu eser, Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Türk-Ermeni ilişkileri açısından adeta yeni bir dönem olarak değerlendirilebilecek olan sürecin yüzeysel olduğunu ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Ayrıca olayların başından itibaren ne tür gelişmeler yaşandığı, olayların yerli ve yabancı basındaki yansımaları ve olayların Türk-Ermeni kamuoyu üzerindeki etkilerini de detaylı bir şekilde arşiv belgeleriyle birlikte ortaya koyması açısından önemli bir çalışmadır.

BİR ERMENİ GENCİNİN HATIRA DEFTERİ (ASHAB-I KEHFİMİZ)

Yazar: Ömer SEYFETTİN Yayına Hazırlayan: Yılmaz KURT, Genesis Kitap, Ankara, 2011, 127 sayfa, ISBN: 978-605-5410-28-5

Ömer Seyfettin tarafından 1918 yılında “Ashab-ı Kehfimiz” adı ile yayınlanan eser, 1972’de, 2008’de ve 2011’de çeşitli yayınevleri tarafından pek çok kez okuyucuya sunulmuştur. Tanıtımımıza konu edindiğimiz baskıyı diğerlerinden ayıran özellik, orijinal metnin de okuyucuya sunulmuş olmasıdır.

1972 baskısı ile 2011 baskısının dil özelliklerinde tek bir fark dikkati çekmektedir: 1972 baskısında günümüz ses ve imla kuralları esas alınırken 2011 baskısında 1918 yılı ses ve imla özellikleri aynen korunmuştur, yani Yılmaz Kurt tarafından hazırlanan metin özgün metne daha yakındır. Bu, Osmanlı Türkçesi üzerine çalışanlara ve Osmanlıca bilmeyen ama özgün metne yakın olmak isteyen araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından önemli bir uygulama olmuştur.

Eserde, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş döneminde dolayısıyla Meşrutiyet’in ilk yıllarında ortaya çıkan siyasi düşüncelerin, yaşanan olayların aydın kesimde meydana getirdiği fikir bulanıklığı, Dikran Hayıkyan adlı bir Ermeni gencinin hatıraları üzerinden anlatılmaktadır. Anlatım, kendilerini aydın olarak tanımlayanlara yer yer güldüren ama çoğunlukla düşündüren bir şekilde kurgulanmıştır.

Hayıkyan, hatıralarını üç aşamada kaleme almıştır:

1. 30 Ağustos 1908 - 11 Mayıs 1910 tarihleri arası,
2. 23 Nisan 1912 - 15 Nisan 1913 tarihleri arası,
3. 29 Ocak 1925 günü.

Bu tarihler arasında her gün tutulan bir kayıttan söz edilmesi mümkün değildir. Bu kesintili tarihsel gelişim, okuyucuya Hayıkyan’ın hayatındaki değişimlerin tarihini de yansıtmaktadır.

Bu anlatılarda tarihlendirme açısından ay adlarının yazımı dikkatten

kaçmamaktadır. Örneğin, ay adlandırmaları bugün kullanılmayan bazı isimleri de içermektedir. Eserde kullanılan ay adlarının yazımı şu şekildedir: Kânûn-ı sâni (Ocak), Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Teşrin-i evvel (Ekim), Teşrin-i sâni (Kasım). Bunun nedeni eserin yazıldığı dönemde ay adlarının bu şekilde kullanılmasındandır. Bu kullanım 10 Ocak 1945 tarihine kadar devam etmiştir.

Ömer Seyfettin, eserinin ön sözünde aydınların bir hayal dünyasında yaşadıklarını, dini, dili, terbiyesi, tarihi, kültürü ayrı olan insanlardan ortak bir millet oluşturulmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla “Osmanlılık” düşüncesinin gülünç bir hayalden öteye gidemediğini söylemekte, bu düşüncelerini eser içerisinde Hayıkyan ağzından okuyucuya aktarmaktadır.

Meşrutiyet’le birlikte görülmeye başlanan toplumsal değişikliklerin farkında olan Hayıkyan, bu değişiklikler öncesinde Osmanlı’nın yıkılıştan kurtulamayacağını düşünürken yaşananların ardından ihtilalci tavrından vazgeçerek “Ben Osmanlıyım” demeye başlamıştır:

Osmanlıyım. Osmanlı kalacağım. Elveda ey eski ihtilalci Hayıkyan elveda sana... (Seyfettin, 2011:15)

Meşrutiyet sarhoşluğunun yaşandığı, “Hangi millettensiniz? sorusuna “Müslümanım” diyen insanların var olduğu bir ortamda din kavramının benimsenmiş olmasına rağmen milliyet kavramının anlaşılmadığı açıkça görülmektedir:

- *Pekâlâ, efendim, siz Türk müsünüz?*

- *Hayır, Türk falan değilim...*

- *Arnavut musunuz?*

- *Hayır, hiçbir şey değilim...*

- *Ya nesiniz?*

- *Müslüman... (Seyfettin, 2011:24)*

Bir Ermeni olarak “Osmanlılık” düşüncesinin doğruluğuna kanaat getiren Hayıkyan, ticaretten kopmadan siyasete dâhil olmanın yollarını aramakta ancak bir türlü kendi düşüncesine uygun bir oluşuma rastlayamamaktadır. Böyle bir durumdayken bağımsız olduğunu söyleyen Niyazi Bey’le tanışması, kendisindeki Osmanlılık idealini daha da kuvvetlendirmiştir. Avrupa’da tahsil görüp İstanbul’a dönen Niyazi Bey, Hayıkyan için

“Osmanlılık” düşüncesinin mimarı gibidir, saatler boyunca hiç sıkılmadan onun bu ideali savunuşunu dinler ve kesin kanaat getirir: En doğrusu Osmanlılık’tır!

Türkçülük fikrine karşı çıkan Niyazi Bey, Hayıkyan’a Osmanlılık idealini savunacak bir kulübün kurulacağını söyler. Ardından da kuruluşunu ve ilkelerini açıklayan bir mektup gönderir. Kulüp kurulumu: “OSMANLI KAYNAŞMA KULÜBÜ”. Kulübün temel anlayışı “bilâ tefrik-i cins ü mezheb”tir. İlk işleri dil, din ve milliyet kavramlarının gereksizliği nedeniyle kaldırılması yahut değiştirip dönüştürülerek yerine başka şeylerin konulması yönündedir. Hazırladıkları beyannamede bu amaçlar sıralanır:

1. Osmanlı Kaynaşma Kulübü’ne bilâ tefrik-i cins ü mezheb her Osmanlı girecek.
2. Osmanlı nâmı altında toplanan milliyetlere umumî, müşterek bir terniye verilecek, Türklük gibi sâir unsur ve milliyet hisleri yavaş yavaş ibtâl olunacak.
3. Osmanlı vatanın birliğini temin, yeni bir Osmanlı vataniliği ihdas edilecek.
4. Bütün Osmanlılara umûmî, müşterek bir lisan öğretilecek, bu umûmî Osmanlı lisanı Osmanlı maarifinin, edebiyatının, ilminin lisanı sayılacak.
5. Mekteplerde Osmanlılık haricinde hiçbir kavmiyete, milliyete kıymet verilmeyecek. Osmanlı memleketi çocukları kendi eski milliyetlerinin, kavmiyetlerinin tarihlerini, edebiyatlarını öğrenemeyecekler.
6. Kulübümüzün gayesine vusûl için gazeteler, risâleler çıkaracak, konferanslar verecek. İlk adım olarak izabe-i anasır şubeleri açarak halk arasındaki mukabil dinî taassubların, milli iştiyakların söndürülmesine çalışılacak.

Kulübün idare heyetinin sadece Türklerden oluşmadığını söyleyerek bir Ermeni olarak Hayıkyan’ın da kulüpte yer almasının gerekliliği vurgulanır:

İdare heyetinde Rum, Yahudi, Levanten, Arab, Bulgar da var. Ben idare heyetine, encümene Ermeni olarak sizin girmenizi arzu ediyorum. (Seyfettin, 2011:48-49)

Kısa bir tereddütten sonra kulübe katılmaya karar veren Hayıkyan, bir süre

sonra Turakyan Kunpanyası'nın vekili olarak Marsilya'ya gider ve iki yıl süreyle orada çalışır. İki yılın sonunda yurda döndüğünde kulüp çalışmalarında olumlu bir gelişmenin yaşanmamış olduğunu görür. Niyazi Bey, Osmanlılık ideali için ortak bir dil oluşturma çalışmalarına başlanacağını söyler. Esperanto, Latince, İbranice, Osmanlıca, Volapük, Ido, Ermenice gibi çeşitli diller önerilir ve yapılan uzun tartışmalardan sonra Osmanlıca kabul edilir.

Bu tartışmaların başlangıcında ve devamında azınlıklara mensup üyeler, toplantılara katılmamaya başlarlar. Türkler ise gözlerine perde inmişçesine Osmanlılık ideali için canla başla bir şeyler ortaya koymaya çalışırlar ancak Hayıkyan da artık iki yıl önceki düşüncelere sahip değildir. Osmanlılık idealine nasıl inandığına şaşırmakta ve bunun hayalden başka bir şey olmadığını söylemektedir:

Osmanlı Kaynaşma Kulübü azalarının nasıl böyle çocukça bir fikre kandıklarına şaşırıyorum. (Seyfettin, 2011:65)

Dil için yapılan tartışmaların yerini din tartışmaları alır. İslamiyet ve dinsizlik önerilir ve dinsizlik kabul edilir:

Nihayet şimdilik dinsizlikte karar kıldılar Rum, Bulgar, Sırb, Arnavud, Arab, Ermeni hasılı bütün Osmanlılar yavaş yavaş dinlerini terk edecekdiler. (Seyfettin, 2011:82)

İdealleri için gerekli temel hazırlıkları yaptıklarına inanan üyeler, bu çalışmaları insanlara duyurmak amacıyla yayın hayatına girmeye karar verirler ve bir gazete üzerinde çalışmaya başlarlar. Bu kez de gazetenin adı üzerinde tartışmalar yaşanır ve “İnsanlık” adında karara varılıp işbölümü yapılır. Kendi düşüncelerini ispatlamaya çalışan makaleler kaleme alırlar. Kimisi dil üzerine, kimisi bilim üzerine, kimisi din üzerine yazılar yazar. Hayıkyan ise “Memalik-i Osmaniyye’de Irkan, Cinsen Bir Dane Olsun Türk Yokdur” başlıklı bir yazı yazar ve protesto telgrafları, mektuplar, eleştiriler çığ gibi büyüyerek devam eder. Bu protesto metinlerinin hepsi, Türk olduklarını anlatıyor ve ne milliyetlerini ne de dinlerini değiştirmeyeceklerini haykırıyordu. “*Bütün Anadolu ‘Ben Türküm!’ diye haykırıyordu.*” (Seyfettin, 2011:107)

Tepkilere daha fazla direnemeyen kulüp kapanır ve İz'an gazetesi kulübün kapanışını “Ashab-ı Kehf uyandı” şeklinde alaya alır ve ardından “*Ey Ashab-ı Kehf! Sizin Türkiye’de dilinizi anlayan yokdur. Yine mağaralarınıza kapanınız, ezeli uykunuza dalınız!*” (Seyfettin, 2011:118) yorumunu yapar.

Kulübün dağılışıyla herkes kendi yoluna devam eder. Hayıkyan'ın vatan ve millet sevgisi, Hayganuş adında bir kadına duyduğu aşkla artar, Hayganuş'un Hayıkyan'ı her görüşünde "Milletini sev!" telkini ile Hayıkyan milliyetperver bir insana haline gelir. Dolayısıyla Osmanlılık idealinden de tamamen kopar.

Metnin temelini oluşturan ve pek çok rivayeti bulunan Yedi Uyuyanlar veya Yedi Âlimler diye de bilinen Ashab-ı Kehf hikâyesinin İskender Pala tarafından aktarılan versiyonu şu şekildedir:

Tarsus civarında Dakyanus adlı bir askerî vali, halkın puta tapmasını ve onlara kurban kesmesini ister. Yedi genç bu emre uymazlar ve bir namazgâha çekilip orada Allah'a yalvarmaya ve ibadete başlarlar. Bu yedi gencin adları, en tutarlı rivayetlere göre, 'Yemliha, Mekseline, Meslinâ, Mernûş, Debernûş, Sâzenûş, Kefşatayyûş'tur.' Vali bunları çağırıp durumlarını değiştirmezlerse öldürüleceklerini söyleyince bu yedi genç şehirden ayrılırlar. Yolda giderken 'Kutmîr' adlı bir köpek peşlerine takılır ve ne kadar kovsalar da onlardan ayrılmaz ve Neclüs dağında bir mağaraya sığınır. Bir süre sonra uykuları gelir ve uyurlar. Kendilerini takip edenler, onlara ceza olmak üzere mağaranın ağzını örterler veya bir kaya ile kapatırlar. İçeride kalan yedi kişi ile köpekleri yaklaşık 309 yıl uyurlar. Sonra Allah o bölgeye, Hz. İsa'ya inanan bir melik gönderir. Bu sırada bir ikindi vakti uyanırlar. Hepsini sanki bir gün kadar uyduklarını sanırlar. Acıktıklarını fark edip Yemlihâ'yı gümüş bir para ile yiyecek almak üzere şehre gönderirler. Yemlihâ yolda giderken her şeyin değiştiğini görerek şaşırır. Ama yine de şehre gelir ve fırından ekmek alır. Fırıncı gümüş antik parayı görünce bunun define bulunduğunu sanarak valiye haber verir. O da başlarından geçenleri onlara anlatır. Vali onun arkadaşlarını görmek ister. Ancak mağaraya gelince önce içeriye Yemlihâ girer. O sırada hepsini bir uyku kaplar ve artık uyanmazlar. Arkasından girmek isteyenler korkup içeri giremezler. Nihayet mağara yanında bir mabet yaptırıp orayı mescid edinirler. O günden sonra din farkı gözetmeksizin burası kutsal bir yer kabul edilir.¹

Eser, Ömer Seyfettin'in de içinde bulunduğu dönemin aydınlarının güçlü bir eleştirisidir. "Ashab-ı Kehfimiz" ifadesiyle geçmişe ait bir anlatıdan yola çıkarak yaşanan gündeki Ashab-ı Kehf benzeri bir tablo çizen aydınlar anlatılmaktadır. Dolayısıyla eserde yer alan Osmanlı Kaynaşma Kulübü üyeleri, yedi uyuyanlara benzetilirler çünkü ne toplumun gerçeklerinden, ne toplumun görüşlerinden, isteklerinden, ne de yaşanan savaştan haberleri

¹ Pala, İskender (2004), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: L&M Yayıncılık.

vardır. Aynı yüzyıllar sonra uyanan ve sadece bir gün uyuduklarını sanan Ashab-ı Kehf gibidirler ve ancak yıllar sonra yaşananların ve gerçeklerin farkına varırlar. Dönem edebiyatının pek çok eserinde ele alınan Osmanlı aydını ile halk ayrımı meselesi bu esere de konu olmuş ama okuyucuya farklı bir açıdan sunulmuştur.

ERMENİ HAREKÂTINA AMERİKAN BASINI İLGİSİ (THE NEW YORK TIMES GAZETESİ: EYLÜL-ARALIK 1920)

Yazar: Cemal Güven, Mustafa Zenginbaş, Eğitim Yayınevi, Konya-2011, 164 Sayfa.

Cemal Güven ve Mustafa Zenginbaş tarafından kaleme alınan “Ermeni Harekâtına Amerikan Basını İlgisi (The New York Times Gazetesi: Eylül-Aralık 1920)” adlı eser Aralık 2011’de Eğitim Yayınevi’nden çıkmıştır. Yüz altmış dört sayfalık eser (giriş ve sonuç bölümü hariç) iki bölümden oluşmaktadır. Kitabın sonunda konu hakkında bir bibliyografya ve The New York Times gazetesinin haber başlıklarından oluşan ek kısım bulunmaktadır. Araştırmacılar, 1920 Eylül-Aralık sürecinde Doğu Cephesi’nde gerçekleşen Türk askeri harekâtının Amerikan basınına nasıl yansındığını incelemiştir. Araştırma için Amerika Birleşik Devletleri basınıının önemli gazetelerinden The New York Times gazetesi örnek olarak alınmış ve o döneme ait makaleler taranmıştır. İlk bölümde, 1920 yılı Eylül ayı sonunda harekâtın başladığı ve birkaç hamle ardından durduğu dönem ile Ekim ayı sonunda hamlenin tekrar başladığı dönem aralığındaki gazete haberleri yer almaktadır. İkinci bölümde ise, Türk askeri harekâtının sonuca vardığı Kasım ayındaki gelişmelerin yaşandığı dönem haberleri ele alınmış, Gümrü Antlaşması’nın imzalanması ve bunu takip eden sürecin The New York Times gazetesine yansımaları değerlendirilmiştir.

Yıllarca Osmanlı Devleti içinde huzur ortamında yaşamaktayken, devletin zayıflamasına paralel olarak emperyalist ülkelerin kışkırtmalarına maruz kalan Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı’nda Rusların ve Batılı müttefiklerinin de düşünsel ve maddi desteğiyle çeteler oluşturarak, çevrelerinde yaşayan Müslüman halka zulüm etmişlerdir. Sevr Antlaşmasıyla, Doğu Anadolu’da büyük bir Ermeni Devleti kurulması kabul edilmiş, bu gelişme Türk halkının savunmaya geçerek düşmana karşı mücadeleye başlamasına neden olmuştur. Özellikle Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla Osmanlı Devleti’nin toprakları tehlike altında kalmış ve bir kaos ortamı doğmuştur. Bölgede yaşayan Türk halkı Ermenilere karşı kendisini savunmak için milli şûralar oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yapılandırılan bu mücadele, ilerleyen dönemlerde büyüyerek Milli Mücadele haline gelmiştir.

Kitabın Birinci Bölümü “Harekâtın Başlaması ve Gelişmesi Evresi” başlığını taşıyor. Bu bölümünde, Türk harekâtının başlaması ve gelişme evresi ele alınmıştır: Mondros Mütarekesi sonrasında ortamı fırsat bilen Ermeniler, “Büyük Ermenistan” kurma hayallerini gerçekleştirmek istemişlerdir. Bu uğurda Ermenilerin Anadolu’nun doğusundaki halka uyguladığı politika Ankara Hükümeti ile arasının açılmasına sebep olmuş, bu politikaya maruz kalan halk 15. Kolordu Komutanlığı’nca desteklenen bir mücadele içerisine girmiştir. Bu olayların sonucunda bir Türk-Ermeni çatışması baş göstermiştir.

Araştırmaya göre; The New York Times gazetesi, Anadolu’nun doğusunda Ermenilere karşı oluşturulan Milli Şûraların hamlelerini, Türklerin Ermenilere taarruzu olarak değerlendirmiştir. Harekâttan önce; manda konusu, Ermenilerin güç durumu ve onların desteklenmesiyle ilgili konuların gazetede yer aldığı dikkati çekiyor. Özellikle Ermenistan ve Ermenilerle ilgili haberlerin yoğunluğu gözlemleniyor. Bu dönemde Amerika’nın Ermenilere insani yardımda bulunmasıyla ilgili haberler yer almaktadır. Birleşik Devletler Senatosunun onaylamaması üzerine bir türlü çözüme kavuşturulamayan Ermenistan mandaterliği konusu gazetede sıkça haber olmuştur. Araştırmada Ermenistan’ın korunması ve Başkan Wilson’un arabuluculuğu konularına yoğun olarak ilgi gösterildiği tespit edilmiştir. Bunun nedeni bu meselelerin bir türlü bir neticeye bağlanamamış olmasıdır. Böylece Ermeni sorunu uluslararası platformda varlığını devam ettirmiş, bu durum ise basınının konuya olan ilgisini artırmıştır.

İkinci bölümün başlığı “Harekâtın Başarılı Neticeler Elde Etmesi ve Sonuçlanması Evresi”. Bu bölümde, Eylül sonunda başlayan Türk harekâtının durması, ardından da Ekim ayında tekrar başlayan ve kesin sonuç alınan evre anlatılmıştır. Araştırmada, Kasım ayı haberleri incelenmiş, Ermenistan’ın içinde bulunduğu durum, manda meselesi ve sınırların çizilmesi ile ilgili konuların ön plana çıktığı belirlenmiştir. Araştırmacıların verdikleri bilgiye göre, Türklerin Kars’ı alışımdan sonra Gümrü harekâtı başlamış ve Ermeniler anlaşma yapmak istemiştir, ancak şartları ağır bulmuşlar ve anlaşmadan çekilmişler, dolayısıyla harekât yeniden başlamıştır. Bu dönemde gazeteye yansıyan haberlerin içeriği genel olarak Ermenilerin zor durumda oluşuyla ilgilidir.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde Türk askeri harekâtının ciddi başarılar elde etmesiyle beraber Türk-Ermeni sınırının yeniden belirlenmesi konusuna değinilmiştir. Wilson’un belirlediği sınır, Türk askeri harekâtı başarıyla sonuçlanınca uygulanamamıştır. Ermenistan’a askeri yardım gönderilmesi konusunda çeşitli uğraşların ortaya konulması gazeteye yansıyan haberler arasındadır. Ancak ilginç bir şekilde Ermenilerin başarı kazandıkları

yönünde yalan haberlere de yer verildiği tespit edilmiştir. Araştırmacılar, Ermenilerin yenilgisinin kesinleştiği günlerde bu tür haberlerin ortaya çıkmasını basının yanlışlık yapması ve haberleşme ağında yaşanan güçlükler olarak açıklamışlardır. Anılan dönemde Ermenistan için köklü bir değişim olarak nitelendirilebilecek bir gelişme yaşanmıştır: Sovyet Ermenistan'ı ilan edilmiştir.

Aynı bölümlerde, Türk askeri harekâtını sonlandıran Gümrü Antlaşması hakkında bilgilerin gazetede yayınlandığından da bahsedilmiştir. Araştırmacıların tespitine göre, antlaşmanın şartları Ermenistan'ı zorlamış ve yardıma muhtaç hale getirmiştir. Bu arada gazetede Türk-Ermeni mücadelesi ile ilgili haberlerin gündemden düşmeye başladığı gözlenir. Sonuç olarak Büyük güçler Ermenistan'ı kurtarma konusunda başarılı olamamıştır.

Cemal Güven ve Mustafa Zenginbaş, bu süreçte yaşanan gelişmelerin gazete tarafından Ermeni odaklı değerlendirildiği kanaatindedirler. Amerika Birleşik Devletleri manda konusunda kesin bir tavır sergilemese de, kitabın yazarlarına göre, Ermenistan'ın kurtarılması ABD için vicdani sorumluluk olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, incelediğimiz kitapta, 1920 tarihinde yapılan harekât sürecindeki gelişmeler The New York Times gazetesine yansıdığı ölçüde değerlendirilmiş ve bu gazetenin konu hakkındaki tutumu ele alınmıştır. 1920 Eylül ayı başından Aralık ayı sonuna kadar yayınlanan haberler incelenmiş, ancak yaşanan gelişmeler kronolojik olarak aktarılmamıştır. Bu çalışma, okuru zorlayan bir dil kullanılmış olsa da Türk askeri harekâtının gerçekleştirildiği sürecin, Amerikan basının prestijli bir organı olan The New York Times gazetesindeki yankısını ortaya koyması açısından önemlidir.

YAZIM KURALLARI / (STYLE SHEET)

A. Genel Kurallar

1. Ermeni Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanacak yazılar;
 - Objektif ve orijinal olup araştırmaya dayanmalıdır.
 - Bilimsel metotlarla kaleme alınmış olmalıdır
2. Herhangi bir yazının yayımlanıp yayımlanmamasına yazı kurulu karar verir.
3. Yazı kurulunun onayından geçen çalışmalar hakemlere gönderilir ve sonuçlarına göre değerlendirme yapılır.
4. alışmalar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
5. Yazılardaki fikir ve değerlendirmeler yazarlara aittir ve aksi belirtilmediği sürece Terazi Yayıncılık'ın görüşlerini yansıtmaz. Bütün hukuki sorumluluk yazara aittir.
6. Yayımlanmış yazıların telif hakları Terazi Yayıncılığa aittir.
7. Teslim edilen makalelerin dergi format ve kurallarına uygunluğunu sağlamak yazarların sorumluluğundadır.
8. Yazarlar yazılarında T.C. Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenmiş olan yürürlükteki iml kılavuzunu (<http://www.tdk.gov.tr>) esas almak durumundadırlar.

B. Biçimsel Kurallar

1. Yazılar, Times New Roman yazı karakteriyle, 1,5 aralık ve 12 punto ile yazılmalıdır.
2. Başlıklar 14 punto ve koyu, büyük harf, ara başlıklar ise küçük harf 12 punto ve koyu olmalıdır.
3. Yazıların Microsoft Word yazılım programında kaydedilmiş olması gerekmektedir.
4. Yazılar asgari 5000 ve azami 10000 kelimeyle sınırlandırılmalıdır.
5. Yazılar, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış 200 kelimeyi aşmayan zet, İngilizce'ye tercüme edilmiş başlık ve Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelimeyle beraber gönderilmelidir.
6. Yazar adı, sağ köşeye, italik koyu, 12 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi belirtilmelidir.
7. Dipnot yazımında uyulacak kurallar ekte, "Dipnot Yazım Kuralları" başlığı altında, detaylı bir Şekilde verilmekte olup; yazarların bu düzene (<http://www.eraren.org>) uymaları beklenmektedir.

DİPNOT YAZIM KURALLARI

A. KİTAP

- Kitap, Tek Yazar:

John Smith, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, s. 100.

- Kitap, İki Yazar:

John Smith ve Mary Jones, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Üç Yazar:

John Smith, Mary Jones ve Graham Fuller, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Üç Yazardan Fazla:

John Smith et al., *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Yazar Adı Olarak Bir Kurum Verilmiş İse:

Devlet Planlama Teşkilatı, *Yeni Strateji İle 3. Beş yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: NEC., 1973, ss. 40-65.

- Çeviri Kitaplar:

J. M. Albertini, *Ekonomik Sistemler: Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm*, Çev. Cafer Unay, Bursa: Uludağ Üniversitesi yayını, 1990, s.7.

- Birden Fazla Baskı Yapan Kitaplar:

Sadun Aren, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, 9.b., Ankara: Ankara Savaş Yayınları, 1989, s.8.

- Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitaplar ve Makaleler:

Merriam-Websters Collegiate Dictionary, 10. Baskı, Springfield: Merriam-Webster, 1993, ss. 100-102.

- İkinci Kaynaktan Alıntı:

Ziya Kaya, *Kitap adı*, Ankara: Onur Yayınları, 1995, s. 24'den G. Fuller, "Eurasia in the World Politics", *Foreign Affairs*, Cilt 10, Sayı 3, Haziran 2000, s. 44.

- Birden Fazla Ciltten Oluşan Yayınlar

David Daiches, *A Critical History of English Literature*, 2.b., New York: Ronald, 1970, 2. Cilt, ss. 538- 539.

B. MAKALE

- Derleme Kitaplarda Makale

John Smith, "Makale Adı", Mary Jones, Der., *Kitap Adı*, New York: New York, Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Dergilerde Yazarı Belli Olan Makale

John Smith, "Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, Mayıs 1990, s. 8.

- Dergilerde Yazarı Belli Olmayan Makale

"Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, Mayıs 1990, s. 8.

- Günlük Gazetelerden Alınmış Makaleler

Jane Brody, "Turmoil Beneath the Calm", *New York Times*, 26 Haziran 1983, s. 3.

- İnternet Dergisinde Makale

John Smith, "Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, 14 Mayıs 2004, <http://www.internet.com/abc/nbc>, ss. 100-101.

C. RAPOR

- Yazarı Belli Olan Rapor

Kemal Unat, *Raporun adı*, Washington, U.S. Government Printing Office, 1995, s. 8.

- Yazarı Belli Olmayan Rapor

Annual Report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution for the Year Ending June 30, 1992, Washington, U.S. Government Printing Office, 1993, s. 28.

- Bir Kurum, Firma Ya Da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1990, s. 33.

D. ANSİKLOPEDİ MADDESİ

John Bergmann, "Relativity", The New Encyclopedia Britannica, Cilt. 10, Chicago: Encyclopedia Britannica, 1993, ss. 501- 508.

E. TEZLER

Yayımlanmamış Tezlerin başlıkları için *italic* kullanılmayacaktır.

K.E. Wrightson, "The Puritan Reformation of Manners, with Special Reference to the Countries of Lancashire and Essex 1640-1660", yayımlanmamış doktora tezi, Cambridge University, 1974, 2. Bölüm, s.36.

F. KİTAP, FİLM TELEVİZYON PROGRAMI VB. DEĞERLENDİRMELERİ/ ELEŞTİRİLER

John Smith, "Exposing the Self-Knowledge Myth", *Contemporary Psychology*, Cilt. 10, No. 7, Haziran, 2004, s. 12.

Jane Brody, "Heart Attacks: Turmoil Beneath the Calm", 60 Minutes, NBC, 26 Haziran 1983.

G. İNTERNET

- Kamu Kurumlarının İnternet Sayfaları

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grouph/ikili/11.htm>

- Süreli Olmayan İnternet Yayinlari (örn., Web sayfası, Raporlar)

John Smith, "Makale Adı", 14 Mayıs 2004, <http://www.internet.com/basim/mdhn/htm>, s. 12.

- İnternet Dergisinde Makale

John Smith, "Makale Adı." *Dergi Adı*, Cilt. 10, Sayı 7, 14 Mayıs 2004. <http://www.internet.com/abc/nbc>. (31 Temmuz 2006).

- E-Posta Yoluyla Tartışma Gruplarına, Forumlara Vb. Gönderilen Mesajlar

John Smith, "New Inventions in the Cyberworld of Toylandia", (Mesaj: 25), 23 Nisan 1999. <http://groups.earthlink.com/forum/messages/00025.html>. (31 Temmuz 2006)

H. KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

John Smith, "Microcomputers and the Business Writing Classroom", *Midwest Regional Konferansı*, Milwaukee: Association for Business Communication, 18 Nisan 1998, s. 14

I. BROŞÜR

The Great Falls in Perspective, New York: Tailor Publishing, 1982, ss. 11- 21.

İ. RESMÎ YAYINLAR

United Nations, Economic Commission for Africa, *Industrial Growth in Africa*, New York: United Nations, 1963, ss. 4- 6

J. MEKTUPLAR

William Makepeace Thackeray, "To George Henry Lewes", (6 Mart 1848), mektup 452, *Letters and Private Papers of William Makepeace Thackeray*, Der. Gordon N. Ray, 4 Cilt, Cambridge, Harvard University Press, 1946, 2. Cilt, ss. 353-354.

K. RÖPORTAJ

- Kitapta Basılmış

Federico Fellini, "The Long Interview: Juliet of Spirits", Der. Tullio Kezich, *Kitap Adı*, New York: Ballantine, 1966, s. 56.

- Radyo TV'de Çıkmış

Suzanne Gordon, "Interview, All things Considered", *National Public Radio*, New York, 1 Nisan 1983.

- Kişisel Röportaj

Kişisel Röportaj, isim (metinde eğer isim belirtilmemişse kiminle yapıldığı), Ankara: 27 Nisan 1983.

L. HARİTALAR VE ŞEMALAR

Canada, Harita, Chicago: Rand, 1983.

Grammar and Punctuation, Şema, Grand Haven: School Zone, 1980.

M. KARİKATÜRLER VE FOTOĞRAFLAR

Charles Shulz, "Peanuts", Karikatür, *Star Ledge*, 4 Eylül 1980, s. 72.

N. AYNI KAYNAĞA İKİNCİ VE DAHA SONRAKİ ATIFLAR

Bu durumda her hangi bir kısaltma (ibid, age, agm...vb) kullanmak yerine çalışma başlığının ilk iki kelimesi ve üç nokta konulmalıdır. Şayet çalışmanın başlığı dört kelimedenden kısa ise her dipnotta aynen verilmelidir.

John Bradley, *The Evolution of the International Criminal Court*, New York: New York Publishing, 1999, s. 100.

John Bradley, *The Evolution...*, s.101.

- ABOUT ORSAM**
- RESEARCH AREAS**
- Iraq
 - Iran
 - Palestine-Israel
 - Lebanon
 - Gulf of Basra
 - Turkey-Middle East
 - Caucasus-Middle East
 - Think Tanks

FOREIGN POLICY ANALYSIS

Turkish Foreign Minister Davutoğlu's Visit to Lebanon and Turkey's Relations with Lebanon

When we look at Turkey's relations with Lebanon from the past to the present, we see that these relations have developed on the basis of cooperation and, at times, conflict. However, since 2005, we have seen Turkey's relations with Lebanon develop rapidly in the fields of economy, politics and security.

more

Northern Iraq Notes II: Sulaymaniyah Observations

All the PUK authorities we interviewed said that the elections were a big gain for democracy. Probably, the reason for these statements isn't only the development of democracy. We got the impression that the Change List, formed by the PUK's veteran leaders, may reunite with the PUK.

more

Turkey-Azerbaijan Relations: How to Switch from Brotherhood Slogans to Strategic Partnership?

It is time to develop a closer relationship. By adding block into place each year, a common future that is based not only on bureaucrats and politicians but also on the entire nation and with the aim of improving friendship, peace and prosperity between Turkey and the Azerbaijan will be built.

more

The Importance of the Turkey-Gulf Cooperation Council (GCC) High Level Strategic Dialogue Meeting

According to the GCC members, Turkey is the

more

ORSAM REPORTS

IRAQ'S PIVOTAL POINT: TALAFAR

THE STRUGGLE AGAINST PIRACY: THE SOMALIA CASE AND TURKEY'S POSITION

ARCHIVE

EVENTS

ORSAM-TRT Cooperation for the Documentary of Turkish Straits

The topics of the documentary film include the issue of Turkish Straits.

ORSAM Middle Eastern Studies Summer School Completed

ORSAM held a summer school program from July 1-15, 2009.

Tal Afar Conference in Istanbul

A conference was held on "Tal Afar: From the Invasion to the Present." on June 13, 2009 in Istanbul.

Obama's Middle East Policies Discussed

New American Policies and the future of Turkish-American relations were a topic at the meeting.

The Priorities of Turkey's Iraq Policy Evaluated

A brainstorm was arranged at ORSAM seeking to answer the question: "What should the

more

- ORSAM GUEST**
- Prof. Raymond Hinnebusch** evaluated Syrian foreign policy and Turkey-Syria relations. According to Hinnebusch Syria values relations with Turkey for several reasons.
- Rıza Çolak**, Representative of the Iraqi Turkmen Front in Talafar: "There is no such thing as Sunni-Shite conflict in Talafar. We are all brothers and sisters."
- Christer Asp**, The Kingdom of Sweden's Ambassador to Ankara, assessed Turkey-EU relations and Turkey's changing role within the international system.
- Mohammed bin Nasser Hamed Al-Wohabi**, Ambassador of the Sultanate of Oman, stated that Turkey is a stabilizing and balancing element in the Middle East.
- Baadad Amreyev**, Kazakh

Your Link to Middle East

SİPARİŞ FORMU

Adı :..... Adres :.....
Soyadı :.....
Telefon :.....
E-mail :.....

Aboneliklerimiz

- Ermeni Araştırmaları Dergisi - 4 Aylık Yıllık 25 TL ~~24~~
- Review of Armenian Studies Dergisi - 6 Aylık Yıllık 15 TL ~~16~~
- Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi - Yılda Bir Sayı Yıllık 9 TL

Tek Sayı Siparişi

- Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler Kitabı (Genişletilmiş 2. Baskı) 15 TL
- Ermeni Araştırmaları Dergisi – Son Sayısı (sayı 41) 9 TL
- Review of Armenian Studies Dergisi – Son Sayısı (sayı 24) 9 TL
- Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi – Son Sayısı (sayı 11-12) 9 TL

Eski Sayı Sipariş

- Ermeni Araştırmaları Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları Adedi 5 TL
- Review of Armenian Studies Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları Adedi 5 TL
- Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları Adedi 5 TL

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

İletişim Bilgileri

Adres: Süleyman Nazif Sokak No: 12 Daire: 2 06550 Çankaya / ANKARA
Tel: 0312 438 50 23 • Faks: 0312 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

Hesap Numarası:

Terazi Yayıncılık - Garanti Bankası A.Ş. Çankaya /Ankara Şubesi
Hesap No: 181 /6296007 IBAN No: TR960006200018100006296007
Posta Çeki Hesap No: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

AVİM Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ

Ana Sayfa | Hakkımızda | Yayınlar | Yazarlar | Linkler | İletişim | **ENGLISH**

Kafkasya ve Ermeni Sorunu | Balkan Araştırmaları | Asya Araştırmaları | Avrupa Araştırmaları

Yorum / Notlar / Duyurular | Makale Arşivi

SARKOZY ERMENİSTAN'DA I - 12 Ekim 2011
Ömer Engin LÜTEM

FRANSA VE ERMENİ İDDİALARI - 4 Ekim 2011
Dr. Deniz ALTINBAŞ

RUS BÜYÜKELÇİNİN SIRLARA HİTABESİ - 30 Eylül 2011
Dr. Erhan TÜRBEDAR

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ MAHKEMELERİNDE AÇILAN TAZMİNAT DAVALARI ÜZERİNE - 27 Eylül 2011
Aslan Yavuz ŞİR

SIRBİSTAN KOSOVA SİYASETİNİ SORGULUYOR - 26 Eylül 2011
Dr. Erhan TÜRBEDAR

Makale Arşivi

Günlük Bülten Üyeliği
E-Posta Adresiniz Üye Ol

Günlük Bülten Tarih Seçiniz Git

Kafkasya ve Ermeni Sorunu

- SEN ÖNCE KENDİNE ÇEKİ DÜZEN VER"
- "500 BİN ERMENİ VARSA 500 BİN DE TÜRK VAR"
- ÖN SEÇİMDEN ERMENİSTAN TEZİ ÇIKTI
- DOÇ.DR.EROL KURKÇUOĞLU: "BİR TÜRK TARİHÇİSİ OLARAK SARKOZY'YE SESLENMEK İSTİYORUM"
- AZERİ-ERMENİ CEPHE HATTINDA ATEŞES İHLALİ
- BAK ŞU KONUŞANA: NICOLAS SARKOZY (İHSAN BAL)
- TÜRKİYE'YE YAKIN AUBRY Mİ ERMENİ YANLISI HOLLANDE Mİ?
- SARKOZY'NİN PES DEDİRTEN GEREKÇESİ

Balkan Araştırmaları

- GÜL: ARNAVUTLUK'A HER TÜRLÜ DESTEĞE HAZIRIZ
- BOSNA'DA KÜLTÜR MERKEZİ AÇTI
- KUVEYT, KOSOVA CUMHURİYETİNİ TANIDI
- KOSOVA İLE AB KOMİSLONU VİZELERİN KALDIRILMASINI ARALIKTA GÖRÜŞECEK
- BOSNA'DA SAVAŞAN LİBYALI ÜLKESİNE GÖNDERİLDİ
- YUNANİSTAN, BATI TRAKYA'YA VİZESİZ GİRİŞ İÇİN ÇALIŞIYOR
- YUNANİSTAN, TROYKA İLE UZLAŞTI
- SIRBİSTAN'DAKİ ETNİK BULGARLAR DEĞİŞİM KONUSUNDA İYİMSER DEĞİLLER
- MAVROYANNIS KIBRIS SORUNUNU DEĞERLENDİRDİ

Irak

- IRAK ASKERİ PKK'NIN PEŞİNE DÜŞECEK
- ELEKTRİK BAKANLIĞINA, KERİM AFTAN GETİRİLDİ

Asya Araştırmaları

- RUSYA: "ABD'Yİ ORTA ASYA'DA İSTEMİYORUZ"
- FRANSA KAZAKİSTAN'A VİZEYİ KOLAYLAŞTIRIYOR
- ASYA ÜLKELERİ KUVEYT'TE TOPLANDI
- GÖNÜLLÜ TÜRK DOKTORLARI ÖZBEKİSTAN'DA GÖNÜLLERİ FETHETTİ
- AVRASYA'NIN ENERJİSİ KAZAKİSTAN'DAN

Avrupa Araştırmaları

- FRANZİS SOSYALİSTLERİ ARASINDA 'SOYKIRIM' YARIŞI!
- AB MEDYASI: "BASKILAR TÜRKİYE'NİN İMAJINI BOZUYOR"

Dünyadan Seçme Haberler
ABD: "İSRİL'E BİLGİ YOK"

"NATO'nun radar sistemindeki bilgiler İsrail'e paylaşılmayacak." Amerikan yönetimi bu bilgiyi bir kez daha teyit etti.

Devamı için ...

"KOMŞU'DA GREVLER DALGA DALGA YAYILIYOR"

Yunanistan'da, mali krizle mücadele temelinde uygulamaya konulan reformlar çerçevesinde alınması kararlaştırılan yeni sert önlemlere toplumun her kesiminden gelen tepkiler her geçen gün artıyor.

Devamı için ...

SLOVAKYA PARLAMENTOSU'NDAN RET

Slovakya parlamentosu Avro Bölgesi'ndeki borç krizi için hayati önemde görülen Avrupa Mali İstikrar Fonu'nun genişletilmesi planlarını reddetti.

Devamı için ...

TİMOŞENKOYA 7 YIL HAPİS

Ukrayna'nın eski başbakanı, yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle suçlu bulundu. Mahkeme Timoşenko'yu 7 yıl hapis cezasına çarptırdı.

Devamı için ...

MAKEDONYA'DA NÜFUS SAYIMI